

UNIVERSITAT AUTÒNOMA DE BARCELONA
FACULTAT DE FILOSOFIA I LLETRES
DEPARTAMENT D'HISTÒRIA MODERNA I CONTEMPORÀNIA

Tesi presentada i defensada per
Josep Antoni Pozo González
el 21 de juny de 2002

Títol:

**EL PODER REVOLUCIONARI A
CATALUNYA DURANT ELS MESOS DE
JULIOL A OCTUBRE DE 1936 / CRISI I
RECOMPOSICIÓ DE L'ESTAT.**

Volum I

Director de tesi: Pere Gabriel i Sirvent

TRIBUNAL

President: Francesc Bonamusa Gaspà

Vocal: Susanna Tavera García

Vocal: Eulàlia Vega Masana

Vocal: François Godicheau

Secretari: Enric Ucelay-Da Cal

SUMARI

PRESENTACIÓ GENERAL.....	pàg. 1
1. Introducció.....	pàg. 2
2. Plantejament del problema i estat de la qüestió.....	pàg. 18
3. Objectius del treball.....	pàg. 29
4. Fonts i metodologia utilitzades.....	pàg. 32
PRIMERA PART. La formació del poder revolucionari	pàg. 39
Capítol 1. La reacció popular davant l'aixecament militar: el sorgiment dels Comitès	pàg. 40
1.1. El fraccionament del poder polític	pàg. 48
1.2. La multiplicació de poders locals: alguns exemples	pàg. 50
1.2.1. El Comitè Executiu Antifeixista de Girona i Comarques	pàg. 56
1.2.2. El Comitè Popular de Lleida	pàg. 57
1.2.3. El Comitè Antifeixista i de Salut Pública de Badalona	pàg. 59
1.2.4. El Comitè Local de Defensa de Sabadell	pàg. 61
1.2.5. El Comitè Local Antifeixista de Mataró	pàg. 62
1.2.6. El Comitè Antifeixista de Montblanc	pàg. 64
1.3. El procés de formació	pàg. 65
1.4. La influència de la CNT i de les organitzacions obreres en el nou poder local	pàg. 67
Capítol 2. L'enfonsament del poder legal	pàg. 75
2.1. Les Comissaries Delegades i d'Ordre Públic de la Generalitat	pàg. 77
2.2. L'estructura municipal	pàg. 83
2.3. La situació de l'ordre públic	pàg. 92

Capítol 3. L'establiment d'un govern revolucionari a Barcelona: el Comitè Central de Milícies Antifeixistes	pàg. 100
3.1. La composició política	pàg. 108
3.2. Els homes	pàg. 111
3.3. Estructura i funcionament	pàg. 116
3.3.1. El Departament de Guerra i la Secció de Milícies de Barcelona	pàg. 121
3.3.2. Els poders revolucionaris locals en l'allistament de voluntaris i l'organització de Columnes	pàg. 131
3.4. Cap a l'estructuració d'un poder revolucionari a Catalunya? Relacions entre el Comitè Central de Milícies i els diferents poders locals	pàg. 138
3.4.1. La Comissió de Milícies Comarcals	pàg. 139
Capítol 4. La "pugna" entre el Comitè Central de Milícies i el Govern de la Generalitat	pàg. 154
4.1. El problema de la delimitació de funcions	pàg. 157
4.2. La reorganització del Comitè Central de Milícies	pàg. 161
4.3. El Comitè Central de Milícies com a organisme purament militar	pàg. 167
Capítol 5. De l'ordre republicà a l'ordre revolucionari	pàg. 170
5.1. La defensa de l'ordre revolucionari: les milícies de reraguarda	pàg. 175
5.2. Les Patrulles de Control de Barcelona	pàg. 182
Capítol 6. El cost de la Revolució: el sosteniment de les Milícies	pàg. 187
6.1. Els "tributs de guerra" i altres formes impositives de recaptació de fons	pàg. 189
6.2. Les contribucions voluntàries	pàg. 196
Capítol 7. De la Catalunya d'Esquerra a la Catalunya revolucionària	pàg. 199
7.1. El nou mapa polític: l'hegemonia de les organitzacions obreres ...	pàg. 199
7.2. El declini d'Esquerra Republicana de Catalunya	pàg. 204

SEGONA PART. La continuïtat del poder legal	pàg. 219
Capítol 8. El Govern de la Generalitat i els Comitès	pàg. 220
Capítol 9. La reconstrucció de l'aparell d'Estat republicà: la dissolució del Comitè Central de Milícies i la formació d'un Govern d'Unitat Antifeixista	pàg. 228
9.1. La CNT travessa el Rubicó: el gir cap a la col·laboració governamental	pàg. 228
9.2. La dissolució del CCMA: el joc de les formulacions polítiques	pàg. 247
9.3. La formació del primer Govern Tarradellas	pàg. 262
9.4. Les primeres actuacions	pàg. 266
Capítol 10. Cap a la recuperació de la legalitat republicana	pàg. 276
10.1. Els decrets de reorganització municipal i de dissolució dels Comitès	pàg. 276
10.2. Unanimitats i divergències	pàg. 280
10.3. La resistència a la base: l'incompliment del decret de reorganització municipal	pàg. 292
10.3.1. Formes característiques d'incompliment	pàg. 298
10.3.1.1. L'ocupació de "vacants"	pàg. 298
10.3.1.2. La suplantació d'organitzacions	pàg. 303
10.3.1.3. L'exclusió de les organitzacions no obreres dels nous Consells Municipals	pàg. 306
10.3.1.4. Altres situacions	pàg. 310
10.3.2. La resistència dels Comitès	pàg. 311
10.4. Legalitat republicana i legitimitat revolucionària	pàg. 318
10.5. La campanya contra els "incontrolats" i la lluita per disciplinar la reraguarda	pàg. 325
10.6. La crisi del govern d'unitat antifeixista: les discussions a l'interior del Consell Executiu de la Generalitat	pàg. 335

Capítol 11. Les conseqüències polítiques de la reorganització municipal	pàg. 341
11.1. L'avanç de l'opció "antifeixista"	pàg. 342
11.2. El nou ordre polític s'obre camí	pàg. 349
Capítol 12. La pressió econòmica: la situació financera dels municipis	pàg. 354
Capítol 13. De l'ordre revolucionari a l'ordre republicà	pàg. 373
13.1. La "indisciplina social"	pàg. 373
13.2. La Junta de Seguretat Interior	pàg. 380
13.2.1. Les relacions amb la Conselleria de Seguretat Interior	pàg. 383
13.2.2. El projecte de Patrulles Comarcals	pàg. 386
13.2.3. La lluita política a la reraguarda: l'actuació de la Junta de Seguretat Interior	pàg. 393
13.2.3.1. Del Pacte de Móra als fets de la Fatarella: les col·lectivitzacions i la lluita per la terra	pàg. 397
13.2.4. La reorganització dels serveis d'Ordre Públic i la dissolució de la Junta de Seguretat Interior	pàg. 416
TERCERA PART. Elements per a un estudi del poder revolucionari a Catalunya	pàg. 431
Capítol 14. Característiques essencials en el procés de formació	pàg. 432
14.1. Formes de constitució	pàg. 432
14.2. Formes de representació	pàg. 435
14.3. Formes d'elecció	pàg. 436
14.4. Formes de funcionament i/o estructuració	pàg. 438
Capítol 15. La dualitat en el poder local. Tipologia bàsica	pàg. 446
15.1. La substitució del govern municipal pel nou poder revolucionari: alguns exemples	pàg. 446
15.1.1. El cas del Comitè Antifeixista de Reus	pàg. 446

15.1.2 El cas del Comitè Local de Milícies Antifeixistes de la Seu d'Urgell	pàg. 454
15.1.3. El cas del Comitè Local de Milícies Antifeixistes de Sant Feliu de Llobregat	pàg. 461
15.1.4. El cas del Comitè Revolucionari Antifeixista de Torelló	pàg. 463
15.2. La coexistència entre el govern municipal i el poder revolucionari: alguns exemples	pàg. 465
15.2.1. El cas del Comitè de Milícies Antifeixistes de Martorell	pàg. 465
15.2.2. El cas del Comitè Antifeixista de Vic	pàg. 470
15.2.3. El cas del Comitè Antifeixista Central de Caldes de Montbui	pàg. 475
15.2.4. El cas del Comitè Executiu de les Milícies Antifeixistes de Rubí ..	pàg. 479
Capítol 16. La política de les organitzacions obreres envers els Comitès	pàg. 485
16.1. La transitorietat dels Comitès en la tesi frontpopulista	pàg. 486
16.2. La posició del moviment llibertari	pàg. 491
16.3. La posició del POUM	pàg. 496
CONCLUSIONS	pàg. 505
FONTS I BIBLIOGRAFIA	pàg. 522
ANNEXES I DOCUMENTS	
SUMARI	pàg. 1
ANNEXES	
1. El poder municipal a Catalunya (1934-1936)	pàg. 5
2. Els Comitès Locals (juliol-octubre 1936)	pàg. 39
3. La reorganització municipal de l'octubre de 1936	pàg. 65
DOCUMENTS	pàg. 144

FE D'ERRATES

Pàg. 72:

Diu Marcel Auguet, ha de dir "Marcel Augès, un veterà sindicalista que, al setembre de 1931, signà amb altres sindicalistes de la comarca un manifest adherint-se als postulats trentistes," que posteriorment ...

Pàg. 168:

Tancar les comilles nota 15.

Pàg. 215:

Línia 7, "especialment els càrrecs"

Pàg. 359:

Línia 13, on diu "En realitat, constituïa un instrument", afegir a continuació "corrector important per a combatre el predomini dels Comitès".

Pàg. 362:

Línia 27, eliminar "D'igual manera".

Pàg. 378:

Nota 6 diu AGN de Àvila, ha de dir AHM de Àvila

Pàg. 380:

Diu Josep Pons, ha de dir Joan Pons.

Pàg. 402:

Línia 8, on diu "diferencials", ha de dir "diferències".

Pàg. 580:

Afegir a la bibliografia (apartat tesis doctorals i tesines) el treball citat a la introducció:

ADSUARD i TORRAS, Josep Eduard: *Catalunya, juliol-octubre 1936. Una dualitat de poders?*, Universitat de Barcelona, 1980.

PRESENTACIÓ GENERAL

I. Introducció.

Mesos després d'un viatge per la Catalunya revolucionària de l'estiu de 1936, Hans Erich Kaminski –periodista i historiador alemany de formació socialdemòcrata i simpaties llibertàries, i un dels molts “observadors” estrangers que s’hi arribaren quan els esdeveniments a Espanya ocupaven bona part de l’atenció i les esperances del moviment obrer internacional- recollia les seves impressions en un llibre que es publicaria a França i que, amb el temps, ha esdevingut un clàssic de la bibliografia sobre la guerra civil. Escrit abans que l’autor tingués coneixement dels successos que durant els primers dies del mes de maig de 1937 cobriren Barcelona de barricades, Kaminski anunciava premonitòriament que la Revolució –aquella Revolució que ell havia presenciada i de la que s’havia impregnat- s’aproximava a una segona fase. El seu reportatge, a banda de contenir un bon nombre d’excel·lents apunts sobre els problemes polítics a la rereguarda, tenia la particularitat d’exposar al lector francès justament el que la propaganda oficial del Front Popular i del Govern Blum havien intentat silenciar a l’opinió pública: l’existència d’una autèntica revolució social en el camp republicà de la que n’eren protagonistes obrers i camperols. Enlluernat encara per l’experiència viscuda, aquest partidari de la Revolució escriví el següent a propòsit de la mateixa, i en relació al paper de Catalunya com a avantguarda d’un moviment que podia ajudar a canviar el rumb de la revolució i la guerra a la península i, a l’ensem, capgirar el context polític europeu d’aleshores:

“Una revolució és un fenomen de gran complexitat, caòtica. No sabríem trobar-li solucions úniques ja que és quelcom variat, multicolor, sovint contradictori. Ho posa tot en qüestió, no reconeixis cap institució, no accepta cap autoritat. Cal refer-ho tot de bell nou i la vida comença com si fos el primer dia sobre la terra. Cercar-ne els cabdills fora inútil: els homes no són més les onades d’una immensa mar agitada de forces misterioses. I aquesta força és la que ha fet, avui, de la petita Catalunya una enorme potència, no per les seves possibilitats materials, sinó per la seva influència moral. Aquesta és la raó per la qual no parlo d’altres indrets d’Espanya, tot i que a moltes regions fidels al govern republicà la Revolució es molt més profunda del que s’acostuma dir. I és que a Catalunya la Revolució ja ha vençut. Després del tràgic esfondrament de la Revolució russa, Catalunya s’ha convertit en la fita de tot un món que veu, en ella, una esperança i un inici”¹.

Hem volgut començar amb aquesta cita d’un dels reportatges més interessants que s’han publicat sobre l’experiència revolucionària dels primers

¹ H. E. Kaminski, *Els de Barcelona*, Barcelona, 1977, pàgs. 18-19. La 1ª edició francesa fou editada a Paris, per Les Editions Denoël, 1937.

mesos, perquè independentment de la precisió amb la que descriu l'ambient revolucionari i les transformacions que s'estaven produint, així com del criteri que expressa en relació a la profunditat del procés revolucionari a Catalunya, ens serveix com a reflexió inicial per a situar els condicionants polítics que ja en el seu moment ajudaren a presentar una imatge molt determinada dels esdeveniments ocorreguts al 1936. Tal vegada, creiem que aquesta circumstància ha influenciat la forma com s'ha abordat generalment el conflicte revolucionari de 1936-1939, apreciable en nombrosos estudis que formen part de la seva àmplia bibliografia.

Val a dir que en el llibre, Kaminski donava una visió del que succeïa a Espanya, molt diferent de la que els obrers francesos disposaven en aquells moments². En general, tot el moviment obrer europeu tenia la imatge de la lluita “antifeixista” del poble espanyol. Es a dir, la versió segons la qual el combat que es desenvolupava a Espanya no perseguia la consecució de cap revolució social, sinó que enfrontava dos bàndols, un dels quals no tenia altra aspiració que la defensa del govern legítim i de les institucions republicanes davant el feixisme espanyol i internacional. Per exemple, els aparells de propaganda de la Comintern i de la Internacional Obrera i Socialista s'esforçaren en presentar els fets com a una lluita dels obrers i camperols contra els generals feixistes i per la democràcia, en la que haurien d'estar interessats tots els governs democràtics d'Europa. Particularment els PC's – molt lligats als interessos de la diplomàcia del Kremlin- desenvoluparen una intensa campanya en aquest sentit, entre les que destacà la del PC francès,

² Un bon recull sobre les notícies aparegudes a la premsa francesa es pot trobar en el llibre del periodista Henry Clérisse, *Espagne 36-37* (Paris, 1937). També ofereix alguns elements per a avaluar l'impacte que a través de la premsa tingueren en l'opinió pública francesa els esdeveniments d'Espanya, el llibre de David Wingeate Pike, *Les français et la Guerre d'Espagne, 1936-1939*, Paris, 1975. Més interessant resulta el llibre de Carlos Serrano, *L'enjeu espagnol / Le PCF et la guerre d'Espagne*, (1987). La premsa francesa envià ràpidament corresponents per a cobrir les notícies d'un conflicte que necessàriament havia d'afectar directament al propi país, i que tothom preveia tindria repercussions en el futur immediat d'Europa. Per exemple, *Paris-Soir*, el periòdic de més tirada a França hi envià sis corresponents especials (David Wingeate Pike, *op. cit.*, pàg. 71). Els cercles de poder que dominaven els mitjans de comunicació prengueren posició i començaren a “filtrar” la informació que enviaven els periodistes: la corresponent a Madrid del periòdic conservador *Le Petit Parisien* –el de més tirada entre els que es publicaven al matí, i el més oficial després de la premsa socialista- Andrée Viollis, presentà la seva dimissió després de veure com les seves cròniques eren adulterades per la direcció del rotatiu. També el corresponent de *Paris-Soir* a Madrid, Louis Delaprée, trobà les mateixes dificultats. Altres periòdics de gran circulació com *Le Journal* i *Le Matin* –en mans d'homes de dretes- no ocultaren les seves simpaties pels militars aixecats (Ib. *op. cit.*, pàgs. 33-47). Entre la premsa dels partits obrers, *L'Humanité* del PCF i *Le Populaire* òrgan de la SFIO, desenvoluparen una línia que consistia en cridar a la solidaritat dels treballadors francesos envers el Govern de la República amenaçat pel feixisme. *L'Humanité* –amb una tirada de 319.000 exemplars al mes de desembre de 1936 després d'haver sobrepassat el mig milió al juny del mateix any- llençà la consigna a finals d'agost que resumia molt bé la posició del PCF: *avec l'Espagne, pour la sécurité de la France* (P. Broué, E. Témine, *La Révolution et la Guerre d'Espagne*, pàg. 340). En general, el conflicte de classe no es percebia sinó a través de l'enfrontament militar que protagonitzaven els dos bàndols, a cadascú dels quals, la premsa francesa li donava la legitimitat que li conferia en funció del seu color polític.

encarregat per la Comintern d'exercir una certa tutela sobre el seu homònim espanyol. Un dels seus homes, André Marty, membre del Comitè Executiu de la Comintern, escrivia a principis d'agost un article que seria àmpliament reproduït en la premsa partidària, en el que afirmava que “la lucha actual en España no se desarrolla entre capitalismo y socialismo, sino entre fascismo y democracia”³. La campanya apuntà ràpidament contra qualsevol informació que pogués qüestionar aquesta política. *L'Humanité* del 3 d'agost declarava el següent: “El Comité Central del Partido Comunista español nos ha pedido, en respuesta a los relatos fantásticos e interesados de cierta prensa, que informemos a la opinión pública de que el pueblo español, en su lucha contra los facciosos, no apunta hacia la instauración de la dictadura del proletariado y no tiene más que un solo objetivo: la defensa del orden republicano y el respeto de la propiedad”⁴. Per la seva banda, l'òrgan de la IOS afirmava el 28 de juliol de 1936 que “la causa d'Espanya és la de la democràcia universal”, al mateix temps que feia una crida a la solidaritat contra la sublevació dels “generals traïdors, monàrquics i feixistes”⁵.

Aquesta política que, en el millor dels casos, presentava el desenvolupament dels fets en el bàndol republicà com a una “revolució antifeixista” i no com una revolució social que, a banda d'altres realitzacions, havia aixecat els seus propis òrgans de poder, tingué naturalment la seva equivalència a Espanya. En distinta forma i grau, les organitzacions obreres més importants en aquells moments –el socialisme i el moviment llibertari– foren preses de la mateixa. Un repàs a la premsa partidària de l'època revela clarament els esforços per separar les realitzacions revolucionàries de qualsevol perspectiva en l'àmbit del poder polític. Per exemple, és inútil buscar alguna

³ Citat a Burnet Bolloten: *La revolución española*, Barcelona, 1980, pàg. 179. L'obertura dels arxius russos i alguns dels treballs que tenen el seu origen en els mateixos confirmen que el PCF ocupà un lloc important en l'aplicació de la política de Moscou en relació als esdeveniments a Espanya (v. Antonio Elorza y Marta Bizcarrondo, *Queridos camaradas*, 1999).

⁴ *Ibidem*, *op. cit.*, pàg. 179. Bolloten també cita el que Harry Pollit, secretari del Partit Comunista britànic, escriví a la *International Press Correspondance*, del 8 d'agost: “el pueblo español no lucha por establecer soviets o la dictadura del proletariado. Sólo los canallas más embusteros o ciertos “izquierdistas” *sui generis* mal informados declaran lo contrario, con lo que ambos se conchaban para favorecer los fines de los rebeldes fascistas”.

⁵ Enzo Collotti, “La Internacional Obrera i Socialista i la Guerra Civil Espanyola”, publicat al número d'Acàcia que reproduïx algunes de les ponències presentades al II Col·loqui Internacional sobre la Guerra Civil Espanyola [1936-1939], celebrat a Barcelona el mes de novembre de 1986. Sobre l'activitat dels diversos partits socialistes europeus en relació amb el conflicte d'Espanya i les contradiccions que creà la política de No-intervenció en el seu si, resulta interessant el llibre de Pietro Nenni, *España*, Barcelona, 1977.

notícia relacionada amb el Comitè Central de Milícies de Barcelona, en la premsa socialista i cenetista de Madrid, que d'altra banda informaven abundantment de tot el que esdevenia a Catalunya. El portaveu del PCE, *Mundo Obrero*, només informà als seus lectors de la seva existència, després que aquell es dissolgués. Òbviament, a la premsa catalana no era possible silenciar la seva existència, però sempre aparegué com a un organisme “col·laborador” del Govern de la Generalitat, mai com a un govern paral·lel o rival.

També és conegut que el Govern de la República, per a contrarestar la influència de la propaganda dretana que presentava la situació a la zona lleial com a una successió continua de crims i desordres que qüestionaven la seva pròpia capacitat, intentà “amagar” el fet revolucionari més enllà de les fronteres, pensant que així obtindria el suport dels governs democràtics i a la vegada, s'esforçà en propagar una imatge de cohesió, disciplina, i d'autoritat sobre l'ala esquerra de l'antifeixisme en la zona que teòricament controlava, presentant sobretot la lluita d'un govern legítim contra els rebels que s'havien aixecat contra la voluntat del poble espanyol. Igualment, el Govern de la Generalitat a través de la seva Comissaria de Propaganda s'esmerçà en la mateixa línia especialment a partir de 1937, finançant projectes i publicacions amb la finalitat de projectar cap a l'exterior –sobretot cap a França– la imatge d'un poble en lluita contra el feixisme espanyol i en defensa de les llibertats i de les seves aspiracions nacionals.⁶

Certament que es publicaren altres testimonis semblants al de Kaminski, però aquests eren absolutament minoritaris i d'una circulació més restringida. Al respecte, Broué-Témime han escrit que no hi havia a França organitzacions polítiques o sindicals equivalents a la CNT-FAI o al POUM i que la classe obrera francesa no coneixerà la revolució espanyola més que a través de *Le Populaire*, *L'Humanité* o *Paris-Soir* “qui lui en donnent des images

⁶ Per exemple, els follets de J. G. Martin, *La transformation politique et sociale de la Catalogne durant la Révolution / 19 juillet-31 Décembre 1936*, Barcelona, 1937; o el d'André Jean, *Transformation économique en Catalogne*, Barcelona, 1936. A un altre nivell, per exemple el patronatge que va fer el Comissariat de Propaganda de la Generalitat del “Foyer du Français Antifasciste”, un centre fundat a Barcelona amb la finalitat de “aider, seconder, animer l'antifascisme français” (*L'Avant-garde*, núm. 1, 27-III-37). Aquesta publicació, que es distribuïa gratis, desenvolupà clarament aquesta línia, i en ella col·laboraren homes tan significats com Gabriel Péri o Georges Soria, tots dos coneguts militants del PCF.

peu différentes pour l'essentiel"⁷. Entre els primers llibres i follets que es publicaren a França i que gaudirien d'una gran difusió, cal assenyalar per exemple el de Palmiro Togliatti, *Particularités de la révolution espagnole* (Paris, Bureau d'Éditions, 1936), que venia a representar la posició oficial del Comintern i del PCE en relació a la caracterització de la revolució espanyola com a una “guerra nacional revolucionària”, i en el que es teoritzava la necessitat d'establir una base comuna entre el proletariat, la petita burgesia i la burgesia “antifeixista” per a complir les tasques pendents de la revolució “democràtico-burgesa”. Aquesta línia –en realitat, una adaptació de la línia frontpopulista a les condicions de guerra- fou el suport teòric en el que es basà la política antifeixista que s'enfrontà a les col·lectivitzacions i als atacs generalitzats contra la propietat privada, i s'erigí en la barrera principal contra la temptació d'anar més enllà dels límits que imposava aquesta estratègia de col·laboració de classes. Així doncs, per a la majoria dels treballadors europeus de l'època, la revolució social que es desenvolupava a l'Espanya republicana, senzillament no existí.

Quelcom semblant ha passat en la historiografia del període 1936-1939. Durant molts anys, l'estudi en profunditat dels diversos aspectes d'aquest període i en particular, de la revolució pròpiament dita, ha restat en certa mesura al marge de la immensa bibliografia existent sobre la guerra civil espanyola, per contradictori que això pugui semblar. Encara avui sorprèn la manca d'estudis específics sobre els organismes revolucionaris que cobriren tota la zona republicana a l'estiu de 1936, amb evidents similituds a d'altres experiències revolucionàries europees del segle XX. Val a dir que els debats doctrinals i l'èmfasi en els aspectes polítics, han monopolitzat una part molt important de la producció historiogràfica sobre un tema que encara té unes connotacions polítiques molt properes al passat recent. En realitat, durant tot el període dominat per la historiografia dels vencedors, la revolució no existí

⁷ *Ibidem*, *op. cit.*, pàgs. 170-171. Els mateixos autors assenyalen com a excepció a la tònica general, els treballs del periodista comunista Jean-Richard Bloch, l'únic que, per exemple, va parlar del Comitè Central de Milícies presentant-lo tal com era i no com a un difús organisme d'enllaç (*Ib. op. cit.*, pàg. 171). Des d'una altra perspectiva, cal citar el llibre de Camilo Berneri, *Guerre des classes en Espagne*, publicat a França el 1937 (Les Cahiers de Terre Libre, Nîmes).

sinó com a una orgia d'assassinats i robatoris⁸. Fins i tot, alguns autors que no tenien res a veure amb la historiografia oficial del franquisme, reproduïen les mateixes apreciacions i, d'altres, probablement més preocupats en desmuntar l'àmplia gamma de mites de la "Cruzada" que el franquisme alimentà constantment, orientaren les seves investigacions cap a l'estudi de les causes que conduïren al final violent del règim republicà, dedicant escassíssimes pàgines de les seves obres a l'estudi de la revolució com a tal⁹.

Avui pel contrari, després de vàries dècades de l'inici de la guerra civil, sembla ja acceptat per la majoria dels historiadors que la resposta popular al cop d'Estat, adoptà des dels primers moments la forma d'una revolució obrera, precisament la que els militars sollevats volien impedir aixafant-la abans que tingués l'oportunitat d'expressar-se a partir del seu propi impuls¹⁰. Dissenyada com a una operació quirúrgica per a extirpar el perill de revolució en la societat espanyola, l'acció preventiva –una acció llargament preparada i que es precipita a l'estiu de 1936 davant l'acceleració dels esdeveniments– justament acabaria provocant-la. La rebel·lió d'una part de l'aparell de l'Estat contra el mateix Estat, obrí una escletxa per la que s'introduí no només la voluntat de combatre l'amenaça feixista que encarnaven els generals, sinó també les esperances i frustracions de milers i milers d'obriers i camperols, totes les aspiracions no satisfetes després de cinc anys de règim republicà. Naturalment, a banda dels antecedents immediats i de les causes que podríem

⁸ El repertori en aquest camp és molt ampli. Des de la pretesa versió "històrica" *Historia de la cruzada española*, (Madrid, 1940) publicada en 12 volums i dirigida per Joaquín Arrarás, a la més oficial publicada en successives edicions per la Direcció General d'Informació, *Causa General. La dominación roja en España*, (Madrid, 1943), o la literatura generada per les memòries i records d'homes de dretes que visqueren tot el conflicte amagats, perseguits o detinguts a la zona republicana. Sense voler fer una relació exhaustiva, entre els que fan referència a Catalunya, cal destacar a títol d'exemple els llibres de Antonio Guardiola, *Barcelona en poder del soviets (el infierno rojo). Relato de un testigo* (Barcelona, 1939); T. Caballé y Clos, *Barcelona Roja* (1939); Francisco Lacruz, *El Alzamiento, La Revolución y el Terror en Barcelona* (1943); José M. Álvarez Pallás, *Lérida bajo la borda: 1934-1935-1938* (s.d.); Luís Climent, *Rojos en Tarragona y su provincia* (1942); José Monllaó Panisello, *Estampas de dolor y de sangre. Tortosa en 1936-1939. Apuntes histórico-críticos del salvajismo judaico-soviético-marxista* (1941); del mateix autor *Los Bárbaros en Tortosa, 1936-1939. Recuerdos e impresiones de un perseguido en el infierno rojo* (1942); *Cómo funcionaban las Chekas de Barcelona* (1940); Martín Inglés, *Las Chekas de Cataluña. Bajo las garras del SIM* (1940); Mateo Lladó, *Las Chekas de Barcelona* (1939); J. Palou Gari, *Treinta dos meses de esclavitud en la que fue zona roja de España* (1939); Félix Ros, *Preventorio D. Ocho meses en el SIM* (1939); Miguel Sabater, *Estampas del cantiverio rojo. Memorias de un preso del SIM* (1940).

⁹ De forma il·lustrativa, hom pot comprovar en autors com G. Jackson les escasses línies que dedica en el seu llibre *La República española y la Guerra Civil* a la revolució que ell mateix defineix com "la revolució social més profunda ocorrida desde el siglo XV" (pàg. 249, Barcelona, 1976). O la visió negativa d'historiadors com Hugh Thomas que només consideraren el fet revolucionari a partir d'un aspecte parcial ("la revolució havia començat en toda España como una imponente avalancha de asesinatos, destrucciones y saqueos", H. Thomas, *La Guerra Civil española*, pàg. 139).

¹⁰ P. Broué, "Espagne 1936: Front Populaire et politiques militaires", *Cahiers Leon Trotsky*, núm. 27 (setembre 1986). Sens dubte, ha estat Broué un dels "hispanistes" que més han insistit en aquest tema, des de la seva obra ja clàssica escrita en col·laboració amb E. Témime (*La Révolution et la Guerre d'Espagne*, Paris, 1961).

anomenar objectives, que explicarien l'origen del conflicte social i el desenvolupament posterior, l'espurna que acabaria per encendre la metxa de la revolució guarda relació amb l'enorme significat polític que tingué el fracàs de la rebel·lió militar davant la resistència popular. Com es prou conegut, aquest poderós moviment desfermat no s'aturà en la simple lluita contra els qui havien agafat el camí de les armes contra el poble, ni contra els seus simpatitzants en el camp civil. Està àmpliament documentat que paral·lelament als esforços per a organitzar la rèplica als militars sollevats, a tota la zona en la que aquests varen fracassar en el seu intent, s'inicià un moviment que afectà profundament els fonaments mateixos de la societat capitalista i que es dirigí contra el conjunt de les classes dirigents i contra els qui, com l'Església, havien projectat secularment una imatge sempre associada amb el poder –del qual en formaven part- i amb els poderosos. Sovint, s'ha explicat el desenvolupament dels fets d'aquesta manera, pel desbordament revolucionari propi de les circumstàncies. Cal no oblidar però, que la rapidesa amb la que la reacció defensiva es transformà en un poderós moviment ofensiu que immediatament es dirigí contra la propietat privada, té relació amb la profunda crisi social que rosegava la Segona República i amb el fracàs, després de cinc anys d'intents, del projecte reformista de modernització del país, encapçalat per republicans i socialistes. El fracàs d'aquesta via acabaria obrint un abisme important amb els sectors socials que havien donat suport al règim nascut el 14 d'abril, i està a la base dels elements de radicalització social que hom pogueren observar ja durant tot el període republicà, i que a partir del 19 de juliol, trobaren el terreny apropiat per a expressar-se. En efecte, una part molt important d'aquests elements es pot seguir a través del procés de militarització de la vida política experimentat a partir de 1933. El fenomen, un símptoma inequívoc d'una situació pre-revolucionària i de que les classes socials en lluita ja no confiaven en resoldre els conflictes per la via democràtica o parlamentària, tingué com a conseqüència l'aparició de milícies i la formació de seccions de defensa a l'interior d'algunes organitzacions -tan de dretes com d'esquerres-, com a una perllongació de l'acció política i associades a les pràctiques que

Ucelay da Cal ha definit com els "aixecaments plebiscitaris"¹¹. A Catalunya, els "escamots" organitzats per les Joventuts d'Esquerra-Estat Català -coneguts per les seves desfilades i per la seva actuació contra els vaguistes en alguns conflictes laborals-, els Comitès de Defensa de la CNT -igualmente coneguts per seva participació a totes les accions de violència política protagonitzades per aquesta organització-, o els Grups d'Acció del BOC-POUM -dedicats bàsicament a la protecció de dirigents i dels actes del partit-, foren un exemple d'aquesta dinàmica que s'apoderà de la vida política durant bona part del període republicà anterior al 1936.¹²

Així, sense que hi hagués una planificació prèvia i enmig d'una multiplicat d'iniciatives generades la majoria d'elles per l'enorme impuls de la militància obrera i dels treballadors que havien sortit al carrer, la lluita contra els sollevats fou acompanyada d'una sèrie de transformacions revolucionàries - "l'error de les masses", que escriví Vicenç Guarner¹³- que tindrien implicacions en tots els dominis de la vida política, econòmica i social. El punt de partida d'aquestes transformacions revolucionàries i els seus trets més característics, foren l'atac generalitzat a la propietat privada, l'assalt al poder polític pels treballadors i el desig d'avançar cap a una nova societat mitjançant un canvi en les relacions entre les classes socials. Des del punt de vista polític, la repercussió més directa de l'aixecament militar i la resposta popular que provocà, fou la caiguda del Govern Casares Quiroga el mateix 18 de juliol. Aquesta, però, no fou la de major transcendència perquè a continuació es produí l'enfonsament dels pilars bàsics que sustenten qualsevol Estat modern. A la zona que quedà en poder dels insurrectes, s'adoptaren immediatament tota una sèrie de disposicions d'acord amb l'objectiu fixat de restaurar les estructures socials que havien fonamentat des de sempre el poder de l'oligarquia, deixant per a més endavant una definició exacta sobre el règim

¹¹ Enric Ucelay da Cal, "Buscando el levantamiento plebiscitario: insurreccionalismo y elecciones", a Santos Juliá, (ed) *Política en la Segunda República*, *Ayer*, 20 (1995), pàgs. 49-80.

¹² Per a una anàlisi del fenomen de la militarització, vegeu en el número 11 de *Historia Contemporánea*, els diversos treballs coordinats per Julio Aróstegui sobre les milícies formades per algunes organitzacions durant aquest període.

¹³ V. Guarner, *Cataluña en la guerra de España*, pàg. 140.

polític a implantar¹⁴. A la zona republicana, la revolució social que havia esclatat, donà pas a una àmplia varietat de mesures revolucionàries tant en el camp de l'economia –amb una clara significació anticapitalista– com en el terreny dels mecanismes de control de l'aparell estatal, amb el sorgiment d'organismes de poder revolucionari que rivalitzaren amb els poders legalment constituïts, particularment a Catalunya però també al País Valencià, Astúries, Santander i la part d'Andalusia en la que el cop d'Estat no triomfà. L'enfonsament institucional tingué una expressió diferent al País Basc, on els nacionalistes bascos combateren per igual als militars sollevats i als qui gosaren atacar la propietat privada, o a Madrid, on el pes de l'aparell institucional present a la capital es féu "sentir" notablement i, on també la política dels principals partits del Front Popular anà més decididament orientada a mantenir la legalitat republicana.

Pel que respecta a Catalunya, la situació inicial ha estat descrita per multitud de relats i testimonis: sabem que l'Exèrcit deixà d'existir i que el seu lloc fou ocupat per les milícies organitzades pels partits i sindicats; que les funcions dels cossos policials, en fase de descomposició-desintegració, foren suplantades igualment per patrulles de milicians; que l'aparell judicial fou literalment anul·lat primer, per a posteriorment, reemplaçar-lo per tribunals populars formats per representants de les organitzacions que s'oposaren al cop militar. Per tot arreu, tot allò que pogués semblar sospitós de "feixisme" o, senzillament, poc decidit a combatre'l, fou substituït –tant en el cas dels homes com en el de les institucions– o, si més no, "controlat" de manera que quedés inutilitzat per a la seva funció original. El poder de l'Església fou liquidat pràcticament d'arrel amb l'expropiació dels seus béns, la prohibició del culte i el tancament dels seus temples i escoles. Així mateix, el poder de la premsa capitalista fou suprimit i la totalitat de publicacions de dretes foren incautades i reconvertides en diferents òrgans d'expressió de les organitzacions obreres.

¹⁴ Una recopilació de totes les disposicions dictades per l'anomenada "Junta de Defensa Nacional" i pels organismes que la substituirien posteriorment, es pot trobar a: José San Román Colino, *Legislación del Gobierno Nacional*, Ávila, 1938. Més específicament, sobre la legislació que afectava a l'educació i als professionals de l'ensenyament, v. per exemple José Pérez Gomis, *Nueva legislación de Educación Nacional*, Santander, 1938. Igualment, un bon estudi sobre la legislació apareguda a la "zona nacional" i sobre el procés de formació i consolidació d'un nou Estat, es pot trobar al llibre de L.M. Ribó Duran, *Ordeno y mando*

Moltes d'aquestes situacions es visqueren igualment a d'altres punts de l'Espanya republicana. Naturalment, la intensitat i profunditat de la marea revolucionària que sacsejà el règim republicà varià segons els llocs. En general, però, tots els testimonis de l'època coincideixen en assenyalar que fou a Catalunya on la revolució avançà més i on, malgrat el pes de la petita burgesia republicana, la classe obrera estigué més a prop de fer-se totalment amb el poder¹⁵. Com si els esdeveniments volguessin desmentir als qui havien proclamat -més com a un desig, que no pas com a una realitat- l'existència de l'anomenat "oasi" de la República, Catalunya es convertí en la punta de llança del moviment revolucionari a tota la península. En realitat, aquesta circumstància no resulta estranya si tenim en compte la força i composició del seu proletariat i, de forma especial, l'estat de mobilització previ als esdeveniments de juliol que no tenen res a veure amb la imatge idíl·lica que, ja a l'època, hom volgué transmetre des de determinats sectors, i que posteriorment ha sustentat una determinada historiografia.

En efecte, la situació anterior havia reunit tots els elements que expliquen la profunditat de l'explosió revolucionària i també la rapidesa amb la que aquesta es produí. Diversos autors han assenyalat la importància i el significat que tingué el moviment d'octubre del 34 a Catalunya, i com influí en

/ *Las leyes en la zona nacional*, Barcelona, 1977. Més específicament, sobre la legislació que afectava a l'educació i als professionals de l'ensenyament, José Pérez Gomis, *Nueva legislación de Educación Nacional*, Santander, 1938.

¹⁵ Com hem vist al principi, tal fou el punt de vista d'homes com H. E. Kaminski, qui afirmava en el llibre ja citat que "A Catalunya especialment, dona la impressió de que un gegant ha trencat les seves cadenes. Per tot arreu neix una vida nova; a vegades sembla que el país està habitat per nous homes. I no es més que la desaparició d'una classe" (pàg. 166). No fou l'únic en detectar la profunditat de la revolució a Catalunya i la seva potencial importància en relació al desenvolupament dels esdeveniments a tota la zona republicana. Altres observadors, periodistes o militants, coincidiren en la mateixa apreciació. Per exemple, Georges Orwell en el seu conegudíssim llibre explica que en arribar a Barcelona per primera vegada, aquesta li va produir la impressió d'una ciutat governada pels obrers (G. Orwell, *Homenatge a Catalunya*, Barcelona, 1969, pàg. 24). Aquesta també fou la impressió de l'exfuncionari del Comintern, Franz Borkenau, qui assenyala com després de visitar Barcelona, València li semblà una ciutat petit burgesa i molt menys «soviètica» que la capital catalana, i on es veien menys milícies armades i menys expropiacions, i Madrid una ciutat en la que la presència governamental era molt més apreciable i en la que el viatger se'n duia més la sensació d'una ciutat en temps de guerra que no pas la imatge d'una ciutat enmig d'una revolució social (F. Borkenau, *El reinvero español*, Barcelona, 1977, pàgs. 92-98). D'altres, com el periodista i militant trotskista Félix Morrow, intentaren explicar aquestes diferències pel paper hegemònic de la CNT a Catalunya i pel fet que aquesta no havia integrat el Front Popular, la qual cosa restava força a qualsevol intent de contenir el moviment revolucionari dins el quadre institucional que fixava el pacte electoral (F. Morrow, *La Guerra Civil en España: ¿Hacia el socialismo o el fascismo?*, treball publicat a Nova York al setembre de 1936. L'edició castellana fou publicada anys després juntament amb un treball que l'autor acabà de redactar al novembre de 1937 i que donà títol al llibre, *Revolución y contrarrevolución en España*, Bogotà, 1976). En realitat, la presència a Madrid de bona part de l'aparell administratiu de l'Estat i del propi Executiu, encara que fos en condicions extremadament precàries, li havia de donar per força una imatge molt diferent d'altres ciutats en les que la revolució s'havia apoderat dels carrers amb una gran profusió de símbols. També és veritat que pocs dies després de les jornades de juliol, el Govern Giral aconseguí de nou el control de l'ordre públic que exercien les milícies obreres a Madrid, substituïnt els carnets sindicals i els passes dels comitès pels salconduits governamentals (P. Broué, E. Témime, *op. cit.*, pàg. 128). Des del punt de vista de la profunditat de la revolució, és evident que Madrid va «pagar» el fet de ser la capital de l'Estat i la seu del Govern: les organitzacions obreres que no havien volgut apoderar-se totalment del poder, tingueren molta cura en constituir un organisme semblant a l'existent a Barcelona o València, que hauria rivalitzat inevitablement i de forma perillosa amb el poder legal de la República però a escala de tot el territori «lleial».

els esdeveniments posteriors. Assenyalarem dos dels que, en la nostra opinió, contribuïren a desestabilitzar profundament la societat catalana.

Primerament, la derrota d'octubre va suposar en l'aspecte polític la ruptura del model "català" predominant durant tota la primera etapa republicana, basat en l'existència de dos partits, la Lliga i l'ERC, que havien donat una relativa estabilitat a la Catalunya autònoma. La derrota de Companys, a banda de posar de manifest l'escassa capacitat mobilitzadora de l'Esquerra en una pràctica insurreccional, sancionà el fracàs d'aquest partit en el projecte d'obrir-se a la burgesia, per a qui els fets d'octubre no feren més que confirmar la mínima garantia i poca fiabilitat -des de la perspectiva del manteniment de l'ordre social- que des de sempre els hi havien inspirat els homes de l'ERC. A més, el naufragi d'aquest projecte col·locà al partit de Macià i Companys en una situació més fàcilment permeable a la radicalització social, una realitat poderosament alimentada pels 3.400 detinguts polítics que existien a Catalunya a mitjan de desembre de 1934. A l'altre extrem del joc polític català, la situació de la Lliga també esdevindrà difícil, com difícil era conjuminar després dels fets d'octubre, el conservadurisme social que li era propi amb l'acceptació del règim republicà i la defensa de posicions autonomistes. Constituïda en el seu origen com a plataforma política per a l'intent de reforma burgesa de l'Estat, la Lliga semblava haver exhaurit les possibilitats de formar un partit espanyol sota la seva direcció, integrant totes les classes dominants a Espanya. La profundització de la dinàmica revolució-contrarevolució que s'estenia per tot Europa i que es consolida a Espanya en el decurs de l'anomenat bienni negre, deixava poc marge per a les solucions de "centre". Fora de Catalunya, la CEDA i altres grups menors són el punt de referència d'una dreta antirepublicana decidida a utilitzar tots els recursos per a exorcitzar el perill de revolució. Aquesta tàctica que, indubtablement comptava amb seguidors entre la burgesia catalana, no fou defensada per la Lliga, que la considerava perillosa, i que s'inclinava més per una solució militar abans que per una solució feixista¹⁶. Precisament a finals de 1934, la Lliga patirà l'escissió

¹⁶ Al respecte, Borja de Riquer i Permanyer "Un document excepcional: la declaració de suport als militars sublevats el 1936 d'un centenar de catalans" (a *Miscel·lània d'homenatge a Josep Benet*, pàgs. 497-516), en el que es reproduceix el document que a

d'un dels puntals històrics d'aquest partit a Catalunya i un dels sectors més bel·ligerant i més impermeable a qualsevol reforma social: els dirigents de l'Institut Agrari Català de Sant Isidre encapçalat pel seu president, els homes que havien "vist" molt a prop el perill d'agitació revolucionària durant l'estiu de 1933, abandonaran la Lliga per a integrar-se definitivament en el projecte que dins l'àmbit de l'antirepublicanisme i malgrat les diferències, cohesionava a les classes dirigents a Espanya.¹⁷

En segon lloc, la derrota d'octubre també comportà l'inici d'una dura ofensiva patronal contra les conquestes assolides pels treballadors des de la proclamació de la República. Aquesta reacció de patrons i propietaris anà dirigida tant a recuperar les posicions perdudes com a restablir l'autoritat i la disciplina. Un bon exemple d'això fou l'anul·lació de la Llei de Contractes de Conreu i la tramitació de 1.400 judicis de desnonament de parcers i rabassaires¹⁸ o la reimplantació de la jornada setmanal de 48 hores en la indústria metal·lúrgica després que els treballadors del ram haguessin aconseguit rebaixar-la a 44. Igualment, altres disposicions facilitaren l'acomiadament d'obriers i el tancament de fàbriques sense més tràmit que la comunicació a la Delegació de Treball. Sovint, les bases de treball aprovades durant el període anterior no foren respectades o, senzillament, foren anul·lades a l'empara de la legislació regressiva dels governants del bienni dretà. Multitud de centres polítics i sindicals foren clausurats i el Govern va mantenir de forma continuada l'estat d'excepció a Catalunya fins l'abril de 1935, mentre que la major part dels ajuntaments foren destituïts i els consellers electes substituïts per elements de la Lliga, Radicals i Acció Popular. La repressió "social", tant o més profunda que la repressió "política", que acompanyà el fracàs del moviment d'octubre, abonà el terreny de la conflictivitat i de l'odi de classe: entre les primeres víctimes a la zona republicana, es troben elements que s'havien destacat per la seva actitud després del sis d'octubre, inclosos els

instàncies de F. Cambó, signaren 128 persones, entre les quals, diversos dirigents de la Lliga Catalana, i que fou lliurat a la "Junta Nacional de Gobierno", a Burgos, el 9 de novembre de 1936.

¹⁷ Sobre el paper de la Lliga, l'obra ja clàssica d'Isidre Molas, *Lliga Catalana* (1972), i més recentment sobre un dels seus dirigents, Borja de Riquer, *L'últim Cambó, 1936-1947* (1996). També resulta imprescindible, l'estudi d'Enric Ucelay da Cal, *La Catalunya populista / Imatge, cultura i política en l'etapa republicana, 1931-1939* (1982).

patrons i propietaris que aprofitaren la situació per a acomiadar militants i dirigents obrers, o per aplicar –aquesta vegada sí- totes les disposicions del govern radical-cedista que anul·laven la legislació social de la República.

La situació donaria un gir a l'esquerra a partir de febrer de 1936. El resultat de les eleccions a Catalunya –més nítidament favorables a la coalició frontpopulista que a la resta d'Espanya- fou el punt de partida d'una situació que lluny d'assolir l'estabilitat política amb la tornada dels repressaliats, la reposició dels ajuntaments destituïts i el restabliment del marc autònom, s'esmunyia clarament cap a la convulsió revolucionària. Aprofitant la victòria electoral, els treballadors volgueren recuperar el nivell de millores i conquestes assolides fins l'any 1934. L'onada reivindicativa provocada per demandes salarials, peticions de disminució de jornada o exigències de readmissió d'acomiadats, es multiplicà espectacularment. Després del parèntesi provocat per la repressió d'octubre, a la primavera de 1936 l'amplitud i quantitat de conflictes obrers foren, com molt encertadament assenyala un testimoni d'excepció “la manifestació específicament catalana d'aquell estat d'excitació general” existent a tot Espanya¹⁹. La situació arribà a un punt que la patronal catalana es veié en l'obligació de denunciar la "intensa agitació social" i demanar més autoritat per a oposar-se al moviment revolucionari, al temps que reclamava significativament l'aplicació del programa del Front d'Esquerres com a garantia per a frenar el moviment vaguístic.²⁰

La radicalització de la societat catalana present en la conflictivitat laboral, s'expengué també a l'àmbit de les relacions polítiques, afectant als

¹⁸ M. Ardit, A. Balcells, N. Sales, *Història dels Països Catalans. De 1714 a 1975*, Barcelona, 1980, pàg. 584.

¹⁹ Amadeu Hurtado, *Quaranta anys d'advocat / Història del meu temps*, Barcelona, 1967, pàg. 379. De fet, durant el període comprès entre octubre de 1934 i febrer de 1936, tot i que la conflictivitat laboral baixà molt lògicament com a conseqüència de la repressió, hom pot apreciar elements de resistència que fan pensar que el moviment obrer català no se sentia completament derrotat: per exemple, a Barcelona, el moviment de protesta per la condemna a mort dels cenetistes asturians, tindrà continuïtat en les vagues parcials que esclataran a diverses fàbriques de la ciutat o en la mobilització, més general, dels metal·lúrgics que es resistiren a la restauració de la setmana de 48 hores, i als qui només l'amenaça d'intervenció del general Batet els féu depositar la seva actitud. Al maig de 1935, els treballadors del port de Tarragona protagonitzaran igualment una vaga de 24 hores. Al juny i juliol, esclataran dues vagues generals a Ripoll en protesta pel tancament de les fàbriques de la *Cotonera*. Al desembre, foren els treballadors del tèxtil de Terrassa els que realitzaren una vaga general per la unificació salarial que finalitzà amb una victòria parcial, i al gener de 1936, és el ram de la Construcció de Tarragona el que es veu paralytitzat per una vaga general en demanda d'augment salarial. Naturalment, es tracta de lluites aïllades encara que en el seu àmbit tinguessin una dimensió general, però igualment, significatives de l'estat d'ànim existent entre la classe obrera catalana, que tindran continuïtat l'endemà de la victòria electoral de febrer de 1936. Entre els mesos de març i juliol de 1936, esclataran a Catalunya més d'un centenar de vagues, de les que 68 tingueren com a escenari Barcelona, 17 a Girona, 12 a Lleida i 6 a Tarragona (Ricard Vinyes, *La Catalunya internacional/ el Frontpopulisme en l'exemple català*, pàg. 322-329).

²⁰ "Manifest de les entitats econòmiques de Catalunya", publicat a *La Veu de Catalunya* (6-VI-36), citat a Ricard Vinyes, *op. cit.*, .)

principals partits de la Catalunya autònoma. Malgrat l'actitud conciliatòria dels dirigents de la Lliga i la bona voluntat d'alguns dels dirigents de l'ERC – especialment, dels qui volien passar pàgina el més aviat possible de l'experiència insurreccional-, l'ambient polític semblava irremeiablement impregnat pels fets d'octubre especialment entre les bases del partit republicà. Per exemple, als Guiamets, un petit poble del Priorat, el centre local d'ERC feia el 21 de març de 1936 la següent petició als dirigents del seu partit: "En nom del Comitè d'Esquerres que es una minoria en aquest poble, demanem que se'ns faci justícia. Per les persecucions que hem estat objecte durant el 'bienni negre' i gairebé sempre, desitjaríem que els que fa segles que porten la direcció del poble amb esperit inquisidor, fossin immediatament destituïts de llurs càrrecs, els quals tindrien que passar a ocupar a l'instant els homes que han ajudat a restaurar la República, d'un esperit veritablement democràtic i justicier"²¹. Aquesta petició que feien els adherents a l'ERC, a banda de deixar molt clara la identificació que establien les bases d'aquest partit entre llurs dirigents i les autoritats republicanes, es a dir, entre el partit i les institucions, reflecteix una situació comuna a molts municipis de Catalunya, especialment allà on els conflictes sobre la terra, havien obert una divisió profunda. A Aldover, un municipi del Baix Ebre, el Centre d'Esquerra Republicana denunciava que "el poble en el moment actual està ressentit dels empresonaments arbitraris, dels desahucis (sic) de les terres i injustícies que es fan diàriament".²² Pocs dies després de les eleccions de febrer de 1936, a la Bisbal de Falset (Priorat), el centre d'ERC denunciava que la situació del poble era "lamentable" ja que "quatre cacics [tenien] el poble esclavitzat", i demanava la destitució de l'actual Ajuntament reaccionari acte seguit i fer que ocupin aquell lloc, els homes republicans, liberals d'esquerra". Idèntica petició que per les mateixes dates, formulava el grup local de l'Esquerra de Cornudella de Montsant (Ribera), el qual afirmava que "l'Ajuntament que s'ha tornat a possessionar dels càrrecs és el mateix que després del moviment del 6

²¹ Extracte de la resposta a un qüestionari enviat per la Joventut Republicana de Tarragona a totes les entitats adherides a l'ERC. Arxiu Històric Nacional- Secció Guerra Civil, *llogall 818*).

²² AHN-SGC, *llogall 818*.

d'octubre va denunciar els caps del moviment i es va adherir a les autoritats reaccionàries".²³ Com veiem, una actitud que deixava poc espai a la conciliació.

A la majoria dels municipis catalans, la reposició dels ajuntaments destituïts per l'autoritat militar provocà situacions que mostren igualment el grau d'enfrontament existent a escala local i confirma l'empremta que la repressió d'octubre deixà com a pòsit de crispació social, enverinant totes les relacions. Les sessions municipals en les que els consellers d'elecció popular prenien de nou el càrrec després de la suspensió, es realitzaren en general, enmig d'un ambient d'hostilitat contra els representants de la Lliga que havien participat durant el període d'excepció en els ajuntaments gestors. Les acusacions de tota mena envoltaren les sessions d'una tensió que provocaria en molts casos, la no assistència dels electes de la Lliga i, fins i tot, llur retirada dels ajuntaments. Així per exemple, a Olot, l'ajuntament en absència de la majoria de dretes que no acudí al Ple, acordà condemnar l'actitud de l'Alcalde, un home de la Lliga. A Sabadell, els consellers d'aquest partit foren substituïts, malgrat que havien demanat ésser convocats a les reunions municipals. A Balaguer, els consellers de la Lliga, dies després de la reposició de l'ajuntament popular, presentaren llur dimissió. A Manresa, la minoria municipal de la Lliga va fer públic un comunicat el mes de març en el que anunciava que no col·laboraria a les tasques municipals. A Tàrrrega, la minoria municipal formada per una coalició d'ERC i el POUM, varen forçar la dimissió de la majoria de dretes, acusant-los d'haver empitjorat la situació d'alguns regidors d'esquerres després del sis d'octubre, així com d'haver efectuat despeses no justificades. Així mateix, a Solsona, tots els consellers de dretes -la majoria municipal- hagueren de deixar el seu càrrec al maig de 1936, com a conseqüència d'una denúncia per possible falsificació dels conductes del blat. Igualment, a Sant Boi de Llobregat, a instàncies de l'esquerra, la majoria municipal de dretes fou destituïda i processada per decret del Conseller de Governació de la Generalitat al juny de 1936, per malversació de cabals. A Ripoll, el Vendrell o

²³ AHN-SGC, *llogall 818*.

Amposta, municipis on existien majories municipals de dretes, el resultat de les eleccions de febrer de 1936, fou el detonant que provocà la dimissió dels seus representants.²⁴ En general, l'ambient hostil que trobaren els regidors de la Lliga, fou suficient per a dissuadir-los de continuar participant de les tasques municipals. Però això no fou tot. Una campanya exigint responsabilitats fou encapçalada per l'Ajuntament de Figueres que acordà en un Ple municipal dirigir-se a tots els municipis de Catalunya per tal de demanar al Parlament la promulgació d'una llei d'incapacitació política, per un temps, a tots els ciutadans que haguessin actuat en corporacions d'elecció popular en el temps comprés entre el 6 d'octubre de 1934 al 16 de febrer de 1936²⁵. Centenars de resolucions decretant l'anul·lació dels acords presos pels ajuntaments governatius, la fiscalització i revisió de comptes o l'exigència de responsabilitats, foren adoptats pels ajuntaments controlats per l'ERC. Especialment en els municipis on la política de desnonaments i de repressió posteriors al sis d'octubre castigà severament a centenars de pagesos, aquesta crispació política envers els representants polítics locals de la dreta –alenada per les bases del partit republicà igual que per les organitzacions obreres– preparà la resposta i obrirà el camí, a partir del 19 de juliol, a algunes de les actuacions més expeditives i a episodis molt violents que es durien a terme a molts municipis catalans.

Durant el primer semestre de 1936, el desplaçament cap a l'esquerra de la situació política a Catalunya era apreciable també en el procés de radicalització d'una organització molt lligada al partit del govern, com era la Unió de Rabassaires, que en el Congrés celebrat el mes de maig s'havia pronunciat pel règim col·lectiu de la terra, per l'expropiació sense indemnització i pel poder polític pel proletariat. D'igual manera, la decisió del Congrés de la Unió

²⁴ Dades obtingudes a partir de la consulta dels respectius llibres d'Actes Municipals..

²⁵ El dia 21 de març de 1936, Companys signava un Decret, pel qual autoritzava el Conseller de Governació per presentar al Parlament de Catalunya un Projecte de Llei sobre il·legitimitat dels Acords de les Autoritats i organismes de nomenament governatiu que regiren la vida municipal catalana durant el període del 6 d'octubre al 19 de febrer de 1936 (BOGC, 26-III-36). El projecte de Llei va provocar un tens debat parlamentari que s'allargà durant 15 sessions, amb freqüents enfrontaments entre l'Esquerra i els socialistes d'una banda, i de l'altra, els diputats de la Lliga. Finalment, el 13 de juny s'aprovà la Llei, i el 20 es firmava el decret que aprovava el Reglament d'aplicació. Aquesta mesura suposà la inhabilitació durant cinc anys per a ocupar un càrrec de conseller o diputat, a tots aquells que haguessin acceptat càrrecs de designació governativa en substitució dels d'elecció democràtica.

Socialista de Catalunya de procedir a trencar la coalició de govern que mantenia amb l'ERC, s'inscriví en aquesta línia i n'era una expressió.

II. Plantejament del problema i estat de la qüestió.

Des del punt de vista de les transformacions revolucionàries i de la incidència que aquestes tingueren en el conjunt de l'aparell de l'Estat i, especialment, en els mecanismes del poder polític, el sorgiment de nombrosos comitès revolucionaris –els comitès-govern en la coneguda expressió de Munis²⁶- que a l'àmbit territorial de la seva actuació exerciren el control de la situació, sovint al marge i a vegades en contra, de les autoritats republicanes, constitueix l'element més característic dels primers mesos de la revolució i la guerra. Un d'ells, el que es constituiria a Barcelona immediatament després de la victòria sobre els militars sollevats -el Comitè Central de Milícies Antifeixistes- es convertiria en l'autoritat revolucionària més coneguda, coexistent amb la representació del poder legal. Seguint la seva estela, encara que no sempre seguint les seves instruccions, es formaria una àmplia xarxa de comitès per pobles i ciutats, constituïts de diverses formes però amb el comú denominador de que tots s'erigiren en el portaveu de les masses revolucionàries i s'apropriaren de les prerrogatives i funcions que corresponien als Alcaldes i altres autoritats, creant d'aquesta manera les bases d'un “segon poder” de naturalesa diferent al poder legal o constitucional.

Barcelona, el nucli més industrial d'Espanya i on es concentrava una tercera part de la població catalana, la ciutat que ja en el segle XIX registrava – en paraules de F. Engels²⁷- més lluites de barricades que cap altra del món, simbolitzà perfectament el moviment revolucionari que travessava tota la zona republicana que, d'altre banda, també assistí a la creació d'organismes similars a Castelló, València, Alacant, Cartagena, Almeria o Màlaga, per citar-ne uns quants entre els més coneguts. En la base d'aquests comitès d'àmbit superior,

²⁶ G. Munis, *Jalones de derrota, promesa de victoria / Crítica y teoría de la revolución española 1930-1939*, Madrid, 1977.

²⁷ K. Marx, F. Engels, *Revolución en España*, Barcelona, 1973, pàg. 200.

actuaren centenars de comitès locals constituïts inicialment per a resoldre els problemes més urgents, però que acabarien convertint-se en els autèntics centres de decisió política. Organitzats en la més pura tradició cantonalista, aquests comitès foren l'expressió de la crisi de l'aparell d'Estat republicà, dislocat com a conseqüència de la rebel·lió d'una part de la seva pròpia estructura i de la resposta popular que aquesta generà. Foren el símbol del nou estat de coses que seguí a la derrota dels militars sollevats i de la instauració, de manera atomitzada, d'una nova forma de poder associat a les organitzacions obreres i a la revolució social.²⁸

Ja en aquells moments, el sorgiment d'aquestes formes de poder revolucionari foren objecte d'atenció, especialment entre alguns dels estrangers que arribaren a Espanya. El sindicalista francès Robert Louzon féu un retrat força precís: descriví el *Comité* com a un grup d'homes que exercien tot el poder en el poble i que se n'encarregaven de les funcions municipals habituals i que, a més, "ha formado la milicia local, la ha armado, le ha proporcionado su alojamiento y su alimentación con los recursos que saca de una contribución impuesta a todos los habitantes, es él quien autoriza la entrada o salida del pueblo, es él quien ha cerrado los almacenes fascistas y se ha encargado de realizar las requisas indispensables, es él quien ha mandado demoler el interior de las iglesias, para que, como dice el cartel que figura en todas ellas, la iglesia, convertida en propiedad de la Generalidad sirva a las instituciones populares (...) Pero ¿qué es ese Comité? Está formado por todas las organizaciones del Frente Popular, desde la de los burgueses catalanistas hasta la Federación Anarquista Ibérica y –en este caso- está constituido sobre una base paritaria: todas las organizaciones tienen en él un número igual de delegados. Pero naturalmente la influencia de las organizaciones es de hecho proporcional a la fuerza real de cada una de ellas"²⁹. Precisament atenent a aquesta última circumstància, F. Borkenau observà algunes variants –

²⁸ L'únic treball realitzat específicament sobre els diferents òrgans de poder revolucionari que sorgiren a la zona que quedà sota control del Govern de la República, és el breu estudi comparatiu d'Albert Girona "Algunes reflexions a l'entorn dels Comitès-govern de la guerra civil espanyola, 1936-1937" (*Estudis d'Història Contemporània del País Valencià*, núm. 7, 1987, pàgs. 19-43).

²⁹ Citat a Broué-Témime, *op. cit.*, pàg. 109 i també a César M. Lorenzo, *Los anarquistas españoles y el poder*, (1972) pàg. 88.

especialment vàlides en el cas de Catalunya- en funció del predomini d'una o altra força: en els pobles on l'anarquisme era hegemònic, el comitè assumí tot el poder, mentre que on el predomini era socialista, en general el comitè governà juntament amb l'Alcalde o l'Ajuntament³⁰.

Certament que el fenomen de l'aparició de poders alternatius als existents en moments d'enfonsament i crisi de l'aparell institucional, no es nou en la història més recent d'Espanya. Fins i tot, alguns historiadors han volgut veure un cert paral·lelisme entre els comitès revolucionaris del 1936 i el moviment de les juntes revolucionàries del segle XIX³¹. No obstant, més enllà d'una certa analogia, i del fet que sorgiren en moments de crisi de l'Estat, els comitès revolucionaris de 1936 tenen un caràcter diferent en la mesura que expressen més exactament les aspiracions d'obrers i camperols, a diferència de les Juntes que actuaren en el decurs del segle passat en el marc de la revolució liberal, i que foren l'instrument de la burgesia industrial, comercial i financera per a reafirmar-se i controlar la revolució popular. En aquest sentit, si volem trobar antecedents a les formes revolucionàries que aparegueren a l'estiu de 1936, resulta més apropiat buscar l'analogia amb els diversos Comitès d'Aliança Obrera formats a Astúries, tot i que aquests tingueren un caràcter clarament ofensiu en constituir-se com a òrgans de preparació de la insurrecció i del poder revolucionari durant el moviment d'octubre de 1934³².

D'altra banda, també es cert que el naixement d'aquestes formes d'organització no pot ser considerat un fet exclusiu de la revolució de 1936. Ans al contrari, totes les revolucions obreres del present segle presenten

³⁰ F. Borkenau, *op. cit.*, pàgs. 122-132.

³¹ José A. Piqueras Arenas, "Estado y Poder en tiempo de guerra", a *Debats*, núm. 15 (març 1985), pàgs. 14-18. Un estudi recent sobre les juntes revolucionàries del segle XIX, Antonio Moliner, *Revolución burguesa y movimiento juntero en España*, Lleida, 1997.

³² El contingut del Pacte d'Aliança Obrera Revolucionària d'Astúries establia en el seu primer punt que les organitzacions signants treballarien de comú acord per a aconseguir el triomf de la revolució social a Espanya i l'establiment d'un règim d'igualtat econòmica, política i social fonamentat en principis socialistes i federalistes (v. Manuel Grossi, *La insurrección de Asturias*, Madrid, 1978, pàgs. 12-13). L'experiència de la *Comuna* asturiana –com significativament es passaria a denominar entre els sectors obreristes la insurrecció d'octubre de 1934- generà una àmplia literatura política i doctrinal al voltant de l'estratègia revolucionària a seguir, que feia especial incidència en els mecanismes polítics de la Revolució. Maurín i Nin, veien en l'Aliança Obrera, l'instrument de front únic per a la insurrecció i la presa del poder, l'equivalent als soviets russos (v. Joaquim Maurín "Mont-fort", *Alianza Obrera*, Barcelona, 1935; i els articles d'Andreu Nin "Hacia una nueva etapa de la Alianza Obrera" i "Apostillas al Congreso de la CNT. Las Alianzas Revolucionarias", publicats a *La Batalla*, el 6 de març i el 5 de juny de 1936 respectivament). La posició de les Joventuts Socialistes i de Pala esquerra del PSOE, s'expressà a través d'un fulletó editat clandestinament per l'organització juvenil (*Octubre: segunda etapa*, Madrid, 1935), i del que es farien dues edicions donat el seu èxit. La posició d'aquest sector, que es trobava en la fase final de la lluita per la "bolxevització" del PSOE, coincidia força amb la que defensaven Nin i Maurín, tot i que els joves socialistes –imitant el que els hi semblava que corresponia al model "soviètic", subordinaven les Aliances Obreres a l'acció i direcció del Partit Socialista.

aspectes similars en relació a la forma en la que es desenvolupen les crisis revolucionàries i en relació també a la forma que adopta l'enfrontament entre les classes en la lluita pel poder. En un breu assaig metodològic que encara avui continua essent un punt de referència per a qualsevol estudi sobre les formes que prengué el poder revolucionari a l'Espanya republicana, Pierre Broué enumerava algunes de les característiques comunes a totes les revolucions obreres del segle XX en relació a aquest tema: en primer lloc, una profunda crisi del règim en la seva fase més aguda, combinada alhora amb una profunda mobilització de masses, les aspiracions de les quals s'expressen a través d'òrgans –comitès, soviets, consells...- que manifesten directament llurs exigències; en segon lloc, el fet que aquests òrgans s'atribueixin a la pràctica, d'una manera o d'altra, tot el poder, superant les tradicionals distincions entre el poder “executiu”, el “legislatiu” i el “judicial”; en tercer lloc, l'estructuració i organització d'aquests òrgans de forma piramidal, amb una àmplia base que culmina en un organisme de caire “provincial” o “regional” que actua en nom de tots; en quart lloc, que sigui justament en aquesta base on es determinin i executin les mesures més radicals; i per últim, que el grau de democràcia decreix a mesura que ens apropem al vèrtex de la piràmide³³.

El propi Broué, citant a Trotsky, resumeix en què consisteix una revolució i quina és la seva característica fonamental. Aquest últim, parlant a propòsit de la revolució russa, explicava que el mecanisme polític d'una revolució consisteix precisament en el traspàs del poder de la classe social que el posseïa a la classe social que assumeix el protagonisme del canvi, i que aquesta última procedeix a desmantellar l'aparell de l'Estat que corresponia a la dominació social anterior, substituint-lo per un de nou. El revolucionari rus afegia, que aquest procés de transformació violenta requereix un període caracteritzat per l'existència d'una dualitat de poders –un fenomen associat a tota crisi social i que només es dona en èpoques revolucionàries- i en el que la classe que es cridada a implantar el nou sistema social, reuneix en les seves

³³ Pierre Broué, “Los órganos de poder revolucionario: un ensayo metodológico”, a *Metodología histórica de la guerra y revolución españolas*, Barcelona, 1980, pàgs. 21-42.

mans una part considerable del poder de l'Estat, mentre que l'aparell oficial continua encara en mans dels antics detentors³⁴.

La dualitat de poders existent en els esdeveniments revolucionaris de 1936 a Espanya semblen confirmar aquesta tendència, de la mateixa manera que els comitès-govern semblen inscriure's en la tradició que deixaren els soviets russos i els consells d'obrers i soldats alemanys, en 1917 i 1918 respectivament. Coetàniament, aquesta opinió ja fou expressada des d'un punt de vista militant pels seguidors de Trotsky en Espanya i, amb matisos, per Andreu Nin i un sector del POUM³⁵. No obstant, en alguns dels pocs estudis dedicats a aquest tema, el concepte mateix de dualitat de poders ha estat qüestionat com a model per a definir una situació que vindria determinada –i que constituïria la seva principal característica- per la diversitat de centres de poder. Pierre Vilar en unes reflexions sobre la Guerra Civil –un tema del que afirma no ser especialista- censurava la utilització del concepte del 'doble poder' que atribueix a l'obsessió pels esquemes de la revolució russa i assenyalava que al juliol de 1936, davant el poder de l'Estat republicà no es constituí un sinó molts poders, diferents en la seva naturalesa com en la seva localització³⁶. Desenvolupant l'argument, no seria possible doncs, parlar

³⁴ León Trotsky, *Historia de la Revolución Rusa*, Madrid, 1973, vol I, pàg. 199-200.

³⁵ Per exemple, l'article del jove militant Hans David Freund "Moulin", un dels dirigents del petit grup trotskista a Barcelona, titulat "La dualidad de poderes en la revolución española: la cuestión de los comités" (cif. a León Trotsky: *La Revolución española*, vol. II, pàgs. 385-390; l'article fou publicat inicialment a la revista *Quatrième Internationale*, núm. 3, març-abril, 1937). En la mateixa línia també cal esmentar el treball ja citat de Félix Morrow. Quan la posició del POUM, ja hem vist anteriorment la interpretació que feia de les Aliances Obreres com a organisme assimilable als soviets russos. El propi Nin, coneixia perfectament la teoria leninista sobre l'Estat i la Revolució, així com la gènesi i desenvolupament dels soviets com a base de l'Estat obrer (v. A. Nin, *Los Soviets. Su origen, desarrollo y funciones*, València, 1932). Volent resaltar l'enorme poder que havia acumulat la classe obrera, Nin havia arribat a afirmar en el míting del Price del 6 de setembre de 1936, que la dictadura del proletariat era un fet a Catalunya. Davant el fenomen de l'aparició dels comitès, tots els militants del POUM participaren activament en la seva constitució i foren fermes defensors de la seva existència. No obstant, quan els comitès foren dissolts després de la constitució del Govern Tarradellas amb participació de la CNT i el POUM, la posició de Nin sembla variar i aparentment s'inclina lleugerament cap als que dins del partit pensaven obertament que la dualitat de poders havia estat nociva per a la marxa de la revolució i la guerra. En el Comitè Central ampliat de gener de 1937, Nin defensa contra els camarades que criticaren l'entrada del POUM en el Govern de la Generalitat i pensaven que el partit havia d'haver actuat més enèrgicament a favor dels òrgans de poder revolucionaris, que els comitès antifeixistes eren organismes d'Aliança Obrera fins a un cert punt i que la seva substitució pels ajuntaments no tenia la importància que alguns militants li volien donar (*Boletín Interior*, del Comité Ejecutivo del POUM, núm. 1, 15 gener 1937).

³⁶ Pierre Vilar, "Historia e historiografía de la guerra civil española. Algunas reflexiones metodológicas", a *Metodología histórica de la Guerra y Revolución españolas* / P. Broué, R. Fraser, P. Vilar, pàg.88. També l'article de Josep Eduard Adsuard "El Comitè Central de Milícies Antifeixistes", publicat a *L'Avenc*, núm. 14 (març 1979), pàgs. 50-55, i del mateix autor, la seva tesi de llicenciatura *Catalunya, juliol-octubre. Una dualitat de poders?* (Universitat de Barcelona, 2 vol.). Referint-se al cas de Catalunya, Adsuard assenyalava en aquest treball que parlar d'una dualitat de poders "no ens permet més que una visió inexacta de la realitat", però la línia argumental no va més enllà de la crítica formal als "esquemes bolxevics-leninistes" utilitzats "entre molts dels historiadors de la República i la Guerra Civil" (pàg. 329). La mateixa opinió es sostinguda per Francisco Olaya a "Revolució social i òrgans de poder" (comunicació presentada al *II Col·loqui Internacional sobre la guerra civil espanyola 1936-1939. La Guerra i la Revolució a Catalunya*, Barcelona, novembre 1986, pàgs. 135-144), en la que estableix una disjuntiva segons la qual, la classe obrera escollí la lluita per la transformació social en comptes de la lluita pel poder (pàg. 139). Una idea que, en certa forma, ja fou apuntada per Walther L. Bernecker qui assenyalà que la forma pràctica que assumiren la major part dels comitès només "pretendia servir para asegurar las conquistas revolucionarias-proletarias", raó per la qual "no foren institucionalitzats com a òrgans d'una configuració post-revolucionària de la societat" (*Colectividades y revolución social / El anarquismo en la revolución española*,

pròpiament d'una dualitat de poders sinó d'una multiplicitat de poders, que seria el resultat directe del procés de descomposició de l'Estat i de la manca de centralització del poder revolucionari. En la nostra opinió però, la teoria de l'atomització del poder expressada en aquests termes, impedeix situar de forma correcta el problema de la lluita pel poder, des de la perspectiva de l'enfrontament entre les classes socials i en el marc d'una revolució social que no tingué –utilitzant l'expressió de César M. Lorenzo- “un centro geográfico privilegiado como ocurrió en Francia en 1789-1794, o en Rusia en 1917-1918, sino decenas de pequeños París, decenas de pequeños Petrogrado”³⁷. L'existència a diferents nivells d'una multiplicitat de poders autònoms, sense més lligams entre ells que els dictats única i exclusivament per la voluntat comuna de lluitar contra el mateix enemic, no és en qualsevol cas l'element principal que pugui definir amb exactitud una crisi revolucionària. En tot cas, es tracta més d'una descripció que no pas d'una anàlisi. Naturalment, es tracta d'un signe característic, però igualment comú a totes les crisis revolucionàries en les que la descomposició i/o fragmentació del poder oficial, no ofereix com a resultat l'estructuració d'un poder revolucionari centralitzat que, per aquesta raó, rivalitzi plenament amb el primer. És en aquest sentit, que l'existència d'un poder atomitzat en múltiples centres de decisió, potser perfectament una de les característiques que particularitza, més que defineix, una situació en la que la dualitat de poders queda aturada en la fase embrionària, justament perquè es considera aquesta com a una etapa transitòria envers la recuperació total del poder legal o constitucional.

Si examinem de prop el fenomen de les crisis revolucionàries en el decurs del segle XX, i de com aquestes afecten l'estructura de l'Estat, resulta del tot evident que Revolució i Poder són dos conceptes íntimament lligats, en la mesura que tota revolució té implicacions a l'àmbit del poder. Si hom pot apreciar el caràcter d'una revolució per les seves realitzacions, no és menys cert que aquestes només es poden consolidar en relació directa amb qui des del

1936-1939, pàgs. 408-409). La diferència és que Bernecker no exclou la responsabilitat dels partits i en particular dels dirigents anarco-sindicalistes, en la determinació d'aquesta orientació. Per últim, també Manuel Cruells coincideix en assenyalar igualment que “la situació a Catalunya, durant els primers mesos de la revolució no fou de dualitat de poders, sinó que fou una situació caracteritzada pel buit de poder i per l'existència d'una multiplicitat de poders” (*La revolta del 1936 a Barcelona*, pàg. 279-280).

³⁷ César M. Lorenzo, *Los anarquistas españoles y el poder*, pàg. 80.

poder les defensa i en última instància les hi confereix carta de naturalesa legal. Per aquesta raó, una revolució social no triomfa plenament sinó s'apropia en exclusiva i en primera instància, de tots els mecanismes de control de l'administració de l'Estat, per a continuació, substituir-los per noves institucions representatives dels canvis revolucionaris produïts. Des d'aquest punt de vista, alguns autors han matisat l'abast de la revolució pel fet mateix de no tenir un projecte global i pel fet que la empenta revolucionària, segons aquesta opinió, no es traduí en una opció clara i definida de lluita pel poder. Referint-se al cas de Catalunya, Albert Balcells ha assenyalat que “más que una revolución, lo que hubo en Cataluña fue una reacción revolucionaria, sin un proyecto global, frente a una sublevación contrarrevolucionaria fracasada”, afirmació que fonamenta en el fet que “el impulso revolucionario no se convirtió en poder revolucionario”³⁸. Des d'una perspectiva més general, Julio Aróstegui també és de l'opinió que s'ha de matisar l'abast de la revolució entre d'altres coses perquè no tots els organismes de poder revolucionari sorgiren per a destruir la legalitat republicana³⁹. Més explícit, Santos Juliá afirma que hi hagué “una revolución social sin toma del poder central”, i que si aquesta última qüestió no es produí fou perquè les úniques organitzacions que estaven en disposició de fer-ho a l'estiu del 1936 –els sindicats UGT i CNT-, no ho podien fer, atenent a la seva història i tradicions.⁴⁰ Una tesi que assumeix amb matisos Julián Casanova, per a qui –pel que fa a l'organització confederal– considera que s'ha exagerat l'abast real del poder armat de la CNT, i que aquesta no disposava d'un sindicalisme de base organitzat.⁴¹

³⁸ A. Balcells, *España entre dos gobiernos*, pàg. 20. També a Catalunya, des de l'àmbit d'alguns estudis locals s'ha qüestionat que es pugui parlar de revolució, especialment en el cas concret d'algunes comarques, perquè malgrat els actes revolucionaris que es varen produir no es va qüestionar en cap moment –llevat d'algunes exaltacions dialèctiques– ni l'economia de mercat, ni les relacions de producció. Tal es el punt de vista sostingut per Eugeni Càireta en el seu article “1936: una revolució a la Selva?” (*Quaderns de la Selva*, núm. 4, 1991, pàgs. 173-175). No obstant això, aquesta tesi sembla de difícil defensa, particularment pel fet que no n'hi hagut cap revolució a Europa en el present segle –inclosa la revolució russa– en la que s'hagi qüestionat de forma tan clara i profunda el principi de la propietat privada, com durant l'estiu de 1936 a l'Espanya republicana. Aquesta precisió encara té més valor si tenim en compte que la classe obrera –l'única classe social que podria qüestionar el mode de producció capitalista– no va conquerir el poder polític, malgrat fer-se amb quotes importants del mateix.

³⁹ Julio Aróstegui, “Los componentes sociales y políticos”, a *La Guerra Civil Española, 50 años después*, Barcelona, 1985, pàg. 56.

⁴⁰ Santos Juliá, “De la división orgánica al gobierno de unidad nacional”, a “*Socialismo y guerra civil*”, pàgs. 227-245. Juliá ha escrit que “si cuando la clase obrera estaba en armas no se construyó un poder obrero revolucionario fue porque los obreros españoles estaban mayoritariamente encuadrados, organizados, en sindicatos y dirigidos por líderes sindicales. Y los sindicatos nunc toman el poder, por la sencilla razón de que no pueden tomarlo” (pàgs. 237-238).

⁴¹ Julián Casanova, “Guerra y Revolución: la Edad de Oro del anarquismo español”, a *Historia Social*, núm. 1 (primavera-verano), 1988, pàgs. 63-76.

En realitat, tal i com exposarem més endavant, molts dels Comitès Revolucionaris que es constituïren per tot arreu, es formaren i actuaren subvertint la legalitat republicana, fins i tot aquells comitès que inicialment no mostraren aquesta intenció. En aquest sentit, cal no confondre el resultat final amb el seu procés de desenvolupament i amb els diversos factors que intervingueren, entre els que caldria citar sens dubte com a fonamentals, la marxa de la guerra i la pròpia política de les organitzacions. Segons Pierre Broué, la possibilitat de que aquests organismes de poder revolucionari que sorgiren a l'estiu de 1936 profunditzessin la seva dinàmica i es convertissin en definitiva en el germen d'un futur Estat "soviètic", estava completament oberta. En el seu estudi sobre les formes que adoptà el poder revolucionari a l'Espanya republicana citat anteriorment, Broué assenyalava com aquests organismes acabarien constituint finalment unes formes transitòries cap a la renovació de l'Estat burgès "republicà", no com a resultat d'un procés inevitable, sinó com a conseqüència de la política que les organitzacions obreres varen escollir deliberadament en funció dels seus compromisos amb el programa del Front Popular⁴². És també en aquest sentit que Walter Bernecker ha assenyalat justament com a factors que feren impossible l'expansió dels comitès a un àmbit superior, a "la ràpida restauración del aparato de estado" i també a "la oposición de los partidos políticos y la falta de apoyo por parte de los órganos de decisión anarco-sindicalistas"⁴³.

La qüestió de fins a quin punt la revolució que s'inicià el 19 de juliol a Catalunya i a tota l'Espanya republicana pretenia substituir l'enfonsat aparell d'Estat "republicà" i orientar-se cap a l'establiment d'un nou règim social ha suscitat sempre una forta polèmica. Aquesta qüestió, sovint plantejada des d'una perspectiva purament política i reproduint mecànicament els debats doctrinals de l'època, forma part de la polèmica ja clàssica que ha acompanyat bona part de la producció bibliogràfica sobre aquest període. De fet, juntament amb la discussió sobre el caràcter de classe que havia de tenir la futura revolució espanyola, concentra totes les polèmiques que ja en el mateix

⁴² *Ibid.*, pàgs. 40-41.

⁴³ Walther L. Bernecker, *op. cit.*, pàg. 412.

moment de la guerra civil i en l'etapa immediatament anterior, polaritzaren les discussions entre les diferents tendències del moviment obrer⁴⁴.

Però, malgrat la immensa bibliografia existent sobre el període 1936-1939, la qüestió no ha estat –en la nostra opinió– suficientment abordada, o ho ha estat sota un prisma analític excessivament inclinat cap al terreny de les interpretacions polítiques sense més base que la pròpia exposició i/o reafirmació de les diferents posicions en presència. En un cert sentit, resulta normal que bona part d'aquesta bibliografia, produïda en unes condicions polítiques determinades i sense possibilitat d'accedir als arxius, estigui “tallada” per aquest patró. Més incomprendible resulta que no s'hagi abordat des d'altres perspectives. En la introducció hem intentat exposar les causes “històriques” que explicarien aquest fet. A primera vista pot resultar sorprenent la manca d'estudis específics sobre la revolució i sobre les diferents formes que adoptà el poder revolucionari. Però si tenim en compte els mecanismes que influeixen en l'àmbit de la investigació històrica, la sorpresa inicial es relativitza: en ocasió del seixanta aniversari, un estudi historiogràfic sobre la guerra civil espanyola assenyalava que aquesta no representa ja en els medis intel·lectuals i polítics el que representà en la dècada dels setanta i, en una altra sentit, en la dècada dels seixanta⁴⁵. Creiem que aquesta apreciació expressa perfectament el canvi produït: si haguéssim de fer un balanç comparatiu entre la bibliografia “clàssica” i la que s'ha realitzat a partir dels vuitanta, hauríem de concloure que el fet que marca la diferència entre una i l'altra és sens dubte la desaparició de l'home que encapçalà el règim sortit de la guerra civil i el procés polític subsegüent conegut com el de la transició. Si l'obra dels “hispanistes” ha estat sovint criticada per estar massa influenciada pels condicionants polítics de l'època, no és menys cert que el postfranquisme ha deixat la seva empremta en

⁴⁴ Enric Ucelay da Cal ha escrit que el tema obsessiu de la literatura política, a la vigília de la Guerra Civil, fou el d'establir en quina fase de la revolució russa s'estava vivint a Espanya (*La Catalunya populista*, pàg. 248). En efecte, durant la primera meitat del 1936, coincidint amb la intensificació del ritme de la revolució espanyola, s'establí dins el camp del marxisme una polèmica teòrica sobre quin hauria d'ésser el seu caràcter. Per exemple, Araquistáin –el “teòric” del sector largocaballerista- polemitzant contra la dreta del PSOE, establia un paral·lelisme històric entre la revolució espanyola en marxa i la revolució russa per a afirmar que a Espanya era possible una revolució obrera i la instauració d'un Estat obrer mitjançant la dictadura del proletariat (“Paralelismo histórico entre la revolución rusa y la española”, publicat a *Leviatán*, núm. 22, març 1936). Aquest treball fou contestat per Vicente Uribe amb una sèrie d'articles des de *Mundo Obrero*. Araquistáin contestà Uribe amb un nou treball (“¿Qué Partido obrero debe dirigir la revolución?”, *Leviatán*, núm. 24, maig 1936), en el que comparava als comunistes espanyols amb els menxevics russos i reivindicava per al Partit Socialista el paper dirigent en la revolució.

⁴⁵ Juan Andrés Blanco Rodríguez, *Bibliografías de Historia de España / La Guerra Civil 1936-1939*, núm 7, vol. I (1996), pàg. 7.

la producció bibliogràfica dels últims anys. Durant la dècada dels vuitanta, la commemoració del cinquantenari de l'inici de la guerra civil ha donat peu al sorgiment d'una "nova història" fomentada en els medis intel·lectuals i polítics que posa l'accent en l'error col·lectiu que significà la contesa civil i en la necessitat de superar ètica, política i intel·lectualment aquest episodi de la Història d'Espanya. Naturalment, això ha tingut la seva traducció en l'esforç investigador, tant en el terreny de les línies de treball a desenvolupar, com en els objectius i conclusions. Així, és possible observar en un gran nombre de publicacions i col·loquis una certa tendència a qüestionar d'una manera o d'una altra el fet mateix de la revolució, en menysprear la seva amplitud i significació. D'aquesta manera, una munió de reserves i interrogants s'han formulat de forma sistemàtica amb l'objectiu de demostrar que la revolució no fou una "preocupació" de les masses, sinó només d'una avantguarda, relativament àmplia això sí, que hauria protagonitzat de forma activa i conscient el procés de radicalització política i social dels anys 1936-1939. Seguint aquesta línia d'argumentació, els treballadors s'apoderaren de les terres perquè els seus propietaris fugiren o s'havien de conrear bé, es a dir, com si no hi hagués cap desig o voluntat de modificar les relacions socials al camp i d'acabar amb les diverses formes d'explotació dels camperols; les milícies es varen constituir perquè no n'hi havia Exèrcit, es a dir, al marge de que en la dissolució d'aquest, intervingué com a un poderós factor la pròpia actitud dels obrers i dels joves soldats lligats a les organitzacions obreres. Els estudis sobre les col·lectivitzacions s'encarreguen de demostrar que fou "forçada" la major part del temps i que en el millor dels casos, no mobilitzà més que una fracció infinitesimal de la classe obrera lligada a l'aparell sindical, al marge de les masses indiferents. No és estrany doncs, com afirma Blanco Rodríguez, que la dècada del cinquantenari hagi estat justament definida com la dècada de la reconciliació⁴⁶.

Pel que fa referència al pes que aquesta nova història ha tingut en la bibliografia produïda a Catalunya, convé assenyalar els evidents punts de connexió d'aquesta amb la historiografia identificada amb les tesis del

⁴⁶ Juan Andrés Blanco Rodríguez, *op. cit.*, pàg. 23.

catalanisme polític, que va conrear durant molts anys el mite de *l'oasi català* de la República, fórmula que després d'ésser àmpliament rebatuda, ha reeixit sota l'afirmació de que la guerra civil espanyola fou una guerra imposada als catalans⁴⁷. Des d'aquest esquema, és fàcil entendre que es presentin els esdeveniments que es varen produir a partir del 19 de juliol, no com el resultat d'un procés d'enfrontament entre les classes socials, sinó com a una mena d'accident, una conseqüència inevitable producte del desbordament provocat per la pròpia acció militar que acabaria essent aprofitat per una minoria radicalitzada per a intentar imposar la seva particular visió del món. Val a dir, que aquest fou també l'argument preferit del Govern de la Generalitat de l'època per a justificar la seva línia d'actuació davant la revolució.

No obstant això, en la dècada dels noranta, l'auge dels estudis locals i comarcals –especialment a Catalunya–, malgrat tot el que es pugui dir sobre la metodologia utilitzada en aquests tipus de treballs, en els que sovint s'afany per trobar l'element específic o diferenciador fa perdre tota perspectiva general, ha proporcionat nous elements que reafirmen el caràcter inequívocament revolucionari del període 1936-1939, així com l'enorme participació de masses durant tot el procés.

Per la nostra part, no tenim la intenció de reproduir en el marc d'aquesta investigació els arguments exposats en centenars de llibres, tot i que naturalment farem esment. Fugint dels apriorismes i prejudicis, creiem que la única manera de respondre a la qüestió plantejada amb rigor i amb una mínima base científica, consisteix en l'estudi dels organismes a través dels quals els treballadors -mitjançant les seves organitzacions- establiren el seu poder en àmbits territorials concrets. I com recordava Pelai Pagès en un article en el que feia un balanç historiogràfic en ocasió del 50è aniversari, aquesta és una tasca

⁴⁷ Això és el que afirmà Josep Benet en la comunicació que presentà sota el títol “La Guerra civil: 50 anys després. Visió crítica” al cicle de conferències del CIC de Terrassa, publicada posteriorment en el llibre *Catalunya i la Guerra Civil, 1936-1939*, Barcelona, 1988. Aquesta idea està present també a d'altres llibres que es publicaren amb anterioritat i que han contribuït a difondre la imatge d'una Catalunya ideal que “patí” el feixisme espanyol i la revolució social per igual. Per exemple, el llibre de Claudi Ametlla, amb pròleg del President de la Generalitat Jordi Pujol, *Catalunya, paradís perdut / La guerra civil i la revolució anarco-comunista* (1984), en el que l'autor titlla ambdós fenòmens d'anticatalans: “Si alguna cosa hi ha que en anticatalanitat pugui igualar-se a la revolta militar, aquesta cosa és la revolució que la seguí immediatament. A despit de la llengua que de vegades parlà i de la naturalesa d'alguns dels seus corifeus, la revolució és fonamentalment anticatalana en les motivacions, en els procediments, en les finalitats” (pàg. 160). Entre els historiadors que han qüestionat el mite de “l'oasi català”, cal assenyalar a Ricard Vinyes, *La Catalunya internacional. El frontpopulisme en l'exemple català* (Barcelona, 1983), i també Albert Balcells, “El sistema de partidos políticos en Cataluña entre 1934 y 1936”, a *La II República española. Bienio rectificador y Frente Popular, 1934-1936* (Madrid, 1988).

encara per fer⁴⁸. L'excepció a aquest panorama continua essent l'obra ja citada de Broué juntament amb alguns articles seus més específics,⁴⁹ als que s'han d'afegir en els últims anys, els treballs d'investigadors sobre àmbits territorials reduïts que han contribuït al coneixement i a l'actuació d'alguns comitès⁵⁰. També cal tenir en compte la nombrosa bibliografia local que, tot i que de forma no específica, ha facilitat el coneixement d'alguns aspectes relacionats amb els Comitès, amb la seva composició, etc. Amb comptades excepcions, però, els estudis de conjunt sobre els diferents organismes de poder revolucionari a l'Espanya republicana, o sobre àmbits territorials supralocals, no han merescut fins el moment present l'atenció dels historiadors.

III. Objectius del treball.

És un fet que bona part de la producció bibliogràfica que ha tractat el període d'existència dels Comitès ha associat, sense matisos, aquestes formes de poder revolucionari amb totes les situacions de violència que, sens dubte, esdevingueren durant els primers mesos del conflicte una realitat tràgica a moltes poblacions de Catalunya. Així, elements d'aquests Comitès, militants com l'Antonio Martín a Puigcerdà, o Manuel Marín a Molins de Rei, o de grups com els "chiquitos" de Pedro Alcocer a Terrassa, o el dels "juanitos" al Masnou per posar uns exemples, s'han convertit en personatges estigmatitzats i envoltats d'una llegenda de violència molt propera al "matonisme" sense

⁴⁸ Pelai Pagès, "La Guerra Civil Espanyola a Catalunya (1936-1939): balanç historiogràfic", a *L'Avenc*, núm. 109 (octubre 1987).

⁴⁹ Pierre Broué, "La dualité de pouvoirs en Espagne republicaine au debut de la guerre civile", Actas del Congreso Internacional sobre la Guerra Civil Española, 1977, Universidad de Montreal, Madrid, 1988, pàgs. 103-116. I també, dins el mateix Congrés, "La Guerre d'Espagne, dernière révolution ouvrière et paysanne de l'entre-deux guerres", pàgs. 13-22.

⁵⁰ Pel que fa referència a Catalunya, cal esmentar els treballs de Josep Eduard Adsuard anteriorment citats sobre la dualitat de poders (*Catalunya juliol-octubre 1936. Una dualitat de poders?*, tesi llicenciatura, Universitat de Barcelona, 1980) i l'article sobre el Comitè Central de Milícies Antifeixistes. Un intent d'aproximació, en realitat més a prop de la teoria política que de la investigació històrica, es pot trobar a la tesi d'Enric Mompó, *El Comité Central de Milícias Antifascistas de Catalunya y la situación de doble poder en los primeros meses de la guerra civil española*, Universitat de Barcelona, 1994). Joan Villarroya ha escrit sobre les Milícies organitzades pel Comitè Central ("Les Milícies Antifeixistes a Catalunya"), que juntament amb el treball sobre les Patrulles de Control a Sants (Joan Casanovas, "La Guerra Civil a Barcelona: les Patrulles de Control de Sants vistes per un dels seus membres" a *Historia y Fuente Oral*, núm. 11, 1994, pàgs. 53-66), constitueixen pràcticament les úniques aportacions al tema de com s'organitzà la defensa i l'ordre públic. Sobre d'altres comitès locals, cal citar el treball de Jordi Mèlich sobre el cas de Reus (J. Mèlich, "El Comitè Antifeixista de Reus" a *Col·loqui Internacional Segona República Espanyola*, Tarragona, 1981), sobre Sabadell (Josep A. Pozo, "El Comitè Local de Defensa, juliol-octubre 1936", a *La República i la Guerra Civil, Sabadell 1931-1939*), sobre la comarca de La Selva (D. Comas, J. Goñi, David Pujol "La revolució i el poder local a la comarca de La Selva a l'estiu de 1936: el cas de Brunyola", a *La II República, 60 anys després*, pàgs. 223-236, que amplia un article anterior dels dos primers publicat a *Quaderns de la Selva*, núm. 3 "Poder, revolució i territori a la comarca de la Selva, juliol-octubre de 1936"), sobre Olot (Jordi Pujula Ribera: "Poder i revolució el 1936: el Comitè de Milícies Antifeixistes d'Olot" a *Annals* Patronat d'Estudis Històrics d'Olot i Comarca, pàgs. 143-167), o més recentment sobre el Comitè d'Orriols (J. Maymí, J. Ros i X. Turró, "La revisió del mite: el Comitè Antifeixista d'Orriols, juliol 1936-maig 1937", a *Revista de Girona*, núm. 183, juliol-agost 1997, pàgs. 56-63). Sobre el Comitè Executiu Popular de València, cal citar els treballs d'Albert Girona, autor també del ja citat estudi sobre els diferents òrgans de poder revolucionari, en el que intenta classificar-los en funció del seu origen, composició, etc.

escrúpols i a la tirania més sanguinària, que té molt poc a veure amb la realitat. D'igual manera, l'activitat que desenvoluparen alguns Comitès, s'associa sovint a l'exercici del terror, d'un terror cec que arribà a tota la població i que es convertí en la base principal del seu poder. Això, quan no s'afegixen les referències al nivell cultural dels seus elements, mancats tots de qualsevol formació política i lliurats a experiències capricioses mentre la lluita es decidia al front.

Naturalment, està fora de discussió que molts d'aquells Comitès Revolucionaris que es constituïren a l'estiu de 1936, despertaren el terror i l'aversion entre els diferents components de les classes benestants, inclosos també tots aquells que, independentment de la seva posició social, tenien una posició política o religiosa que els convertia –enmig d'un conflicte revolucionari- en més que probables víctimes d'alguna acció repressiva. Encara avui, l'actuació de determinats Comitès, es recordada amb una certa por - especialment entre els propietaris agrícoles- en algunes zones rurals de Catalunya en les que s'ha anat transmetent de generació en generació tot tipus de mites. Però si descontextualitzar l'actuació repressiva protagonitzada per alguns Comitès és un greu error, també ho és el creure que tota la seva activitat es reduí a la violència o que aquesta fos indiscriminada des del punt de vista de l'elecció de les víctimes, o que la base del seu poder estigués fonamentat exclusivament en una posició de força violentament exercida.

Precisament, aquesta visió deformada, està en el punt de partida de la historiografia franquista i de les fonts que aquesta utilitzà: només cal consultar els informes que elaboraren les autoritats polítiques locals, immediatament després de la guerra, per a comprovar la importància que des del punt de vista de la repressió contra els vençuts tingué pels nous governants, el fet d'haver pertangut al "Comité Revolucionario", al qual se l'imputava tot tipus d'assassinats i de delictes contra la propietat.

El present treball es proposa com a objectiu principal, l'estudi de les formes de poder revolucionari que s'establiren a Catalunya entre els mesos de juliol i octubre de 1936, en uns moments en els que el col·lapse estatal condueix a una situació de gairebé plena sobirania, paradoxalment coincidint

amb el moment en el que el Govern de la Generalitat perd bona part de la seva autoritat. Sense que hom pugui dir que la revolució a d'altres indrets de la península no fou igual de profunda, hi ha elements suficients com per a considerar que fou a Catalunya on, per la combinació de factors objectius i subjectius, l'estructuració d'un poder revolucionari alternatiu al poder "legal" de la República estigué més a prop de convertir-se en realitat que a cap altre lloc de la zona republicana.⁵¹

En aquest sentit, circumscriurem el nostre treball a les formes de poder que sorgiren a escala local, entre juliol i octubre, rivalitzant amb les autoritats legals, deixant de banda altres formes de poder constituïts en àmbits més reduïts, com per exemple a les empreses. Abordarem l'estudi dels Comitès no des del punt de vista del que "pogueren ser" i "no foren", sinó des del punt de vista del que "foren" i dels mecanismes que influïren en la seva evolució. Intentarem establir la seva relació amb el Poder, la Revolució i la Guerra. Ens proposem aprofundir en la caracterització d'aquests organismes revolucionaris que exerciren el poder a escala local, a partir també de la seva orientació, de com es formaren i com estaven organitzats, de llurs components i de la seva activitat, així com del seu finançament, de les relacions que establiren amb els ciutadans als que teòricament representaven, i també de les relacions entre ells i amb altres comitès "superiors" i, especialment, amb el Comitè Central de Milícies Antifeixistes de Barcelona. Ens proposem igualment, estudiar el fraccionament del poder polític i el sorgiment de múltiples poders locals, per tal d'establir si, efectivament, corresponen a les dues cares d'un mateix procés. D'un procés en el que les opcions polítiques en joc es convertiran en un factor decisiu, des del punt de vista del manteniment dels òrgans de poder revolucionari més enllà del temps que necessità l'aparell d'Estat per a reconstituir-se.

⁵¹ Que la revolució a d'altres punts de l'Espanya republicana fou igual o més profunda -en certs aspectes- que a Catalunya, és un fet constatable. Per exemple, a Cartagena, el "Comitè d'Aliança Revolucionària UGT-CNT", organisme que esdevindria l'autèntic poder revolucionari local, estava format exclusivament -com es pot deduir de la seva denominació- per les organitzacions obreres (v. Juan Martínez Leal, *República i Guerra Civil a Cartagena, 1931-1939*). També a Almeria, el nou poder revolucionari estigué dipositat en l'anomenat "Comitè Central", organisme igualment constituït exclusivament per elements que pertanyien a les organitzacions obreres, sense cap representació dels republicans (v. Rafael Quirosa-Cheyrouze, *Política i Guerra Civil en Almería*).

Així mateix, analitzarem el procés de recuperació institucional, els seus mecanismes, i en conseqüència, el procés de dissolució dels Comitès, de les causes de la seva acceptació gairebé unànime entre les organitzacions, però també de les resistències en les bases, i de com aquest procés facilità un canvi en la correlació de forces en els pobles i a escala general que esdevindrà decisiu. Es tracta també doncs, d'analitzar el procés de crisi i recomposició de l'Estat burgès "republicà" en unes condicions de guerra i revolució -quan la Generalitat fou més que mai la seva representant directe i exclusiva-, que s'allargà més enllà del moment en el que els Comitès foren oficialment dissolts, i que tingué com a elements decisius, la lluita per a integrar les organitzacions obreres en el propi aparell d'Estat i per controlar l'Ordre Públic.

Per últim, estudiarem les diferències i similituds entre les formes de poder revolucionari sorgides a Catalunya, a partir de la relació que establiren amb els poders legals i el tipus d'objectius que es donaren, i a partir també de la composició que tingueren. L'anàlisi comparativa, així com els diversos elements citats anteriorment, ens ha de facilitar la tasca d'arribar a una proposta de definició de la situació existent a l'estiu de 1936 a Catalunya i, alhora, establir el caràcter dels diferents Comitès Revolucionaris.

IV. Fonts i metodologia utilitzades.

En la mesura que l'objectiu fonamental del nostre treball consisteix en analitzar les línies generals que fonamentaren l'estructuració del poder revolucionari i de les seves característiques, resulta indispensable tenir en compte el mapa polític de la classe obrera de la Catalunya dels anys trenta, així com establir el joc polític i el paper dels republicans, per a entendre la forma en la que localment s'expressà la tendència general dels treballadors a apoderar-se del poder i la forma en la que es produí la recuperació institucional, per tal d'establir conclusions. En aquest sentit, resulta imprescindible estudiar la vida de les organitzacions -partits i sindicats- durant tota l'etapa republicana, les seves posicions i els seus homes més

representatius, per a la qual cosa hem utilitzat la desigual bibliografia existent sobre el tema, en la que malauradament manquen estudis específics dels anys 1936-1939.⁵²

Per a tot el període anterior al 19 de juliol, les fonts utilitzades han estat fonamentalment la premsa local de l'època –sempre que ha estat possible la de tot el període republicà- i la diversa documentació dipositada en els diferents arxius municipals consultats. Pel que fa al seguiment de la política republicana i els republicans, la lectura de la premsa partidària editada entre 1931 i 1936, per les nombroses agrupacions polítiques espargides per tot Catalunya, esdevé una eina utilíssima i imprescindible per a conèixer les formes que adoptà aquella i establir el joc polític a cada localitat. Aquest element resulta molt important tant per a entendre determinades actituds a partir de juliol de 1936, com per a copsar la profunda transformació operada entre el personal polític del republicanisme catalanista, anterior i posteriorment a aquesta data. La gran eclosió de premsa local i comarcal que es produeix a Catalunya amb l'adveniment del règim republicà, ens ha facilitat la tasca de reunir totes les dades possibles sobre entitats polítiques, dirigents i problemes “locals”. Naturalment, les actes municipals també ens ha proporcionat informació complementària útil per al nostre treball, pel que fa referència a la dinàmica dels aparells polítics municipals –l'ànima i els elements dinamitzadors de les organitzacions republicanes a la Catalunya autònoma-, especialment a partir de les eleccions municipals de gener de 1934 i després de la dinàmica oberta amb els fets del sis d'octubre. Com veurem més endavant, existeix una relació directa entre la composició política dels ajuntaments al juliol de 1936, i l'orientació que prengueren els Comitès en les respectives localitats. Per tant,

⁵² En aquest apartat els treballs publicats sobre les organitzacions obreres és molt més abundant que sobre els partits del catalanisme republicà. Sobre aquest últim, la bibliografia pràcticament es redueix als treballs de Montserrat Baras sobre el sector més moderat, l'Acció Catalana (1984); Joan B. Culla sobre un dels agrupaments polítics del catalanisme d'esquerra (1977); el de Maria Dolors Ivern sobre l'Esquerra Republicana de Catalunya (1988); o el de Manuel Cruells que ha estudiat el paper del separatisme català durant la guerra (1975). En canvi, els estudis realitzats sobre les organitzacions obreres, encara que amb limitacions, són força més nombrosos. Entre d'altres, l'obra de Francesc Bonamusa sobre la primera fase del BOC (1974); també el treball d'Andrew Charles Durgan sobre el BOC però abastant tota l'etapa de la unificació amb la ICE i la formació del POUM fins la guerra civil (1996); els estudis sobre el moviment trotskista abans de la guerra civil, de Pelai Pagès (1975), i sobre Nin, també d'aquest últim (1975) i del mateix Bonamusa (1977); l'obra de Víctor Alba sobre el BOC-POUM i els seus dos principals dirigents Maurín i Nin (1974-1975); de Ricard Alcaraz sobre la Unió Socialista de Catalunya (1987); de Josep Lluís Martín sobre els orígens del PSUC (1977), o de Eulàlia Vega sobre el trentisme (1980) i sobre la CNT i els sindicats d'Oposició a Catalunya i al País Valencià (1987); els treballs d'Andrew Charles Durgan sobre els sindicats controlats pel POUM (1990), o els de David Ballester sobre la UGT a Catalunya, durant la República (1996) i la guerra civil (1998). Més recentment, la tesi de Josep Puigsech Farràs sobre el PSUC i la Internacional Comunista durant la guerra civil (1998)

resulta important conèixer a escala local, les aliances que s'establiren davant les esmentades eleccions municipals, tant a la dreta de l'ERC –les aliances amb l'Acció Catalana Republicana- com per l'esquerra –amb la Unió Socialista i el Bloc Obrer i Camperol-, així com l'actitud dels polítics republicans davant les organitzacions obreres i, particularment, davant els conflictes laborals. Aquesta qüestió, juntament amb l'actitud que les organitzacions republicanes i els seus homes més representatius observaren en el mateix moment del cop d'Estat i durant les hores posteriors, esdevindran elements molt importants que decidiran també l'actitud que les organitzacions obreres tindran amb ells, en el moment de constituir-se el comitè.

Amb més dificultat hem pogut seguir l'activitat de les organitzacions obreres durant el primer quinquenni republicà, conèixer els seus militants més importants, molts dels quals apareixeran al juliol del 1936, com a dirigents dels comitès revolucionaris i en els llocs de comandament. Sempre que ha estat possible, hem intentat esbrinar la seva procedència i la seva relació amb l'aparell de les organitzacions sindicals i/o polítiques, tenint en compte les diferents fraccions que composaven el moviment obrer a Catalunya. En aquest sentit, si hom analitza la composició dels diferents Comitès, es possible descobrir un autèntic mapa de les seves expressions polítiques i sindicals. Així es pot entendre més fàcilment l'actuació de la militància confederal, que no fou homogènia a tot arreu com a conseqüència de la pròpia divisió interna que es manifestava a l'interior de la CNT. Per exemple, a les comarques barcelonines es pot apreciar clarament algunes diferències notables entre la capital, i els nuclis més propers a Barcelona com l'Hospitalet i Molins de Rei, així com algunes localitats de la costa i excepcionalment algunes de l'interior, en les que el pes de l'aparell faista dins la CNT es feia notar més, i la resta de poblacions en les que el sector anarcosindicalista o sindicalista estava més representat i en general gaudia de més força. O la diferent actitud de la UGT constituïda abans del 19 de juliol, de la que s'anà conformant amb posterioritat a aquesta data: la primera, més procliu a acceptar determinades experiències revolucionàries -les col·lectivitzacions-, i la segona, constituïda per un munt de

sindicats formats en plena febre anticol·lectivista, que en general s'hi oposaren. Cal considerar igualment totes aquelles situacions en les que la UGT rebutjà ser representada pel PSUC. De la mateixa manera, el procés d'unificació de les organitzacions que donaria pas a la formació d'aquest partit, accelerat per l'esclat revolucionari, no s'operà immediatament a totes les localitats –a moltes, aquesta no es produí fins el mes de setembre–, deixant un cert marge per a determinades actuacions aparentment contradictòries. En aquest sentit, cal assenyalar que el mateix procés les facilità: precisament perquè no comptà amb la unanimitat de tots –per exemple, el sector prietista de la Federació Catalana del PSOE no participà, així com membres destacats de la USC–, ni tampoc aconseguí homogenitzar immediatament tots els sectors –per exemple, les reticències de certs elements del PCC cap els elements de la USC, o la pròpia dinàmica del sector largocaballerista del PSOE. Tot i això, el PSUC fou un dels partits que actuà, al menys externament, amb una imatge més compacta. També cal tenir en compte el paper que jugaren altres organitzacions en el procés de formació dels diferents Comitès i en la determinació de la seva orientació –molt més important del que habitualment s'ha dit–, com per exemple el POUM, un partit que a Barcelona ciutat no disposava d'una posició sòlida en el moviment obrer, però que fora de la capital catalana, s'havia convertit en el període comprés entre els mesos anteriors a juliol de 1936 i les setmanes següents, en el principal partit obrer a moltes poblacions, gràcies a les seves posicions sindicals.

Pel que fa referència al període posterior al juliol de 1936, les fonts documentals consultades han estat més àmplies i variades dintre de les limitacions que hom pot trobar en qualsevol estudi sobre els primers mesos de la guerra civil. Òbviament, el propi caràcter que es deriva d'un enfrontament civil armat i el resultat del mateix, amb la consegüent repressió sobre els vençuts, ha possibilitat la pèrdua de molta documentació. Però també cal tenir en compte altres factors. La “llarga nit” del franquisme amb la seva versió maniquea i justificativa de la *Cruzada*, les polèmiques de l'exili amb les contínues inculpacions, el fet que sovint s'hagi associat la imatge dels Comitès

i dels que hi participaren de forma destacada amb el període més tèrbol i violent de la revolució, i finalment, perquè no dir-ho, la pròpia repressió que va caure sobre molts dels dirigents dels comitès immediatament després dels fets de maig de 1937, han frenat o si més no, han limitat la redacció i/o publicació de memòries i relats autobiogràfics, encara més útils en aquestes circumstàncies⁵³. Això és molt clar en el cas dels militants obrers més lligats a la base de les organitzacions –a diferència dels dirigents, moltes vegades “obligats” per les circumstàncies a justificar les seves posicions-, però no és exclusiu d’ells. De fet, com hem assenyalat anteriorment, el pes polític de l’anomenada transició democràtica i la pressió que s’ha exercit des de diferents medis per a considerar els anys de l’enfrontament com a un error col·lectiu, han generat una producció en la que l’autocensura ha guanyat terreny com a fórmula de “reconciliació”. Hom pot apreciar també aquesta característica entre alguns dels que, des del camp del republicanisme catalanista, han ofert les seves memòries “netes” de qualsevol aspecte que pogués recordar que ells també foren atrapats per la revolució, i que la seva activitat no només fou la de contrarestar els excessos anarquistes⁵⁴.

Entre les fonts primàries que hem pogut consultar, es troben actes de constitució de comitès, de les seves reunions –en alguns casos de tot el període d’existència del Comitè-, informes de responsables del Comitè Central de Milícies, memòries d’activitats, bans, i publicacions periòdiques dels propis comitès o d’altres més generals. Entre les actes de reunions de Comitès que

⁵³ No abunden testimonis com el que Josep M. Fradera va recollir del que fou president del Comitè Antifeixista de Palau-saverdera (“El Comitè Antifeixista de Palau-saverdera del 1936. El testimoni del seu president: Felip Casañas i Guanter”, a *La Guerra Civil a les comarques gironines, 1936-1939*, Girona, 1986). Fins i tot, membres destacats d’alguns comitès que s’han decidit a deixar per escrit les seves vivències i records com a militants obrers, han dedicat escasses línies a aquest fet (per exemple Pedro Alcocer, el membre més conegut de les Patrulles de Control a Terrassa, que deixà el seus records d’exaltació personal en un petit llibre, *Las memorias de un revolucionario español*; o el de José Berruezo, *Por el sendero de mis recuerdos 1920-1939 / Veinte años de militancia libertaria en Santa Coloma de Gramanet*). A banda de determinats aspectes personals, el pes de la derrota política que el moviment obrer patí a la fi de la guerra civil i el perllongament en l’exili de les acusacions sobre la responsabilitat de la mateixa, han generat una abundant literatura política de “reafirmació”. I per extensió, una certa incapacitat per a realitzar un examen crític. En carta a l’autor d’aquest treball, Salvador González –que fou membre del Comitè Central de Milícies a la secció de Patrulles de Control, en representació de la UGT- responia negativament al nostre requeriment per a que expliqués alguns aspectes del funcionament del Comitè Central d’aquesta manera: “Personalmente tengo la convicción de que si se expusiera la verdad objetiva, sería necesario un examen crítico que no ha sido llevado a cabo. Ello conduciría, en ciertos aspectos, a la negación de “valores” y conductas contradictorias de todo cuanto se ha escrito sobre el particular” (Carta de Salvador González a l’autor, 16 de febrer 1986).

⁵⁴ Pel que fa a determinats “oblits”, estem pensant per exemple en el llibre de Miquel Guinart *Memòries d’un militant catalanista* (1988). Miquel Guinart i Castellà fou un dirigent d’ERC, diputat al Parlament al 1932, que a l’octubre de 1936 fou designat delegat per aquest partit en la Junta de Seguretat Interior, l’organisme que assumí les funcions que deixà el dissolt Comitè Central de Milícies pel que fa a les tasques d’Ordre Públic. En les més de dues-centes pàgines que formen el seu llibre, gairebé no es troben referències –ni personals, ni de cap altre tipus- del seu pas per la Junta de Seguretat.

hem pogut consultar, cal assenyalar les del Comitè Central de Milícies – malauradament no completes- que fins el moment present havien estat inèdites, i que ajuden a situar amb més exactitud les discussions internes entre els membres d'aquest organisme revolucionari. Excepcionalment, també hem pogut consultar la documentació més administrativa d'alguns Comitès com per exemple la seva correspondència, autoritzacions i permisos, rebuts de multes – els “impostos de guerra”-, o les nòmines dels milicians, documentació aquesta de gran valor per a establir les despeses que havien d'afrontar, i que juntament amb les relacions d'impostos sobre capitals i les multes, constitueixen una font indispensable per a estudiar la forma en la que els comitès finançaven de forma extraordinària les seves activitats, al marge naturalment de les habituals col·lectes recollides pels treballadors a les empreses o els ingressos provinents dels nombrosos festivals benèfics organitzats igualment per a recaptar fons.

Per a l'estudi del procés de recomposició institucional materialitzat amb la dissolució dels Comitès i la reorganització municipal d'octubre de 1936, hem utilitzat fonamentalment la documentació generada per les Comissaries delegades de la Generalitat a Girona i Tarragona i, de forma especial, els fons de la Conselleria de Seguretat Interior de la Generalitat de Catalunya, dipositats a Salamanca i microfilmats a l'Arxiu Nacional de Catalunya, que constitueixen sens dubte, una font de primeríssima mà per a conèixer els problemes polítics a la reraguarda catalana i els obstacles i dificultats als que s'hagueren d'enfrontar tant el Govern Tarradellas com els dirigents de totes les organitzacions que participaren en la tasca de recuperar el control governamental a tots els pobles de Catalunya. En aquest apartat també hem utilitzat les actes de la Junta de Seguretat Interior de Catalunya –una peça important per a l'estudi del pas de l'ordre revolucionari a l'ordre republicà-, així com part de les actes del Secretariat de les Patrulles de Control, i també tota la documentació d'origen municipal que hem pogut trobar, preferentment els Llibres d'Actes de les sessions municipals.

Per últim, hem treballat la documentació generada en els municipis per a l'elaboració de l'anomenada “Causa General”, es a dir, els informes de tipus

policíac elaborats per les seccions locals de la Falange i pels Alcaldes, immediatament després d'acabada la guerra amb l'objectiu d'organitzar la repressió sobre els vençuts, especialment per a determinar, en alguns casos, quins foren els principals dirigents polítics i/o sindicals durant els primers mesos de la revolució. Naturalment, aquesta documentació ha estat utilitzada amb la lògica precaució donat el seu origen i, particularment, la seva finalitat. Més interessant ens ha semblat la documentació generada pels establiments bancaris o institucions d'estalvi, així com per les Cambres Oficials de Comerç i Indústria de les principals poblacions catalanes, igualment destinada a la "Causa General". Es tracta dels informes elaborats per aquestes entitats amb l'objectiu de demostrar "el expolio cometido por los rojos" sobre ciutadans i propietats industrials i/o comercials, i que resulten molt útils per a estudiar tant la font d'ingressos dels Comitès, com l'abast de la repressió "econòmica" contra els elements de dretes i la profunditat de la revolució.⁵⁵

⁵⁵ AHN. *Sección Fondos Contemporáneos. Serie: Causa General. Lligalls 1440/2 i 1470.*

PRIMERA PART.
LA FORMACIÓ DEL PODER
REVOLUCIONARI

Capítol 1. La reacció popular a l'aixecament militar: el sorgiment dels Comitès.

La major part dels relats existents sobre els primers moments de l'aixecament militar a Catalunya, coincideixen a assenyalar les dificultats i els obstacles que trobaren tots els Caps i Oficials que, a l'àmbit de la Quarta Divisió Orgànica, seguiren les passes que els seus correligionaris havien iniciat hores abans a d'altres punts de la península¹. En efecte, poc després de que a la matinada del 19 de juliol les tropes del Regiment d'Infanteria número 13 sortissin de la caserna de Pedralbes, els rebels tingueren ocasió de descobrir ràpidament que no es tractaria d'un passeig militar i que una demostració de força de l'Exèrcit, amb l'ocupació dels carrers per la tropa, no seria suficient per a vèncer com en anteriors ocasions. Només unes hores després, la caserna de Pedralbes era assaltada per grups de paisans que, en col·laboració amb soldats que havien desertat, detindrien als oficials implicats i ocuparien l'edifici. Idèntica sort tingueren la resta d'edificis militars a Barcelona, assaltats i ocupats per centenars de treballadors a la recerca d'armes.

Certament, a l'estiu de 1936, el factor sorpresa -un element clau en aquests tipus d'operacions- havia quedat relativitzat per la pròpia situació política i per l'estat de prevenció existent entre els sectors que temien un *coup de force* de l'Exèrcit. Hom coneix que el Govern de la Generalitat, informat que es preparava un moviment contra la República -moviment que, ningú dubtava, apuntaria especialment contra l'autonomia de Catalunya-, havia organitzat des de dies abans, un dispositiu de seguretat amb les forces a les seves ordres, per a defensar-se davant aquesta eventualitat.²

També en els medis obrers, la inquietud amb la que es seguiren els rumors que circularen sobre la imminència d'un cop militar havien encès, des de molts dies abans, el senyal d'alarma entre la militància i havien activat els

¹ Des de la perspectiva dels sollevats, les obres de referència clàssiques sobre els preparatius militars i civils de l'aixecament a Barcelona que cal consultar són bàsicament les de Francisco Lacruz, *El Alzamiento, la Revolución y el Terror en Barcelona*, (1943), la de Felipe Bertrán Güell, *Preparación y desarrollo del Alzamiento Nacional*, (1939), i la José del Castillo i Santiago Álvarez, *Barcelona, objetivo cubierto*, (1958).

² Frederic Escofet, *Al servei de Catalunya i de la República / La victòria (19 de juliol de 1936)*, vol. II pàgs. 155-160.

grups de defensa creats a l'interior d'algunes organitzacions³. En realitat, la determinació i la certesa de que el combat semblava inevitable, contrastava amb la conducta prudent que mostraven les organitzacions que havien conformat el Front d'Esquerres a Catalunya. Aquestes, es mostraven més aviat a la defensiva i a l'espera dels esdeveniments, probablement confiades en que el Govern de la Generalitat -que no feia gaire, havia estat processat per la reacció dretana que estava darrera de la conspiració antirepublicana- posaria tots els mitjans necessaris per a la defensa de la República i del règim autònom català, davant la certesa de la direcció inequívoca que prendria el futur polític a Catalunya i a Espanya en el supòsit que triomfés un moviment subversiu de caràcter dretà o reaccionari. De fet, en consonància amb la política frontpopulista del moment, l'actitud de la majoria d'organitzacions del Front d'Esquerres anava dirigida a pressionar i a aconseguir que el Govern de la Generalitat -al que gairebé tothom li pressuposà un interès objectiu més clar que el que demostrà tenir el Govern de Madrid en reprimir o neutralitzar els elements conspiratius- mantingués la seva posició bel·ligerant davant qualsevol manifestació que posés en perill el règim de llibertats.

L'organització obrera més important a Catalunya, la CNT, també semblava estar imbuïda per aquesta actitud. Fins l'últim moment varen albergar l'esperança de que el Govern de la Generalitat acabaria lliurant-los les armes que insistentment demanaven. D'altra banda, l'orientació dels seus dirigents es repartia entre els que ho fiaven tot al recurs de la vaga general en el cas que els militars intentessin algun moviment -el Comitè Regional era partidari d'aquesta línia, d'acord amb les resolucions del moviment confederal-, i els que creien -els membres del Comitè de Defensa-, d'acord amb llur estratègia "putschista" que bastava, sobre tot, amb tenir un pla per a combatre

³ A partir de 1933, en el context de creixent militarització de la vida política a Catalunya i a Espanya -d'altra banda, símptoma inequívoc d'una situació pre-revolucionària i de que les classes socials en lluita ja no confiaven en resoldre els conflictes socials per la via democràtica o parlamentària- moltes organitzacions crearen les seves pròpies seccions de defensa o grups de xoc, amb una estructura para-militar (una reflexió sobre aquest tema es pot trobar al número 11 de la revista [Historia Contemporànea](#), amb els diversos treballs dirigits per Julio Aróstegui, sobre les milícies organitzades per diferents organitzacions de dreta o esquerra durant la Segona República). Val a dir que al juliol del 1936, aquesta estructura integrada per militants amb una certa experiència en els combats pels carrers, resultarà molt útil per a fer front a les tropes revoltades, així com per la formació i enquadrament de milícies que es duria a terme tot seguit. La majoria dels caps militars de les organitzacions obreres havien passat abans per aquesta experiència: per exemple, Josep Rovira, un dels principals organitzadors de les milícies del POUM havia estat un dels dirigents dels "Gaboc", per no citar els casos de García Oliver, Buenaventura Duruti, Antonio Ortiz o

un possible desplegament de la tropa pels carrers, a la qual prèviament se l'havia de deixar sortir de les casernes.⁴ En qualsevol cas, totes dues responien a un criteri defensiu, i en el que només es considerava la resposta obrera en funció del que poguessin fer els militars, als quals se'ls hi cedia la no menyspreable avantatge de la iniciativa.

Això no obstant, tan bon punt arribaren les primeres notícies sobre el moviment iniciat al Marroc, la necessitat d'organitzar la resposta esvairia totes les actituds anteriors. El cert és que la indignació popular i el desig de combatre s'obriren camí poderosament davant qualsevol altre consideració. Durant la tarda del dissabte 18 de juliol, als principals centres polítics del moviment obrer es celebraren assemblees de militants convocades urgentment per a conèixer quina era la situació i prendre acords. Els locals centrals de les organitzacions obreres i republicanes es convertiren en un tràfec incessant de militants vinguts d'arreu a la cerca d'informació, que ràpidament sortien pels seus llocs d'origen amb les instruccions que calia seguir i transmetre a la resta de companys. En algunes poblacions, aquella mateixa tarda es constituïren els primers Comitès d'Enllaç entre les organitzacions que s'oposaven al cop d'Estat, que assumiren la direcció de la lluita i establiren les primeres mesures preventives.

La gravetat de la situació i la possibilitat que el moviment iniciat guanyés terreny, facilità un ràpid acord entre les organitzacions per a la formació dels primers grups de defensa que organitzaren el control i la vigilància de les carreteres i de les comunicacions, i procediren a detenir sospitosos i a requisar armes i vehicles. L'ordre de vaga general s'estengué per tot arreu immediatament. El mateix 19 de juliol, quan l'aixecament militar ja era un fet a Barcelona, un manifest del Comitè Regional de la CNT publicat a una *Solidaridad Obrera* mutilada per la censura practicada per les autoritats governatives de la Generalitat, alertava sobre el moviment iniciat al Marroc, cridava a resistir i a lluitar contra el feixisme, i avançava la consigna de vaga

Gregorio Jover, dirigents del Comitè de Defensa Regional, que a partir del 19 de juliol es convertiren en responsables de les diferents columnes anarquistes i de l'aparell militar i policial de la Generalitat.

⁴J. García Oliver, *El eco de los pasos*, pàgs. 171-172.

general en el cas que aquest fos secundat a Catalunya. Totes les organitzacions obreres havien fet -o farien durant les hores següents- una crida similar. A Barcelona, la vaga fou seguida des de primeres hores del diumenge per tots els sectors que treballaven en aquesta jornada⁵. A Girona, ja la mateixa nit del 18 al 19, la Federació Local de Sindicats, la CNT i la UGT, havien acordat convocar una vaga general pel dilluns 20, al temps que transmetien instruccions per a que aquesta fos seguida a totes les comarques gironines. Les proclames cridant a la mobilització foren repartides al dia següent, enmig de l'estat de guerra decretat pel general Fernández Ampón i quan l'Exèrcit patrullava per la ciutat i s'havia apoderat dels punts més importants⁶. A Olot, els sindicats locals, seguint instruccions rebudes de Girona, acordaren anar a la vaga el dilluns⁷. A Tortosa, el 20 es convocà una vaga general de 24 hores, com a mesura preventiva, mentre que a Reus la vaga durà tota la setmana, igual que a Sabadell, Terrassa, Igualada i les principals poblacions industrials catalanes.⁸ Entre el 18 i el 19 de juliol, foren adoptades resolucions semblants a multitud d'assemblees i reunions convocades a tal efecte per les organitzacions sindicals. A Igualada, el 19 fou ocupada la centraleta telefònica, assaltada la redacció del diari local, i el Comitè Revolucionari format hores abans s'instal·là a l'edifici de l'Ajuntament.⁹ A Terrassa, aquest mateix dia, les organitzacions que formarien tot seguit el Comitè d'Enllaç Antifeixista, feien públic un manifest en el que a més de cridar a la vaga general i a la formació de milícies, advertien a la població del que estava en joc: "Tots en peu! Vivim els moments

⁵ *La Vanguardia*, (22-VII-36). El periòdic feia així la crònica d'aquesta jornada: "en cumplimiento del acuerdo tomado por las organizaciones obreras, inmediatamente de conocerse la presencia de las tropas sublevadas en las calles de Barcelona, se declaró la huelga general, que fue secundada por todos los elementos obreros y que por ser domingo alcanzó únicamente a los de transportes urbanos y a aquellos establecimientos que funcionan en jornadas festivas, tales como bares, restaurantes, etc. Los taxistas retiraron sus vehículos a los garajes y dejaron de salir los tranvías y autobuses que debían hacerlo a dicha hora. No obstante, algunos tranvías que ya se encontraban en plena calle fueron abandonados por sus conductores. Por disposición de las organizaciones obreras la huelga general se mantiene de manera absoluta".

⁶ Joan Soler, "El 19 de juliol del 1936 a Girona", *Annals*, de l'Institut d'Estudis Gironins, vol. XXVI (1984), pàgs. 311-328. Sobre els primers moments, cal consultar també del mateix autor, "El Partit Obrer d'Unificació Marxista a Girona durant la Guerra Civil", i el testimoni de Miquel Gayolà, aleshores dirigent de la Federació Local de Sindicats i com l'anterior, militant del POUM, "Records sobre el 18 i 19 de juliol a Girona", recollits tots dos al llibre *La Guerra Civil a les comarques gironines, 1936-1939*. Des d'una altra perspectiva, l'article de Josep Clara "Dos militars davant i després de l'aixecament militar del 19 de juliol de 1936: Antonio Alcubilla i Enrique Justo", *Annals*, de l'Institut d'Estudis Gironins, vol. XLI (2000), pàgs. 531- 554, en el que s'explica el paper d'Alcubilla com a principal organitzador dels sollevats a Girona, així com alguns detalls del moviment.

⁷ "La sublevació militar del 19 de juliol. Repercussions dels fets a Olot", a *La Ciutat d'Olot*, núm. 163 (8-VIII-36).

⁸ Les referències sobre la reacció popular a Tortosa es poden consultar a *El Pueblo*, corresponent als dies 23 i 29 de juliol de 1936, i les de Reus a *Diari de Reus*, (29-VII-36).

supremes en els que les organitzacions obreres es juguen el seu dret a la vida. Cap esforç no serà en va. La reacció feixista ha d'ésser batuda implacablement (...) Obrers de totes les tendències, sense excepció! Republicans amb consciència de classe, anarquistes, comunistes, socialistes, sindicalistes, ningú ha de mancar en la lluita a mort que hi ha entaulada al carrer. Penseu en el terror sanguinari dels règims feixistes".¹⁰ Igualment, a Badalona, a la matinada del 19 de juliol, grups d'obrers armats començaren a patricular la ciutat, vigilant especialment el que podia ser l'entrada a la ciutat del destacament militar amb seu a Mataró.¹¹

També a Lleida, on les forces comandades pel coronel Sanz Gracia declararien igualment l'estat de guerra i procedirien immediatament a clausurar els centres polítics i sindicals, a iniciativa dels ferroviaris -el nucli sindical més actiu i més ben estructurat- es constituí el matí del 19 un comitè de vaga format per la UGT, la CNT i la Unió Local de Sindicats, que organitzà les primeres forces obreres que s'enfrontaren amb les del Regiment d'Infanteria pels carrers de la ciutat. Paral·lelament, militants de les Joventuts Socialistes i de les Joventuts del POUM, repartien les proclames en les que es convocava a la mobilització i s'informava de les instruccions del Govern de la República per les quals, els soldats quedaven llicenciats.¹²

En general, foren les organitzacions obreres -particularment els sindicats- les que prengueren la iniciativa d'organitzar la resposta i, sovint, les que arrossegaren a les autoritats representatives dels poders legals a adoptar una posició més activa davant els esdeveniments. Així succeí a Girona i Lleida, ciutats on les guarnicions locals es sollevaren. També a Figueres on la reacció

⁹ Miquel Térmens, *Revolució i Guerra Civil a Igualada, 1936-1939*, pàg. 51.

¹⁰ *Vida Nueva*, (17-VII-37), citat a Bernat Rodríguez Pi, *El municipio de Terrassa durante la guerra civil y la revolución social de 1936-1939*, tesina ICESB, 1980. També a Xavier Marcet, *La Guerra Civil a Terrassa, Terme*, (1986).

¹¹ Joan Villarroya, *Revolució i Guerra Civil a Badalona, 1936-1939*, pàg. 11.

¹² *La Vanguardia*, (26-VII-36), "Los soldados engañados por sus jefes proclamaron el estado de guerra. Ante la reacción popular los militares fascistas se rinden a las milicias obreras", crònica dels esdeveniments a Lleida, del 18 al 22 de juliol, pel corresponal del diari, Agustí. També a *La Publicitat*, (1-VIII-36). El balanç de víctimes com a conseqüència de l'aixecament militar a Lleida fou de 19 morts i 40 ferits (*La Rambla*, 23-VII-36). Sobre els primers dies, els llibres de José M. Álvarez Pallás, *Lérida bajo la borda, 1934-1936-1938*, el de Josep Lladonosa i Pujol, *Història de la ciutat de Lleida*, així com les breus referències al desenvolupament d'aquestes jornades en el llibre de José M. Fontana, *Los catalanes y la Guerra de España*, pàgs. 68-71, continuen essent una de les poques fonts de les que disposem, juntament amb l'article de Jordi de Gardeny "La Revolución en Lérida", *La Batalla*, (19-VII-1946), i els treballs més recents de Jaume Barrull sobre el Tribunal Popular i sobre el període de la Segona República a les comarques de Lleida.

popular davant la declaració de l'estat de guerra aconseguí la capitulació dels militars de la guarnició del Castell, després que les autoritats municipals haguessin negociat una declaració de lleialtat del seu cap i el lliurament d'algunes armes a canvi d'evitar l'assalt de les masses al recinte¹³. Igualment a Mataró, quan les tropes revoltades de la guarnició local havien pres possessió de l'Ajuntament, l'actitud decidida d'un grup de militants que aconseguí establir contacte amb els soldats i posar-los al corrent de la situació, permeté que alguns d'ells lliuressin les armes, obrint així una escletxa entre els sollevats en el moment en el que arribaven ja notícies des de Barcelona descoratjadores per a aquests últims¹⁴. A Tarragona, l'actitud poc clara de la guarnició local que no va declarar l'estat de guerra, però que tampoc va mostrar de forma febaent la seva adhesió al Govern de la República, es desembarassà definitivament quan a la tarda del 20, enmig de la vaga general que havia esclatat a la ciutat, grups de treballadors entraren a la caserna i confraternitzaren amb la tropa que ja coneixia el desenllaç del moviment a Barcelona.

Allà on n'hi havia guarnicions militars o forces d'ordre públic amb una actitud bel·ligerant, sospitosa o poc clara, la mobilització dels treballadors actuà com a revulsiu i les obligà a definir la seva posició i, en alguns casos, a paralitzar la seva acció. Fora de Barcelona i de les ciutats més importants, la pròpia existència de nuclis obrers organitzats, actuà sovint com a element dissuasiu o, si més no, obligà als conjurats a canviar de plans o a afegir-se definitivament del costat contrari dels sollevats. Per exemple, a Gandesa, un grup de milicians cercaren la nit del 19 de juliol la caserna de la Guàrdia Civil, aconseguint que aquesta es mantingués fidel al Govern i que col·laborés amb el Comitè que tot just s'acabava de constituir.¹⁵ Situacions semblants es donaren a d'altres poblacions. A Sant Feliu de Guíxols, els militants de la Federació

¹³ Alexandre Deulofeu, que durant aquelles dramàtiques hores ocupava el càrrec d'Alcalde accidental, explica com es desenvolupà la situació i com fou increpat pels treballadors concentrats a la plaça de l'Ajuntament quan aquest els hi demanà que deixessin la vaga, després que els militars es comprometessin per escrit a acatar les ordres del Govern de la República (A. Deulofeu, *Memòries de la revolució, de la guerra i de l'exili*, pàg. 15).

¹⁴ "Els fets a Mataró", *Diari de Mataró*, (22-VII-36), pàg. 2.

¹⁵ Josep Sánchez Cervelló "Entre el perill feixista i les divergències republicanes: la guerra civil a les Terres de l'Ebre", dins *Guerra Civil a les comarques tarragonines, 1936-1939*. L'acció es produí mentre un altre grup s'encarregà de controlar les comunicacions tant terrestres com telefòniques i telegràfiques (p. 33). A Tàrrrega, fou la mateixa Guàrdia Civil qui, rebent ordres

Local de Sindicats, després d'assegurar-se que les forces d'ordre públic -guàrdia civil i carrabiners- no sortirien de la caserna, organitzaren la vigilància per la població, mentre que a Ripoll aquesta tasca es va fer conjuntament, en aconseguir els obrers que les forces policials es decantessin del costat del Govern de la República¹⁶. A d'altres casos més excepcionals, com per exemple a Tàrrrega, fou la mateixa Guàrdia Civil la qui, rebent ordres del Comitè, armà als milicians amb armes requisades d'un armeria local.¹⁷

Naturalment, la sort dels sollevats es decidí a Barcelona, on tingueren lloc els combats més importants i decisius. Aquí, com és conegut, la resistència combinada de la militància obrera que es llançà al carrer i les forces controlades pel Govern de la Generalitat, acabaren forçant la tarda del 19 de juliol la rendició del General Goded. La detenció de l'home designat per a encapçalar la conspiració militar a Barcelona, arrossegà a la resta de guarnicions i liquidà la revolta.¹⁸

Hores després de que s'hagués iniciat, l'aixecament militar havia fracassat a Catalunya i a d'altres punts de la península, però havia provocat un moviment de resposta que prendria a continuació una especial significació. Durant els dies següents, a Catalunya i en general a les zones en les que el moviment militar fou derrotat, la situació lluny d'orientar-se cap a la normalització, patí un autèntic daltabaix com a conseqüència de l'enfonsament institucional provocat per la mateixa rebel·lió militar i la reacció contrària que aquesta generà. Amb les casernes assaltades, i el consegüent repartiment d'armes entre els militants de les organitzacions obreres, i la sensació de que

del Comitè, armà als milicians amb armes requisades d'una armeria local (J. Barrull, *Les Comarques de Lleida durant la Segona República, 1930-1936*, pàg. 433).

¹⁶ V. els treballs de Sofia Castillo i Olga Camps, *La Guerra Civil a Ripoll, 1936-1939*, i el d'Àngel Jiménez, *La Guerra Civil a Sant Felú de Guíxols, 1936-1939*.

¹⁷ J. Barrull, *Les Comarques de Lleida durant la Segona República, 1930-1936*, pàg. 433).

¹⁸ De totes les guarnicions militars existents a Catalunya, només les de Tarragona i Manresa no declararen l'estat de guerra tot i que entre els seus caps i oficials n'hi havia elements compromesos amb el moviment. A la Seu d'Urgell, el Cap de la Brigada de Muntanya i alguns oficials que s'havien revoltat abandonaren la seva actitud en conèixer la rendició del general Goded, sense que hagués cap enfrontament amb la població. D'altra banda, sobre el paper jugat per les forces d'Ordre Públic en la derrota dels sollevats, s'han escrit arguments a favor i en contra. Frederic Escofet, aleshores Comissari General d'Ordre Públic, és un dels que ha afirmat més rotundament que foren aquelles forces les que vengueren les de l'Exèrcit en rebel·lió, al temps que qualifica de llegenda i de falsedat presentar la CNT com l'artífex de la victòria del 19 de juliol a Barcelona. En la nostra opinió, creiem que és obligatori assenyalar que en aquesta discussió sovint s'oblida altres elements importants, com per exemple, el fet que en la decisió final de les forces d'Ordre Públic de mantenir-se fidels a la legalitat republicana, probablement influí de manera decisiva el pes de la classe obrera i de l'opinió democràtica a Catalunya.

l'Estat havia "desaparegut", entre les masses que havien sortit al carrer -i es resistien a deixar-lo segons la gràfica expressió de J. Peirats- es desfermà un poderós moviment ofensiu que no només no s'aturà en el restabliment de la legalitat republicana que els militars "feixistes" havien intentat subvertir, sinó que es dirigí a continuació contra tots els sectors socials considerats culpables d'encobrir, encoratjar o emparar el cop d'Estat. La pràctica dissolució de l'Exèrcit i la desaparició dels cossos policials, així com la presència pels carrers de multitud d'elements civils armats, foren el punt de partida d'una situació que es generalitzaria a continuació com a expressió de la profunda crisi de l'aparell de l'Estat, i com a símbol de la ruptura de la legalitat republicana.

En realitat, la reacció popular iniciada a molts llocs en els instants previs amb la formació de comitès de vaga constituïts pels sindicats o per organismes d'enllaç entre les organitzacions -que tingueren com a referència immediata els Comitès de Front Popular existents en algunes localitats des de la campanya electoral de principis de l'any 1936, o els fronts sindicals ampliats als partits que es formaren tot just quan arribaren les primeres notícies de l'aixecament militar al Marroc- tindrà la seva continuïtat amb els que serien coneguts sota la denominació genèrica de "Comitès" i que s'estengueren com a un regall de pólvora per tot Catalunya a partir de la derrota de l'aixecament militar. Com veurem més endavant, la majoria d'aquests Comitès que es constituïren a l'estiu de 1936, actuaren seguint un criteri revolucionari i acabarien provocant una crisi en els poders polítics constitucionals i en el conjunt de l'aparell d'Estat, de la que aquest no es recuperaria fins uns mesos després. La manca d'autoritat o, si hom prefereix, l'existència de dues autoritats -una que encarnaven els poders legals i que era representada pel Govern de la Generalitat, i una altra que era l'expressió de l'onada revolucionària que recorria tota la geografia catalana i que estava simbolitzada en els diferents poders revolucionaris representats pels nombrosos Comitès constituïts- fou la manifestació més característica de la situació oberta després del 19 de juliol.

Sens dubte, pel seu significat i per la transcendència que tingué, el Comitè més conegut i el que adquirí una major rellevància, fou el que es formà

a Barcelona l'endemà de la victòria popular, quan milers i milers de treballadors i militants de les organitzacions obreres i republicanes s'havien apoderat dels carrers i controlaven els ressorts més importants de la ciutat. En el decurs de les gairebé deu setmanes següents, el Comitè Central de les Milícies Antifeixistes -que analitzarem més endavant específicament- format per les organitzacions que havien integrat el Front d'Esquerrres més l'important afegit de la CNT, es convertiria *de facto* en una mena de govern revolucionari, tot i que hauria de compartir la seva autoritat amb la que exerciren desenes i desenes de Comitès Locals, inclosos els que es constituïren a la resta de capitals catalanes amb la intenció de projectar la seva influència sobre la "província". D'alguna manera, el Comitè Central de Milícies els representava a tots en la mesura que tots havien sortit de la mateixa situació però, a la pràctica, la majoria mantingué un grau molt elevat d'autonomia i es mostraren rebecs a rebre ordres de ningú. Així, doncs, des del punt de vista de com quedà el poder polític, la situació que s'obriria a continuació estigué determinada per l'eclosió de multitud de poders locals, sorgits directament de la crisi i enfonsament dels poders legals i de l'empenta revolucionària, que constituïria sens dubte, la característica més important durant els primers mesos del conflicte, i el factor que definiria i condicionaria la situació política, així com la marxa de la guerra i de la revolució.

1.1. El fraccionament del poder polític.

Amb la paràlisi institucional i amb l'aparició d'un munt de Comitès Revolucionaris que es disputaven l'exercici del poder a l'àmbit de la seva "jurisdicció", el fraccionament del poder polític fou un fet inevitable. La manca de centralització del poder revolucionari, la inexistència d'un projecte revolucionari, i el desestiment que mostrà el Comitè Central de Milícies de Barcelona en relació a la constitució d'un poder alternatiu al de la Generalitat, a escala de tot Catalunya, facilitaren enormement un altre fet igualment significatiu: que les tendències centrífugues, tant arrelades en la tradició del

moviment obrer a Catalunya i a Espanya, i tant característiques de totes les situacions de crisi revolucionària, tingueren ocasió d'expressar-se amb força. En efecte, el fraccionament del poder legal fou correspost per una multiplicació de poders revolucionaris locals sense cap articulació global o, en qualsevol cas, amb una articulació molt feble i sotmesa a infinites particularitats, resultat i conseqüència de la territorialització del poder polític, i del fet que cap de les organitzacions que hi participaren en la constitució dels diferents Comitès Revolucionaris -particularment els anarquistes- plantegés clarament i amb totes les conseqüències, la transformació d'aquests organismes en instruments d'un únic poder polític centralitzat. L'únic lligam entre tots aquests poders revolucionaris autònoms fou el de compartir l'objectiu comú de lluitar contra el feixisme representat per la part de l'Exèrcit que s'havia aixecat en armes contra la República. I fins i tot, aquest element comú tingué més d'un matís en funció de l'orientació política de les organitzacions: per uns, la lluita contra el feixisme era, sobre tot, la lluita contra els enemics del règim republicà, mentre que per uns altres, el camp d'aquest mateix combat s'ampliava als enemics de "classe". Certament, n'hi hagueren altres aspectes coincidents en l'actuació dels Comitès -que comentarem a continuació-, però no com a conseqüència d'un pla concertat sinó, més aviat, com a resultat d'iniciatives diverses que acabaren tenint una evident similitud perquè a tot arreu els problemes eren els mateixos, i perquè les experiències i la forma d'abordar-los, es transmetia lògicament d'un lloc a l'altre a través de les pròpies organitzacions.

Així, els diferents Comitès Revolucionaris tingueren en comú la particularitat de que exerciren funcions molt més àmplies de les que, en un principi, se'ls hi assignà, i acabaren actuant en la majoria dels casos com a úniques autoritats reals, relegant els respectius poders legals a un paper secundari. La relativa facilitat amb la que ho feren, guarda relació amb un dels aspectes que caracteritzaren la seva creació: el fet que durant els instants previs a l'aixecament militar i, especialment, els immediatament posteriors, s'erigissin en la representació més fidel de tots els sectors que havien pres la iniciativa

d'organitzar la resposta, els hi conferí una gran autoritat i, alhora, un gran protagonisme, que arrabassaren de forma gairebé inevitable als Alcaldes i als diferents governs municipals, tots ells en mans majoritàriament d'un únic partit. D'altra banda, les autoritats republicanes no sempre reaccionaren a temps i, a vegades, les crides d'algunes d'elles a la tranquil·litat, així com llurs esforços per apaivagar els ànims dels elements més exaltats, foren generalment interpretats pels sectors obreristes com a un acte de feblesa, com a una negativa a lluitar contra el feixisme.

És evident que la tasca d'organitzar, conjuntar i mobilitzar a escala local totes les forces que s'oposaven al cop militar és podria haver realitzat sense necessitat de supplantar les autoritats legítimes, fins al punt d'anul·lar-les a la pràctica. Però que els esdeveniments anessin en aquesta direcció, indica de passada altres coses que convé assenyalar: d'una banda, que la desconfiança del moviment revolucionari de masses en la capacitat dels republicans -els homes d'ERC bàsicament- per afrontar la situació de crisi era molt forta, com a resultat i conseqüència de les experiències acumulades durant el període anterior, i d'altra banda, que aquesta circumstància fou reforçada pel fet que les organitzacions obreres i els treballadors en general, prengueren la iniciativa de defensar la República amenaçada a través de mecanismes "propis", al marge -encara que no en contra- dels legalment establerts, i que aquest moviment fos aprofitat per a plantejar "velles" reivindicacions i alguns dels problemes que el règim republicà no havia resolt. Tots aquests factors influïren decisivament en accelerar el trànsit que acabarien convertint els diferents Comitès revolucionaris d'uns organismes de "lluita", a uns organismes de "poder".

1.2. La multiplicació de poders locals: alguns exemples.

Amb noms diversos -"Comitès de Milícies", "Comitès Antifeixistes", "Comitès Revolucionaris", etc.- però responent tots al mateix objectiu, a cada municipi, gran o petit, hi funcionà un *Comitè* que, com hem apuntat anteriorment, sovint acabaria ocupant el lloc de les autoritats legals i passaria a

erigir-se, durant tot el temps d'existència d'aquests poders revolucionaris, en l'organisme que ordenà la vida econòmica local, i en el centre de les decisions de tipus polític i administratiu. L'exercici del poder de forma global i absoluta es pot apreciar igualment en l'establiment de mecanismes de control de l'ordre públic, així com en el control de la informació escrita o radiada, que s'implantà immediatament. Tota la premsa local i comarcal que s'editava a Barcelona i al conjunt de les capitals i comarques catalanes, fou incautada per les organitzacions obreres, i alguns Comitès passarien a disposar del seu propi òrgan de premsa, a través dels quals, informà i transmeté a la població les consignes i ordres del moment.¹⁹

Malgrat el caràcter espontani d'aquest moviment -cap organització va fer una crida expressa per a la seva constitució, però militants de totes les tendències del moviment obrer i dels republicans hi participaren-, la seva extensió geogràfica fou amplíssima, i la seva generalització, formalitzada amb una gran rapidesa. Tant sols una setmana després dels esdeveniments, pràcticament no n'hi havia cap municipi que no tingués el seu Comitè constituït. És cert que el Govern de la Generalitat, que havia sortit victoriós de l'escomesa protagonitzada pels militars sollevats, però que es trobava en una profunda crisi i es mostrava impotent per a controlar la situació revolucionària que s'obrí a continuació, havia fet una crida a la constitució d'uns "Comitès Locals de Defensa" que havien de formalitzar-se sota la presidència dels Comissaris d'Ordre Públic o de les persones en les que aquests poguessin delegar.²⁰ Però aquests Comitès que proposava el Govern -que havien d'actuar com a elements auxiliars de les autoritats, particularment dels Alcaldes, als efectes d'organitzar la defensa ciutadana- tingueren en realitat poc a veure amb els que majoritàriament ja s'havien constituït, o es trobaven a punt de constituir-se, sota l'impuls de la reacció popular. Així, com sovint succeiria durant els primers mesos, l'efecte pràctic de la disposició governamental que "autoritzava" la formació de Comitès Locals de Defensa, en realitat serví per a

¹⁹ Entre els Comitès que passarien a tenir un òrgan de premsa com a portaveu, i en tenim constància: els de Badalona, Figueres, Molins de Rei, Mataró, Reus, Rubí, Sabadell, Sitges, Tarragona i Vilanova.

²⁰ *Butlletí Oficial de la Generalitat de Catalunya*, (21-VII-36).

legalitzar el que les masses proletàries organitzades en partits i sindicats ja havien formalitzat a través de la seva pròpia acció, o ho farien de forma immediata.

Alguns dels Comitès que es constituïren foren el resultat de dues iniciatives diferents que acabarien confluint: d'una banda, la que endegaren les organitzacions que havien format part del Front d'Esquerres, allà on el Comitè d'Enllaç format en ocasió de les eleccions de febrer, mantingué una certa relació i coordinació entre elles; i la que endegà la CNT, a vegades amb la col·laboració dels homes del POUM. Quan es donà aquesta circumstància, en general sempre fou a municipis grans, com per exemple Sabadell. Això no obstant, la majoria foren el resultat d'una única iniciativa, prèviament concertada. Tots els Comitès adoptaren immediatament la que passaria a ésser una de les funcions bàsiques que exerciren aquests organismes: la de vigilància i control, la recollida i armament de milicians que assumirien aquesta tasca, i totes les mesures associades a aquell fi, es a dir, la incautació d'automòbils i edificis, l'establiment de passis de circulació, la detenció de ciutadans sospitosos, etc. Així, per exemple, a Vimbodí (Conca de Barberà), els afiliats i simpatitzants de la Unió d'Obrers Agricultors, reunits en assemblea general el mateix 19 de juliol, acordaren per unanimitat "designar un Comitè Local del Front Popular Antifeixista a l'efecte d'empunyar les armes e intervenir en la vigilància i custòdia de la població, exercint una escrupolosa vigilància, organitzar patrulles permanents, intervenir en les centrals de correus i telèfons, estació del ferrocarril, controlant els trens o sigui la requisita (sic) de viatgers, circulació de vehicles i persones que transitin per la carretera i per últim intervenir i practicar registres a tots els edificis de caràcter col·lectiu o particular de suposició dubtosa al règim actual, practicant detencions i procedint a la incautació de persones i efectes, les quals seran posades a disposició de les autoritats superiors competents i aplicant sancions sumarisimes segons la seva importància a criteri i fallo de la totalitat del Comitè. Tots els actes de control, anteriorment especificats se'n donarà compte a l'Alcaldia, on radiquen les autoritats locals elegides per elecció

popular amb igual ideologia i absolutament germans a l'esperit i obra d'aquesta assemblea".²¹ Amb idèntica pretensió, es constituïren centenars de Comitès a tot Catalunya. A Sudanell (Segrià), els elements republicans i de la UGT, reunits també el 19 de juliol acordaren "constituir un Comitè Local de Defensa Popular amb plens poders", al mateix temps que decidien "armar a tots els que inspirassin confiança per la seva conducta i comportament passat", els quals "amb tota seguretat defensarien la República del criminal atemptat que se li havia inferit pels feixistes"²². O també al poble veí de Sunyer, on el Comitè Local del Front Popular es constituí "per a respondre de l'ordre i administració i per complir les ordres de la Superioritat".²³ En tots els casos, es tractava d'afirmar la voluntat de defensar-se contra qualsevol agressió que pogués venir hipotèticament dels sollevats o d'elements que poguessin simpatitzar amb el moviment.

A altres casos, l'objectiu d'establir mesures de control i defensa, semblava associar-se a altres tipus d'objectius més relacionats amb determinats canvis socials, dels que, el Comitè apareixia com el seu promotor. Per exemple, a Borredà, un petit poble del Berguedà, militants de la UGT impulsaren el 20 de juliol, la constitució d'un Comitè del Front Popular Antifeixista, que acordà el "desarmament dels elements desafectes al règim", la incautació del local d'una entitat dretana i, així mateix, d'una finca urbana propietat d'una persona considerada reaccionària i, per tant, "contrària al règim"²⁴. És fàcil trobar a les actes de constitució o a les proclames en les que es donaven a conèixer, declaracions com les que realitzaren les organitzacions obreres i republicanes de Manresa, quan acordaren constituir el Comitè Revolucionari Antifeixista, amb l'objectiu de portar "l'organització i direcció del moviment fins aconseguir la destrucció del feixisme i formalitzar totes aquelles reivindicacions que són l'anhel de la classe treballadora".²⁵ El poder revolucionari s'associà d'immediat

²¹ Arxiu Municipal de Vimbodí, "Acta de constitució del Comitè del Front Popular Antifeixista d'aquesta vila".

²² AHN-SGC, PS-Barcelona, *lligall 1441*.

²³ AHN-SGC, PS-Barcelona, *lligall 1441*.

²⁴ ANC, c. 100.

a la satisfacció de determinades reivindicacions i a l'exercici d'una autoritat que s'imposaria sobre la resta. D'igual manera, podem trobar en l'actuació de determinats Comitès, una orientació que constituïa sovint tota una declaració d'intencions. Per exemple, a Torelló, el Comitè obrí un expedient a cadascun dels industrials de la localitat a fi i efecte de determinar la seva potència econòmica i financera, i exigir-los quantitats econòmiques, amb les quals poder fer front a les despeses i al manteniment d'obres per a solucionar el problema dels obrers sense feina, així com d'altres iniciatives de tipus "social" endegades pels revolucionaris locals. Com veurem més endavant, aquesta pràctica - generalment denominada "impost de guerra"- es generalitzà a tot arreu i fou el recurs emprat per gairebé tots els Comitès per a cobrir les despeses ocasionades per la guerra i la revolució. En altres casos, el Comitè s'encarregà de distribuir els obrers sense feina per les diferents fàbriques, obligant als seus directius a acceptar-los. Per exemple, a Sant Vicenç dels Horts, el Comitè enviava la següent comunicació a alguns dels industrials locals: "Com ja haureu pogut observar des de que dura la marxa cap a l'aixafament del feixisme, han passat una colla (sic) de coses que han fet canviar totalment l'estructuració social i econòmica. Per tant, el Comitè de Milícies Antifeixistes, a fi i efecte de solucionar de moment l'atur obrer, ha cregut convenient enviar-vos a treballar el company (...) el qual es compromet a complir amb els seus deures de treballador, bo i respectant la vostra persona. També el Comitè us autoritza per fer les reclamacions convenients, cas de que dit company no compleixi amb la seva obligació"²⁶. De forma gairebé natural, tant els que prengueren com a funció bàsica els aspectes derivats de l'ordre públic i com a punt de partida la defensa del règim amenaçat, com els que ja des d'un principi deixaren entreveure que no es limitarien al control de la reraguarda i la depuració de feixistes exclusivament, tots sense excepció, assumirien la direcció dels esdeveniments, a vegades de forma conjunta amb les autoritats municipals, i a vegades també, sense elles. En ocasions, això fou així per la

²⁵ *El Dia*, (28-VII-36). Aquest Comitè el formaren representacions dels Sindicats d'Oposició, UGT, CNT, POUM, Partit Comunista, Associació de Dependents, Estat Català, USC, Estat Català Proletari, Sindicat de Cambrers, ERC, FAI, Partit Republicà Federal, UR i AC.

manca d'iniciativa d'aquestes o perquè, senzillament, desaparegueren. "Davant les vacil·lacions, la manca d'empenta i la incomparescència personal de la gran majoria de l'Ajuntament -deia un fullet editat pel Comitè Antifeixista d'Igualada, passant comptes de la seva activitat- el Comitè va assumir la direcció total de la vida ciutadana i es va començar una decidida actuació revolucionària, amb la qual s'evità qualsevol intent d'adhesió a les forces faccioses dintre la nostra ciutat. Amb tot -continua-, l'Ajuntament es deixà subsistent purament amb caràcter burocràtic"²⁷.

La paràlisi i, en alguns casos, la desaparició dels poders municipals, contribuïren a que molts Comitès hagueren d'assumir unes funcions que els acabarien donant el reconeixement com a úniques autoritats reals. Però també és veritat, com intentarem exposar, que la pressió dels esdeveniments i el propi desenvolupament de la situació, els portà a aquest mateix punt, també en els casos en els que les autoritats municipals i/o els poders legals no tan sols no deixaren d'existir o es diluïren enmig dels embats de la revolució, sinó que intentaren lluitar per preservar el seu paper davant els Comitès Revolucionaris.

En qualsevol cas, també fou una característica comuna a tots ells, el fet que intentaren estructurar-se com a veritables governs, amb diferents departaments i exercint la seva autoritat sobre el mateix àmbit territorial de l'organisme que en la pràctica "suplantaven". En aquest sentit, tots els Comitès es subdividiren en tantes seccions com la situació particular i les necessitats o problemes que havien d'afrontar, els hi aconsellà, i normalment, el ple de tots els delegats que representaven cadascuna de les diferents seccions, o bé una representació política de cadascuna de les organitzacions presents, constituïen el "Comitè". És cert que hom pot trobar expressions del fraccionament del poder revolucionari en alguns Comitès que en realitat eren la suma -i a vegades ni això- de diferents Comitès que actuaven dins el mateix àmbit territorial però a parcel·les diferents.²⁸ Però també és cert, que la majoria intentà organitzar-se

²⁶ AM de Sant Vicenç dels Horts, c. 1697.

²⁷ *L'actuació del Comitè Antifeixista d'Igualada / del 19 de juliol al 27 d'octubre del 1936*, pàg. 1.

²⁸ Per exemple, a Sant Feliu de Guíxols, el que podríem anomenar Comitè Revolucionari, estava format per tres Comitès, el de Guerra, el de Proveïments i el de Transports. Els impresos del Comitè portaven com a capçalera "Comitès Antifeixistes de Sant

de forma coordinada i a partir d'un funcionament i d'una estructura. Mentre més elaborada era l'estructura que adoptaven -amb més funcions i, per tant, amb més seccions o departaments- més semblaven i actuaven com a un govern. Alguns exemples de com s'organitzaren i de les funcions que tot seguit assumirien, ens ajudarà a situar la qüestió.

1.2.1. El Comitè Executiu Antifeixista de Girona i Comarques.

Format com a una evolució del Front Antifeixista que es creà durant els primers moments, el denominat "Comitè Executiu Antifeixista de Girona i Comarques" -com així es donaria a conèixer-, assumí completament tota l'administració política i els serveis de la ciutat. Tant bon punt s'encarregà de donar feina als obrers aturats, com de procedir a la destitució de funcionaris municipals sospitosos, autoritzar confiscacions, o de fiscalitzar els llibres de comptes de les companyies d'assegurances per tal d'obtenir ingressos amb els quals, fer front a les despeses que s'originaven.

Instal·lat a la seu de l'antic Govern Civil, i co-presidit per un militant de la FAI i per un diputat i exministre de la República, aquest Comitè es dividí en les seccions de Presidència, Finances, Justícia i Prevenció, Registres i Incautacions, i Circulació i Carburants²⁹. Associat al Comitè Executiu, es formà també una secció de Treball i un Comitè de Guerra que prepararia a principis d'agost una columna, formada per forces d'Artilleria i milicians de la CNT i del POUM, que marxaria al front d'Aragó³⁰. Així mateix, el Comitè

Feliu de Guixols" (AHN-SGC, PS-Barcelona, *l'ligall*, 238/1). O a Sant Vicenç dels Horts, on coexistiren durant moltes setmanes dos comitès: un de Proveïments, i un altre, anomenat de Milícies Antifeixistes.

²⁹ *L'Autonomista*, (29-VII-36). La Direcció i Presidència del Comitè Executiu Antifeixista estava compartida per Expèdit Duran (FAI) i per Miquel Santaló (ERC); la secció de Finances, per Joan Quer (POUM); la secció de Justícia i Prevenció, per Salvador Piñol (CNT), Vicenç Tarradell (Partit Sindicalista) i Andreu Corominas (FOUS-FLS); la secció de Registres i Incautacions, per Martí Juanola (POUM) i Lluís Edo (desconeixem la seva filiació política); la secció de Circulació i Carburants, per Antoni Durán (Partit Republicà d'Esquerra); i com a Secretari, Gil Junqueres (ERC). Es possible que aquesta composició experimentés canvis i modificacions. De fet, un informe redactat per delegats del Comitè Central de Milícies Antifeixistes, que estigueren a Girona a principis d'agost afirma que formaven part del Comitè, la CNT, la FAI, el Partit Comunista, la UGT, ERC, UR i ACR (AHN-SGC, *l'ligall* 921, sèrie PS-Barcelona). Sabem però, que la UGT va quedar exclosa -al menys durant les primeres setmanes- d'aquest Comitè, sembla ser que com a conseqüència de l'actitud del seu secretari general a Girona, Rafael Llopart. Aquest es negà a assistir a totes les reunions a les que fou convocat, com a dirigent de la UGT, per a formar part del Comitè. Llopart fou obligat a dimitir de l'organització, però, posteriorment, el Comitè no va voler reconèixer els delegats que la UGT hi va enviar (Informe de la "tournee" iniciada i realitzada per Josep Castelo, del PSUC; Francesc Albiol, de la UGT; Manuel Perales, de la FAI; i Enric Balada, de la CNT, en representació del Comitè d'Enllaç de les esmentades organitzacions, AHN-SGC, *PS-Barcelona*, 617).

establí un sou per als milicians en actiu de servei a la ciutat i per a tots els membres del Comitè i de les seves seccions.

Al costat d'aquest Comitè totpoderós, que assumí totes aquestes funcions, i que intentà projectar-se sobre la província -tot i que es quedà més en un desig que no pas en una realitat-, tant la Comissaria Delegada de la Generalitat com la d'Ordre Públic, varen quedar absolutament relegades. L'Ajuntament de Girona, reorganitzat a primers d'agost exclusivament amb elements que pertanyien a les organitzacions republicanes, continuà funcionant però amb tasques de tipus burocràtic-administratiu, i controlat pel Comitè Executiu Antifeixista, que tutelà fins i tot la seva composició.

1.2.2. El Comitè Popular de Lleida.

Entre els Comitès d'àmbit superior que es formaren a Catalunya, sens dubte fou el de Lleida el que més clarament expressà el nou poder revolucionari, i la ciutat, on la suplantació de l'estructura del poder legal fou més acusada i on la ruptura institucional es féu més evident. Aquí, immediatament després que els militars sollevats fossin empresonats, les organitzacions obreres es feren càrrec del govern de la ciutat amb la constitució d'un "Comitè Popular" i l'ocupació de les Comissaries d'Ordre Públic i de la Generalitat, per un representant del POUM i un de la UGT, que ocuparen els llocs que havien deixat els representants del Govern. A continuació, els delegats d'aquestes organitzacions foren ratificats en els càrrecs de Comissari d'Ordre Públic i de la Generalitat respectivament, pel Comitè Popular.³¹

³⁰ El Comitè de Guerra, que arribaria a tenir un elevat grau d'autonomia i de poder dins l'organització del poder revolucionari a Girona, estigué format per 5 delegats de la CNT, 2 de la FAI, 6 republicans, 2 sindicalistes i 1 del PSUC (AHN-SGC, *PS-Barcelona*, 617). Aquesta columna fou comandada pel Capità Federico Sánchez i el Tinent Banús com a caps militars, i com a cap polític, el dirigent de la Federació Local de Sindicats i militant del POUM, Miquel Gayolà. La secció de Treball estigué formada per 2 representants de cadascuna de les organitzacions (*Ibid.*).

³¹ Josep Rodes, un petit industrial de calçats i dirigent del POUM, es féu càrrec a més de la Comissaria d'Ordre Públic, mentre que Joaquim Vila, de la UGT, es féu càrrec de la Comissaria Delegada de la Generalitat. Segons Jordi de Gardeny, la composició del Comitè Popular fou paritària ("La Revolución en Lérida", *La Batalla*, 19-VII-1946). No obstant, Fèlix Lorenzo Páramo, que fou Alcalde per la CNT, afirmava en un article publicat a *Aeracia* en el número extraordinari del 19 de juliol de 1937, que el Comitè Popular es va formar amb representacions igualitàries de la CNT, UGT i ULS, "más las de tipo ideológico o específico que las orientaban, FAI, PSUC y POUM, con exclusión de todo otro partido político". Pel que fa referència a la denominació que adoptà el Comitè, existeixen versions diferents. El mateix Josep Rodes, en un article publicat a *La Batalla* ("Autobiografía de un militante", núm. 166, octubre 1968), fa referència a un "Consejo Obrero Revolucionario", mentre que José M. Pallás, parla

L'estructura a partir de la qual es fonamentà el poder revolucionari a Lleida seguí el següent esquema: d'una banda, el Comitè Popular es constituí en una mena de braç executor -el "poder executiu"- dels acords, representat en la figura del Comissari d'Ordre Públic -un militant del POUM- i en el Comissari de la Generalitat -un representant de la UGT- i en el propi Comitè Popular en el que cada organització -amb l'exclusió dels elements republicans- disposava de dos delegats; i, d'altra banda, el centre de discussió i de decisió -el "poder legislatiu"- residia en l'Assemblea General de les Juntes Directives dels sindicats, erigida en una espècie de parlament obrer. Entre els que participaren d'aquest organisme en representació de les seves respectives Juntes Directives, podem citar a Planella, Català, Tufet, Forns, Rosinach, Bell-lloc, Vallespí i González, per la Unió Local de Sindicats; Prenafeta, Larroca, Villaverde, Montull, Oriol, Corberó i García, per la CNT; Broto, Vila, Aragón i Torres, per la UGT³². Depenen d'aquesta Assemblea de Juntes Sindicals, també existí un Comitè Agrari i un Comitè d'Abastos³³. Tota aquesta estructura es complementava amb la formació de l'instrument que omplia el buit judicial -l'Audiència provincial de Lleida havia deixat de funcionar des de les jornades de juliol- i que, alhora, es proposava controlar o reconduir la repressió indiscriminada dels primers dies, establint un ordre i un procediment. Així, el 18 d'agost, les organitzacions obreres constituïren a Lleida un Tribunal Popular amb jurisdicció a tota la província, el primer d'aquestes característiques que es constituïa a Catalunya abans que el Govern de la Generalitat disposés la seva creació, que es fixà com a objectiu substituir "la justícia burgesa, de una minoria burgesa, por una justícia popular para y por

d'un Comitè de Salut Pública. És possible que, com a d'altres llocs, tingués més d'una denominació, però en qualsevol cas, la més "oficial" fou la de Comitè Popular tal i com hem pogut comprovar en escrits d'aquest organisme amb el segell corresponent.

³² També en formaren part Solé, Morlans, Joana i Viñals, dels que desconeixem la seva filiació.

³³ No obstant, Jaume Barrull posa en dubte que l'Assemblea General de Sindicats fos realment el nucli de decisió (v. *Violència popular i justícia revolucionària / El Tribunal Popular de Lleida, 1936-1937*, pàg. 53). Sense descartar cap hipòtesi, i tenint en compte que en general no sempre els organismes que han de prendre les decisions ho fan realment, creiem que algunes de les dades conegudes sobre alguns aspectes del Comitè confirmen la versió pumista. Per exemple, a una de les sessions de l'Assemblea General de Sindicats, la CNT va plantejar el problema de la representació de les organitzacions en aquest organisme, després que la Unió Local de Sindicats -un sindicat autònom influenciat pel POUM- hagués decidit integrar-se a la UGT (v. *Acràcia*, 10-X-36). Òbviament, la CNT plantejava que la representació de la ULS s'havia d'eliminar perquè ja existia la de la UGT, la qual cosa indica que la proporcionalitat no era una qüestió fútil, i que l'Assemblea General de Sindicats era quelcom més que un fòrum de debat.

el pueblo"³⁴. En relació a aquest Tribunal i impulsat pel Comitè Popular, funcionà un Comitè d'Investigació i la "Brigada Social Obrera" que, com les Patrulles de Control de Barcelona, tingué cura de l'ordre públic, dels registres domiciliaris, de la detenció de persones, etc.

Per últim, també l'estructura municipal fou afectada pels canvis revolucionaris, i l'Ajuntament de Lleida, clausurat a la pràctica, seria substituït per un Comitè Municipal -que depenia del Comitè Popular- format igualment per una representació paritària de les organitzacions sindicals, i del que també foren exclosos els partits republicans.³⁵

1.2.3. El Comitè Antifeixista i de Salut Pública de Badalona.

L'organització definitiva del Comitè revolucionari a Badalona, arribà després que s'unifiquessin els organismes que sorgiren durant les primeres hores de lluita. Així, els antecedents immediats d'aquest Comitè foren el "Comitè de Milícies Antifeixistes" i el "Comitè de Milícies i de Salut Pública" - probablement, una ampliació de l'anterior- que coexistiren amb un altre Comitè, el de Guerra, que aparentment funcionà de forma independent³⁶. Aquest últim arribà a controlar 444 milicians, que pertanyien a les diferents organitzacions i que constituïen grups classificats en funció del ram de producció en el que estiguessin treballant.

Inicialment, el "Comitè de Milícies i de Salut Pública", fou presidit per l'Alcalde, un home d'ERC, però el poder revolucionari constituït durant els primers moments ràpidament evolucionà envers formes més "independents", i l'Alcalde deixaria de tenir cap paper. Com a demostració d'autoritat i de que no toleraria cap altra que no fos admesa, un dels primers acords d'aquest Comitè

³⁴ *Combat*, (20-VIII-36). Sobre l'actuació d'aquest Tribunal, v. Jaume Barrull, *Violència popular ...*. Durant els mesos d'agost a octubre de 1936, aquest Tribunal processà 259 persones, de les que 128 foren condemnades a mort, 95 foren absoltes, 24 foren condemnades a diverses penes de presó, i de les 12 restants, se'n desconeix quina fou la sentència (*Ibidem*, pàg. 64).

³⁵ Formaren part d'aquest Comitè Municipal, Fèlix Lorenzo Páramo i José Ribas Biosca, per la CNT; Gabriel Lacasa Aranguren i Balbino Izquierdo Torán, per la UGT; i Baptista Xuriguera i Enric Bosch Areny, per la Unió Local de Sindicats (*Acràcia*, 10-IX-36).

"fou el de rebutjar els nomenaments de la Generalitat mentre no fossin amb el seu consentiment".³⁷

No obstant, l'existència de diferents Comitès que operaven a la ciutat, no contribuïa a estabilitzar la situació i això preocupava a les organitzacions. La discussió sobre aquest tema i sobre com s'havia d'estructurar el Comitè, sembla que s'encetà a principis d'agost, i el 17 d'aquest mes es decidí estructurar el Comitè -que passaria a denominar-se "Comitè Antifeixista i de Salut Pública"- en quatre departaments: Guerra, Ordre Públic, Treball i Obres Públiques. En aquests moments, el composaven 2 delegats de la CNT, 2 de la FAI, 2 de la UGT, 2 del PSUC, 1 delegat d'ERC i 1 delegat de la UR. Cadascun d'aquests delegats tenia assignat un membre suplent de la seva organització, a excepció dels representants d'ERC i d'UR que tingueren assignats com a suplents un representant d'ACR i d'Estat Català, respectivament³⁸. Totes les nits, es reunia en sessió plenària el conjunt dels delegats que el composaven i es prenién els acords. Mentre tant, l'Ajuntament només es reuniria una vegada, el 31 d'agost, per tal de procedir a la destitució dels consellers de dretes, que foren substituïts pels suplents de la llista d'esquerres, més un representant del PSUC i un altre d'ACR.

Pel que sabem, algun d'aquests Departaments no tenia la mateixa composició i proporcionalitat política. Per exemple, el Departament d'Ordre Públic, presidit per un militant d'ERC, estava integrat per quinze membres, l'adscripció dels quals estava repartida de la següent: 4 de la CNT, 2 de la FAI, 2 d'ERC, 5 del PSUC-UGT, 1 del POUM, i 1 d'Estat Català. El Comitè de Guerra el presidia un militant del PSUC, i és possible -aquest extrem no l'hem pogut comprovar- que els altres dos Departaments estiguessin presidits per la CNT i la FAI.³⁹

³⁶ Sobre l'existència d'aquests dos Comitès, v. Joan Villarroya, *Revolució i Guerra Civil a Badalona, 1936-1939*, pàg. 15-16. Per d'altres fonts que citem a continuació, hem pogut comprovar igualment l'existència, com a organisme amb un grau molt elevat d'autonomia, del Comitè de Guerra.

³⁷ *Ibidem*, *op. cit.*, pàgs. 15-16.

³⁸ AHN-SGC, PS-Barcelona, *lligall 617*. Les dades estan estretes d'un informe elaborat per una delegació del Comitè d'Enllaç PSUC-UGT-FAI-CNT, que visità Badalona -i d'altres municipis- el 18 d'agost de 1936.

³⁹ AHN-SGC, PS-Barcelona, *lligall 617*.

1.2.4. El Comitè Local de Defensa de Sabadell.

Com en el cas anterior, també aquest Comitè tingué el seu origen en dos organismes diferents que actuarien a la ciutat durant els primers moments: d'una banda el Comitè del Front Popular, i d'una altra, el Comitè de Milícies. El primer responia més o menys al Comitè d'Enllaç que ja existia des de les eleccions de febrer, format per les organitzacions republicanes i per la Federació Local de Sindicats -sindicats autònoms que ingressarien aviat a la UGT-, i el segon, responia a una iniciativa de la CNT. Tots dos acabarien unificant-se i donarien lloc al Comitè Local de Defensa o Comitè de Defensa-Milícies Antifeixistes, que seria presentat a la ciutat en el decurs d'un acte públic i que estaria format per 3 delegats de la FLS, 2 de la CNT, 1 de la FAI, 1 de la UGT, 2 en representació dels partits obrers locals (PCC, PSOE, POUM i Ateneu Sindicalista Obrer de Divulgació Social), i 2 en representació de les diferents organitzacions republicanes de la ciutat (federal, "azañistas", ERC i ACR).⁴⁰ L'Alcalde formalitzaria la seva constitució, però a partir d'aquest moment, igual que en el cas anterior, ja no tindria cap més paper en aquest organisme.

Amb la voluntat de dirigir tots els aspectes de la vida ciutadana, el Comitè Local de Defensa s'estructurà en vuit seccions: Milícies -que comptà amb una estructura pròpia-, Investigació i Trànsit, Subministraments, Proveïments, Premsa i Ràdio, Sanitat, Depuració i Afers Civils i Administratius. Disposà igualment d'un òrgan de premsa, el "Full Oficial", que substituï al conservador "Diari de Sabadell" i s'incautà de l'emissora de ràdio local. Depenen d'aquest Comitè, també hi funcionà la Comissió d'Indústries de Guerra i el Comitè Coordinador del Treball que se n'ocupà de diversos aspectes laborals -la sindicació obligatòria, el calendari laboral, etc.- així com de la confiscació d'empreses i l'elaboració d'estadístiques sobre la producció, i

⁴⁰ Josep A. Pozo, "El Comitè Local de Defensa (juliol-octubre 1936)", dins *La República i la Guerra Civil a Sabadell, 1931-1939*.

altres dades d'interès com per exemple, relació de maquinària existent a les empreses, matèries primeres, valors i comptes bancaris, etc.⁴¹

L'Ajuntament -a diferència de Badalona- continuà funcionant i reunint-se amb una certa regularitat però quedà relegat a una activitat secundària, i en tot cas, continuà existint perquè no s'oposà a cap de les mesures que adoptà el Comitè, al qual serví moltes vegades com a tapadora legal, especialment pel que fa a les incautacions i requisos que s'efectuaren sempre sota el seu control.

1.2.5. El Comitè Local Antifeixista de Mataró.

Format el dia 19 de juliol, les primeres actuacions del Comitè de Salut Pública -sembla que aquesta fou la primera denominació que adoptà- anaren encaminades a organitzar el llicenciamnt de la tropa de la guarnició local revoltada i l'allistament de milícies ciutadanes, així com aconseguir el restabliment dels serveis públics més elementals. També s'incautà del "Diari de Mataró", reconvertint-lo en portaveu del Comitè amb el nom de "Llibertat". La seva composició fou la següent: Jaume Roig, de la CNT; Jaume Lluís, per la FAI; Francesc Lladó, per la UGT; A. Valdeperas, del POUM; L. Cerdà, per les Joventuts Llibertàries; Enric Dalmau, pel PSUC; L. Olivella, per les Joventuts Socialistes Unificades; Manuel Mascarell, pels Sindicats d'Oposició; Pere Gallardo, per l'ACR; i J. Bilbeny, d'ERC. Un Secretariat del mateix es formà amb Mascarell, Leal (CNT), Molist (CNT), Lladó i Bilbeny.⁴²

Per sota d'aquest organisme de representació política, el Comitè Antifeixista tingué les seccions de Defensa (composta per un delegat de la CNT, un altre de les JJLL, i un del PSUC), la d'Ordre Públic (composta per 1 delegat del POUM, 1 de la FAI, i 1 de les JSU), la d'Obres Públiques i Abasts

⁴¹ El Comitè Coordinador del Treball, format l'1 d'agost de 1936 per les organitzacions sindicals locals, arribaria a tenir més endavant les següents seccions: Finances i Comerç, Informació i Assumptes Varis; Incautacions i Comitès de Control de Fàbrica; Cooperatives; Ordenació i Distribució del treball; Qüestions socials; Inspeccions i denúncies en general; Fixació de preus en matèria i mà d'obra; i Estadística (*Full Oficial*, 9-X-36).

⁴² AHN-SGC, PS-Barcelona, *lligall 617*. La composició del Comitè Local Antifeixista, així com de la resta de seccions que es detallen, està estreta del document citat, i no correspon amb la que han donat altres autors (com per exemple, Joan Villarroya o Manuel Salicrú) basant-se en una documentació franquista utilitzada per a la Causa General, i que normalment, so resulta massa fiable en relació a les dades sobre els components del Comitè.

(formada per 1 delegat d'ACR, 1 dels Sindicats d'Oposició, 2 de la CNT, 1 de la FAI, i 1 de la UGT). La secció de Defensa tingué cura de les milícies de servei de vigilància a la ciutat i a la caserna, que a principis d'agost foren reorganitzades i fixades el seu nombre en 160.

Una vegada detinguts els Caps i Oficials del Regiment d'Artilleria, el Comitè se'n féu càrrec igualment de la caserna, on establí una Oficina de Guerra al capdavant de la qual n'hi havia tres delegats de les organitzacions obreres (Jaume Roig, per la CNT; Enric Dalmau, pel PSUC; i Francesc Lladó, per la UGT), i de la qual sortirien els dies següents, una expedició a les ordres del capità Medrano (el 28 de juliol), i una altra a les ordres del capità López Gatell (el 30 de juliol), i en la que hi anà el regidor socialista Salvador Romagosa, composta totes dues per milicians i elements militars del dissolt 8è Regiment d'Artilleria.

Des del primer moment, sembla que s'establí una certa col·laboració entre el Comitè i les autoritats municipals representades per l'Alcalde, Salvador Cruixent, d'ERC, especialment per a aconseguir que els soldats que havien ocupat l'Ajuntament retornessin a la caserna, sense que es produís cap enfrontament amb la població. De fet, algunes fonts situen a l'Alcalde com a president del Comitè. En realitat, igual que els exemples que hem exposat anteriorment en relació a d'altres municipis, la presidència fou simbòlica i més aviat orientada a donar legitimitat a l'acte de constitució del Comitè.

Entre els mesos de juliol i octubre, l'Ajuntament funcionaria exclusivament a través de la Comissió de Govern reunida en sessió permanent, que d'altra banda, limità les seves funcions a tasques purament administratives, convertint-se en un instrument al servei del Comitè, especialment pel que fa al pagament de les despeses originades per les activitats d'aquest últim, o en relació als acords que prenia i que l'Ajuntament havia d'executar⁴³.

⁴³ AM de Mataró, *Llibre d'Actes, 1935-1937*. Les actes corresponents a les sessions de la Comissió de Govern durant el període comprés entre juliol i octubre, no deixen cap dubte en relació al paper subsidiari de l'Ajuntament envers el Comitè: la majoria dels acords que prenia la Comissió de Govern fan referència, efectivament, al pagament de factures del Comitè o de determinades activitats desenvolupades per aquest. També a d'altres temes. Per exemple, a la sessió del 14 d'agost, l'acta recull el següent: "Enterat del comunicat del Comitè Antifeixista de Mataró, comunicant l'acord de que l'Ajuntament procedeixi a la separació del servei a ...", la qual cosa indica clarament qui prenia les decisions.

1.2.6. El Comitè Antifeixista de Montblanc.

D'acord amb les actes que es conserven d'aquest Comitè, es constituí el mateix 18 de juliol "davant els rumors propagats segons els quals es prepara un moviment subversiu de caràcter feixista i el fet de que s'hagin sublevat en contra del règim republicà la quasi totalitat de les banderes del Terç al Marroc i les forces militars de Sevilla",⁴⁴ amb una representació paritària de les forces obreres i republicanes locals, i amb la participació de l'Alcalde, Jaume Foguet. De forma gairebé immediata, el Comitè Antifeixista s'estructurà en les següents delegacions: Ordre Públic, que tenia al seu càrrec els presos; la delegació de Trànsit, conservació, control i reparació d'automòbils i altres vehicles; la delegació de Proveïments i control d'existències; la delegació encarregada de la custòdia dels edificis incautats i de la intervenció de valors de banca; la delegació de Treball; i per últim, la delegació d'Assistència Social i Sanitat. Entre els seus components n'hi havia regidors municipals, i la seva estructuració inicial sembla correspondre's amb el que apareixia com les necessitats del moment i també amb l'establiment d'una certa simbiosi amb l'administració municipal, encara que aquesta subsistís de forma subsidiària. El 9 d'agost es procedí a una reorganització del Comitè, que quedà estructurat de la següent manera: de la delegació de Governació i Ordre Públic s'encarregà Ramon Porté; de la d'Obres Públiques, Jaume Foguet i Josep Civit; de la d'Agricultura i Proveïments, Ramon Gaia; de la de Treball, Josep Folch; de la de Comunicacions i Trànsit, Francesc Pino; de la de Finances, Enric Pujades Font; de la de Presons, Ramon Guarro Cortés; de la d'Assistència Social, Josep

⁴⁴ AHC de Montblanc, "Actes del Comitè Antifeixista de Montblanc, 18-VII-36/16-X-36", acta número 1 corresponent al dia 18 de juliol. El Comitè es formà amb la participació de Ramon Porté Dalmau i Francesc Vinyes Angles, per la CNT; Francesc Pino Tarragó i Josep Folch Folch, per l'ERC; Ramon Gai Escoté i Josep Civit Pere, pel POU; i Josep Gai Escoté i Ramon Gaia Jové, en representació dels socialistes -l'acta diu que representen al PSUC, la qual cosa indica que fou redactada dies després perquè, com es sabut, aquest partit no es constituí formalment fins el 23- i de la UGT. Entre els components del Comitè, destaquen Ramon Porté, dirigent camperol cenatista, antic trentista, que passaria a dirigir al setembre de 1936 el Comitè Regional de Relacions Camperoles de la CNT, motiu pel qual fou substituït per Anton Clofent Oliva. També Josep Folch i Folch, president de l'Associació d'Esquerrers de Montblanc i diputat al Parlament de Catalunya per Tarragona, en participar en la candidatura presentada en aquesta circumscripció per l'ERC i el Partit Radical Autònom de Simó i Bofarull, al qual estava adherit Folch, encara que l'abandonà per adherir-se plenament a l'ERC.

Maseras Bertran; i de la d'Incautació de Béns, Josep Folch, Ramon Porté i Francesc Pino.⁴⁵

Des d'un principi, el Comitè que es reunia gairebé diàriament, començà actuar en tots els àmbits de la vida ciutadana: així destituí funcionaris i empleats considerats desafectes, s'incautà de comptes per a recaptar fons i dels béns i terres de diverses persones, establí un pla d'obres públiques per a intentar fer front al problema dels treballadors sense feina, intervingué algunes fàbriques i designà els delegats que havien de formar part de la direcció, imposà multes, en definitiva, es constituí en l'autèntic govern local.

1.3. El procés de formació.

Normalment, el procediment per a constituir-los gairebé sempre fou el mateix: l'organització majoritària convocava a la resta per tal d'establir la coordinació necessària, formalitzar la seva constitució i decidir els primers acords. En general, als municipis grans, o allà on els aparells polítics o sindicals tenien una presència significativa, això es realitzava en una reunió en la que només participaven els delegats designats per cadascuna de les organitzacions. Sovint, en els municipis petits, o allà on els aparells polítics o sindicals no tenien tanta força, o també, allà on l'organització que prengué la iniciativa de convocar, buscava algun tipus de confirmació popular a la seva constitució, aquesta es féu directament en el decurs d'una assemblea general en la que participaven els afiliats a les organitzacions que formarien part del Comitè. Així es formalitzà la constitució, per exemple, dels Comitès de Torelló o de Bagà⁴⁶. Dins aquest apartat, una altra variant era l'elecció del Comitè per part

⁴⁵ AHC, Fons Municipal de Montblanc, "Actes del Comitè Antifeixista de Montblanc", acta número 11, corresponent al dia 9 d'agost de 1936.

⁴⁶ A Torelló, el Comitè Revolucionari fou elegit en el decurs d'una assemblea en la que participaren militants de la CNT i de l'ERC. A l'acta de constitució es diu: "En la villa de Torelló a los dieciocho días del mes de julio de mil novecientos treinta y seis, reunidos en el Teatro Cirvianum de esta población los elementos que componen las organizaciones proletarias y considerando que las circunstancias especiales que atravesamos requieren formar un bloque compacto que pueda hacer frente al enemigo fascista que se ha levantado en armas y amenaza la libertad y el régimen, acuerda constituir un Comité Revolucionario Antifascista, y después de una metódica deliberación queda constituido como sigue: por la FAI, Josep Pujol Puig; por las Juventudes Libertarias, Angel Campa; pels Sindicats Autònoms, Joan Boix Anglada; per la CNT, Jaume Ruchas, Pere Barcons Puigdecamet, Baldiri Plans Camprubí, Esteve Pallarols Xirgu, Ricard Milk Ninot, Jaume Jordana Furriols; per l'ERC, Josep Serrat Aguilar, Ramon Cudí Riera" (Josep M. Vilar i Bassas, *Aquell juliol de foc del 1936. Tal com jo ho vaig viure*, pàg. 25). D'altra banda, a Bagà, l'acta de constitució del Comitè recull el següent: "Previament convocada una assemblea general de totes les organitzacions d'aquesta localitat, s'ha constituït i format el Comitè Antifeixista d'aquesta vila, en la forma següent: (...)

de tots els milicians, o ciutadans en armes, de la localitat. Per exemple, a Ginestar d'Ebre -un municipi de la Ribera d'Ebre- les milícies locals reunides en assemblea prengueren els següents acords: "1r. Constituir el Comitè; 2n. Nomenament dels membres del Comitè; 3r. Sota la responsabilitat del Comitè queda controlada la direcció del poble en tot el que fa referència als casos de guerra; 4t. El Comitè obrarà en conseqüència en tots els casos de la seva incumbència; 5è. El Comitè donarà compte, mitjançant l'assemblea general, de tots els assumptes importants; i 6è. El Comitè no podrà en cap cas obrar per compte pròpia."⁴⁷

De manera menys freqüent, aquestes reunions generals en les que es constituïa el Comitè eren obertes a tota la població i en elles, es discutien també altres aspectes d'interès. Per exemple, a Vic, el 19 de juliol, a iniciativa de l'Associació Obrera -el sindicat que agrupava a la majoria d'obrers vigatans, adherit a la CNT- es constituí un Comitè d'Enllaç que seria ratificat al vespre en el decurs d'una assemblea general presidida per qui havia estat l'Alcalde durant els primers anys de la República. Al dia següent, una nova assemblea tornava a ratificar el Comitè format el dia anterior, proclamant-lo com a màxima autoritat a la ciutat i passant a presidir-lo el dirigent de l'Associació Obrera. S'aprovà igualment continuar la vaga general, expulsar de l'Ajuntament tots els regidors i càrrecs que fossin de dretes, i formar una comissió per visitar els centres religiosos i controlar-los.⁴⁸

D'altra banda, en funció de quina era l'organització de la qual partia la iniciativa, o de la relació de forces existent entre els republicans i les organitzacions obreres, el Comitè -o la reunió convocada per a constituir-lo- era presidit inicialment per l'Alcalde o per alguna "personalitat" que representava el republicanisme. Hem vist els casos de Badalona, Sabadell o Mataró, i en general fou així a tot arreu on els Alcaldes no posaren cap obstacle, ni a la seva formació -de fet el decret de la Generalitat que

President, Josep Mari Mill (ERC); vicepresident, Cinto Ribera (UGT); secretari, Josep Picas (ERC); vicesecretari, Esteve Compañó (CNT); vocal 1r, Francesc Gargallo (UGT); vocal 2n, Ricard Esport." (Arxiu Municipal de Bagà, *Actes del Comitè Antifeixista*).

⁴⁷ *Solidaridad Obrera*, (25-VIII-36).

"autoritzava" la formació de Comitès disposava que aquests s'havien de constituir sota la presidència d'una autoritat-, ni tampoc, als que manifestaren ràpidament la seva intenció d'actuar com a única autoritat. En la majoria dels casos, però, la presidència de l'acte o del Comitè que es constituïa, era purament simbòlica i no tingué cap altre efecte pràctic que el de legitimar, davant l'autoritat legal, el nou organisme que es creava. A vegades, la voluntat de mantenir determinades formalitats legals, portà, com a Manresa, a que l'Alcalde fos nomenat simbòlicament president del Comitè, mentre que la presidència real corresponia als dirigents de les organitzacions obreres.⁴⁹

1.4. La influència de la CNT i de les organitzacions obreres en el nou poder local.

Inicialment, a conseqüència de l'espontaneïtat amb la que sorgiren, no existí cap criteri definit sobre la composició que havien de tenir. El criteri general que el Comitè Central de Milícies defensà, fou el de que totes les organitzacions "antifeixistes" estiguessin representades, però a banda d'aquesta recomanació, que sapiguem, no s'establí cap indicació sobre el sistema de representació i sobre la proporcionalitat que calia tenir en compte. De fet, cadascun dels Comitès es constituí definitivament d'una o d'altra manera, en funció bàsicament de la correlació de forces existents a cadascun dels municipis catalans. En aquest sentit, cal dir que la composició dels Comitès i la representació de les diferents organitzacions reflectia la influència i la força de cadascuna d'elles, en aquells moments, especialment les que corresponien al camp obrer. Des d'una altra perspectiva, la composició dels Comitès reflectia també el cop que rebé un partit com Esquerra Republicana de Catalunya que passaria de ser el partit de "govern", a ser un partit amb escassa influència en aquests organismes revolucionaris.

⁴⁸ Antoni Bassas i Cuní, *La Guerra Civil a Vic. Diaris 1936-1939*, pàg. 33.

⁴⁹ *El Dia*, (28-VII-36). L'expressió més clara d'aquesta formalitat la trobem en el nom amb el que es designaren les diferents comissions o seccions en les que es subdividí aquest Comitè: segons l'acta de constitució, n'hi havia dues presidències, una ocupada per l'Alcalde, el republicà Francesc Marcet, i una "presidència efectiva" (sic) ocupada per representants de les organitzacions obreres.

Val a dir que, sovint, els Comitès experimentaren canvis i modificacions, no només en les persones que el composaven, sinó també en la composició política. En ocasions, els canvis eren el resultat d'una modificació producte de una reorganització interna acordada per totes les organitzacions. Però també n'hi hagueren canvis -a vegades, imposats- en la composició d'alguns Comitès com a conseqüència de la lluita política. No obstant això, el panorama que ofería la composició política dels diferents Comitès que es constituïren era, com veurem a continuació, bastant fidel al mapa polític que el moviment obrer a Catalunya havia dibuixat durant els primers mesos del 1936.

Donada la seva força numèrica i donat també que, sovint, foren els seus militants els que prengueren la iniciativa de constituir-los i els que presidiren molts d'ells, fou sens dubte la CNT, l'organització que més influència exercí sobre aquests nous organismes i la que establí moltes vegades la seva composició i la seva orientació. A la capital catalana, el paper jugat pels seus militants durant les jornades del 19 i 20 de juliol, li concedí una gran autoritat i reforçà la seva posició. Fruit d'aquesta circumstància i del pes de la seva militància, els seus representants exerciren una influència decisiva en el Comitè Central de Milícies. D'altra banda, la seva millor adaptabilitat a la nova situació revolucionària, conseqüència també de l'experiència insurreccional que tenien molts dels seus quadres, li facilità igualment assolir una posició gairebé hegemònica en relació a les altres organitzacions, especialment pel que fa al control de determinats aspectes relacionats amb l'ordre públic. En aquest sentit, per a afermar aquesta posició preeminent, fou molt important el paper que jugaren durant els primers moments els Comitès de Defensa que la CNT havia establert, des de molt abans dels esdeveniments, per les diferents barriades obreres de Barcelona⁵⁰. L'existència d'aquests Comitès, formats pels elements "d'acció" de l'organització confederal i dels grups anarquistes, amb una certa preparació pre-militar i provistos d'abundant armament obtingut de l'assalt a les casernes, aconseguí imposar la seva "presència" als carrers i

⁵⁰ D'aquesta manera, a partir de la seva pròpia estructura, la CNT posà en marxa immediatament Comitès Revolucionaris a les barriades del Clot, Sants, Poble Nou, Sant Pau o a les Cases Barates d'Horta, per citar-ne alguns exemples, dels quals en tenim coneixement. A Sant Andreu, també la CNT constituí un d'aquests Comitès de Defensa que fou un dels més actius.

controlar el que aviat es començaria a denominar, en el llenguatge polític de l'època, com el nou "ordre revolucionari".

Fora de Barcelona, el panorama de la composició política dels Comitès es diversificava, tot i que la CNT controlava molts dels Comitès constituïts a les principals poblacions catalanes i als nuclis tradicionals del moviment obrer. A l'àmbit més proper de la capital catalana, militants cenetistes presidiren els Comitès de poblacions com l'Hospitalet, on el sector anarquista d'aquesta organització imposà la seva presència en el "Comitè Local de Milícies" i estengué el seu radi d'acció sobre alguns municipis de les rodalies, amb freqüents expedicions dels milicians del barri obrer de la Torrassa⁵¹. A Molins de Rei, el Comitè es constituí també amb una forta influència de la CNT, encapçalada per Manuel Marín, mentre que a Santa Coloma de Gramenet, també un cenetista, Salvador Lluç, presidí el Comitè⁵².

Al Baix Llobregat, la CNT gaudia igualment d'un major nombre de delegats a Sant Feliu de Llobregat i a Gavà, on per exemple, el Comitè es constituí amb una representació formada proporcionalment per 5 delegats de la CNT-FAI, 4 del PSUC-UGT, 3 d'ERC i 1 de la UR, mentre que a la població veïna de Viladecans, un dels seus militants, Marià Sanjuan, fou qui el presidí, igual que al Prat de Llobregat, on el Comitè estigué presidit per un home de la CNT, Demetrio Beriain, i comptà amb la presència de nombrosos sindicalistes de l'empresa "Papeleria Española" i amb la participació de totes les organitzacions locals⁵³. Limitant amb el Baix Llobregat, també a Masquefa, el Comitè fou presidit per un militant cenetista, Salvador Bonastre.⁵⁴

⁵¹ Carles Santacana Torres, "Poder local i canvi socioeconòmic: l'Hospitalet de Llobregat (1936-1939)", a *Identitats* (1987).

⁵² A Molins de Rei, el Comitè es formà inicialment amb 4 representants de la CNT i 1 de la UGT, als quals s'afegí posteriorment 1 representant de l'ERC (*Espartacus*, 24-X-36). Pel cas de Santa Coloma v. Montserrat Carreras i Helena Ruíz, *La República i la Guerra Civil a Santa Coloma de Gramenet*.

⁵³ Els testimonis que han recollit la composició del Comitè Local de Milícies Antifeixistes de Sant Feliu, no concorden exactament en referint-se a la representació que tingué cadascuna de les organitzacions. Malgrat això, totes coincideixen en posar de manifest la influència de la CNT. Josep Flavià diu que es formà amb 4 representants de la CNT, 3 de l'ERC, 1 de la UR, 1 de la FAI, 1 de la UGT i 2 "que no en coneixem la filiació" "Del temps de la Guerra / II. El desbordament", a *Va i ve*, (gener 1987). La composició del Comitè de Gavà a *Treball*, (15-VIII-36) i el de Viladecans a *Solidaridad Obrera*, (29-VII-36). Al Prat de Llobregat, el Comitè estava format per una representació d'UGT, ERC, Estat Català, UR, FAI, PSOE, JSU, i les Joventuts d'Esquerra-Estat Català (*Llibre d'Actes Municipals*, sessió de la Comissió de Govern corresponent al dia 6-VIII-36). També, el llibre de Demetrio Beriain, *El Prat de Llobregat, ayer: un pueblo sin Estado. Relatos y semblanzas*. Beriain, fou president del Sindicat d'Oficis Varis de la CNT i dirigent sindical a la *Papeleria Española*.

⁵⁴ Vicenç Rocosa Girbau, "La col·lectivització a Masquefa", a *Col·lectivitzacions al Baix Llobregat*, pàgs. 153-154.

La influència del sector anarquista es deixà sentir també a algunes poblacions del Maresme com el Masnou, Arenys de Mar, Arenys de Munt i Vilassar de Dalt.⁵⁵ A Calella, el "Comitè de Salut Pública" fou presidit per un altre militant faista, Germinal Esgleas, i a Blanes –que tot i pertànyer a una altra comarca tenia molta relació amb els cenetistes del Maresme- la CNT hegemonitzà el Comitè, amb Ramón Domínguez com a cap principal, i amb una important participació d'obrers de la SAFA, l'empresa que constituïa el punt de referència bàsic del sindicalisme local i d'altres poblacions veïnes com Pineda⁵⁶. En aquesta població dirigí el Comitè, un sindicalista de la CNT, treballador de la SAFA, Joaquim Corbera, i a Canet de Mar fou Narcís Marcó, també militant de la CNT, qui el presidí⁵⁷. L'excepció més important a la comarca, la constituïa Mataró, ciutat en la que els antics Sindicats d'Oposició – que ingressarien tots de nou a la CNT- amb Joan Peiró i M. Mascarell al capdavant tenien una força considerable. A la capital del Maresme, el "Comitè Local Antifeixista" que es constituí, tingué una composició equilibrada amb els elements republicans i socialistes.⁵⁸

En general, a les poblacions amb una majoria social obrera important, i en les que, malgrat tots els problemes interns, la CNT havia consolidat la seva organització, aquesta disposà d'una presència important en els Comitès, i es convertí moltes vegades en el seu eix vertebrador. A Terrassa, un dels nuclis importants de la indústria tèxtil catalana, un dels seus militants, Sebastià Badia, era el secretari del "Comitè d'Enllaç Antifeixista", mentre que al Comitè d'Investigació i Defensa -la secció que controlava les Patrulles locals- gaudien de més representants que cap altra organització. A Igualada, el Comitè fou

⁵⁵ A Arenys de Mar el Comitè sembla que estigué dirigit per Salvador Mola Pidemunt (segons la *Causa General*, era un dels dirigents). En qualsevol cas per altres referències està confirmada la preponderància de la CNT en aquest Comitè (la *Soli* corresponent al dia 1 d'agost de 1936, diu referint-se al mateix que "A pesar que el Comitè Antifascista lo forman dos elementos de izquierda [ERC], dos de la UGT y tres de la CNT, quienes llevamos el control en todos los órdenes, somos nosotros"). Igualment, a Arenys de Munt, l'actitud de la CNT en el Comitè provocà la sortida del mateix dels representants de l'ERC (v. *Treball*, 23 i 28 d'agost 1936). Al Masnou, el Comitè, malgrat tenir una composició aparentment paritària, estava també sota la influència de la CNT, entre els que destacaven els "Joan", tres militants cenetistes que tenien aquest cognom (AHN-SGC, PS-Barcelona, *Lligall*, 1441). A Vilassar de Dalt, la majoria dels seus membres pertanyien a la CNT (v. Jordi Amat, *Vilassar de Dalt, 1931-1945 ...*).

⁵⁶ Sobre Calella, v. Jordi Amat, *República i Guerra Civil a Calella, 1931-1939*. El Comitè Revolucionari de Blanes estava format per 8 representants de la CNT i 3 d'ERC, encara que aquests també estaven afiliats a la CNT (AHN-SGC, PS-Barcelona, *lligall*, 617).

⁵⁷ Jordi Amat, *Pineda entre dos temps, 1931-1939*, pàg. 53. Sobre Canet de Mar, v. *Solidaridad Obrera*, 22-IX-36, pàg. 15.

presidit pel veterà dirigent cenetista -un home que en el passat s'havia posicionat en contra de les tesis faistes- Joan Ferrer Farriol, i entre els seus membres n'hi havia un bon nombre de sindicalistes del ram de la pell, un dels baluards del sindicalisme local juntament amb la indústria del gènere de punt.

Igualment, als importants nuclis fronterers de Puigcerdà, la Seu d'Urgell i Port Bou, els Comitès respectius eren dirigits per militants llibertaris, assegurant-se així la CNT el control de la circulació per aquests punts, la qual cosa provocaria no pocs problemes amb el Govern de la República i el de la Generalitat.

També a d'altres comarques menys obreres, la CNT gaudí d'una certa influència en els Comitès que es formaren. Per exemple a la comarca d'Osona, el "Comitè Antifeixista" de Vic fou presidit pel veterà dirigent anarquista i dirigent alhora de l'Associació Obrera, Francesc Freixenet. A Torelló, el "Comitè Revolucionari Antifeixista" estava format en la seva majoria per militants cenetistes i funcionà sota la presidència de l'Esteve Pallarols. Menor incidència tingué al Ripollès, on pràcticament només dirigí el Comitè de Sant Quirze de Besora, un dels nuclis de l'activitat industrial tèxtil lligada al riu Ter, mentre que a Ripoll, compartí la influència en el Comitè amb el PSUC, i només després d'alguns canvis produïts en el mateix, un militant seu, Pere Solanich, n'ocupà la presidència. A Girona, un militant de la CNT, Expèdit Duran, presidí el "Comitè Executiu Antifeixista", i militants d'aquesta organització controlaven els de Salt i Santa Eugènia de Ter, especialment a partir de la seva influència entre els treballadors de les grans fàbriques tèxtils com la "Coma i Cros". A les comarques de l'Alt i Baix Empordà, la CNT influenciava un gran nombre de Comitès de petits municipis i, entre els més grans, els de Figueres, Sant Feliu de Guíxols, La Bisbal i Torroella de Montgrí.

Entre les ciutats amb més població obrera, només a Sabadell i Manresa -dues ciutats en les que d'antuvi, les tesis trentistes s'havien imposat entre els afiliats de la CNT- els Comitès foren dirigits per antics militants cenetistes que havien iniciat ja el camí que els desvincularia completament de l'organització

⁵⁸ vegeu l'apartat dedicat al Comitè de Mataró.

confederal. A Sabadell, l'ànima del "Comitè Local de Defensa" fou Josep Moix, el dirigent de la poderosa Federació Local de Sindicats, futur dirigent del PSUC, Conseller de Treball de la Generalitat i Ministre del Govern de la República. A Manresa, el "Comitè Revolucionari Antifeixista" -un dels dos Comitès que es constituïren en un principi a la ciutat- estigué presidit per Marcel Auguet, un dels signants del Manifest dels Trenta, que posteriorment acabaria essent militant del PSUC.

A les comarques lleidatanes i tarragonines, la composició estava més equilibrada entre les diferents organitzacions i, en qualsevol cas, la CNT no gaudia de la influència com a d'altres llocs a excepció de zones més localitzades. A Valls, Josep Piñas, dirigent camperol de militància trentista, presidí el Comitè Antifeixista en el que els elements confederals constituïen la majoria. Igualment a Montblanc, militants cenetistes que havien passat pel trentisme, com Ramon Porté, també dirigent camperol i un dels principals organitzadors de la CNT a la comarca de la Conca, formaren part d'un Comitè constituït de forma paritària per totes les organitzacions presents i en el que actuà de secretari Ramon Gaia, un exmilitant del BOC que es passaria al PSUC i esdevindria un dels seus fundadors al poble. A Reus, les forces estaven més equilibrades i, en tot cas, era l'element socialista el sector amb més pes i el que acabaria presidint el Comitè en la persona de Ramir Ortega, un militant del PSOE que ja havia estat el dirigent del Comitè d'Aliança Obrera al 1934. Igual que a Tortosa, on el Comitè el presidí un militant de la UGT, Ferran Pons, mentre que exercí de secretari Francesc Caballé, de la CNT, o a Amposta, on el Comitè es formà amb representacions paritàries de CNT i UGT amb exclusió dels elements republicans, mentre que a Alcanar, presidí el Comitè un militant de la CNT, Celestí Ulldemolins. També a Xerta, el Comitè el formaren majoritàriament militants de la CNT, de la UGT, en aquest cas amb una representació testimonial de l'ERC. A Santa Bàrbara i a la Galera, cenetistes i ugetistes s'asseguraren també la majoria en el Comitè davant l'Esquerra.

En la composició dels diferents Comitès, pel que fa a la resta d'organitzacions obreres, es trobaven, a molta distància de la influència que

exercí la CNT, organitzacions que amb la nova situació revolucionària tindrien un creixement espectacular. Una de les que adquirí un cert protagonisme fou el POUM. Aquest partit, que havia experimentat un gran creixement durant els primers mesos de 1936 gràcies a les seves posicions sindicals, fonamentalment fora de Barcelona, ocupà un lloc destacat en la composició d'alguns Comitès i sovint gaudí d'una influència inicial molt superior a la seva realitat militant. A les comarques lleidatanes, on l'antic BOC havia tingut sempre una bona presència, el POUM tingué influència en els Comitès de Tàrrrega i Balaguer. A Lleida, el "Comitè Popular" format en aquesta ciutat fou presidit per Josep Rodès, un dels dirigents del POUM, que actuaria a més, com a Comissari d'Ordre Públic. A Girona, gràcies a que el POUM dirigia la Federació Local de Sindicats, en el Comitè Executiu Antifeixista, participaren molts dels seus militants ocupant càrrecs de responsabilitat, igual que a Figueres i a la Bisbal, i als nuclis de la indústria suro-taponera de Palamós i Palafrugell. A Sant Joan de les Abadesses, el dirigent dels sindicats locals, Josep Moreta, un home del POUM, fou qui presidí el Comitè. Un altre militant d'aquest partit, Marian Sánchez, presidí el "Comitè Local de Milícies Antifeixistes" d'Olot, en el que actuà com a secretari un representant d'ACR. A les comarques tarragonines, a partir de les seves relacions a l'Alt i Baix Camp, Baix Penedès i el Tarragonès, fonamentalment, el POUM tingué una certa incidència en els Comitès de Bràfim, Reus -on el partit disposava d'un nucli important de militants-, Montbrió del Camp, el Vendrell -dirigí el Comitè- i a Vilallonga del Camp, on un militant del POUM, Josep Sendras Siscart, presidí el Comitè del Front Antifeixista d'aquesta població.

Pel que fa a l'Esquerra Republicana, a banda dels seus militants que en qualitat d'Alcaldes presidiren circumstancialment o no alguns dels Comitès que es formaren, altres ho farien en qualitat de representants del partit. Entre les capitals de comarca, només a Solsona -aquí sembla que jugà un paper important Francesc Viadiu-, l'Esquerra presidí o dirigí alguns dels Comitès. Al Comitè de la Seu d'Urgell participà durant un temps el també diputat Enric Canturri. Al de Montblanc, participà i tingué un paper destacat, el diputat

Josep Folch, un dirigent camperol d'àmplia trajectòria a la comarca, regidor municipal a l'Ajuntament i un dels elements dirigits durant el sis d'octubre. Als municipis més petits, més allunyats dels nuclis actius del moviment obrer, la situació canviava però, en general, la seva influència en aquests organismes revolucionaris fou mínima, sobretot si tenim en compte el paper que representava i la seva realitat política i social abans del 19 de juliol. Si bé els seus militants participaren en la formació de molts dels Comitès, sovint s'anirien desvinculant de tots els que -i no foren pocs- prenen una via que desafiava a la pràctica l'autoritat del Govern de la Generalitat.

Capítol 2. L'enfonsament del poder legal.

El fracàs de l'aixecament militar a Catalunya i la ràpida transició cap a una situació de revolució social oberta, deixaren el Govern de la Generalitat en una difícil situació. No només perquè amb el trencament de la legalitat republicana –producte tan de l'acció dels sollevats com de la reacció popular que aquesta provocà-, l'aparell institucional fou violentament sacsejat, sinó també perquè el protagonisme que havien adquirit les organitzacions obreres durant les jornades del 19 i 20 i els dies següents, havia deixat completament desfasat un govern que, per la seva composició i pel seu programa, es corresponia amb una etapa que els esdeveniments revolucionaris semblaven voler superar.

La situació no podia presentar més elements paradoxals: en el moment en el que l'intent reaccionari de destrucció per la força del marc polític republicà havia fracassat, el moviment desfermat en la classe obrera, en la lluita contra la reacció i tot allò que aquesta representava, tendí a superar justament el marc institucional de la Segona República. Com ja hem insistit en la introducció, es tractà d'un moviment eminentment classista, comú a tota la zona que quedà sota control teòric del Govern de la República, però que a Catalunya adquirí una força especial que superà fins i tot el cartell de “màrtirs” de la lluita contra el feixisme, que tenia el Govern de la Generalitat en determinats sectors populars, d'ençà l'empresonament de Companys i la resta de Consellers a l'octubre de 1934. El fet d'haver estat “víctimes” de la reacció, només serví per a mantenir l'autoritat personal de determinats membres del Govern –bàsicament Companys, que gaudia d'una indubtable popularitat- però no la del Govern com a institució o com a representant d'una legalitat que, hom considerava, no havia pogut o volgut, aturar a temps el complot militar.

Amb l'enfonsament institucional, el Govern de la Generalitat perdé bona part de la seva capacitat d'acció. De fet, l'aparell polític del govern autònom -la representació de l'Estat a Catalunya- quedà personificada en la figura del President de la Generalitat. "L'Estat era ell" ha escrit Miravittles,

referint-se a l'aïllament producte del curt circuit produït en el conjunt d'institucions i en l'administració¹. Enmig d'una situació difícil intentà mantenir la legalitat que representava i fer-la compatible, fins on fos possible, amb les formes revolucionàries. Certament, la tasca no era gens fàcil perquè el Govern de la Generalitat, minvat de la seva capacitat política, a més, no disposava dels instruments necessaris per a exercir la seva autoritat i es trobava completament a mercè de les organitzacions obreres. Miravittles evoca la visió de Companys en aquells moments en els que el funcionament normal de l'Estat havia quedat trasbalsat, i la "cadena de transmissió" havia quedat trencada. "Ara, diu Companys, el 19 de juliol jo tocava el timbre del meu despatx per a cridar el meu secretari. El timbre començava per no sonar perquè no hi havia corrent elèctric. Si anava a la porta del meu despatx, el secretari no hi era; no havia pogut arribar al palau del Govern. Si tanmateix hi era, no es podia comunicar amb el secretari del director general, perquè aquell no havia arribat a la Generalitat. I si el secretari del director general, vencent mil dificultats, era el seu lloc, el seu superior jeràrquic no havia acudit a la cita."² No era només que la màquina de l'Estat hagués deixat de funcionar com a conseqüència del desgavell produït pels fets revolucionaris, sinó que una part del mateix havia canviat de mans. A Barcelona, per exemple, els partits i sindicats obrers controlaven els ressorts més importants de l'aparell de l'Estat, i aquesta situació de força encara fou més evident a les diferents comarques catalanes. Si a la capital catalana, la presència institucional i l'existència —encara que en molts aspectes fos més nominal que real— del Govern de la Generalitat, podia induir a pensar que el poder continuava essent exercit per les autoritats legítimes, a la resta de Catalunya, aquesta sensació s'esvaïa progressivament mentre més allunyat s'estigués dels principals centres polítics i/o administratius. El trencament institucional fou fins i tot més apreciable fora de Barcelona en la mesura que la representació del poder legal quedà més esborrada pels esdeveniments, i disposà de menys recursos i de menys elements de suport per a mantenir-se enmig de la revolució, i també, perquè

¹ Jaume Miravittles, *Episodis de la guerra civil espanyola*, pàg. 69.

aquesta trobà menys elements de contenció. A les poblacions petites i mitjanes -la majoria a la Catalunya dels anys trenta no passava dels cinc mil habitants-, es pot afirmar perfectament que l'Estat, la representació del mateix, es "desprengué" del poder central -de la Generalitat-, gairebé de forma generalitzada. Però també succeí el mateix a municipis més grans. Entre les capitals catalanes, l'exemple més clar fou Lleida, ciutat de la que el Govern de la Generalitat va perdre literalment el "contacte" durant uns quants mesos.

Naturalment, aquesta situació no féu sinó incidir encara més en la manca d'autoritat d'un Govern que havia perdut la capacitat d'exercir-la sobre bona part del territori català. Com intentarem exposar a continuació, la manca de control sobre l'ordre públic –o si hom prefereix, la impossibilitat d'utilitzar els instruments coercitius sota el seu control per a defensar la legalitat republicana davant l'onada revolucionària- fou un dels elements que més clarament expressaria la crisi revolucionària del moment. Un repàs a la situació en la que quedà l'aparell polític-administratiu de la Generalitat, immediatament després de les jornades de juliol, ens pot ajudar a situar la qüestió.

2.1. Les Comissaries Delegades i d'Ordre Públic de la Generalitat.

Amb la proclamació de la República i la progressiva estructuració del règim autonòmic, el paper i funcions de les antigues Diputacions provincials i Governos Civils havia desaparegut i el seu lloc havia estat ocupat per les Comissaries Delegades de la Generalitat, una a cada capital de província. Igualment, dins el bloc de traspassos de competències, els serveis d'Ordre Públic havien passat a dependre d'una Comissaria General amb delegacions a cadascuna de les capitals catalanes. Una part molt important de l'organització i l'estructura política de l'administració catalana es basava fonamentalment en aquestes Comissaries i, òbviament, en els ajuntaments.

Al juliol de 1936, el Govern de la Generalitat feia tot just un mes que havia recuperat –després de la suspensió del règim autonòmic ocasionada pels

² *Ibidem*, pàg. 69.

fets d'octubre- el control de l'Ordre Públic a Catalunya. El conjunt de forces policials que passaren de nou a dependre del Govern autònom sobrepassava el nombre dels 8000 agents a tot Catalunya, la majoria dels quals estaven concentrats a Barcelona, distribuïts entre els diferents cossos. Destacava pel seu pes el de la Guàrdia Nacional Republicana –ex Guàrdia Civil- amb un 40% del total d'efectius policials.³

Conscient del clima conspiratiu existent entre els caps i oficials de la Quarta Divisió orgànica, que s'estenia també a alguns comandaments policials, el Govern de la Generalitat intentà assegurar-se al menys la lleialtat de totes les forces sota el seu control directe⁴. A corre-cuita s'inicià una reorganització dels serveis policials, i Companys procedí a nomenar pels llocs de responsabilitat en el comandament dels serveis d'ordre públic, a homes de la seva confiança, amb l'encàrrec de controlar tots els moviments i d'elaborar un dispositiu de seguretat per a oposar-se a un possible cop militar. Així, pel càrrec de Comissari General d'Ordre Públic, Companys designà un militar catalanista molt lligat a la seva persona, Frederic Escofet, i com a Cap dels Serveis d'Ordre Públic fou nomenat el comandant Vicenç Guarner, un militar que presidia la UMRA a Catalunya, i que ja havia ocupat anteriorment el càrrec de Secretari del Cap Superior de Policia de Barcelona. Igualment foren nomenats els corresponents Comissaris d'Ordre Públic a Girona, Lleida i Tarragona, els quals compartien les funcions governatives amb la figura dels Comissaris de la Generalitat.⁵

³ Al juliol de 1936, la distribució dels efectius policials entre els diferents cossos era la següent: la Guàrdia Nacional Republicana disposava de 3550 homes, dels quals 1337 eren a Barcelona; el Cos de Seguretat i Assalt disposava de 2360; el d'Investigació i Vigilància, uns 800, dels quals aproximadament uns 500 es trobaven a Barcelona ciutat; els Mossos d'Esquadra estaven compostos de 455 membres, la majoria d'ells a Barcelona; i per últim, els Carrabiners distribuïts en 14 companyies –Barcelona i Figueres- amb un total de 1400 agents (v. F. Bonamusa, *Política i finances republicanes, 1931-1939*). No obstant això, els efectius d'alguns cossos, com per exemple el de Seguretat i Assalt, s'incrementaria durant les següents setmanes. Al setembre de 1936, els membres d'aquest Cos a Barcelona es distribuïen de la següent manera: 2 comandants, 9 capitans, 35 tinentes, 22 suboficials, 49 sergents i 3243 caporals i guàrdies ("Estado numérico de la fuerza de este Cuerpo presente en esta Plaza", informe del capità habilitat, Julio de Torres, datat el 10 de setembre de 1936 ANC, *caixa 112*).

⁴ L'adveniment del règim republicà no significà cap canvi substancial en la modificació de l'estructura del model policial, i s'havia mantingut la pràctica habitual de la Monarquia de situar en els llocs de responsabilitat de l'Ordre Públic a militars (v. el llibre de Manuel Ballbé, *Orden Público y militarismo en la España constitucional, 1812-1983*). Aquest fet, sens dubte contribuï a que la conspiració, que s'estengué durant tot el primer semestre de 1936 per les guarnicions militars entre els caps i oficials, penetrés més fàcilment entre alguns comandaments policials, molts d'ells companys d'armes i als quals els unien interessos comuns i un mateix fonament ideològic. Entre els membres destacats de la Guàrdia Civil que participaren més activament en la conspiració militar es trobava el comandant Agustí Recas, un dels integrants de la Junta de la Unió Militar Española, destinat a la Plana Major del 19è Terç a Barcelona (v. l'article de J. M. Solé i Sabaté i Joan Villarroya, "La Guàrdia Civil i el 19 de juliol a Barcelona", a *L'Avenc*, núm. 57 (febrer 1983)).

Pràcticament tots aquests nomenaments es realitzaren entre finals de juny i principis de juliol, es a dir, gairebé amb el temps just per a transmetre als seus subordinats l'exigència de disciplina i fidelitat al Govern de la Generalitat i a la República, i poca cosa més. Una vegada esclatà el conflicte, a banda dels comportaments personals, el desenvolupament de la situació sobrepassà completament l'estructura política de la Generalitat. En alguns casos, l'actuació recent de les autoritats representatives del Govern de la Generalitat en alguns conflictes laborals no els hi ajudà gaire. Així per exemple a Girona, el Delegat d'Ordre Públic, Amadeu Oliva, va haver de contemporitzar amb els sindicalistes amb els que havia tingut un greu enfrontament a finals de juny a propòsit del conflicte de la fàbrica "Coma i Cros" de Salt⁶. Després de presidir fugaçment el Front Antifeixista que es constituiria durant els primers moments entre les organitzacions obreres i republicanes, pràcticament deixaria d'exercir cap funció els dies posteriors. Sembla, d'altra banda, que Oliva va presidir el Front Antifeixista probablement forçat per les circumstàncies i per tal de facilitar la rendició pacífica dels sollevats, els quals davant el fracàs de l'aixecament a Barcelona buscaren lliurar-se a les autoritats per tal d'evitar-ho fer davant els elements civils. D'igual manera, la Comissaria Delegada de la Generalitat, al capdavant de la qual es trobava Eduard Layret, no tingué millor sort. Aquest tingué un enfrontament amb el president del Comitè Executiu Antifeixista, a propòsit de la composició que havia de tenir el nou Ajuntament que s'havia de constituir a Girona en aplicació de la disposició governamental. A finals de juliol, quan Layret va fer pública la relació dels homes que hom

⁵ Al juliol de 1936, els Comissaris Delegats d'Ordre Públic eren: a Girona, Amadeu Oliva Ayats, un funcionari que procedia de la mateixa Comissaria de Girona; a Lleida, Ermenegild Cle Frare, agent del Cos d'Investigació i Vigilància; a Tarragona, Francesc Detrell Lautrech, igualment del Cos d'Investigació i Vigilància. La condició de funcionaris policials de tots ells venia determinada pel decret de 7 d'agost de 1934, que establia que els delegats d'Ordre Públic havien de ser nomenats pel Conseller de Governació entre el personal tècnic del Cos de Vigilància o entre funcionaris adscrits als serveis d'Ordre Públic als territoris de les tres províncies. D'altra banda, les Comissaries Delegades de la Generalitat estaven ocupades, a la mateixa època, per les següent persones: a Girona, per Eduard Layret; a Lleida, per l'excalde de Balaguer, Domènec Carrové; a Tarragona, el mateix mes de juliol es produí el canvi de Joaquim Fort -l'Alcalde de Tarragona que ocupava el càrrec interinament- per Lluís Mestre que prendria possessió el dia 21.

⁶ A finals de juny de 1936, La Comissaria d'Ordre Públic de Girona va autoritzar a la fàbrica "Coma i Cros" la supressió d'un dia de treball i la corresponent deducció de jornal. Els treballadors varen respondre amb una vaga que s'estengué, com a un moviment de solidaritat, a dues fàbriques més de Salt i a una altra de Sant Eugènia de Ter (v. *L'Autonomista*, 27-VI-36). En aquestes poblacions, la CNT disposava de nuclis importants que, a més, exercien una forta influència entre els cenetistes de Girona. De fet, un dels representants de la CNT i membre del Comitè Executiu Antifeixista de Girona -Salvador Piñol-, procedia d'aquests nuclis. També Expèdit Durán, que fou mestre de l'Escola Racionalista de Salt (v. Josep Maymí, *Entre la violència política i el conflicte social / El Comitè Antifeixista de Salt i d'Orriols en el context de la guerra civil 1936-1939*, pàg. 81).

proposava per a formar part del nou consistori en substitució dels consellers de dretes destituïts, la premsa recollí unes manifestacions de l'anarquista Expèdit Duran en les que mostrava el seu rebuig “a una lista de personas que han de formar parte del nuevo Ayuntamiento por creer que no representaban a la verdadera clase obrera y a los intereses generales de la misma”, i afegia que “el Ayuntamiento quedará compuesto por los elementos republicanos que cuenten con el respaldo decidido, en la calle, por todas las organizaciones obreras”.⁷ Després d'aquesta confrontació, la Comissaria Delegada de la Generalitat fou gairebé anul·lada i no donà cap senyal important d'activitat, en tant que autoritat representativa del poder legal. D'altra banda, Layret sembla que abandonà la ciutat, i fou substituït oficialment a principis de setembre.⁸

A Lleida la situació encara fou més greu perquè una vegada es rendiren els militars de la guarnició local, les Comissaries de la Generalitat i la d'Ordre Públic foren assaltades i ocupades per les organitzacions obreres, per a continuació ésser “incorporades” a l'estructura del nou poder revolucionari que tot seguit es constituïria. També aquí, sembla que ni el Delegat d'Ordre Públic, Ermenegild Cle -un funcionari policial del Cos d'Investigació i Vigilància-, ni el Comissari de la Generalitat, Domènec Carrové tingueren una actuació decidida. Carrové, que havia deixat l'Alcaldia de Balaguer a principis de juliol per a ocupar aquest càrrec, era un home d'Esquerra Republicana que havia tingut en el passat –i a causa del seu talant moderat- algun enfrontament amb els militants del POUM d'aquella població, en la que aquest partit tenia un nucli molt important⁹. I cal tenir en compte que a la ciutat de Lleida, els poumistes disposaven igualment d'un fort nucli de militants.

⁷ *L'Autonomista*, 31 juliol 1936.

⁸ Josep M. Fontana a *Los catalanes y la Guerra de España*, ha escrit que “los ya citados Layret y Amadeo Oliva, de condición más bien moderada, se asustaron del horrendo torbellino rojo y desaparecieron de Gerona” (pàg. 67). De fet, la única activitat pública que coneixem del Comissari de la Generalitat, Eduard Layret, està relacionada amb la constitució de l'Ajuntament de Girona l'1 d'agost. El 2 de setembre, el Govern de la Generalitat el substituï per l'Alcalde de Palafrugell, Martí Jordi Frigola. Layret passaria a ocupar un càrrec secundari a Barcelona com a vice-president dels Serveis d'Higiene i altres Indústries i Professions (v. Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya, del 2 de setembre de 1936). De fet, en un informe sobre els fets del 19 de juliol, elaborat pel mateix Layret per al President de l'Audiència de Barcelona, en el que relata les incidències ocorregudes a la ciutat durant les hores en les que la guarnició local estigué sollevada, es dedueix clarament que ni ell ni Oliva, tingueren una participació gaire activa des del punt de vista d'organitzar la resistència. Explicant com els militars sollevats es feren càrrec de la Comissaria de la Generalitat i de la Delegació d'Ordre Públic, Layret afirma: "Entonces, tanto el Sr. Oliva como yo, nos vimos obligados a abandonar la Comisaría, retirándose el Sr. Oliva a su domicilio y yo al hotel donde me hospedo" (Josep Clara, "Dos militars ..., pàg. 550).

Els representants de la Generalitat foren destituïts –algunes fonts afirmen que abandonaren el seu càrrec- i aquesta decisió probablement estava relacionada amb la manca de reacció que mostraren quan el cap dels conspiradors, el coronel Sanz, deixà d'acudir a una reunió a la que estava convocat –síntoma de que menyspreava ja qualsevol contacte amb les autoritats- i, també a la manca d'iniciativa quan l'element civil de la trama colpista sortí al carrer, anticipant-se al que farien poc després els militars de la guarnició local amb la col·laboració d'un grup de guàrdies civils i de guàrdies d'assalt.¹⁰

Pel contrari, la situació a Tarragona tingué un desenvolupament força diferent pel que respecta a l'actuació i paper del màxim representant governamental. Entre les raons que explicarien aquesta diferència, segurament caldria esmentar el fet que a la ciutat no es declarés l'estat de guerra, i que el republicanisme local –com a tot arreu, aliat incondicional de les autoritats autonòmiques- estigués implantat com a una força ben estructurada, davant la feblesa de les organitzacions obreres. Aquestes circumstàncies, afegides a l'encert que suposà el nomenament com a Delegat de la Generalitat d'un home amb profunds lligams amb la Joventut Federal, l'entitat que s'havia convertit durant tot el període anterior en l'eix del republicanisme a les comarques tarragonines i de la que sortiren els principals dirigents d'ERC, possibilità si més no que la militància d'aquest partit tingués un punt de referència. És en aquest sentit que, a banda de les seves característiques personals, fos possible que Lluís Mestres tingués un paper com cap altre dels seus homònims aconseguí tenir.¹¹

⁹ Durant les jornades d'octubre de 1934, i exercint d'Alcalde, Carrové no va cedir a les pressions del Comitè d'Aliança Obrera de Balaguer i, a més, va fer recollir totes les armes i va fer sortir al Sometent per a evitar que els revolucionaris –els militans del BOC- es fessin amb el control del carrer. Amb tota seguretat, aquesta actitud mostrada per Carrové en aquells moments, va ser tinguda en compte pels militants del POUM de Lleida.

¹⁰ Francesc Viadiu, que va ser diputat d'Esquerra Republicana i Comissari d'Ordre Públic a Lleida a partir de febrer de 1937, té un judici molt crític respecte als seus companys de partit, als que acusa fins i tot de covardia (F. Viadiu, *Delegat d'Ordre Públic a "Lleida la Roja"*, pàg. 25). D'altra banda, Jaume Barrull, en el seu llibre *Violència popular i justícia revolucionària. El Tribunal Popular de Lleida, 1936-1937*, cita un article de José M. Pallás ("*El 18 de julio*"), en el que aquest últim explica "el desànim en la Comissaria de la Generalitat quan el dia 17 el Coronel Sanz no va acudir a una reunió, cal creure de la Junta de Seguretat" (pàg. 22). D'altra banda, les fonts poumistes tampoc són gaire favorables a l'actuació dels dos delegats de la Generalitat. Segons aquestes, quan una delegació del POUM i de la UGT es dirigí al Palau de la Generalitat per a fer-se càrrec de la ciutat, es trobaren que les autoritats republicanes havien fugit (Jordi de Gardeny, "*La Revolución en Lérida*", *La Batalla*, 19-VII-1947).

¹¹ Un llibre que reivindica l'actuació i la figura de Lluís Mestres és el de Francesc Bonamusa citat anteriorment.

Nomenat el 20 de juliol, arribaria a Tarragona l'endemà per a fer-se càrrec de la Comissaria de la Generalitat que estava essent ocupada interinament per l'Alcalde, Joaquim Fort, i quan encara no s'havia desembarassat completament la incògnita sobre l'actitud que tindria la guarnició militar tarragonina. Immediatament, passà a presidir el Comitè del Front Popular, i aconseguí una declaració de tots els partits i entitats obreres cridant a la represa del treball. A continuació, i aprofitant que els dipòsits del Regiment d'Almansa no foren assaltats, obtindrà del Coronel Martínez Peñalver el lliurament a la Comissaria de gran quantitat d'armes per a ser distribuïdes després entre personal de confiança, particularment gent d'ERC. Home de gran decisió, desenvolupa una intensa activitat intentant contenir el moviment revolucionari i utilitzant profusament la ràdio com a mitjà per a propagar les consignes i instruccions del Govern de la Generalitat a les que sistemàticament feia referència en els seus discursos. Tot i que el seu protagonisme començà a declinar lentament, a mesura que el Comitè constituït a la ciutat es feu més autònom i independent de la figura del Comissari de la Generalitat, el seu paper durant les primeres setmanes com a referent institucional fou molt important.

En resum, una part molt important de l'aparell institucional de la Generalitat –les Comissaries Delegades i d'Ordre Públic– fou anul·lat i deixà de funcionar i els seus representants, a excepció de Tarragona, pràcticament desaparegueren de l'escenari polític. En general, el nomenament i la presa de possessió i l'inici dels esdeveniments es succeí pràcticament sense deixar temps per a que cadascú d'ells pogués prendre contacte amb la situació. Aquesta circumstància però, no sempre fou una desavantatge: en el cas d'en Lluís Mestres, el seu perfil com a polític i les seves relacions amb el republicanisme local, així com la seva iniciativa personal, i l'actitud de les organitzacions obreres, probablement li concedí un marge d'actuació que la resta no tingué. Pel contrari, tots aquells que no disposaren d'aquest suport polític –perquè ells mateixos no ho eren donada la seva condició de funcionaris policials– quedaren immediatament molt aïllats. També, com hem vist en algun cas,

l'actuació anterior dels Comissaris com a representants de l'autoritat republicana en la resolució de determinats conflictes socials o polítics, fou un llast que féu molt difícil la continuïtat dels mateixos, en un moment en el que les organitzacions obreres havien adquirit un fort protagonisme i la temptació de passar comptes amb actuacions passades fou molt gran. Per últim, també la situació interna del republicanisme a llocs com Lleida, sens dubte facilità el fet que les autoritats "legals" en els moments de conflicte encara tinguessin una base menys sòlida que els hi pogués proporcionar un punt de suport enmig de l'onada revolucionària.¹²

2.2. L'estructura municipal.

L'enfonsament de les institucions representatives del poder autonòmic fou acompanyat de la suspensió generalitzada de la vida municipal a tot Catalunya. La majoria dels alcaldes optaren per no reunir les corporacions municipals que presidien –o fer-ho de manera formal- o senzillament per posar-se a disposició dels respectius Comitès Revolucionaris. La situació en la que quedaren els ajuntaments a l'estiu de 1936 fou descrita perfectament en un fullet de caire propagandístic que es publicaria l'any 1937. “En l'ambient saturat d'electricitat i de pólvora –escriví el seu autor- encès d'heroisme i de desconfiances que seguia immediatament el 19 de juliol els Ajuntaments quedaven descolorits, sense paper. En crear-se a Barcelona el Comitè Central de les Milícies Antifeixistes (...) donava la pauta a totes les poblacions de Catalunya per a la formació de Comitès Locals (...) Aquests Comitès s'encarregaren de la tasca que aleshores semblava i era, en efecte, més urgent: la de preparar la defensa de la República contra l'agressió feixista i, tot formant els exèrcits improvisats que havien d'aixafar, fora de Catalunya, l'amenaça dels facciosos, atendre les necessitats de la reraguarda i mantenir-la neta d'enemics.

¹² Poc abans de les jornades de juliol, la Joventut Republicana de Lleida -l'entitat republicana més important- celebrà una assemblea en la que hom posà de manifest les diferències i els enfrontaments al seu interior, i en la que la gestió del Comitè Polític fou aprovada amb un bon nombre vots en contra (v. *L'Ideal*, 17-VII-36). La crònica d'aquesta reunió recollia la intervenció d'Humbert Torres en la que aquest es queixà de que "feia dos anys que duraven les lluites internes a Joventut Republicana, sostingudes per temperaments inadaptables (...) i que havia fet esforços per acabar amb aqueixa situació, però que

Els segells dels Comitès substituïen, per tant, la signatura dels Alcaldes, i les funcions de defensa, de policia, de proveïments, que les circumstàncies anormals encarregaven al Comitè, i que ultrapassaven els marcs estrictes de les atribucions municipals (...) Al costat d'un tal esforç, d'un paper tan destacat, el de l'Ajuntament, allà on subsistia, quedava esborrat i sense relleu".¹³

La descripció era força precisa pel que fa a l'enfonsament de l'aparell municipal, tot i que les causes no eren només -com la propaganda interna i externa del Govern de la Generalitat volia donar a entendre- producte d'un excés d'atribucions extraordinàries assumides pels Comitès, com a conseqüència de la situació excepcional que es vivia. Durant els mesos de juliol a octubre de 1936, molts ajuntaments deixaren de celebrar les corresponents sessions municipals i romangueren en la pràctica "clausurats". En aquest cas, per exemple, es trobaren ajuntaments de municipis més o menys importants com Calella, el Vendrell, St. Feliu de Guíxols, Sitges, Arenys de Mar o Blanes. A altres, els alcaldes abandonaren el càrrec o presentaren la dimissió aclaparats per les circumstàncies, i la majoria es limitaren a presidir llurs respectives corporacions supeditats a l'acció i al poder que adquiriren els Comitès Revolucionaris els quals, d'altra banda, imposaren la destitució de funcionaris i intervingueren discrecionalment en totes les decisions municipals. A vegades, fins i tot, com a demostració de força i autoritat, els Comitès prengueren possessió de l'edifici de l'ajuntament, on instal·laren les seves oficines, obligant als consellers municipals a reunir-se en un altre lloc.¹⁴

Conscient d'aquesta realitat, i de la importància de mantenir l'activitat dels ajuntaments -element molt important per a mesurar el pols institucional-, el Govern de la Generalitat intentà reorientar aquest moviment que havia adquirit grans proporcions. Així, sense enfrontar-se directament amb els

aquesta vegada veia en l'actual episodi un caràcter més greu". Sobre la trajectòria d'aquesta entitat, v. Roma Sol i Clot, i M. del Carme Torres, *Juventut Republicana. 80 anys al servei de Lleida / Notes per a una història*.

¹³ Rafael Tasis i Marca, *La Revolució en els Ajuntaments*, pàgs. 15-16. Aquest fullet, que formà part d'una col·lecció editada en francès per l'Association Hispanophile de France, destinada a donar a conèixer els esforços del Govern de la Generalitat per redreçar la situació i el "desgavell" revolucionari dels primers moments, recull una sèrie d'articles publicats per l'autor a *La Publicitat*, durant els mesos de novembre i desembre (v. capítol 10, nota 24).

¹⁴ A Roquetes, per exemple, el consistori municipal s'hagué de reunir al local de la Secretaria perquè la Sala de Plens de l'Ajuntament havia estat "invasada pel Comitè Antifeixista" (AM de Roquetes, *Llibre d'Actes*, sessió corresponent al dia 25 de juliol de 1936).

poders revolucionaris que havien sorgit per tot arreu, intentà en un primer moment revitalitzar el paper dels ajuntaments en la nova situació, dotant-los de més competències i funcions per a contrarestar el poder dels Comitès. "Immediatament després d'haver esclatat la rebel·lió feixista -escrivia Rafael Tasis-, el Govern de la Generalitat cregué que una de les missions que li corresponien era la de mantenir i enrobustir la vida municipal, com a element primordial en la unitat d'acció i comandament que calia assolir per a guanyar la guerra civil"¹⁵. A tal efecte, i com a primera mesura, el Govern de la Generalitat decretà el 22 de juliol, la destitució de tots els consellers dels partits no afectes al Front Popular i ordenà llur substitució per militants dels partits d'esquerres¹⁶. Això volia dir que, a excepció dels electes de l'Esquerra –la majoria-, d'ACR, de la USC i del BOC-POUM, tots els demés, pertanyents o presentats en candidatures avalades per la Unió Democràtica o la Lliga i les coalicions dretanes impulsades per aquesta –amb Acció Popular Catalana, monàrquics, tradicionalistes,...- quedaven automàticament fora de la representació municipal. Convé assenyalar que la traducció pràctica que tingué aquesta disposició cal relativitzar-la perquè vingué a sancionar el que ja era una realitat a la pràctica totalitat dels municipis catalans, fins i tot abans dels esdeveniments del juliol. A més –en una acció que guardava un evident paral·lelisme amb la realitzada per les autoritats del moment, immediatament després del sis d'octubre- molts comitès havien procedit a la destitució de tot el personal polític i administratiu dels ajuntaments, sospitosos de simpatitzar amb l'aixecament militar o senzillament per ser coneguts per la seva adscripció dretana. La mesura de represàlia fins i tot arribà a rebaixar les pensions d'alguns funcionaris ja jubilats, coneguts igualment per les seves idees antirepublicanes.

Però la importància d'aquest decret, que anava més enllà d'una mesura de depuració en consonància amb la idea d'enrobustir la vida dels ajuntaments, era que proposava estendre a l'àmbit del poder local, la col·laboració de totes les forces que combatien el feixisme, oferint-les el marc municipal, com a

¹⁵ *Ibid.*, *op. cit.*, pàg. 17.

fórmula per a impedir que els Comitès assumissin no només funcions de defensa ciutadana -la funció que li assignava el Govern-, sinó també i particularment, funcions relacionades amb l'exercici del poder polític. En efecte, el decret del 22 de juliol disposava que els consellers cessants podien ésser substituïts pels suplents de les llistes d'esquerres, i si aquests no eren suficients per a cobrir totes les vacants, es podia completar amb els membres que designessin, de manera proporcional, els partits integrants del Front d'Esquerres. Tot i que no s'especificués, això volia dir que els ajuntaments, una vegada "depurats", podien ampliar la seva representació amb elements de les organitzacions antifeixistes, encara que aquestes no haguessin participat a les llistes esquerranes en les eleccions municipals de 1934. De fet, això succeí en alguns municipis en els que els suplents de les llistes d'esquerra, per diverses circumstàncies, no completaven el nombre total de consellers. Amb aquest decret es pretenia, doncs, integrar tothom dins la legalitat republicana, i evitar d'aquesta manera que els ajuntaments fossin arraconats, per la via d'aconseguir la participació d'aquelles organitzacions i militants que dinamitzaven i controlaven la majoria dels comitès. Com veurem més endavant, la preocupació per integrar els elements revolucionaris dins l'estructura de l'aparell institucional que encara es mantenia, serà una constant i de fet guiarà l'actuació política del Govern de la Generalitat, així com dels partits i organitzacions que li donaren suport en el projecte de restablir la seva autoritat. Encara que no es deia, la invitació a participar en aquesta reorganització municipal -la primera de les que es produïrien a Catalunya durant la guerra civil- implícitament es feia extensiva a la CNT, que tot i que no va participar en el Front d'Esquerres, ningú podia discutir-li el seu "antifeixisme" -condició indispensable per a participar- ni la seva força. Tanmateix, l'organització confederal encara no havia fet el pas d'acceptar la col·laboració directa en les institucions de l'Estat i a moltes poblacions que se li van fer emplaçaments en aquest sentit, en general, tret d'excepcions, va rebutjar-les.¹⁷

¹⁶ *Butlletí Oficial de la Generalitat de Catalunya*, (24-VII-36).

En la línia del decret del 22 de juliol, el 25, una ordre-circular del Conseller de Governació, Josep M. Espanya, recordava i reafirmava l'autoritat dels Alcaldes -"Els Alcaldes hauran de rebre tota mena d'ordres per al compliment i execució de qualsevol servei, únicament per conducte de les Autoritats superiors"-, al mateix temps que clarificava que aquests no podien rebre més ordres que les que emanessin del propi Govern -"i s'hauran d'abstenir (...) d'atendre tot altra mena d'ordres o indicacions"-, una referència indirecta que revela tant la situació existent com la mateixa acció dels Comitès que, com ja s'ha dit, dictaven quan convenia ordres i indicacions per a que fossin aplicades pels alcaldes.¹⁸ Aquestes disposicions foren seguides per altres que ampliaven de forma extraordinària les competències municipals i agilitaven el funcionament normal dels ajuntaments -que analitzem en el capítol 13- especialment en els aspectes administratius i econòmics, amb l'objectiu de recuperar el terreny perdut davant els comitès.

El resultat d'aquesta primera reorganització municipal afectà aproximadament a un 60% del total d'ajuntaments existents¹⁹. Cal precisar que la renovació en la composició dels ajuntaments no garantí -ni significà- que tinguessin una activitat i una existència real en tant que autoritats delegades del Govern. Pel contrari, en la majoria dels casos, l'acte de cessar tots els consellers de dretes i procedir a la renovació de la composició dels ajuntaments, no passà de ser una formalitat, un acte amb el que es manifestà la condemna de l'aixecament militar, així com l'adhesió al Govern de la Generalitat i a la República, i que no tingué cap continuïtat des del punt de vista de l'exercici d'una activitat político-administrativa. Per exemple a Sant Climent de Llobregat, el 3 d'agost es formalitzà un nou ajuntament que acordà "donar compte al President del Comitè Local de les Milícies Antifeixistes de la

¹⁷ No obstant, alguns sindicats locals de la CNT varen participar en aquesta renovació dels ajuntaments, anticipant-se al que faria dos mesos després la direcció del sindicat en acceptar la participació en el Govern de la Generalitat i en la posterior reorganització municipal que es realitzà a l'octubre. Aquesta circumstància es donà, per exemple, als municipis de St. Celoni i Vallgorguina (Vallès Oriental), Vilassar de Mar (Maresme), St. Just Desvern (Barcelonès), Puigpelat (Alt Camp), Renau (Tarragonès), Vallfogona de Riucorb (Segarra), Vinyols (Baix Camp) o Rubí (Vallès Occidental).

¹⁸ *Butlletí Oficial de la Generalitat de Catalunya*, (26-VII-36).

¹⁹ *Ibidem*, *op. cit.*, pàg. 19. A mitjan de setembre, el nombre d'ajuntaments que havien tramès el certificat de la seva renovació era de 621. Les relacions d'ajuntaments que s'anaven constituint d'acord amb el decret del 22 de juliol foren publicades al BOGC corresponents als dies 7, 10, 13, 19, 26 d'agost, i 1 i 15 de setembre de 1936.

constituïció de l'Ajuntament i oferir-se perquè conjuntament es pugui portar a terme una tasca profitosa en bé de Catalunya i de la República".²⁰

En general, com hem dit, les sessions en les que es procedia a donar compliment a les directrius del Govern de la Generalitat, es convertiren en un acte formal d'adhesió a la legalitat republicana per part de la majoria municipal existent, sense cap més transcendència immediata des del punt de vista de qui continuà controlant el poder local. Això quedava molt clar a les declaracions dels alcaldes en prendre possessió del càrrec. Per exemple, a Girona, l'Alcalde escollit a la reorganització municipal efectuada l'1 d'agost, Camps i Arboix, declarava públicament i sense embuts que el nou Ajuntament s'havia constituït "amb el beneplàcit i confiança de l'òrgan representatiu en aquesta hora de la sobirania popular, que és el Comitè Executiu Antifeixista".²¹ Declaracions semblants es poden trobar a la premsa del moment o a les actes de constituïció d'aquests ajuntaments renovats. A Vilafranca del Penedès, el nou Ajuntament acordava "significar al Comitè del Front Popular d'aquesta vila, la més cordial i absoluta compenetració d'aquest Ajuntament en l'obra a realitzar per tal d'establir el nou ordre revolucionari i la lluita contra l'enemic comú". Sovint, semblava com si hom volgués deixar clar que la renovació municipal no significava cap acte d'hostilitat contra el Comitè, especialment quan aquesta es realitzava per elements u organitzacions que no participaven del mateix, sinó una formalitat que calia cobrir per a donar sensació de normalitat, com a un acte d'afirmació democràtica i republicana davant l'aixecament militar.

Les dificultats que es trobaren les autoritats municipals durant els primers moments, han quedat recollides a moltes actes municipals que expressen amb claredat la situació amb la que s'hagueren d'enfrontar. Per exemple, a Terrassa, l'Alcalde Samuel Morera, un home d'ERC, hagué de dimitir el 25 d'agost, abandonat pel seu propi partit, després que hagués tingut un enfrontament amb el Comitè, a propòsit del trasllat a Barcelona d'un grup de presos, sense que aquest últim tingués coneixement. "Crec -deia a l'escrit de renúncia- que no puc formar part d'una Corporació que les circumstàncies

²⁰ Arxiu Municipal de Sant Climent de Llobregat, *Llibre d'Actes*, sessió corresponent al dia 3 d'agost de 1936.

l'han fet ineficax per a sostenir l'home que unànimement va elegir per Alcalde"²². A altres situacions, eren els alcaldes els que presentaven la dimissió per iniciativa pròpia i sense que ningú li demanés: a Vallirana, l'Alcalde declarava que “no es considerava home adient per afrontar les actuals circumstàncies revolucionàries que travessa nostre país” i que, per tant, “s’havia de donar pas a altres persones més indicades al moment revolucionari actual”, per la qual cosa presentava la seva dimissió irrevocable²³. A Gironella, no fou fins a finals d’agost que les autoritats municipals –tots homes d’ERC- es varen plantejar reprendre l’activitat que els hi corresponia. La lectura de l’acord pres pels membres de la Comissió de Govern, revela clarament el canvi produït a la situació i com aquest havia afectat als ajuntaments. “Degut al moviment sediciós que va produir-se el 19 de juliol darrer –deia el dictamen-, la Presidència es va veure obligada a suspendre la celebració de sessions municipals i per més que no ha mancat durant aquest temps la deguda relació entre els components de la majoria de l’Ajuntament, creu la comissió que subscriu que ha arribat l’hora de reprendre el ritme normal de la vida municipal i procedeix per tant reanudar la celebració de sessions procurant establir contacte amb el Comitè Antifeixista que actua en aquesta localitat per tots aquells assumptes que sigui convenient, així com amb el Sindicat per a l’execució de les obres que acordi realitzar aquesta Corporació”²⁴.

La situació encara fou pitjor allà on els ajuntaments estaven formats amb una composició política que, per una o altra raó, havia quedat al marge del Comitè -cal recordar que pràcticament a tot Catalunya, les majories municipals estaven integrades per homes de l’ERC- o en desacord amb les seua orientació, o senzillament volgueren mantenir la seva autoritat per damunt de la que exercia el Comitè, i que acabarien essent literalment "tancats". Això succeí a poblacions com Reus, Lleida, la Seu d’Urgell, Puigcerdà o Tortosa, per citar unes quantes, d’entre les més importants, de les

²¹ *L'Autonomista*, 3 d’agost 1936.

²² Arxiu Municipal de Terrassa, *Llibre d’Actes municipals*, sessió corresponent al dia 25 d’agost de 1936.

²³ Arxiu Municipal de Vallirana, *Llibre d’Actes*, sessió corresponent al dia 17 d’agost de 1936.

quals en tenim constància. A vegades, la rivalitat política acumulada durant el període anterior entre els representants republicans que havien exercit com a autoritats municipals i les organitzacions obreres, s'afegí a un d'aquests elements citats anteriorment. Per exemple, a Tortosa, l'Ajuntament encapçalat pel marcel·linista i exdiputat Berenguer i Cros, després d'un mes d'intentar mantenir-se com a autoritat legítima davant la pressió revolucionària, acabà essent dissolt i substituït per una Comissió Administrativa designada pel Comitè Central Antifeixista de Tortosa.²⁵

D'altra banda, allà on les relacions entre els representants municipals -o entre les entitats republicanes- i les organitzacions obreres eren amistoses o estaven exemptes de tensions, i aquells acceptaren el protagonisme dels Comitès, els ajuntaments continuaren funcionant mínimament sota llur control, encara que la majoria de vegades desenvolupant exclusivament una tasca purament administrativa. En tots aquests casos, els ajuntaments continuaren existint, sovint amb l'únic objectiu de subministrar una cobertura legal a les actuacions dels comitès, i sobretot, per a fer-se càrrec de les despeses que ocasionaven algunes de les realitzacions que els canvis revolucionaris havien introduït a la vida i finances municipals: el pagament de factures de despeses ocasionades pel Comitè, els salaris dels milicians, o particularment, els salaris dels treballadors de les col·lectivitats relacionades amb el ram de la construcció, la majoria de les quals trobaren en les obres municipals que s'endegaren, un recurs important -i a vegades únic- per a la seva subsistència.

A vegades, quan es donaven aquestes circumstàncies, en la renovació dels ajuntaments per les que es procedia a apartar de la representació

²⁴ Arxiu Municipal de Gironella, *Plec Varis*, acta corresponent al dia 26 d'agost de 1936.

²⁵ Al llibre d'Actes Municipals es pot llegir la següent diligència: "Per la present es fa constar que el dia vint-i-vuit d'agost proppassat, fou dissolt l'Ajuntament per les organitzacions sindicals d'aquesta ciutat que constituïren junt amb els Partits Republicans d'Esquerra, el Comitè Central Antifeixista, fent-se càrrec de la direcció suprema del terme municipal i encarregant els assumptes purament municipals a una Comissió Administrativa, la qual depenia de l'esmentat Comitè, actuant aquests organismes fins el dia de la data. Tortosa als dinou dies del mes d'octubre de l'any 1936" (Museu-Arxiu de Tortosa, *Llibre d'Actes de l'Ajuntament Ple, desembre 1935/setembre 1937*). Sembla que foren els elements socialistes -particularment la UGT- els que més pressionaren per a destituir l'Ajuntament presidit per l'home que havia pletejat llargament amb els sindicalistes i que constituïa per ells el "rival". Per a conèixer la posició del PSUC-UGT davant la substitució de l'Ajuntament Berenguer, v. *Lluita* (29-VIII-36). Al diari local *El Pueblo*, corresponent al dia 9 de novembre de 1936, hi ha una ressenya igualment interessant, del balanç que els dirigents locals del PRd'E oferiren en una assemblea de militants convocada a principis de novembre per a rendir comptes de la seva actuació des del 19 de juliol.

municipal als consellers dels partits que no pertanyien a partits del Front Popular, la relació de consellers es completava amb els que el Comitè designava. En efecte, aquests decidien en funció de les circumstàncies, incloure o no algun dels seus membres en el nou ajuntament, com a fórmula per a establir tan la coordinació necessària entre tots dos, com el control que el Comitè volia exercir sobre el govern municipal. Per exemple, a Palafrugell, el POUM -que formava part del Comitè juntament amb els republicans i un sindicat local, i que tenia un cert pes en el mateix- decidí acceptar la proposta dels representants municipals i participà en la reorganització de l'Ajuntament que tingué lloc a l'agost, sense abandonar no obstant això la seva presència en el Comitè.²⁶ Els mateixos components dels governs municipals eren conscients de les seves limitacions en molts dels aspectes que es discutien en aquells moments, i relegaven la resolució dels problemes més "polítics" o que escapaven a les obligacions estrictament municipals, als Comitès respectius. Per exemple, a Ribes de Freser, en un dels plens municipals i davant la proposta d'un dels consellers de "socialitzar tot el poble", la resta de membres manifestaren que no s'havia d'entrar a discutir aquesta qüestió "per ésser incumbència del Comitè", al qual es remetia la discussió.²⁷

A l'estiu de 1936, no hi hagué pràcticament a Catalunya cap municipi que no visqués una situació igual o similar a alguna de les descrites. La supeditació -quan no la substitució- dels governs municipals als comitès respectius fou, en general, una característica comuna a tots ells. És veritat que hi hagueren alcaldes que presidiren alguns dels comitès que es constituïren, però, si parlem dels que realment exerciren el seu càrrec amb una certa autonomia en relació al comitè, i sense actuar de manera subsidiària, es tracta d'una minoria. Les repercussions i l'impacte que tingué dins el conjunt de l'aparell institucional, així com l'efecte que produí, des del punt de vista de

²⁶ L'ajuntament de Palafrugell procedí a renovar la seva composició amb la participació d'11 representants de la Unió Republicana d'Esquerra (ERC) i de 5 representants del POUM (AM Palafrugell, *Llibre d'Actes*, sessió corresponent al dia 8 d'agost de 1936). La posició del POUM, justificant la seva participació al nou Ajuntament, es pot seguir als números corresponents als dies 4, 6 i 10 d'agost de 1936, del periòdic local *Ara*. Probablement, en la decisió del POUM -que d'altra banda no fou exclusiva d'aquesta localitat, ni tampoc es pot considerar estranya a la seva línia política- influí el fet que l'organització republicana existent a Palafrugell s'hagués definit en una assemblea celebrada a finals de juny, com a una organització "anticapitalista" i a favor "d'un règim social sense classes" (*Ara*, 28-VII-36).

²⁷ AM de Ribes de Freser, *Llibre d'Actes Municipals*, sessió corresponent al dia 15 de setembre de 1936.

l'anul·lació de l'estructura municipal, tan en la imatge del Govern de la Generalitat com en la seva capacitat efectiva d'actuar com a govern, foren evidents.

2.3. La situació de l'ordre públic.

Dins l'estructura de l'aparell de l'Estat, un dels pilars que patí igualment l'embat revolucionari i que més influí en la crisi que s'obrí en els poders legals, fou sens dubte la pèrdua de control sobre l'Ordre Públic per part del Govern de la Generalitat, i el procés de descomposició que experimentarien els cossos policials tot seguit. En efecte, en qüestió d'hores, el control de l'ordre públic passaria a ser exercit a tot Catalunya per les organitzacions obreres a través dels nombrosos grups armats que es formaren a l'empara dels Comitès Revolucionaris. Més exactament, si entenem per ordre públic, la situació per la qual es respecten unes normes establertes mitjançant l'existència d'una força coercitiva, caldria aleshores parlar de diferents modalitats, totes elles conseqüència del fraccionament del poder polític, que obeïen a un mateix objectiu. Així, el recurs a la formació de patrulles integrades per civils armats per a assegurar el control del "carrer", perseguir els sospitosos, i efectuar registres domiciliaris o detencions, fou generalitzat. A Barcelona, la Comissió d'Investigació dirigida per l'anarquista Aurelio Fernández, establí un servei propi de policia a base de milicians reclutats entre les organitzacions obreres i republicanes, que prendria el nom de "Patrulles de Control". A Lleida, els serveis de policia foren assumits per l'anomenada "Brigada Obrera Social", que dirigí Josep Rodes, formada per trenta elements, tots ells obrers, que pertanyien al POUM, a la FAI, i a la UGT-PSUC, a raó de 10 membres per cadascuna d'aquestes organitzacions.²⁸ A Terrassa, funcionaren igualment unes Patrulles dirigides per l'anarquista Pedro Alcocer, que depenien d'un Comitè d'Investigació i Defensa Antifeixista. Experiències semblants o idèntiques es desenvoluparen a altres llocs. Tots aquests grups de milicians o patrulles

²⁸ V. entrevista a Josep Rodes reproduïda a *La Batalla* (21-II-36).

depenien d'un Comitè i, generalment, es formaren intentant garantir la representació de totes les organitzacions obreres. També en tots els casos, el control de l'ordre públic, seria exercit gairebé en exclusiva pels mateixos, deixant pels cossos policials les tasques més secundàries.

Val a dir, que la pèrdua del control sobre l'Ordre Públic per part del Govern de la Generalitat vingué facilitada també –fou una conseqüència de l'acció revolucionària- tant pel fet que les masses s'havien apoderat de les nombroses armes dipositades a les casernes, com pel replegament de les forces policials que es realitzà immediatament després del 20 de juliol. En efecte, els efectius que composaven el 3r Terç de la Guàrdia Nacional Republicana –que cobria les comarques catalanes- foren concentrats a les capitals de província respectives. Igualment, les companyies de Guàrdies d'Assalt que cobrien els serveis fora de Barcelona, reberen ordres de romandre concentrades i de no intervenir per res. La necessitat d'evitar reaccions imprevistes o enfrontaments amb sectors de la població, així com la necessitat de disciplinar els diferents cossos policials –molts dels seus membres amb símptomes evidents d'estar afectats pel contagi revolucionari- i d'evitar la seva més que probable dispersió, expliquen aquest replegament de forces que acabaria deixant el control de l'ordre públic a les comarques catalanes, en mans dels Comitès Revolucionaris i dels grups de milicians armats.

A Barcelona, on les forces de policia “lleials” havien lluitat plegades amb la militància obrera i havien patit les conseqüències de l'enfrontament amb els militars aixecats –amb morts i ferits-, el panorama no era millor. Un contingent important de forces de Seguretat i d'Assalt havia marxat al front a combatre al costat de les columnes milicianes²⁹. Entre la resta de forces d'Ordre Públic, la situació de dislocació en la que quedaren després dels combats, i la manca de disciplina que s'estenia entre molts guàrdies, amenaçava directament la seva pròpia existència com a instruments vàlids pel Govern de la Generalitat per a mantenir l'ordre constitucional. Vicenç Guarner ha escrit

²⁹ Pel que fa al Cos de Seguretat i Assalt, entre agost i setembre de 1936, prop d'un miler dels seus elements pertanyents als Grups 15è i 16è, estigueren al front, entre els quals 1 comandant, 7 capitans, 18 tinents, 1 suboficial, 24 sergents i 880 caporals i guàrdies (ANC, *llogall 112*). No tenim dades contrastades referents a d'altres cossos policials, però hom coneix també la participació de Carrabiners i Guàrdies Civils en algunes de les columnes que sortiren cap al front.

com l'aixecament va desarticular completament tots els ressorts de l'Ordre Públic, i com afectà l'ambient revolucionari a les forces de seguretat: “Era punto menos que imposible –escriu Guarner- restablecer la disciplina general y la de nuestras fuerzas de Orden Público, e incluso de la Guardia Civil que, embrigadas de entusiasmo, se habian contagiado del ambiente y en mangas de camisa tripulaban también los camiones embanderados y con letreros de las organizaciones”.³⁰ En termes semblants s'ha expressat també en les seves memòries Frederic Escofet, qui presentà la dimissió del càrrec de Comissari General el 12 d'agost, dos dies després que es fes públic el projecte de constitució de les Patrulles de Control, que ocuparien el lloc de les forces d'Ordre Públic.³¹

En realitat, la lluita comuna amb els militants anarquistes, comunistes o socialistes durant les jornades del 19 i 20 de juliol, contribuï a diluir la disciplina entre els cossos policials i apropà molts dels seus elements cap a les organitzacions obreres, amb les que col·laboraren. De fet, durant les primeres setmanes, sovint era possible veure patrulles de milicians i membres dels cossos policials actuant conjuntament en registres domiciliaris i en la detenció de persones. La força de les circumstàncies ambientals era tan gran que fins i tot, agents dels Cos d'Investigació i Vigilància –la policia no uniformada, tradicionalment més “impermeable” a la problemàtica social i justament més implicada per raons professionals en la repressió de tota manifestació política d'esquerres- col·laborarien en aquesta tasca, colza a colza amb els milicians. Així, la Brigada Social, d'antuvi encarregada de perseguir i detenir als militants de les organitzacions obreres, fou reconvertida ràpidament en la “Brigada Antifeixista”.

No obstant aquesta penetració revolucionaria a l'interior dels cossos policials, la majoria dels seus efectius es mantingué a una certa distància i a les ordres del Govern de la Generalitat. Continuava existint el mateix esperit que havien conformat tradicionalment l'estructura dels quadres i, naturalment, la mateixa mentalitat conservadora, poc afecta als processos revolucionaris. A

³⁰ V. Guarner, *Cataluña en la Guerra de España*, pàgs. 139-140.

més, cal assenyalar que una bona part de les places existents a la plantilla del Cos de Seguretat i d'Assalt i del Cos d'Investigació i Vigilància varen ser renovades i cobertes per nou personal al 1934, es a dir, durant el període en el que els sectors d'Estat Català, de la mà de Josep Dencàs i Miquel Badia, s'havien fet amb el comandament i el control de la governació i l'ordre públic a Catalunya. Durant aquesta fase, nombrosos militants de les Joventuts d'Esquerra Republicana-Estat Català havien ingressat -per indicació dels seus dirigents- en el Cos de Seguretat i en el d'Investigació i Vigilància, amb la qual cosa s'havia produït una important "catalanització" dels mateixos³².

Encara que per motius diferents, tots aquests elements eren, lògicament, contraris a qualsevol acció que pogués qüestionar la legalitat republicana o el propi Govern de la Generalitat. Per pròpia voluntat, per la força de les circumstàncies o, senzillament, per disciplina, el cert és que la rebel·lió d'una part de l'Exèrcit els havia col·locat al costat "lleial" en el que predominaven en aquells moments, els sectors revolucionaris. Aquests últims no s'acabaven de fiar del comportament ni de l'actitud que podien adoptar en un moment determinat el nombrós contingent policial concentrat a Barcelona, perfectament armat i, des del punt de vista estrictament tècnic, amb capacitat suficient per a intervenir a les ordres del Govern. De fet, durant el mes d'agost, els rumors sobre l'actitud del 19è Terç de la Guàrdia Civil i sobre un suposat intent de sublevació d'aquests efectius a Barcelona, provocaren que un grup de milicians cerqués les seves casernes i que el Conseller de Governació hagués de fer pública una nota desmentint que aquestes forces fossin a realitzar tal acció.³³

³¹ F. Escofet, *Al servei de Catalunya i de la República*, vol. II. Pàgs. 409-410. Fou substituït pel comandant Enric Gómez García.

³² Josep M. Sanahuja, *op. cit.*, pàg. 106-108. Després de la promulgació del decret pel qual es traspassaven els serveis de policia a la Generalitat, la majoria dels guàrdies del Cos de Seguretat optaren per continuar al servei de l'Estat i foren traslladats a d'altres punts de la Península. El mes de febrer la Conselleria de Governació convocà un concurs per a proveir les 1.874 places d'aquest Cos que havien quedat vacants. D'igual manera, pel que fa al Cos d'Investigació i Vigilància, es convocaren 322 places que havien quedat vacants per la mateixa raó. Moltes d'aquestes places foren ocupades pels 279 alumnes de l'Escola Preparatòria de Policia, creada per la Generalitat de Catalunya, que varen realitzar un curset de quatre mesos entre 1933 i 1934, i entre els quals n'hi havia no pocs militants i simpatitzants nacionalistes. L'interès de Pala radical-nacionalista d'Estat Català (Dencàs-Badia) per controlar l'ordre públic a Catalunya estava relacionat tan amb l'intent de combatre els anarquistes, com amb el desig d'assegurar-se el suport de l'aparell policial en previsió d'una acció de caràcter separatista.

³³ Un informe de la CNT sobre l'oficialitat del 19è Terç de la Guàrdia Civil –de servei a Barcelona–, aquesta era conceptualment en la seva majoria com a feixistes (AHN-SGC, PS-Barcelona, *llogall 14*). L'episodi al que fem referència en el text, es va tancar provisionalment amb un manifest d'aquestes forces en el que es deia: "Con el estupor consiguiendo y doloridos en lo más profundo de nuestra alma y lo más recondito de nuestros corazones, hemos visto que, por una de tantas estratagemas que usa,

Els dirigents de la CNT percebien el perill i l'amenaça permanent que això representava per les seves pròpies posicions. Per aquesta raó, i seguint la tònica del moment de constituir comitès de control obrer per tot arreu, també a l'interior dels cossos policials es formarien organismes similars als que es crearen a totes les branques de la producció i dels serveis.

Sorgiren així, sota l'impuls de la CNT especialment, però amb la voluntat de fer-ho conjuntament amb la UGT, uns Comitès que passarien a denominar-se “Consells d'Obrers i Soldats i demés Cossos similars”, que es centralitzarien en un Comitè Central amb seu a l'edifici costaner del que havia estat ocupat pel Foment del Treball –a la Via Laietana-, ara batejat com “Casa CNT-FAI”. García Oliver ha explicat que el motiu de la seva creació estigué relacionat amb l'estat d'animositat existent entre els Caps i Oficials de la Guàrdia Civil i la necessitat d'impedir una hipotètica sublevació dels mateixos. També, per evitar maniobres d'altres forces polítiques contra la CNT, utilitzant per a tal motiu la infiltració a l'aparell policial³⁴. Actuant com a una mena de comitès de control, aquests nous organismes també s'estengueren, amb la mateixa finalitat, entre el personal militar enquadrat a les casernes. “Por acuerdo de la CNT y de la UGT –escribió Alfonso Miguel, un dels seus màxims impulsors- surgieron los primeros Comités de Obreros-Soldados. Nacieron en Barcelona. Seguidamente se formaron en Levante, en Andalucía, en la propia capital desmoralizada por el derrotismo y la traición agazapada. Comenzaron a controlar y a depurar. Los Comités asumieron la ingente tarea de relevar la moral, de controlar ciertas maniobras, de vigilar los mandos dudosos, de ayudar a todos los elementos capaces y sinceros. Con los Comités pudo

criminally, el odioso fascismo, nuestros camaradas de lucha, mejor dicho, nuestros hermanos milicianos, dejándose engañar por el bulo de una supuesta sublevación de la Guardia Civil de Barcelona, cercaron nuestros cuarteles. Con intensa tristeza lo decimos. No esperábamos que arraigase esa sospecha en los nobles pechos de nuestros queridos y admirados milicianos ¿Habeis visto una sola vacilación, un pequeño desmayo en nuestros entusiasmos para defender la causa de la República y de la Libertad? ¿No hemos dado, venimos dando y seguiremos proporcionando pruebas de ser fervientes defensores de las aspiraciones del pueblo? Podéis estar completamente seguros, inolvidables camaradas de que todo el 19 Tercio, juntamente con las fuerzas del tercero de este instituto de la Guardia Civil, de que antes que ir contra la soberanía de las masas populares, depondríamos nuestras armas devolviéndolas a la República y al Pueblo, ya que nos las entregaron para su defensa y no para que las traicionásemos, y os decimos con la mayor decisión de que estimamos más, infinitamente más, el tener el inmenso honor de ser fieles, absolutamente leales para con el Pueblo que las riquezas, honores y prebendas que pudieran proporcionarnos la más criminal de las acciones, esto es, una vergonzosa traición al Pueblo. Adelante, pues, hermanos, tened la firme creencia, la más completa seguridad de que velaremos y coadyuvaremos por el definitivo triunfo que será de todos, pero os suplicamos que no volváis a dejaros engañar por la perfidia, por el veneno de los bulos, que si encontráramos el punto de partida, nos cabría la satisfacción de fulminantemente aniquilarlo. Un fraternal abrazo, en el que ponemos el corazón, el alma y la vida ofrendando ésta al grito de ¡Viva el Pueblo! ¡Viva la República! ¡Viva la Libertad!. El 19 Tercio de la Guardia Civil. Barcelona, 12 de agosto de 1936." (*L'Acció*, 13-VIII-36).

salvarse la acción militar y mantener a raya al fascismo interior. Sin ellos seguramente el fascismo nos habría devorado”³⁵.

El Comitè Central dels Consells d'Obrers i Soldats el composaren 7 delegats -4 en representació de la CNT i 3 per la UGT- amb el cenetista Dionisio Eroles actuant com a secretari general, Ramon Gabarró (UGT) com a vicesecretari primer, Antonio Costas (CNT) com a vicesecretari segon, Antonio Seba (CNT) féu de tresorer, Tomas Salvadó (UGT) fou secretari d'actes, i com a vocals, Paulino Riudeubas (UGT) i Juan García (CNT). La mecanògrafa del Comitè fou Aurora Bassino, també de la CNT. En el seu si, es constituïren unes seccions o departaments que agrupaven tots els elements enquadrats en les diverses Armes i Cossos militars i policials. Així, n'hi havia un Departament o Secció d'Aviació, d'Artilleria, de Cavalleria, d'Intendència, Enginyers i Sanitat, d'Infanteria, de la Marina de Guerra, de la Guàrdia Civil, dels Carrabiners i del cos de Seguretat i Assalt. Cadascun d'aquests Departaments estava dirigit per 3 delegats, 2 de la CNT i 1 per la UGT. Aquests delegats eren escollits pels seus propis companys en les diferents companyies i/o unitats i formaven el Comitè Central del Departament respectiu³⁶. Per exemple, en el Cos de Seguretat i d'Assalt, el Comitè Central fou elegit per una trentena llarga de delegats, escollits igualment entre les diferents companyies i destacaments de Sabadell, Terrassa, l'Hospitalet, Badalona, la Seu d'Urgell, Girona, Port Bou, la Jonquera, Figueres, Tarragona, Tortosa i Reus.³⁷

La UGT, pressionada pel PSUC, es desmarcaria aviat d'aquests Consells d'Obrers i Soldats, i cap a finals del mes d'agost, prengué l'acord de retirar tots

³⁴ J. García Oliver, *El eco de los pasos*, pàgs. 210-211.

³⁵ *De julio a julio. Un año de lucha*, Ediciones Tierra y Libertad (1937), pàg. 141.

³⁶ El Departament d'Aviació fou format per Manuel Huet i Francisco García (CNT) i Daniel Núñez (UGT); el Departament d'Artilleria per Fèlix Aldea i Bautista Agustí (CNT, i Miquel Bailachs (UGT); el Departament de Cavalleria per Gabriel Carreño i Juan Solà (CNT), i Antoni Carol (UGT); el Departament d'Intendència, Enginyers i Sanitat per Pedro Estrany i José Aracil (CNT), i Narciso Solé (UGT); el Departament de Seguretat i Assalt per Domingo Freixedas i Vicente Hernández (CNT, i Jorge Viola (UGT); el Departament de Marina de Guerra per Luís Sivarola i Luís Martín (CNT), i Amadeo Molas (UGT); el Departament de Carrabiners per José Silvestre i Claudio de Pedro (CNT), i Salvador Castelló (UGT); el Departament d'Infanteria per Juan Roca i Manuel Blasco (CNT), i Eusebio Jarque (UGT). AHN-SGC, PS-Barcelona, 1282. La UGT participaria inicialment en la constitució dels Consells d'Obrers i Soldats però es retiraria posteriorment, deixant a la CNT com a única organització amb representació en els mateixos.

³⁷ AHN-SGC, PS-Barcelona, *lligall 908*.

els seus delegats dels mateixos, després que Comorera hagués proposat la seva dissolució en una reunió del Comitè d'Enllaç CNT-FAI-UGT-PSUC, sense aconseguir el suport a aquesta iniciativa dels dirigents de la CNT-FAI.³⁸

Des del principi, tal i com explica Alfonso Miguel, la tasca fonamental a la que es lliuraren aquests Consells fou la depuració interna de tots aquells elements considerats d'ideologia reaccionària. En aquest sentit, a banda de la preocupació pels aspectes laborals o socials dels guàrdies, bona part de la seva actuació estigué dedicada a elaborar informes sobre els Caps i Oficials de les respectives Unitats, així com de la resta de personal. L'actuació personal durant el 19 de juliol –fonamentalment– així com les idees polítiques o el fet d'haver-se significat especialment en èpoques anteriors, en la repressió de militants obrers, etc., fou revisada i tinguda en compte. Per exemple, un informe realitzat sobre els components de la 6a Companyia del Cos de Seguretat i Assalt de Barcelona, considerava “desafectes” a alguns dels seus membres “por haber hecho manifestaciones contrarias al Régimen”, “por sus constantes manifestaciones derechistas” o “por su actuación confusa después del 6 de octubre de 1934 hasta el día 19 de julio de 1936”³⁹. Desenes d'informes d'aquests tipus foren elaborats pels Consells d'Obrers i Soldats, que posteriorment anaven a parar a mans dels dirigents cenetistes que controlaven l'Ordre Públic a Barcelona –Aurelio Fernández i Dionisio Eroles– i exercien una forta influència en els ressorts de la policia.

El control que establiren s'estenia pràcticament a tots els àmbits professionals, en els que l'aval del Delegat o del Comitè corresponent, es convertí en un element imprescindible. Qualsevol ascens havia d'estar avalat pel Comitè corresponent que expedia el certificat “d'antifeixisme”. D'aquesta manera, els Consells d'Obrers i Soldats es convertiren en un veritable instrument fiscalitzador, en una mena de contrapoder a l'interior dels cossos policials que contrarestà la influència natural dels seus caps, i impedí

³⁸ "Acta de la quinta reunión ordinaria celebrada por el Comité de Enlace, el día 28 de agosto de 1936" (AHN-SGC, PS-Barcelona, *llogall* 1048).

³⁹ AHN-SGC, PS-Barcelona, *llogall* 908. En aquesta mateixa relació, d'un total de 115 membres que comptava la Companyia –exceptuant els que havien ingressat després del 19 de juliol–, l'informe conceptuava a 10 com a “desafectes” o “dubtosos”, a 41 com a “indiferents” i als 64 restants com a addictes al règim.

certament, al menys durant els primers mesos, qualsevol maniobra contra el poder revolucionari constituït a Barcelona.

La infiltració revolucionària i el trencament de la disciplina, contribuirien a que la situació de l'Ordre Públic fos un reflex del que passava a d'altres àmbits de l'aparell de l'Estat: els cossos policials "legals" continuaven existint –no foren dissolts– però estaven paralitzats i coexistien amb l'estructura revolucionària creada al voltant de les Patrulles de Control, i també, amb les diverses policies "particulars" o de partit. Aquesta situació es perllongaria durant uns mesos, per a canviar, més endavant, coincidint amb la recuperació de bona part de l'autoritat per part dels poders legals. Fins que això no succeí, l'Ordre Públic a Catalunya estigué absolutament mediatitzat pels poders revolucionaris i fou el més clar exponent de la crisi revolucionària oberta a l'aparell de l'Estat.

Capítol 3. L'establiment d'un govern revolucionari a Barcelona: el Comitè Central de Milícies Antifeixistes.

Després de diverses reunions i contactes entre les organitzacions que conformaven el Front Popular a Catalunya, la CNT i el Govern de la Generalitat, el 21 de juliol es constituïa en Barcelona el Comitè Central de Milícies i començava tot seguit a desenvolupar la seva activitat¹. Per a fer-nos una idea del que representà com a punt de referència i exponent màxim de la situació revolucionària, val la pena analitzar primerament les circumstàncies que envoltaren la seva creació. D'igual manera, cal considerar les funcions que li assignaren els seus components, per a determinar la projecció i l'abast que prendria la seva actuació.

Diguem ràpidament que la seva creació no fou objecte d'un gran tractament informatiu a la premsa de Barcelona, que en general es limità a reproduir, sense cap comentari, el ban pel qual es donaria a conèixer. Posteriorment, els periòdics més afins al Govern de la Generalitat, tendiren a justificar la seva existència i a presentar la constitució del que, aparentment, semblava un Comitè d'Enllaç de totes les organitzacions que havien combatut l'intent de cop d'Estat, amb la participació del mateix Govern i sota la seva direcció. Tampoc per part de les organitzacions obreres tingué un tractament especial en els seus òrgans de premsa. Tant la *Solidaridad Obrera*, com *Avant*, es limitaren a informar, sense cap èmfasi especial, de la mateixa manera que ho havien fet tots els demés. Hom podia deduir de la informació periodística, que l'organisme que s'acabava de constituir representava, en uns moments excepcionals, la continuïtat del Front d'Esquerres de Catalunya amb l'afegit de la CNT, i que la seva formació tenia com a objectius el de dirigir les Milícies Ciutadanes que s'estaven formant i fer-se càrrec de la lluita contra el feixisme. En general, així fou presentat a l'opinió pública. En realitat, la seva creació i,

¹ Els diaris de Barcelona corresponents al dia 22 de juliol, informaven de la constitució del Comitè Central de Milícies. Per exemple, *La Publicitat* publicava el text del decret pel qual es creaven les Milícies, i reproduïa alhora el ban del Comitè Central que anava avalat per les següents organitzacions i pels representants de les mateixes que el composaven: per l'ERC: Artemi Aiguader, Jaume Miravittles i J. Pons; per l'Acció Catalana i "Izquierda Republicana": Tomas Fàbregas; per la Unió de Rabassaires: Josep Torrents; pels partits marxistes: Josep Miret Muster i Josep Rovira Canals; per la CNT: Josep Asens,

sobre tot, el seu desenvolupament, anaven més enllà, com els esdeveniments s'encarregarien de demostrar a continuació.

En una entrevista publicada un mes després de la seva creació, l'home que assumiria durant un temps la secretaria administrativa d'aquest organisme, explicava així les raons que conduïren a la seva formació: "El Comitè -deia Jaume Miravittles- sorgí dos o tres dies després del moviment, en absència de tota força pública ordenada, i quan ja no n'hi havia exèrcit a Barcelona. D'altra banda, tampoc n'hi havia Guàrdies Civils ni de Seguretat. I es que tots ells havien lluitat tan arduament units amb la força popular que ja formaven part de la mateixa massa i havien quedat foses amb ella. En aquestes circumstàncies, transcorregué tota una setmana sense que fora possible reunir ni agrupar a les forces disperses d'Assalt i Guàrdia Civil. Cadascú havia quedat resagat per un lloc diferent. Per tant, a la ciutat no havia força alguna organitzada, i en canvi, es plantejaven amb urgència importantíssims problemes que resoldre dins de l'ordre revolucionari. A més, ens trobàvem pendents del problema de Saragossa. Es a dir, que ens apressaven dues qüestions igualment importants. Per una banda, mantenir l'ordre revolucionari, i d'altre, organitzar la defensa de la ciutat i l'atac de Catalunya a Saragossa (...) Davant de tan imperioses i urgents necessitats, la idea de la constitució del Comitè de les Milícies Antifeixistes plasmà ràpidament. Celebràrem una reunió presidida per Lluís Companys i amb assistència de representants de tots els grups proletaris, i d'aquesta reunió sortí la constitució de les Milícies Antifeixistes de Catalunya, organitzades per aquest Comitè Central. La resta fou molt ràpid. En pocs dies, per no dir hores, quedà el Comitè constituït i a ple funcionament".²

Resulta interessant retenir aquestes manifestacions de Miravittles perquè són indicatives del que ja a l'època constituiria no només la versió "oficial" del Govern de la Generalitat en relació als esdeveniments que portarien a la formació del Comitè Central de Milícies, sinó que també, a través d'elles,

Buenaventura Durruti i J. García Oliver; per la FAI: Aurelio Fernández i Diego Abad de Santillán; per la UGT: José del Barrio, Salvador González i Antonio López.

s'endevina la funció que li assignaren la majoria de les organitzacions integrants, especialment aquelles que consideraven que aquest organisme havia de subsistir el temps indispensable fins que el Govern de la Generalitat fos capaç de recuperar directament el control de la situació o estigués en disposició de fer-ho. Des d'aquesta perspectiva, cal subratllar com Miravittles en cap moment féu esment del caràcter polític d'aquest organisme i, molt menys, de la seva actuació, des dels primers dies, com a "autoritat" política diferenciada de la del propi Govern de la Generalitat. Val a dir també, que el Govern de la Generalitat abundà en aquesta versió, com a una forma de defensar-se de les crítiques que rebia del Govern de la República, per la seva -suposada- actitud condescendent amb els revolucionaris i pel fet que havia "aprofitat" les circumstàncies per a eixamplar enormement l'autonomia de Catalunya fins esdevenir gairebé un país independent.

Amb posterioritat al conflicte, alguns altres membres dels que hi participaren, donaren també la seva versió sobre l'origen i circumstàncies que envoltaren la constitució del Comitè Central de Milícies. En general, no s'aprecien diferències importants, a excepció de la que fa referència a la qüestió de a qui li correspongué la iniciativa. Així per exemple, José del Barrio -aleshores secretari general de la UGT a Catalunya- ha explicat que la iniciativa partí del Secretariat de Catalunya de la UGT, que després de reunir-se de bon matí el 20 de juliol, acordà proposar a la CNT la formació d'un organisme comú amb l'objectiu d'assumir les funcions de direcció de tot el moviment antifeixista a Catalunya, el qual hauria d'anomenar-se Comitè Central de Milícies Antifeixistes. "Decidimos -relata Del Barrio- hacer lo imposible para entrevistarnos con los dirigentes de la CNT en las horas siguientes. Pensábamos que la propuesta debíamos hacérsela principal y personalmente a García Oliver, Durruti y Ascaso. Sesé y yo fuimos encargados de realizar esa entrevista. Se acordó también informar de la propuesta que íbamos a hacer a la CNT a los partidos marxistas, a Comorera en particular, a los de la Unió de

² "Com van néixer i com funcionen les Milícies Antifeixistes. Una conversa amb Jaume Miravittles, secretari del Comitè Central", *La Rambla*, (21-VIII-36), pàg. 2. L'entrevista -primera que concedia algun dels integrants del Comitè Central per a parlar d'aquest organisme- fou publicada també a *La Vanguardia* del mateix dia.

Rabassaires, anunciándoles además que nuestro propósito era que esos partidos y los otros que formaban parte del campo antifascista sin ser proletarios, estuvieran debidamente representados en el Comité Central de Milicias Antifascistas si así lo deseaban. Alrededor del mediodía conseguimos entrevistarnos con Durruti y García Oliver. Les expusimos nuestra opinión sobre la situación en aquel momento y les propusimos la constitución inmediata, urgente, de un Comité Central de Milicias Antifascistas de Cataluña, indicando cuáles debían ser sus misiones. Durruti consideró enseguida que nuestra propuesta era digna de ser tomada en consideración y que la aceptaba en líneas generales. García Oliver empezó a rechazarla de plano y en bloque. Afirmaba, enardecido, que la victoria sobre los militares fascistas sublevados era la victoria de la CNT exclusivamente; que todos los demás, la UGT y los demás partidos políticos obreros, no teníamos gran importancia (...) García Oliver no cedió en nada, pero nos pusimos de acuerdo para reunir por la noche una delegación de la CNT y otra de la UGT que discutieran a fondo y con todo el tiempo que fuese necesario la proposición que les habíamos hecho y las que ellos quisieran hacer". Del Barrio continua el seu relat, explicant que aquella mateixa tarda, García Oliver i Durruti s'entrevistaren llargament amb Companys i que aquests, apropiant-se de la idea i expressant-la com si fos seva, acabarien suggerint al President de la Generalitat la proposta que els hi havia fet la UGT.³

Per la seva banda, García Oliver i Abad de Santillán, han explicat com la constitució del Comité Central de Milícies fou el resultat de l'acceptació de l'oferta de col·laboració que realitzà Companys a la CNT, després que els dirigents cenetistes catalans haguessin renunciat a la possibilitat de prendre tot el poder. Segons aquesta versió, Companys s'hauria ofert als triomfadors d'aquelles jornades -la CNT- per a "col·laborar" amb ells, plantejant-los que el manteniment de la seva figura com a President de la Generalitat, encara podia ser útil per a la lluita contra el feixisme i per a evitar els recels que

³ José del Barrio, *Del 20 al 23 de juliol de 1936. Puntualizaciones*, dins *Relatos. Acontecimientos vividos durante la Guerra Civil*, (text inèdit mecanografiat).

inevitablement provocarien en l'opinió pública oficial, la substitució del Govern autònom català per un govern revolucionari.

No entrarem aquí a analitzar la veracitat o no del contingut de l'entrevista que els dirigents de la CNT mantingueren amb Companys i de la que, d'altra banda, no existeix cap altra versió directa que pugui ser contrastada amb la que ells mateixos han donat⁴. Tot i això, creiem que l'actitud que tant García Oliver com Abad de Santillán atribueixen al President de la Generalitat, sembla encaixar perfectament amb la situació del moment i amb les referències indirectes que d'altres fonts han deixat sobre el particular. En realitat, els testimonis d'aquests tres dirigents obrers no es contradiuen -ans al contrari, tret de qüestions puntuals, es complementen-, i confirmen dos dels elements que semblen força evidents, des del punt de vista del desenvolupament més que probable dels fets: d'una banda, que davant l'impacte que suposà l'intent de cop d'Estat i el daltabaix institucional que li seguí, d'una manera o d'una altra, totes les organitzacions es mostraren favorables a l'establiment d'un organisme que coordinés l'esforç que cadascuna d'elles realitzava per separat. A més, calia organitzar urgentment una força armada per a anar en auxili de les zones que havien quedat sota control dels insurrectes, i garantir igualment el restabliment d'un cert ordre a tot Catalunya. I d'altra banda, que tothom tenia ben present i considerava, el paper importantíssim que havia assolit la CNT, amb la que calia comptar forçosament si hom volia que la iniciativa que finalment s'acordés, tingués probabilitats de sortir endavant. La diferència entre elles -com veurem més endavant- estrebava en el paper que, segons el punt de vista de cadascuna de les organitzacions, hauria de tenir el Comitè Central de Milícies o, dit d'una altra manera, quin paper hauria de tenir la representació del poder legal -el Govern de la Generalitat- dins el nou organisme que tothom reclamava com a necessari constituir.

D'igual manera, també el Govern de la Generalitat, conscient de llur situació i de que la seva composició havia quedat superada pels esdeveniments,

⁴ Frederic Escofet ha negat versemblança a la versió anarquista sobre el contingut d'aquesta entrevista (v. F. Escofet, *op. cit.*, pàg. 407), sense més arguments que la seva pròpia consideració envers Companys i el seu convenciment de que les paraules que li atribueixen no es corresponen amb la personalitat del qui fou President de la Generalitat.

cercà el suport de les organitzacions que havien combatut l'aixecament militar. Així, poc després de la rendició del general Goded, Lluís Companys s'entrevistà amb els dirigents de les organitzacions obreres i republicanes que formaven part del Front Popular i, separadament, amb els dirigents de la CNT. En aquestes reunions es sondejà la possibilitat d'ampliar el Govern de la Generalitat a la participació de les forces que havien contribuït a la victòria, la qual cosa volia dir en aquells moments, la inclusió dels partits obrers i també de la CNT⁵. El problema, però, d'aquesta proposta, era que deixava a priori amb tota seguretat fora del Govern a la força més important, car era previsible en aquells moments que els dirigents cenetistes es negarien a participar directament en una hipotètica ampliació del Govern. I tothom n'era conscient que qualsevol sortida que no comptés amb el suport directe o indirecte de la CNT, estava condemnada al fracàs en aquells moments.

Descartada doncs per inviable i perillosa, Companys es plantejà la possibilitat de cercar la participació de totes les organitzacions des de "fora" del Govern, a través d'un organisme que actuant com a Comitè d'Enllaç, garantís la seguretat interior als pobles i ciutats de Catalunya, i organitzés el reclutament i la tramesa al front de milicians en un moment en el que l'aparell militar i policial havia quedat desarticulat i les organitzacions obreres s'havien fet amb el control de la situació. La idea de crear un organisme apte per a dirigir la lluita -que d'altra banda, podia ser acceptable dins l'esquema ideològic de la CNT- s'obrí camí ràpidament entre totes les organitzacions situades en el bàndol "antifeixista", i acabaria finalment materialitzant-se. Un Ple extraordinari de Locals i Comarcals de la CNT, convocat per a donar compte dels acords que els representants de la CNT i de la FAI havien arribat amb la resta d'organitzacions i amb el Govern de la Generalitat, acabaria igualment

⁵ *Guerra y Revolución en España, 1936-1939*, vol. II, pàg. 8. Les versions més lligades al comunisme oficial plantegen aquesta qüestió molt clarament. Segons els autors d'aquesta obra, els partits que constituïrien a continuació el PSUC, proposaren "la reunió del Frente Popular de Cataluña para preparar una ampliación del Gobierno de la Generalidad, y dar entrada en él a los diferentes partidos del Frente Popular". També Manuel D. Benavides, *Guerra y Revolución en Cataluña*, pàg. 164. Sembla que Comorera, en nom dels quatre partits que s'anaven a unificar, proposà a Companys la formació d'unes Milícies Ciutadanes que tindrien com a objectiu disputar el control dels carrers a les milícies controlades pels anarquistes. Companys no es decidí per aquesta via i la CNT acabà imposant el seu punt de vista.

avalant la seva creació i rebutjant la possibilitat de prendre tot el poder per part dels anarquistes.⁶

El nou organisme es donà a conèixer tot seguit amb un ban en el que s'anunciava l'establiment d'un "ordre revolucionari", i la creació d'uns "equips" de control i vigilància que el Comitè Central havia nomenat i que estarien sota la seva supervisió. Així mateix, s'autoritzava a les organitzacions que en formaven part, a crear uns centres d'allistament encarregats de reclutar i ensinistrar elements per a les "Milícies Antifeixistes" que s'havien de constituir. Lògicament, la finalitat que animava el Comitè Central tenia relació amb la situació general a la península i amb el que estava succeint pels carrers de Barcelona. Aquí, les forces de policia que quedaven operatives, després que la marea revolucionària s'hagués introduït també en elles, tenien ordre de no sortir de les seves casernes. Així, el control de l'ordre públic quedà en mans de grups de treballadors armats, particularment organitzats pels Comitès de Defensa de la CNT-FAI, provistos de vehicles incautats per ells mateixos o per alguna organització -antecessors del que molt aviat serien les Patrulles de Control-, recorrien la ciutat perseguint tots aquells sospitosos de col·laborar o simpatitzar amb el cop d'Estat, i executant justícia a la seva manera. Pel Comitè Central, es tractava d'evitar que la ciutat caigués en una espiral de violència descontrolada i, en tot cas, d'organitzar convenientment la repressió dels elements considerats "feixistes". D'altra banda, davant la desarticulació de l'Exèrcit, calia organitzar una força de defensa que eventualment pogués ser utilitzada per a reduir els militars sollevats allà on aquests havien triomfat. A més, en el moment en el que es redactava aquest bàndol, la situació era encara

⁶ El Ple de Comarcals i Locals que es celebrà immediatament després de la fi dels combats a Barcelona, forma part de la mitologia particular del moviment confederal. La majoria dels autors anarquistes però, no es posen d'acord en la data en la que es realitzà. De fet, és possible que es realitzés més d'una reunió de característiques semblants durant aquelles agitadaes hores. Pel que es pot deduir dels diferents testimonis, sembla que al menys es celebraren dos reunions: una primera, convocada d'urgència davant la petició d'entrevista amb una delegació de la CNT, que realitzà Companys, i en la que ja aparegueren les dues posicions que polaritzarien el debat, encapçalades per García Oliver i Santillán-Montseny respectivament, més una tercera que defensà sense gaire èxit Manuel Escorza (v. Abel Paz, *Durruti en la revolución española*, pàg. 499 i 504); i una segona reunió, en la que s'informà del contingut de l'entrevista i es discutí la posició a adoptar per l'organització. L'informe que el Comitè Nacional de la CNT presentà al Congrés de l'AIT al desembre de 1937, situa la celebració d'aquesta última reunió el dia 21 de juliol. Segons tots els testimonis, en aquest Ple s'informà efectivament de l'entrevista amb Lluís Companys i es plantejà la discussió -que esdevindria decisiva pel futur immediat de la revolució- sobre el camí a seguir. L'opció "maximalista" -prendre el poder i anul·lar el Govern de la Generalitat- fou defensada per García Oliver amb el suport de la Comarcal del Baix Llobregat, mentre que la posició "possibilista" -col·laborar amb la resta d'organitzacions i mantenir el Govern de la Generalitat davant les pressions enormes que comportaria la seva eliminació i donat a que d'altres punts d'Espanya la CNT no gaudia de la mateixa posició de força- fou defensada per Abad de Santillán i Federica Montseny. Aquesta última s'imposà entre els participants del Ple.

confosa a d'altres guarnicions catalanes -com la de Figueres- o feia poques hores que s'acabava d'aclarir, com la de Lleida. L'assalt a les casernes havia proporcionat armes a totes les organitzacions -especialment a la CNT que s'havia apoderat del Parc d'Artil·leria de Sant Andreu-, i amb aquestes, el Comitè Central volia constituir les Milícies Antifeixistes.

En aquest primer document del Comitè Central de Milícies, quedava clar que les funcions d'Ordre Públic -enteses aquestes de forma molt àmplia-, passaven a ser assumides a partir d'aquell moment per aquest organisme i, per tant, sostretes dels organismes legals corresponents que depenien de la Conselleria de Governació de la Generalitat de Catalunya. Així mateix, el Comitè Central de Milícies assumia les funcions de Defensa, sobre les que el Govern autònom no tenia estatutàriament competències, encara que hagués nomenat a corre-cuita un Comissari-Conseller -Lluís Prunés- per a garantir l'enllaç de les dues instàncies.

Certament, no hi ha cap referència directa que indiqui que es constitueix com alternativa al Govern de la Generalitat, o que la seva intenció sigui la de suprimir la seva autoritat. Ans al contrari, més aviat sembla que la seva formació, serveix aparentment de punt de suport al Govern en uns moments excepcionals de crisi i enfonsament institucional. En cap moment apareix com a un organisme enfrontat a l'autoritat del Govern de la Generalitat. De fet, la primera declaració pública del Comitè Central de Milícies presentava la seva constitució "d'acord amb el decret publicat pel Govern de la Generalitat en el Butlletí Oficial d'avui", es a dir, com la concreció de la disposició governamental.⁷ Així ho presentava *La Humanitat* del dia 22 de juliol i la premsa més governamental.

Això no obstant, el desenvolupament de la situació durant els dies següents, no farà sinó afirmar el seu caràcter revolucionari i la incompatibilitat

⁷ El primer manifest fet públic pel Comitè Central de Milícies –que significativament seria reproduït en forma de ban- en el que s'anunciava l'establiment d'un ordre revolucionari que seria garantit per milicians enquadrats per les organitzacions que formaven part d'aquest organisme, començava declarant que “constituido el Comité de Milicias Antifascistas de Cataluña, este organismo, de acuerdo con el decreto publicado por el Gobierno de la Generalidad de Cataluña en el Butlletí Oficial del día de hoy, ha tomado los siguientes acuerdos ...”. És possible que fos aquest detall el que portés a autors com Broué i César M. Lorenzo a afirmar que el Comitè Central de Milícies fou “oficialitzat” per un decret del Govern de la Generalitat, qüestió que Walter Bernecker –i també Enric Mompou en la seva tesi doctoral sobre el Comitè Central- mantenen que no es exacta. Sia com fos, la qüestió és que l'organisme que finalment es constituí s'emparà en el decret per a legitimar-se.

entre l'autoritat que tot seguit passaria a exercir en nom de la defensa de l'ordre revolucionari i de la lluita contra el feixisme, i l'autoritat que els poders legals conferien al Govern de la Generalitat. Naturalment, la incongruència entre l'existència d'un poder legal però sense mecanismes per poder actuar i sense l'autoritat necessària per a fer-ho, i l'existència d'altra banda d'un poder real que acaparava bona part de l'actuació que s'interpretava com a necessària en aquells moments, no podia sinó provocar inevitablement problemes entre ambdós. La incompatibilitat entre aquestes dues autoritats s'expressarà a continuació de múltiples formes, encara que mai assolí ni es traslladà al terreny de l'enfrontament directe i públic. Algunes d'elles, però, comportaran friccions importants, que només es veuran atenuades per la manca d'un projecte clar de conquesta del poder polític entre les organitzacions que encapçalaven el moviment revolucionari, i perquè tots els components del Comitè Central de Milícies tingueren molta cura en no qüestionar l'autoritat del Govern de la Generalitat, de manera que es pogués interpretar que es buscava la seva eliminació o substitució.

3.1. La composició política.

Si en la constitució del Comitè Central de Milícies hom podia comprovar l'impacte que els esdeveniments havien provocat a l'àmbit institucional, també en la seva composició es podia apreciar la profunditat i l'empenta de la revolució i, en conseqüència, el paper que a partir d'aquests moments passarien a tenir en general les organitzacions obreres en detriment de les opcions republicanes burgeses. Pràcticament sense que ningú s'ho hagués proposat, de sobte, dirigents de les organitzacions obreres que no feia gaire havien estat perseguits i, alguns d'ells, estigmatitzats com a enemics de l'Estat, passarien a ocupar llocs de responsabilitat de primer ordre en el comandament de l'activitat política i administrativa de Catalunya.

Com a resultat que era de l'acord entre organitzacions, la composició que havia de tenir el Comitè Central es determinà en primer lloc per la

proporcionalitat amb la que aquestes haurien d'estar representades. Els llibertaris es reservaren una part important de la composició del Comitè Central -5 membres, 3 d'ells de la CNT i 2 que representarien a la FAI- però concediren una representació igual al sector que ells anomenaven "marxista", es a dir, a la UGT -3 representants-, i als partits d'aquesta ideologia -un que acudiria com a representant de les organitzacions que tot seguit constituïrien el PSUC, i un altre pel POUM-, i igual representació pel bloc "republicà", es a dir, 5 elements que representarien de forma proporcionada, a l'Esquerra Republicana -3-, 1 a l'Acció Catalana i al Partit Republicà d'Esquerra, i 1 a la Unió de Rabassaires.

A primera vista, si tenim en compte la força i influència de la CNT en aquells moments a Barcelona, pot resultar estrany la proporcionalitat que s'establí en la composició del Comitè Central de Milícies. Sorpren, per exemple, el nombre de representants amb els que la UGT participà en el Comitè Central -igual que la CNT- i, fins a un cert punt, els que es concediren també a l'ERC o els que finalment s'adjudicaren a organitzacions més petites -com el POUM- però que havien assolit igualment una gran audiència durant aquells dies. És veritat que, en el camp obrer, la UGT no era l'organització residual i gairebé sense influència, com sovint s'ha plantejat. Però en el moment de constitució del Comitè Central de Milícies, estava molt lluny d'apropar-se a la influència de la CNT. Els autors anarquistes han explicat aquest fet amb l'argument del gest de generositat amb el que la CNT volgué tractar a la resta d'organitzacions allà on l'organització confederal gaudia d'una posició gairebé hegemònica -com era el cas de Barcelona-, a canvi de rebre el mateix tracte allà on la CNT no tenia les mateixes posicions. Sense negar que aquest pogué ser un element que els dirigents cenetistes catalans tinguessin en compte en el moment d'avaluar quina havia de ser la composició del Comitè Central de Milícies, creiem que en la decisió que aquests prengueren, pesaren més les consideracions d'ordre polític que afectaven certament a la correlació de forces, però també, i sobre tot, a l'anàlisi del paper que havia de jugar aquest

nou organisme i a la necessitat de compartir amb d'altres forces una responsabilitat incòmoda.

En un cert sentit, era la conseqüència lògica tant de l'acord del Ple extraordinari de Locals i Comarcals que s'havia inclinat per la "col·laboració", com del caràcter que els cenetistes donaren al Comitè Central de Milícies com a organisme tècnic-militar de coordinació -no de poder- entre les organitzacions i el Govern de la Generalitat. La CNT, que havia renunciat a la presa del poder i a instaurar el que alguns dels seus dirigents autocalificaven de "dictadura anarquista", renunciava també, al menys sobre el paper, a qualsevol demostració gratuïta de voler hegemonitzar el Comitè Central de Milícies. Cal considerar també, que es tractava d'una posició més còmoda per a qui, conscient de la potencialitat que havia acumulat i de les responsabilitats que havia d'assumir, i confrontat al problema que suposava la decisió de fer compatible el manteniment de la legalitat republicana amb les noves formes revolucionàries i amb la pressió de les bases, representava un alleujament compartir aquestes responsabilitats amb altres organitzacions. Cap iniciativa política de certa entitat es podia endegar sense el seu concurs. D'això n'eren conscients tots els seus integrants i d'això se n'aprofitaven també els representants de la CNT i la FAI, que moltes vegades jugaren el joc d'erigir-se en una mena de poder fàctic encobert, que els hi serví per a eludir responsabilitats no volgudes, i al mateix temps per a bloquejar les iniciatives amb les que dissentien.

D'altra banda, val a dir també que amb la distribució paritària per sectors ideològics, la CNT sortia guanyant lleugerament, mentre que per la seva esquerra, impedia que el POUM tingués una representació més adient amb el paper que tenia en aquells moments a Barcelona i fora de la capital catalana, amb l'objectiu de no facilitar el camí a un perillós competidor que dirigia sistemàticament la seva propaganda política, de forma prioritària, vers les masses afiliades a l'organització confederal. Un fet que no deixava d'incomodar als dirigents cenetistes, que suportaven malament l'existència d'un partit -petit, però amb una certa capacitat de resposta i de teorització

davant els problemes- que defensava una línia susceptible de seduir a sectors de l'organització.

Finalment, als representants de les organitzacions obreres i republicanes s'afegiren també com assessors militars, els germans Guarner, el comandant d'Enginyers Duran i el coronel d'Artilleria Jiménez de la Beraza⁸, i a vegades, com a delegats del Govern de la Generalitat però sense una funció específica, assistiren a les reunions Lluís Prunés i Tarradellas. Altres organitzacions com per exemple Estat Català, el Partit Republicà d'Esquerra, o el Partit Sindicalista, es quedaren sense representació directa en el Comitè Central de Milícies tot i tenir milícies pròpies -teòricament, un requisit imprescindible per a poder ser admès en el Comitè Central-, en considerar-se que ja estaven representades per altres forces.⁹

3.2. Els homes

En qualsevol cas, malgrat les "concessions" que realitzà la CNT a determinades forces polítiques, indubtablement la iniciativa i el pes fonamental en aquest organisme corresponia enterament a l'organització confederal. No necessitaren cap majoria per a que, generalment, s'acabessin acceptant llurs punts de vista. En aquest sentit, foren ells qui imposaren la distribució de funcions i ocuparen els llocs més importants dins l'organigrama del Comitè Central de Milícies.

⁸ El Coronel Ricardo Jiménez de la Beraza era un experimentat artiller a qui l'aixecament militar li havia sorprès estiujant a Estella, localitat de la que va poder fugir i arribar a Barcelona. Pel que sembla, es va guanyar ràpidament la confiança de les organitzacions obreres, particularment de la CNT, perquè com a militar, havia estat repressaliat arran dels fets d'octubre de 1934. En efecte, Jiménez de la Beraza havia estat director de la Fàbrica d'Armes d'Oviedo i per la seva actuació durant el moviment de l'octubre asturià, aparentment condescendent amb els obrers que assetjaven el recinte, i que portaren a que els revolucionaris s'apoderessin de la fàbrica amb gran quantitat d'armes en no complir l'ordre d'inutilitzar-les que havia rebut dels seus superiors, va ser condemnat a mort i posteriorment indultat (v. al respecte B. Díaz Nosty, *La Comuna asturiana / revolución de octubre de 1934*, que cita sobre aquest particular els llibres de Salas Larrazábal, *Historia del Ejército Popular de la República*, i el de Francisco Aguada Sánchez, *La revolución de octubre de 1934*).

⁹ Segons García Oliver, a proposta de Tarradellas, Estat Català va quedar exclòs amb l'argument de que el seu dirigent, Dencàs, era un agent feixista (v. *El Eco de los pasos*, pàg. 177). El Partit Republicà d'Esquerra es quedà també sense una representació directa en el Comitè Central de Milícies, però fou admès a d'altres organismes que depenien d'aquest com, per exemple, les Patrulles de Control, en quin secretariat estigué representat primer per Josep Ribes, fins a finals d'agost que fou substituït per un altre company de partit, Josep M. Rodríguez. En quan al Partit Sindicalista, a banda de la seva poca incidència, òbviament la CNT no veia amb bons ulls que estigué representat en el Comitè Central de Milícies. En la sessió del 2 de setembre es discutí la petició d'aquest partit per a ingressar en el Comitè Central de Milícies, essent rebutjada amb l'argument que podia "delegar la seva representació en una de les organitzacions o partits de classe que formi part del Comitè Central i que pels subministres de materials als milicians es posi d'acord amb la secció de Milícies de Barcelona" (Comitè Central de Milícies Antifeixistes, "Acords presos en la reunió del dia 6 de setembre del 1936").

Encara que no es procedí formalment a l'elecció de la persona que havia d'assumir la presidència del Comitè Central de Milícies -en teoria, aquest paper li corresponia al delegat governamental designat des del primer moment, Lluís Prunés-, en la pràctica qui exercí aquesta funció fou García Oliver, qui esdevindrà un dels seus dirigents indiscutibles. Encarregat del Departament de Guerra i per tant de les operacions bèl·liques, es convertí en el principal organitzador d'aquest organisme i en el seu cap militar¹⁰. Al seu costat, Aurelio Fernández¹¹ -un asturià d'ofici mecànic- es convertí, com a responsable del Departament d'Investigació, en el veritable cap de la policia, mentre que Abad de Santillán s'encarregà de l'organització de les Milícies i Asens de les Patrulles de Control, amb la qual cosa, a Catalunya, bona part de l'aparell militar i policial quedà en mans de l'organització confederal¹². A més, Marcos Alcón, que substituï Durruti per la marxa d'aquest al front, juntament amb Durán Rossell de la UGT, dirigia el departament de Transports, encarregat de l'aprovisionament dels milicians al front.

La UGT estigué representada inicialment per tres membres de la seva direcció, a la que els esdeveniments l'havien agafada en un moment de reorganització: José del Barrio -un metal·lúrgic que havia assolit la secretaria general de l'organització, i un dels militants més coneguts del Partit Comunista de Catalunya-, Salvador González -obrer de la Construcció i dirigent d'aquest Sindicat, i com l'anterior, militant del PCC-, i per Antonio López Raimundo -un jove militant de les Joventuts Socialistes i de la Federació Catalana del PSOE, que era el responsable del Sindicat de Banca-, que trobaria la mort pocs dies després. Tots tres eren molt representatius del procés seguit pel sindicat

¹⁰ Tots els testimonis coincideixen en assenyalar el paper de García Oliver com a dirigent del Comitè Central de Milícies. V. Guarner es refereix a la seva persona com a "el verdadero espíritu organizador del Comité de Milicias" (*op. cit.*, pàg. 168). Juan García Oliver va néixer a Reus el 1901, i era cambrer d'ofici. Des de molt jove s'havia afiliat a la CNT i participà del grup "Los Solidarios", que posteriorment canvià el nom pel de "Nosotros". Titllat pels seus adversaris dins la CNT, d'anarco-bolxevic, -a principis de 1936 s'havia pronunciat per la presa del poder- en el Congrés de Saragossa va defensar sense èxit, la creació d'unes milícies confederals per a fer front a un hipotètic cop militar.

¹¹ Aurelio Fernández Sánchez, nascut el 1897, durant l'etapa de la Dictadura primoriverista formà part del grup "Los Solidarios" juntament amb García Oliver i altres elements amb els quals posteriorment coincidirien en el grup "Nosotros".

¹² En particular, en mans de dos dels sectors que més influïen en la CNT catalana: d'una banda, pel sector encapçalat pels membres del Comitè de Defensa Regional -la majoria d'ells, pertanyents al grup "Nosotros"- dirigit per García Oliver, que controlaria sobre tot l'aparell policial i tindrà un pes important en tot el que es relacionava amb les operacions militars, i, d'altra banda, pel sector lligat amb Abad de Santillán, que controlà el Departament de Milícies, en el que entrarien a treballar, Joan Montserrat i Fidel Miró, dos homes de la seva confiança.

durant els primers mesos del 1936¹³. Del Barrio i López Raimundo serien ràpidament substituïts. El primer, a causa de la seva marxa al front al capdavant d'una de les columnes que organitzà la UGT, el segon, com a conseqüència de la seva mort prop d'Osca en un control de carreteres. Entraren en el seu lloc, Rafael Vidiella -un home que havia militat en la CNT durant els anys vint i que durant la República ingressaria en el PSOE i en el corrent que representà el "largocaballerisme"- i un altre jove, Francesc Duran Rossell, dirigent del Sindicat Tèxtil d'UGT i militant socialista. Salvador González, fou adscrit al Departament de Patrulles, mentre que Duran Rossell col·laborà amb Marcos Alcón en el Departament de Transports, i Vidiella s'incorporà al Departament d'Investigació que dirigia Aurelio Fernández.

En representació dels partits marxistes, formaren part del Comitè Central de Milícies el militant de la USC i dirigent de les seves Joventuts, Josep Miret¹⁴, qui tindria una participació destacada en la Comissió de Milícies Comarcals, i el poumista Josep Rovira, l'home que dirigia els grups d'acció d'aquest partit i que esdevindrà mesos després en el cap de la 29 Divisió¹⁵. Aquest últim, seria igualment substituït -com a conseqüència de la marxa de Rovira amb les forces

¹³ Després de successives remodelacions en el Secretariat de la UGT catalana, al juny de 1936, un grup de militants del PCC encapçalats per Del Barrio i Antoni Sesé i de joves radicalitzats de les Joventuts Socialistes, molt identificats amb les tesis "terceristes", se'n feren càrrec de la direcció i constituïren una Comissió Provisional que havia de preparar la realització d'un Ple en el que s'havia d'escollir una nova direcció. Aquest Ple s'havia de celebrar el 2 d'agost, però l'esclat dels esdeveniments l'ajornà, amb la qual cosa, es convertí en la direcció efectiva de la UGT durant les jornades de juliol i durant els decisius primers mesos del conflicte (v. David Ballester, *Els anys de la guerra / La UGT de Catalunya, 1936-1939*). José del Barrio, obrer metal·lúrgic i treballador de "Lámparas Z", era malgrat la seva joventut un veterà militant del PCC que havia mantingut sovint diferències amb la direcció d'aquest partit. A principis de 1936 -juntament amb Antoni Sesé- encapçalà un grup fraccional dins el PCC que preconitzà una versió més "esquerranista" de la línia frontpopulista adoptada pel VII Congrés de la Internacional Comunista que es traduïa en una resistència a la fusió amb la USC i en el rebuig a una coalició amb els republicans, que acabà essent derrotada. Del Barrio fou desposseït dels seus càrrecs en el partit però continuà militant tot i que, pel que coneixem, es dedica més a la tasca sindical (alguns apunts biogràfics sobre Del Barrio es poden trobar al text inèdit citat anteriorment i a "Conversa amb José del Barrio. Primers temps comunistes", de Jaume Fabre i Josep M. Huertas, *L'Avenç*, núm. 27, maig 1980). Salvador González Albadalejo, va néixer a Cartagena el 1911, i als 7 anys la seva família es traslladà a Barcelona. Als 13 anys comença a treballar a la Construcció i als 18 és elegit delegat d'obra com a militant de la CNT. Al 1931, a l'edat de 20 anys, ingressa en el PCC i es proposat per a dirigir les Joventuts Comunistes. Poc després de les eleccions de febrer de 1936, fou elegit secretari del Sindicat de la Construcció de Barcelona i membre del Secretariat de Catalunya de la UGT. Antoni López Raimundo, havia nascut a un poble de Saragossa i a principis de l'etapa republicana es traslladà a Barcelona on milità en les Joventuts Socialistes de les que arribà a ser el seu secretari general. Treballador del Banco Zaragozano, dirigí el Sindicat de Banca de la UGT i a la primavera del 1936 s'afilià a la Federació Catalana del PSOE.

¹⁴ Manyà de professió, moriria a Mauthausen el 17 de novembre de 1944. Després de la dissolució del Comitè Central de Milícies, fou nomenat president del Consell de Transports a tot Catalunya, i a l'abril del 1937 participà al nou Govern de la Generalitat com a Conseller de Proveïments.

¹⁵ Josep Rovira Canals (Rubí, 1902-París, 1968). Als 13 anys començà a treballar de paleta amb el seu pare. Uns anys després, desertà del servei militar per negar-se a participar a la guerra d'Àfrica i fugí a França, on entrà en contacte amb Macià. Participà en els fets de Prats de Molló. Després d'una breu experiència en el Partit Català Proletari, abandona el camp del nacionalisme radical i al 1933 ingressa al BOC. Durant el 6 d'octubre fou cap militar de l'Aliança Obrera. Organitzador i dirigent del GABOC (grups d'acció del BOC), dirigí els milicians del POUM que sortiren al carrer el 19 de juliol. El 9 d'agost arribà al front d'Aragó i es convertí en el comandant de les forces poumistes del front d'Osca-Saragossa.

poumistes del front d'Aragó- per Enric Adroher *Gironella*, qui posteriorment també deixaria el seu lloc a Julián Gorkin¹⁶.

Al costat dels anarquistes i de la resta de delegats de les organitzacions obreres, els representants republicans s'esforçaren per mantenir les formes de la legalitat, sense enfrontar-se en general amb ells, intentant canalitzar la revolució cap a un terreny que no fes incompatible el seu paper com a representant dels sectors "democràtics" i "republicans" de la petita burgesia i les classes mitjanes. L'Esquerra Republicana estigué representada per elements que podríem considerar de "segona" línia -en part, perquè previsiblement no volien donar més "volada" a un organisme que podia convertir-se en un perillós adversari del Govern de la Generalitat amb una representació de primer nivell, i en part també, perquè molts d'aquests dirigents "desaparegueren" durant els primers moments-, alguns d'ells amb un cert perfil esquerrista, que "aguantaren" la difícil situació que hagueren d'afrontar. Un d'ells, Jaume Miravittles, professor de l'Escola del Treball des del 1931, un antic militant del BOC que s'havia passat a l'ERC al 1934, organitzador de l'Olimpiada Popular que havia de celebrar-se a Barcelona, bon propagandista i amb bones relacions amb les organitzacions obreres, fou designat per a ocupar-se de la secretaria general del Comitè Central de Milícies, en funcions purament administratives, i també representà al partit en el Comitè de Guerra.¹⁷ Més endavant fou substituït provisionalment per Llorenç Perramón, ocupant-se també de tasques administratives¹⁸. Artemi Aiguader, membre del Comitè Executiu Central d'ERC, germà del qui fou Alcalde de Barcelona, fou un altre dels representants del partit. Sense que hagués tingut durant els anys

¹⁶ Enric Adroher Pascual, gironí afincat a Barcelona, dirigent de la FETE-UGT i membre del Comitè Executiu del POUM, fou substituït a principis de setembre per Julian Gorkin (Comitè Central de Milícies Antifeixistes, *Acords de la reunió del dia 8 de setembre del 1936*).

¹⁷ A finals d'agost, Miravittles fou nomenat Director General de Serveis Públics i deixà les seves funcions en el Comitè Central de Milícies, tot i que participà en algunes de les seves reunions. Joaquín Almendros, aleshores secretari militar del PSUC, ha dit de Miravittles que exercí una gran influència en el Comitè Central i que, tot i aparèixer com a un home de la Generalitat "hacia el juego a los anarcosindicalistas" (J. Almendros, *Situaciones españolas, 1936-1939 / El PSUC en la guerra civil*, pàg. 186). La mateixa opinió ja havia sigut expressada amb anterioritat en l'obra "oficial" del PCE. En ella es diu que Miravittles "formalmente de Esquerra, actuaba al dictado de los anarquistas, como hacían no poco de sus correligionarios" i que els tècnics militars que assessoraven el Comitè "estaban todos ellos bajo la influencia de la CNT" (*Guerra y Revolución en España ...*, vol. II, pàg. 9).

¹⁸ Llorenç Perramón Playà, periodista d'*El Día* de Manresa, va formar part de la primera Junta de Govern Republicana que es formà en aquesta ciutat immediatament després de les eleccions municipals de 1931, i abans de que fou elegit Alcalde de la

anteriors una activitat política de primera línia, Aiguader prendria a partir d'aquest moment una certa rellevància política i amb la dissolució del Comitè Central de Milícies passaria a ser Conseller de Seguretat Interior¹⁹. Per últim, Joan Pons, un home que provenia del PNRE i que, com l'anterior, una vegada dissolt el Comitè Central passaria a col·laborar a l'àmbit d'aquella Conselleria a través de la Junta de Seguretat Interior²⁰.

Encara que no havia estat designat com a delegat, també Tarradellas participà d'alguna manera de l'activitat del Comitè Central de Milícies, exercint les funcions d'enllaç amb el Govern de la Generalitat i assumint posteriorment la presidència de la Comissió d'Indústries de Guerra. El seu tarannà i la seva diplomàcia amb els representants cenetistes, li ho conferiren una certa autoritat entre aquests, i sobretot entre els rengles del seu partit, davant el qual aparegué –juntament amb Miravittles– com l'únic capaç de mantenir el fràgil equilibri en el que es movien els representants d'ERC i del Govern de la Generalitat, i com a un home clau en les relacions amb la CNT i amb la resta d'organitzacions obreres. .

Representant als partits republicans que no estaven integrats en l'ERC - els azañistas" i les restes dels grups federals- i a l'Acció Catalana, estigué Tomàs Fàbregas, qui sembla que es convertí en un bon col·laborador d'Asens en les Patrulles de Control.²¹

La Unió de Rabassaires estigué representada per Josep Torrents, dirigent camperol originari de Bellvei del Penedès, un home que havia passat per les files cenetistes durant els anys vint, i que com altres sindicalistes agraris del Baix Penedès, acabarien ingressant posteriorment en el Bloc Obrer i

mateixa Lluís Prunés, l'home que en aquells moments era Conseller de Treball i Comissari de Defensa de la Generalitat. Una vegada dissolt el Comitè Central de Milícies, Perramón fou nomenat Cap dels Serveis Generals de la Conselleria de Defensa.

¹⁹ Artemi Aiguader havia nascut a Reus al 1889 i, segons sembla, no se'l conegué cap activitat política rellevant abans de la proclamació de la República. Al 1931, era membre del Casal Català de l'Esquerra de l'Eixample (Estat Català). Al 1933, fou elegit membre del Comitè Executiu Central d'ERC per la Federació de Barcelona-ciutat. D'Artemi Aiguader s'ha escrit que per la seva formació i per raons de temperament, "tenia una certa inclinació a l'aventura i fins una certa pinxeria", però que "del seu valor personal, en el sentit de donar la cara, no en pot dubtar ningú" (Artur Bladé i Desumvila, *De l'exili a Mèxic*, pàg. 249), una característica que, efectivament, semblaven reunir alguns dels dirigents d'ERC que "donaren la cara" en aquells moments.

²⁰ Joan Pons Garlandi havia estat vicepresident del Centre Català d'Esquerra del Districte Cinquè, una de les entitats puntals del PNRE a Barcelona, que al març o abril de 1936 reingressà a l'ERC (v. Joan B. Culla, *El catalanisme d'esquerra, 1928-1936*, pàg. 363). Tenia doncs, la mateixa procedència política que Tarradellas. A l'octubre de 1934 va ser detingut i empresonat. Segons Josep Eduard Adsuard, Joan Pons fou el secretari d'actes del Comitè Central de Milícies (*Catalunya, juliol-octubre ...*, pàg. 158).

Camperol, disconformes amb la tàctica apolítica de la CNT. Torrents havia estat membre del Comitè Central del BOC al 1933 i col·laborà a *La Batalla*. Això no obstant, a principis de 1936, abandonà el partit per a posteriorment, a finals d'aquest any, ingressar en el PSUC, sense abandonar la seva militància a la Unió de Rabassaires.²²

3.3. Estructura i funcionament.

Les reunions del Comitè Central, en un principi desordenades i imprevistes, aviat es regularitzarien²³. Primer a l'Escola Nàutica i, a partir de finals de juliol, a l'edifici de la Capitania General on fixà la seva seu, a les sessions del Comitè Central de Milícies sovint participarien altres elements que no eren membres del mateix i que suplien l'absència d'algun dels delegats. En ocasions, també es convidava a participar a les seves reunions altres elements aliens, bé per a discutir un tema concret -com per exemple quan es va fer comparèixer al capità Bayo per a demanar-li explicacions sobre les operacions a Mallorca-, o bé perquè la importància dels temes a tractar aconsellaven la presència de determinats dirigents per a que així els acords presos tinguessin més força -com per exemple, quan el Comitè Central de Milícies va rebre una delegació de nacionalistes marroquins, en la que participaren Sesé, *Marianet*, Escorza i Calvet. D'altra banda, quan es procedia a substituir a algun dels delegats membres del Comitè Central, la persona proposada per l'organització respectiva havia de comptar amb l'aprovació de la resta de delegats per a que fos acceptada.

²¹ Sobre el representant d'Acció Catalana, Tomàs Fàbregas, García Oliver ha escrit que es comportà com si fos un militant confederal (*op. cit.*, pàg. 255).

²² Josep Torrents Rossell (Bellvei del Penedès, 1899 / Cuba, 1943). Un llibre que estudia la figura de Torrents, Andreu Mayayo, *Josep Torrents (1899-1943 / Pagès de Bellvei del Penedès. Dirigent agrari català*. Andrew Durgan afirma que Torrents pertanyé al POUM "al menos hasta finales de enero de 1936, cuando aún habló en un mitin" i que aquest -igual que Pau Padrós- s'alineà amb la fracció opositora que dins el partit encapçalaren Colomer, Estivill i Estartús (*BOC 1931-1936*, pàg. 371-372 i 393). L'ingrés de Torrents en el PSUC es produí formalment cap a finals del 1936 (v. *El Baix Penedès*, 26-XII-36), però és possible que fos efectiu abans. Per la seva banda, Mayayo afirma que Torrents "serà una figura clau de l'apropament de la UR al PSUC. I, en aquest sentit, fou elegit membre del Comitè Central i del Comitè Executiu a la Primera Conferència Nacional del PSUC celebrada el juliol de 1937" (pàg. 64).

²³ J. García Oliver, *op. cit.*, pàg. 192.

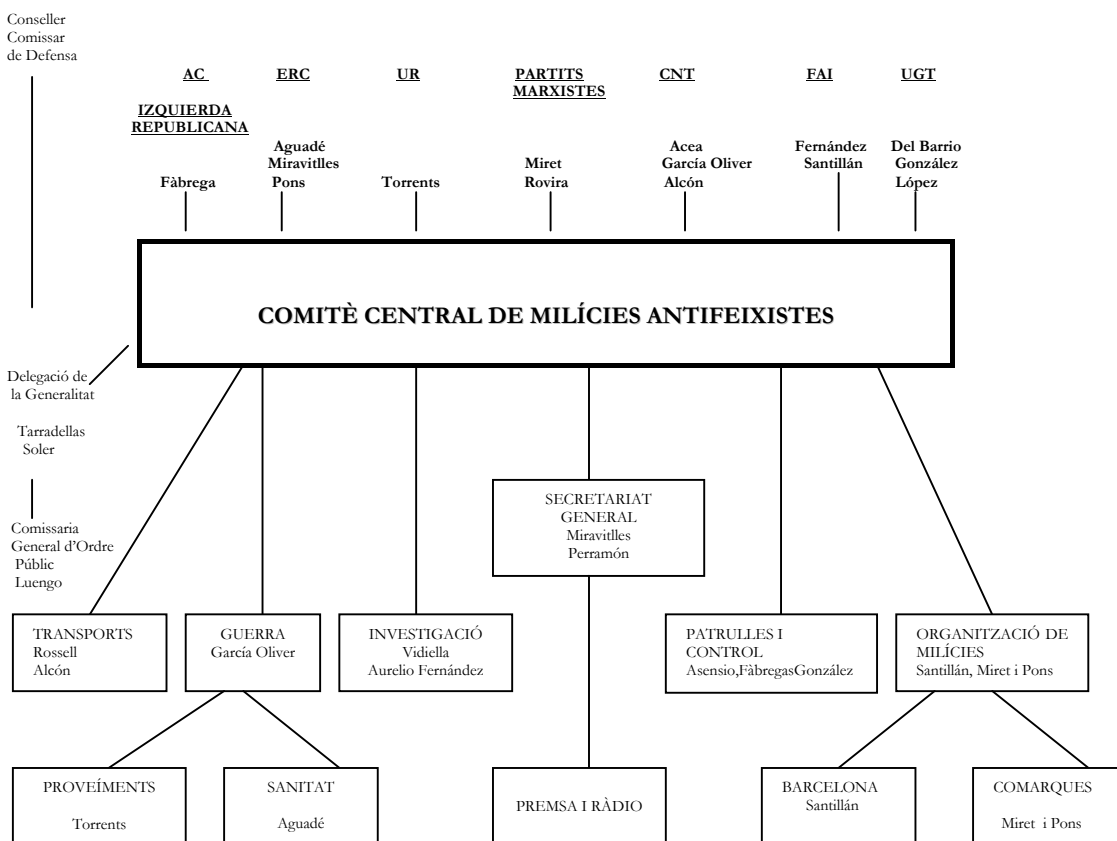
Com sia que tots els seus membres assumien responsabilitats diverses i desenvolupaven altres activitats durant el dia, les reunions del Comitè Central normalment es celebraven a la vora de la mitjanit i en general duraven entre dues i tres hores. La freqüència amb la que es produïen fou intensa: gairebé cada dos dies es reunien tots els delegats i, pel que hem pogut comprovar, normalment els acords es prenen per unanimitat i mai s'arribava a una situació que fes necessària una votació. Miravittles, durant el temps que estigué en el Comitè Central de Milícies, fou l'encarregat d'aixecar les actes que, inicialment, intentaven reflectir les discussions hagudes fins que, ja a l'etapa final d'aquest organisme, es decidí recollir exclusivament els acords i deixar de banda la transcripció de les posicions de cadascun de llurs membres.²⁴

Hom pot deduir que, immediatament de començar a funcionar, ja es va veure que calia dotar al Comitè Central de Milícies d'una certa estructura i d'una divisió de funcions per tal de facilitar la tasca de tots els elements que el composaven. A banda de ser un organisme de representació política, s'havia de resoldre els problemes més urgents, davant els quals, només aquest estava en disposició de poder afrontar-los, executant els acords que es poguessin prendre. D'aquesta manera, en la reunió del 26 de juliol, el Comitè Central de Milícies decidí estructurar-se en seccions, al capdavant de les quals estaria un o més delegats. Les seccions que es constituïren foren: Guerra, Milícies de Barcelona, Milícies de Comarques, Propaganda, Salconduits, Proveïments, Patrulles de Control, Transports, Sanitat i Subsidis²⁵. D'entrada, doncs, l'estructuració que el Comitè Central decidí com a fórmula de funcionament, anava en consonància amb la decisió d'ocupar-se d'aquelles tasques o funcions que hom considerava en aquells moments vitals, les quals, d'altra banda, no es volia deixar en mans de les "autoritats".

²⁴ Comitè Central de Milícies Antifeixistes, "Acords presos en la reunió del dia 6 de setembre del 1936". En aquesta reunió s'aprovà "que en les actes de les reunions només constin els acords presos pel Comitè". Això no obstant, les actes de les sessions en les que es discutí la dissolució del Comitè Central de Milícies –dies 12 i 14 de setembre– recullen les diverses intervencions.

²⁵ *Treball*, (28-VII-36).

GRÀFICA. L'organigrama del Comitè Central de Milícies.

Font: *La Publicitat* (2-VIII-36)

Totes aquestes Seccions o Departaments tenien relació directa amb les funcions que aquest organisme havia decidit assumir des del primer moment i que d'una manera o d'una altra, substituïen les que podrien ser desenvolupades per les Conselleries de Defensa -recen creada- i de Governació. Val a dir que, en aquells moments, això volia dir que el Comitè Central de Milícies es disposava a exercir funcions que, per les seves característiques, tradicionalment constitueixen una part molt important de l'aparell institucional i de poder de qualsevol Estat.

No coneixem gaires coses de totes i cadascuna d'aquestes seccions en les que s'estructurà el Comitè Central de Milícies. Però de totes aquestes Seccions o Departaments, la de Guerra, sens dubte fou la més important i la que adquirí un pes més important, en part perquè l'esforç bèl·lic centraria bona part de les preocupacions polítiques i de la marxa general dels esdeveniments i, en part

també, perquè els seus integrants centrarien igualment la seva atenció sobre aquest aspecte. Ja hem dit anteriorment que al capdavant d'aquest Departament estigué García Oliver i en el mateix hi tenien representació altres delegats d'organitzacions i responsables de Columnes, a més dels assessors militars Vicenç i Josep Guarner, i el Coronel Jiménez de la Beraza, conformant una espècie d'Estat Major que arribaria a establir una delegació al front d'Aragó. Del Departament de Guerra depenia la secció de Proveïments, que tindria la seu a Via Laietana, i que fou creada per a cobrir les necessitats d'aprovisionament de les milícies. Dirigida pel rabassaire Torrents, posteriorment donà origen al Comitè Central de Proveïments format per 3 representants de la CNT, 2 de la FAI, 3 de la UGT, 1 del POUM, 3 de l'ERC, 1 de la UR, i 1 tècnic de l'Ajuntament de Barcelona, el qual establí delegacions en alguns pobles, s'encarregà de la distribució dels aliments, la regulació dels preus, i la planificació de la producció alimentària i del consum, per tal d'evitar l'acaparament de queviures i el mercat negre. En pocs dies, aquest Comitè fos capaç igualment d'organitzar una xarxa de menjadors populars a Barcelona per tal d'atendre a les persones o famílies que estiguessin a l'atur i no cobressin cap tipus de subsidi²⁶.

També depenia del Departament de Guerra, la de Sanitat, al capdavant de la qual es col·locà Artemi Aiguader, impulsà la formació d'un Comitè Sanitari - instal·lat al vestíbul del Teatre Barcelona- que s'incautà de diversos hospitals de la ciutat, intervingué les organitzacions mèdiques, i organitzà la tramesa al front de material sanitari i ambulàncies, impulsant alhora la creació d'hospitals de sang a diferents poblacions.

La de Transports, dirigida sobretot per Marcos Alcón, també treballà molt estretament amb la Secció de Guerra, i tingué plens poders per a requisar tots els cotxes i camions particulars de Barcelona. Igualment, la secció de Milícies de Barcelona i la de Comarques, encarregades d'organitzar l'allistament de voluntaris i de proveir-los amb tot el material necessari, tingueren molta relació amb aquella. La primera, estava dirigida per Abad de Santillán i controlava de

²⁶ *La Vanguardia*, (25-VII-36). Aquest número publica la relació de menjadors populars -15- que es crearen a Barcelona en

fet bona part de les casernes i edificis militars de Barcelona. Tingueren cura, sobretot, de les columnes que sortien des de la capital catalana i funcionà com a una mena d'oficina central d'allistament i d'intendència. Totes les organitzacions que tenien voluntaris allistats per anar al front, havien de dirigir-se a la Secció de Milícies de Barcelona per a obtenir subministres de material, etc., la qual cosa concedia un notable poder a la Secció dirigida per Santillán i, per tant, a la CNT, que era qui la controlava. Associada a ella, la secció de Subsidis, controlada també per militants de la CNT, s'encarregà d'organitzar el pagament de salaris als milicians o als seus familiars, a través del Secretariat General i d'Administració, ubicat a l'Escola Nàutica. La segona, fou dirigida per Josep Miret i Joan Pons amb la mateixa finalitat, però circumscrita als milicians de fora de Barcelona i amb funcions més aviat de control sobre els Comitès Revolucionaris o sobre les seves respectives seccions de Milícies.

El Departament d'Investigació, conjuntament amb el de Patrulles de Control, constituïen les altres peces importants a l'organigrama del Comitè Central. Dirigit per Aurelio Fernández, el Departament d'Investigació es convertí en una espècie de policia secreta que s'encarregà, en estreta col·laboració amb les Patrulles de Control, i amb el grup que operava amb Dionisio Eroles des de la Jefatura Superior de Policia, de perseguir als enemics del nou ordre revolucionari. De fet, assumí totes les funcions que s'exercien des de la Comissaria General d'Ordre Públic, Delegació especial del Govern de la República, i des de la pròpia Jefatura Superior, així com el control del personal existent en aquests organismes. "De ella -diu César M. Lorenzo- emanaban las órdenes de requerimiento, de indagación o de detención; no sólo velaba por el respeto del orden y por la represión de las actividades fascistas en toda Cataluña, sino que se encargaba también de la vigilancia de las fronteras terrestres y marítimas, controlando el paso de mercancías, de bienes y de personas".²⁷

El Departament d'Investigació el formaren tres delegats directes del Comitè Central de Milícies -Aurelio Fernández, Rafael Vidiella i Tomàs

menys d'una setmana.

Fàbregas- i quatre "agregats": Riera i Portela, dos militants de la FAI, Mestres, de l'ERC, i Barceló, del POUM. Del control de les autoritzacions per a circular i dels passaports, s'encarregà la Secció de Salconduits, dirigida per Portela, amb qui posteriorment col·laboraria també Joan Pons.

3.3.1. El Departament de Guerra i la Secció de Milícies de Barcelona.

Donades les circumstàncies que envoltaren la seva creació i l'objectiu principal que tothom li atribuï, una de les primeres decisions que prengué el Comitè Central de Milícies fou la d'organitzar una força expedicionària per a anar a conquerir Saragossa. D'aquest acord no tenim més que referències indirectes i, a banda del que es publicà a la premsa barcelonina d'aquells dies, i d'alguns testimonis no massa precisos, desconeixem el seu contingut concret i com s'havia d'estructurar. Hom se sap que el Comitè Central de Milícies realitzà una crida per a l'allistament de voluntaris i en qüestió d'hores es presentaren uns quants milers, però fou impossible allistar-los a tots per manca d'armes i material i només una part dels que s'hi presentaren sortiren immediatament²⁸. En un principi, sembla que aquesta força expedicionària havia d'estar composta per tres columnes que havien d'integrar els voluntaris de les organitzacions obreres i republicanes, juntament amb les restes de l'Exèrcit que es mantingueren al costat del Govern de la República, distribuïts de la següent manera: una primera columna, comandada per Durruti, Pérez Farràs i el tinent de la Guàrdia Civil, Pere Garrido; una segona, comandada pel comandant Salavedra, pels capitans Ortiz, García Miranda i Navarro, pels tinentes Macià i Sáenz, pels brigades Moreno, Calzada i Tomas, i pels tinentes de metralladores i màquines, Ruitort i Gómez; i una tercera columna, que estaria comandada per Jordi Arquer, Del Barrio i Josep Munienda²⁹.

Aquestes tres columnes, havien de ser la base de l'Exèrcit revolucionari que, dirigit per un Estat Major format pels responsables de l'expedició i

²⁷ César M. Lorenzo, *Los anarquistas españoles y el poder*, pàg. 92.

²⁸ Ricardo Sanz, *Los que fuimos a Madrid*, pàg. 72.

seguint les instruccions del Comitè Central de Milícies, havia de conquerir Saragossa. Però, finalment, com és conegut, la distribució de forces i els comandaments fou un altre, atenent sobretot al criteri de l'adscripció política de cadascun dels seus integrants.

Segons s'anuncià, l'expedició havia de sortir el 23 de juliol però per problemes tècnics va haver de suspendre la seva sortida. Sense entrar massa en detalls, al dia següent, el periòdic del POUM informava de l'ajornament. "Ahir, tal com ordenà el Comitè Militar Antifeixista, la columna formada pel Comitè Militar del POUM que junt amb les altres organitzacions obreres havien de formar la columna general que havia de marxar sobre Saragossa, estigué en peu de guerra disposada a partir cap al front de lluita. La columna desfilà, en una formació impressionant, per les Rambles, Pl. de Catalunya i Passeig de Gràcia, on s'estacionà esperant que s'incorporessin les de les altres organitzacions obreres per anar totes juntes a equipar-se i armar-se a les casernes de Pedralbes i d'allà marxar cap a Saragossa. Tot això, però, no pogué complir-se (...) S'han presentat dificultats tècniques molt comprensibles enmig de les circumstàncies que travessem (...) No s'improvisa un exèrcit popular com el que hom disposa a posar en moviment en poques hores, en un dia"³⁰.

Les dificultats tècniques a les que feia referència el periòdic poumista, sembla que tenien a veure amb el problema que representava transportar tot aquest contingent humà. Resolta aquesta qüestió, el divendres 24 sortia una primera part d'aquest cos expedicionari, que dirigit per Durruti -que deixà el seu lloc en el Comitè Central de Milícies- i pel comandant Pérez Farràs com assessor militar, es dirigí immediatament cap a l'Aragó i, amb l'ajut d'una columna formada a Lleida, alliberaria al dia següent la ciutat de Casp i, a continuació, les poblacions de Peñalba, Osera, Monegrillo, Farlete, Candasnos, Valfarta i Bujaraloz, on quedà instal·lat el lloc de comandament de la columna. Gairebé al mateix temps, sortí també la Columna Ortiz, amb uns dos mil voluntaris, que arribarien fins Quinto i Belchite, on s'estacionaren, al sud de les

²⁹ *Avant* (24-VII-36).

forces comandades per Durruti³¹. A continuació, foren les forces organitzades pel POUM les que marxaren sota el comandament de Jordi Arquer i Manuel Grossi, i les del PSUC i UGT, dirigides per José del Barrio i Antonio Trueba. Les primeres s'encaminaren en direcció Osca, i les segones, establiren el seu quarter general a Tardienta.³²

Tot i que el gruix de les forces milicianes que es dirigiren en primera instància cap al front d'Aragó havien sortit des de Barcelona, també s'organitzaren expedicions directament des d'altres punts. Des de Lleida havia sortit el 21, una dirigida per l'anarquista Hilario Esteban i el capità Sebastià Zamora, en direcció a Casp. El 24, sortia de Tarragona una primera columna composta per milicians, carrabiners, guàrdies civils, i soldats i oficials de la guarnició local, sota el comandament del coronel Martínez Peñalver, acompanyat del diputat d'Esquerra Republicana Manuel Galés i de l'Alcalde de la ciutat, Joaquim Fort. A les forces que sortiren de Tarragona s'afegiria més endavant la Columna que sortí de Figueres el 30 de juliol, composta per uns 550 homes, dirigida pel capità Jubert -un oficial republicà que formava part de la guarnició del Castell- i que fou integrada per forces del Batalló de Muntanya, guàrdia civil i milicians, juntament amb les forces que dirigí el comandant Insa

³⁰ *Avant* (24-VII-36). El mateix número, dona per bona la notícia de la sortida -prevista inicialment- de deu mil treballadors "per tal de reduir els militars de la capital aragonesa", i que com informa el mateix periòdic en un altre apartat, fou ajornada a última hora.

³¹ Sembla que abans que aquestes columnes, havia sortit de Barcelona una expedició formada per elements militars al comandament de la qual estigué el capità Fernando Claudín, que col·laborà amb la Columna Hilario-Zamora sortida de Lleida, en la presa de Casp (J. L. Alcofar Nassaes). Sobre la presa de Casp, Jesús Pérez Salas escriu el següent: "En Lérida, donde radicaba un regimiento de infantería, se reorganizaron rápidamente, aprovechando las pocas horas que precedieron al asalto del cuartel, dos compañías y una sección de ametralladoras que inmediatamente salieron para el frente al mando del capitán Zamora. La primera acción de este pequeño contingente fue la toma de Caspe, importante población aragonesa situada a orillas del Ebro. El día anterior había sido derrotada en Caspe una columna de milicianos que por ignorancia en las prácticas de la guerra, entró en la población descuidadamente y fue diezmada por la guardia civil apostada en las alturas que dominan el pueblo" (*Guerra en España*, pàg. 105). La Columna "Ortiz", també anomenada "Sud-Ebre", integrà el grup expedicionari que sortí de Figueres sota el comandament del Capità Jubert. Posteriorment, rebria altres incorporacions com la Centúria "4 de setembre", formada pel Sindicat de la Construcció de Barcelona, de la CNT. Aquesta Columna seria la base de la 25 Divisió.

³² El 24 de juliol sortiren les primeres centúries del POUM, que havien de constituir teòricament la Segona Columna de Milícies de Catalunya. Aquesta Columna fou engruixint-se al seu pas per les poblacions de la ruta (Martorell, Igualada, Tàrraga i especialment Lleida). Fou comandada per Jordi Arquer i l'asturià Manuel Grossi -un dels dirigents de la insurrecció asturiana de 1934- i portaren com a assessor militar Francesc Piquer, un mestre d'escola del Segrià que sembla havia estat sergent al Tercio, i que posteriorment abandonaria la Columna (Josep Coll i Josep Pané, *Josep Rovira, una vida al servei de Catalunya i el socialisme*, pàg. 91). També el 24, -altres fonts situen la marxa el 25- sortí de Barcelona per tren, la Columna formada per les forces ugetistes i les que constituïren el PSUC, i per una part molt important del Batalló de Metralladores de guarnició a Manresa, que s'afegí a l'expedició al seu pas per la localitat. Estigué dirigida per José del Barrio, dirigent de la UGT catalana i per Antonio Trueba, secretari general de la FOSIG. Aquesta Columna -que prendria el nom de "Carles Marx"- rebé durant els dies següent nombroses incorporacions, entre elles el Batalló de Muntanya "Madrid núm. 1" comandat pel Capità Secanell. També s'incorporà el Tinent Coronel Blanco Valdés. La Columna Del Barrio-Trueba fou la primera que es militaritzà i que adoptà una estructura més conforme a les unitats militars clàssiques.

Arenal de la guarnició local, que es dirigiren cap a Terol³³. El 27 de juliol sortí de Girona una expedició de 215 milicians amb destinació Saragossa, via Barcelona, a la que s'afegiren dies més tard, un altre grup d'uns 130 individus, organitzats pel capità Montagut, i amb el dirigent del POUM Miquel Gayolà com a cap polític.

Durant els dies i setmanes següents, sortiren altres Columnes en direcció a terres aragoneses i a les Balears. A principis d'agost, s'organitzà una expedició per a anar a Mallorca, sota el comandament del capità Bayo. El 14, sortia de Barcelona la Columna "Ascaso", formada per militants de la CNT, i el 28, ho faria la Columna "Los Aguiluchos" que dirigiria -per poc temps- García Oliver, integrada igualment per elements confederals³⁴. La CNT organitzaria també la Columna "Roja y Negra", formada pels milicians que havien participat en la fracassada expedició a Mallorca -i amb el concurs importantíssim del Sindicat Nacional de Transport Marítim del CNT-, i la "Tierra y Libertad" que operaria en la Zona Centre³⁵. El POUM organitzaria diverses expedicions que s'agruparien a les Columnes "Arquer-Grossi" i "Maurín"³⁶, mentre que la UGT i el PSUC organitzaria les Columnes "Llibertat" i "Primer de Maig", que s'afegiren a les forces que ja tenien al front³⁷. Per la seva banda, l'Esquerra

³³ La Columna Tarragona es dirigí des de l'inici cap el sud de la província de Saragossa (Calaceit, Alcanyís, Castellserós, Alcorisa, Lécera, Montalbán). El Comitè de Control s'instal·là a Letux i el centre de distribució a Alcanyís. El cap de la Columna fou Martínez Peñalver fins que, molt aviat, fou substituït pel Tinent Coronel Mariano Mena. Finalment, la Columna Tarragona acabaria integrant-se, a mitjan d'agost, en la Columna Ortiz i depengué del seu comandament. La primera expedició de la Columna sortí de Tarragona el 24 de juliol amb uns 450 soldats, una companyia de la Guàrdia Civil amb 146 efectius, uns 50 carrabiners, milícies comandades per Heribert Martí (CNT-FAI), Tomàs (ERC), Juncosa (POUM), Tarragó (PSUC) i Gay (Estat Català). El 29 de juliol sortí una segona expedició formada per 250 soldats i 100 milicians. El 9 d'agost partí un tercer contingent format per les forces de la Guàrdia Civil que encara restaven a la ciutat i milícies de la CNT, POUM, UGT, ERC i Unió Republicana. L'expedició fou reforçada, a més, per altres milicians que s'afegiren a les estacions de Salou, Tortosa, Ulldecona, Vinarós i Benicarló. Posteriorment, s'afegirien altres grups, quedant la Columna formada per uns 750 soldats, 200 efectius entre Guàrdia Civil i Carrabiners, i prop d'un miler de milicians procedents de la ciutat de Tarragona i de les diferents comarques tarragonines.

³⁴ Aquestes dues columnes es formaren a la caserna "Bakunin" (antiga caserna de Pedralbes) i sortiren en direcció Osca. La Columna Ascaso, amb uns 3000 milicians, fou dirigida per Gregorio Jover, i portà com a tècnic un militar professional, el Capità Tortosa. La Columna "Los Aguiluchos", amb uns 2000 milicians, fou dirigida en un principi per García Oliver, fins que aquest tornà de nou a la tasca de direcció en el Comitè Central de Milícies Antifeixistes, moment en el que Jover se'n faria càrrec. Més endavant, totes aquestes forces formarien la 28 Divisió.

³⁵ L'origen de la Columna "Roja y Negra" es troba en les forces cenetistes que participaren a l'expedició a Mallorca. Entre els promotors de la mateixa, cal citar Juan Yagüe, secretari general del Sindicat Nacional del Transport Marítim de la CNT (que ja havia enquadrat els militants confederals que anaren a les Illes), i el grup "19 de juliol", format entre d'altres per Francisco Sansano, Antoni Gilabert -que havia estat corresponsal de la *Solá* a l'expedició a Mallorca-, Cristòfol Pons, Justo Donoso. Fou dirigida pel militant cenetista Màximo Franco, i operà al sector d'Osca (Ingríes). Entre les centúries i grups que hi participaren podem citar la centúria "Aserradores", "Grupo Polydor" de Sant Adrià, els grups "Mir", "Lombarte", "Quiñonero", "Garín" i "Collado".

³⁶ El primer Batalló d'aquesta Columna, format per uns 1500 milicians, sortí de la Caserna Lenin, el 28 de setembre. Una segona expedició que integraria aquesta Columna, sembla que sortí de Barcelona uns dies després, el 8 d'octubre. El gruix d'aquestes forces foren a parar al front d'Aragó, però una part fou desplaçada a Madrid.

Republicana organitzà la "Macià-Companys", que sortiria de Barcelona el 9 de setembre, en direcció a Alcanyís³⁸. Les organitzacions que no disposaven de força suficient per a constituir la seva pròpia Columna, "negociaren" la seva incorporació a les constituïdes per d'altres organitzacions, a canvi de conservar en alguns casos la seva pròpia personalitat a l'interior de les mateixes. Així per exemple, els adherits al Partit Republicà d'Esquerra, formaren la Centúria "Casas Sala" -en honor de l'advocat i diputat castellonenc Francesc Casas Sala, mort l'1 d'agost quan anava al capdavant d'una Columna que havia sortit de Castelló en direcció a Terol, assassinat pels guàrdies civils que anaven en la expedició, els quals es rebel·laren durant el trajecte- que s'integrà a la Columna "Durruti"; els milicians del Partit Federal Ibèric, lluitaren en els rengles de la Columna "Ascaso", mentre que els militants d'Estat Català formaren la Centúria "Santaulària" que lluità a Sàstago juntament amb la Columna Hilario-Zamora. Militants del Partit Sindicalista lluitaren a la Columna del Capità Medrano, formant una centúria, l'anomenada "Noi del Sucre".

A banda dels soldats i suboficials que en molts casos es dispersaren i es diluïren entre els milicians, totes les Columnes incorporaren, en major o menor nombre, "assessors" militars, preferentment entre l'oficialitat, es a dir, entre el personal que pels seus coneixements podia proporcionar més ajuda des del punt de vista de l'estratègia, l'organització, etc., a les improvisades forces milicianes. Algunes Columnes, però, utilitzaren de forma més decidida la col·laboració de militars professionals, no només com a elements assessors, sinó concedint-los el comandament efectiu de diverses unitats o grups de milicians. En alguns casos, la col·laboració de militars professionals per a comandar grups de milicians, senzillament no es donà pel rebuig d'algunes organitzacions -i dels seus milicians- a rebre ordres d'elements desconeguts als quals no se'ls tenia confiança. És el cas de les columnes organitzades per la

³⁷ Les dues Columnes foren organitzades a la caserna "Carles Marx". La Columna "Llibertat" reuní als elements que el PSUC-UGT enviaren a Mallorca. Fou comandada per López Tienda i operà a Madrid. La "Primer de Maig", sortí a l'octubre i operà al front d'Aragó (l'ardienta).

³⁸ Durant el mes d'agost, l'ERC inicià una campanya per a formar el que anomenaren "la Columna dels Presidents". El 28 d'agost, iniciaren els preparatius, i entre els allistats n'hi havia molts treballadors de l'Ajuntament de Barcelona i de la Generalitat. Finalment, sortí de Barcelona el 9 de setembre, comandada per Pérez Salas, i es dirigí cap a Terol. Allà se li afegiria algunes forces procedents de Tarragona, que havien estat integrades a les Columnes "Peñalver" i "Mena".

CNT i, també, pel POUM. També és cert que pels militars professionals, no suposava cap al·licient anar a col·laborar amb aquelles columnes formades per organitzacions que tenien un plantejament polític força allunyat del que els hi era propi i, d'altra banda, tampoc els il·lusionava haver-se d'enfrontar amb una situació en la que la disciplina, tal com ells l'entenien, senzillament no existia. Un cas diferent fou el de les columnes organitzades pel PSUC i la UGT, que des del principi buscaren la col·laboració dels militars professionals i els oferiren un lloc a les mateixes.³⁹

El Comitè Central, per mediació d'Abad de Santillán, facilitava a les Columnes una infraestructura mínima -material de guerra, transports, etc- i s'encarregava de pagar els salaris dels milicians, tot i que això no es produí des del principi. La Caserna General de les Milícies s'instal·là a la caserna "Bakunin", a Pedralbes, i allà funcionà una comissió designada pel Comitè Central de Milícies, formada pel propi Santillán, Saltó, el Capità Francesc Edo i Ricardo Sanz, amb l'encàrrec d'organitzar les unitats de combatents i tot el que tingués relació amb les Milícies de Catalunya.⁴⁰

Com hem dit abans, teòricament, el Departament de Guerra del Comitè Central de Milícies controlava l'organització i enquadrament dels milicians que s'allistaven i dirigia les operacions militars. En realitat, però, cada organització o fracció política que tingué possibilitat, constituí la seva pròpia columna, a partir dels seus propis centres d'allistament i, sovint també al menys durant els primers moments, a partir dels seus propis plans i objectius militars, que no sempre eren coincidents amb els de la resta d'organitzacions. Tenir milícies pròpies -quantes més millor- no només era una condició per a ser acceptat en el Comitè Central, sinó que també era una demostració de la força i la

³⁹ v. al respecte J. del Barrio "Relatos, acontecimientos vividos durante la guerra civil", així com la documentació relativa a les operacions militars d'aquest autor. També les forces que organitzà l'ERC utilitzaren sense cap problema "ideològic" el concurs de militars professionals per adirgir les seves unitats. Sobre les forces organitzades per l'ERC, Jesús Pérez Salas, el militar que les comandà, ha escrit que "los mandos superiores a cien hombres eran ejercidos (...) por capitanes del Ejército, que tenían a sus órdenes trescientos milicianos. Las unidades inferiores estaban mandadas por antiguas clases, que pertenecían al partido de Esquerra. Esto dio lugar que, sin llegar ni remotamente a constituir unidades del Ejército, era aquella [la Columna Macià-Companys] la columna que más se parecía a una organización regular. Tenía designado un delegado civil; pero éste sólo intervenía en los asuntos administrativos. Todo lo concerniente al mando militar, lo ejercía yo sin cortapisas de ningún género" (Jesús Pérez Salas, *Guerra en España, 1936 a 1939*, pàg. 120). De fet, passats els primers moments, foren molts els militars que demanaren ser traslladats a les Columnes amb les que es podien sentir més "còmodes", no només per l'aspecte ideològic, sinó també per l'aspecte organitzatiu i de funcionament de les mateixes.

⁴⁰ Ricardo Sanz, *op. cit.*, pàg. 73.

influència d'una organització determinada davant la resta. El Comitè Central només disposava d'un control indirecte de les forces milicianes i exercia sobre aquestes una autoritat relativa. S'utilitzava la seva existència com autoritat revolucionària davant qualsevol contingència però a partir d'aquí, les decisions que prenia cada organització per separat podien acabar tenint més pes perquè cada columna disposava dels seus propis caps que depenien, a la seva vegada, del Comitè Militar respecte de cada organització, el qual estava representat en el Comitè de Guerra. Aquest últim intentava coordinar l'acció de totes les columnes i establir una estratègia conjunta per a les forces que operaven al front d'Aragó. Però sobretot, imperava la improvisació, les iniciatives que responien a tal o qual impuls. Un exemple d'aquesta situació i de que, a vegades, ni el propi Comitè Central de Milícies tenia el control del conjunt de les operacions militars, fou l'expedició a Mallorca, organitzada i portada a terme sense la intervenció d'aquell, pel capità Bayo, a instàncies del Govern de la Generalitat i amb la col·laboració de diverses forces, especialment d'ERC, Estat Català i del PSUC.⁴¹

⁴¹ Per les actes que disposem del Comitè Central de Milícies, sabem que la discussió sobre el curs de les operacions a Mallorca posà al descobert les diferents apreciacions sobre la mateixa. Així, en la reunió del dia 31 d'agost, amb la presència de García Matas -el qual informà de la situació de les tropes i assenyala les dificultats en les que es trobaven "per manca de material de totes classes"-, ja es pot detectar clarament que l'expedició a Mallorca era vista per alguns membres del Comitè Central de Milícies, com a un contratemps en l'estratègia militar que aquest organisme havia decidit com la més apropiada. En realitat, sense entrar en altres consideracions, des del punt de vista militar, una vegada s'havia decidit prioritzar el front d'Aragó, on s'havien concentrat el gruix de les forces milicianes catalanes, i donat l'escassetat de material de guerra suficient per a cobrir altres fronts, es posà en evidència que l'expedició a Mallorca no comptà amb les simpaties d'alguns membres del Comitè Central de Milícies. Primer, perquè aquesta s'havia realitzat sense coneixement ni autorització del Comitè Central, i segona, perquè es considerava inoportuna, fins que les columnes desplaçades al front aragonès no alliberessin forces i/o material amb la presa d'Osca, punt on es concentraren els esforços, davant la impossibilitat d'atacar directament Saragossa. Era la posició dels representants de la CNT i dels tècnics militars del Comitè Central de Milícies, Guarnier i Jiménez de la Beraza. En aquesta reunió, només Vidiella remarcà la importància de la campanya de Mallorca i la necessitat de proveir dels mitjans necessaris als combatents desplaçats a les Illes (v. Comitè Central de Milícies Antifeixistes, "Resum de la reunió del dia 31 d'agost del 1936"). A la reunió del dia 4 de setembre, un dia després de que s'hagués produït l'ordre de retirada de les forces expedicionàries a Mallorca, Bayo comparegué davant el Comitè Central de Milícies, en el que semblava una espècie de Consell de Guerra. Les actes recullen el següent: "Entra Bayo. García Oliver li pregunta perquè ha prescindit del Comitè, el mateix al marxar que al retornar de Mallorca. Bayo contesta que sortí cap a Mallorca després d'haver-li demanat un nombrós grup de milicians que se li presentà a l'Aeronàutica i d'acord amb el Conseller de Governació Sr. España, i que en arribar ha estat cridat pel Govern de la Generalitat i que per aquest motiu no ha pogut presentar-se abans al Comitè. Insisteix García Oliver que tenia l'obligació de posar-se d'acord amb el Comitè, del que depèn tot el que fa referència a la guerra (...) Bayo dona explicacions i relata la situació de les tropes a Mallorca i la forma com efectuà l'embarc (sic), el qual fou normal i ordenat sense que restés cap milicià en terra i que ell fou el darrer en embarcar. Significa l'elevada moral de les tropes per ell comandades i l'estimació que li professen i que estan disposades a lluitar on se'ls envii. Dona compte de que embarcà tot el material possible i que només fou destruït o llançat al mar el material feixuc, de manera que l'enemic no el podrà aprofitar. Llegeix l'acta signada pel Comitè del "Jaime I" i pel Comitè de l'Esquadra, que el requeriren en nom del Govern de la República, i fa entrega d'una còpia de la mateixa. Diu que acceptà el requeriment per salvar la vida dels milicians, no la d'ell que poc l'importa morir en la lluita, ja que l'aviació enemiga els venia bombardejant amb bombes de 100 quilos. Diu també que volgué comunicar per ràdio amb el Comitè, però que no ho aconseguí durant més de quatre hores seguides, i deixa còpia del ràdio que volia enviar. Assegura que ell no rebé motos ni camions, ni canons i García Oliver li mostra els justificants del que en diverses dates s'envià i diu que potser es troba a Maó. Alcón explica en la forma com es feren les expedicions i diu que ens trobem davant uns fets consumats i protesta de que Bayo hagi portat els assumptes de Mallorca al marge sempre del Comitè, la qual cosa ha estat causa de la desorganització de la campanya. Vidiella requereix l'opinió dels tècnics militars. Jiménez de la Beraza diu que l'acció de Bayo, militarment és una derrota i políticament és un desastre, tot per haver obrat pel seu compte i sense consultar al Comitè, i que l'aspecte polític és molt més greu que l'aspecte militar. Quan al material diu que es justificat tirar al mar el pesat però no el lleuger. Entra un grup

Com a resultat d'aquest fraccionament que s'expressà des dels primers moments, totes les casernes de Barcelona havien estat "repartides" entre les organitzacions obreres, les quals establiren en elles els seus centres d'allistament i llurs Comitès Militars. Així, la caserna on s'allotjava el Regiment de Cavalleria número 4, al carrer Tarragona, fou ocupada pel POUM que la batejà com a caserna "Lenin", establint en la mateixa l'estat major de les seves columnes. La UGT i les forces que formarien el PSUC, ocuparen la caserna del Parc de la Ciutadella, seu del Regiment d'Infanteria número 14, i la convertiren en la caserna "Carles Marx". Així mateix, les casernes de Pedralbes -batejada com a caserna "Bakunin"- Sant Andreu -batejada com caserna "Fermín Salvoechea"-, la del Regiment de Cavalleria núm. 3 del carrer Girona -batejada "Francesc Ferrer i Guàrdia"- la dels Docks de l'avinguda Icària -batejada "Espartaco"-, i la d'Enginyers, foren ocupades per la CNT. Les casernes del Parc d'Artilleria i la del Cos d'Intendència, foren comunes a totes les organitzacions.

L'allistament dels milicians es realitzava a través de les oficines que cada organització disposà a tal efecte. Els voluntaris havien de tenir entre 18 i 45 anys i per a ingressar havien d'estar avalats per una organització. Posteriorment, aquestes lliuraven al Comitè Central les relacions de milicians que tenien controlats, i se'ls destinava al lloc on havien de realitzar la instrucció militar⁴². Sobre aquest particular, Vicenç Guarner ha explicat en què consistia aquesta instrucció durant les primeres setmanes del conflicte i fins que no es va poder organitzar de forma més eficaç: "En los locales de las organizaciones o en plena calle se les proporcionaba improvisada instrucción a esas gentes por alguien que hubiera sido oficial o clase de tropa en el Ejército, consistente en algunas marchas y evoluciones en orden cerrado y formados de a tres, en

de milicians vinguts de Mallorca, d'ERC, CNT i UGT i informa corroborant les manifestacions i dades aportades per Bayo. En el mateix sentit informa Zapatero, cap de Columna.. Bayo dona compta dels aparells d'aviació i bateria de que disposa l'enemic a Mallorca. García dona compte de que Santillán i Sandino acordaren amb el Govern de Madrid, remetre 5000 homes al Front del Centre. S'acorda que els 4000 milicians arribats de Mallorca, surtin dilluns, 2000 cap al Front de Madrid i 2000 cap al Front d'Aragó, i que els 1000 guàrdies nacionals surtin diumenge també cap a Madrid; i que la guarnició de Maó torni al seu lloc amb el "Ciudad de Barcelona". S'acorda que Bayo ordeni que els hidros de Maó surtin, amb municions i el personal necessari, cap al pantà d'Arazona (Graus)" (Comitè Central de Milícies Antifeixistes, "Resum de la reunió del dia 4 de setembre del 1936").

⁴² Miravittles declarà a la premsa que el nombre de milicians armats controlats pel Comitè Central de Milícies -comptant els que estaven al front i els que estaven a la reraguarda- era de 60.000 (*La Rambla*, 21-VIII-36), xifra que ens sembla exagerada.

establecerse en guerrilla, en tomar malamente la línea de mira de fusiles y mosquetones y en cargar y descargar el arma, que muchos veían por primera vez. Las armas automáticas y morteros eran servidos generalmente por quienes habían manejado o visto de cerca esas máquinas durante el servicio militar. Con guijarros se practicaba el lanzamiento de granadas de mano, sin fijarse mucho en que el peso de la piedra correspondiera al verdadero de la granada. El espectáculo era como para intimidar a cualquier militar profesional".⁴³

En un principi l'allistament era completament voluntari i responia al grau de compromís polític que cadascun dels milicians pogués tenir o a la seva voluntat de lluita, etc. Però quan el Govern de la República decretà la mobilització obligatòria, el Govern de la Generalitat intentà fer el mateix i pressionà al Comitè Central de Milícies per a que un acord semblant s'instaurés entre els mossos de les lleves 1934 i 1935⁴⁴. Els dirigents de la CNT i de la FAI, conscients de la necessitat d'incorporar nous voluntaris i d'introduir una certa disciplina que corregís els problemes operatius que ocasionava el fet que la força militar amb la que es volia combatre estigués sustentada exclusivament en la voluntarietat dels seus components, eren partidaris d'aquesta mesura però es mostraven recelosos de que la mateixa no significués una reorganització de l'Exèrcit en un sentit clàssic. L'oposició principal vingué de la base, de les Joventuts Llibertàries, i quedà fixada en el míting del Teatre Olimpia celebrat el 4 d'agost en el que 10.000 joves aprovaren una resolució en la que, entre altres coses, s'afirmava la negativa dels mateixos a anar a les casernes i sotmetre's a la disciplina i a rebre ordres que no provinguessin de les forces populars⁴⁵. La resistència d'aquests joves a incorporar-se a files en les condicions que ells interpretaven que els cominava el Govern, i que

⁴³ V. Guarnier, *op. cit.*, pàg. 160.

⁴⁴ De moment el Govern de la Generalitat es limità a donar publicitat en el *Diari Oficial* al decret del Ministeri de la Guerra de la República, del 30 de juliol, pel qual eren cridats tots els soldats i caporals de la lleva del 1935 i els soldats de la del 1934 de Catalunya i de les províncies de València, Alacant i Castelló, que estiguessin amb permís o llicència o es trobessin en situació de disponibles (v. *Diari Oficial*, 5-VIII-36).

⁴⁵ *Solidaridad Obrera*, (5-VIII-36). L'acord aprovat pels allà reunits deia el següent: "Nosotros no rehuimos el cumplimiento de nuestro deber cívico y revolucionario. Nosotros queremos ir a Zaragoza a liberar a nuestros hermanos. Queremos ser milicianos de la libertad; pero no seremos, no podemos ser soldados uniformados. Se ha demostrado palpablemente que el Ejército regular era un peligro para el pueblo; que la salvación del mismo, que la defensa de las libertades ciudadanas reside pura y exclusivamente en las milicias populares. A las milicias iremos. Al frente, también. Pero a los cuarteles, como antes, en calidad de soldados, sometidos a disciplinas y órdenes no emanantes de las fuerzas populares, no".

consideraven inacceptables, impossibilitat que la mesura fos duta a la pràctica, al menys tal i com s'havia previst en un principi.

No obstant això, el Comitè Central de Milícies per tal de facilitar la mobilització obligatòria intentà una fórmula que esvaís el recel dels joves que eren cridats a incorporar-se. Així, a principis d'agost, prengué l'acord de posar totes les casernes sota el seu control. D'aquesta manera, els qui s'incorporessin ho farien sota la seva jurisdicció i protecció, i no sota la dels militars professionals.⁴⁶ Uns dies més tard, el Comitè Central, de la mà d'Abad de Santillán, insistia encara que fos retallant l'abast dels soldats afectats, mitjançant una nota: "Informat el Comitè Central de Milícies Antifeixistes de la tasca derrotista que realitzen elements de caràcter facciós propagant espècies i confusionismes amb la intenció d'impedir la formació de les milícies especialitzades, compostes dels reemplaços del 1935 i 1936, es fa saber que l'allistament es forçós i, per tant, seran considerats com a elements facciosos els que no es presentin a les casernes que els corresponguin per les armes amb que prestaren els seus serveis en el termini de 48 hores, els que viuen a Barcelona i de 72 els que viuen fora. Del 1936 es criden els llicenciats."⁴⁷ De totes maneres, la crida no tingué l'efecte que hom perseguia, entre d'altres coses perquè la pròpia militància cenetista ho impedí.

Tot i això, l'allistament de voluntaris anà a bon ritme durant aquests mesos, malgrat que en realitat a pesar de les crides a la mobilització obligatòria, la Comissió de Milícies que dirigí Abad de Santillán difícilment podia absorbir el reclutament de molts milicians alhora. Fruit també del fraccionament general del poder, aquest es realitzà fora de Barcelona a través dels diferents Comitès Revolucionaris i de les pròpies organitzacions, sovint sense la intervenció de la Comissió de Milícies.

⁴⁶ "Acords presos en la reunió del Comitè Central de les Milícies Antifeixistes en el dia 3 d'agost 1936".

⁴⁷ *La Publicitat*, (11-VIII-36).

3.3.2. Els poders locals revolucionaris en la l'allistament de voluntaris i l'organització de les Columnes.

Amb la part de l'Exèrcit que s'havia mantingut "lleial" dissolt a la pràctica, i sense poder comptar amb l'estructura tècnico-administrativa habitual per a organitzar el reclutament dels joves en edat militar -l'estructura municipal-, els Comitès locals assumiren el paper d'enllaç entre el territori i el centre d'on sortien els principals contingents de voluntaris, i des d'on se'ls aprovisionava i enquadrava. En efecte, totes les grans Columnes que sortiren de Barcelona i altres punts entre el juliol i l'octubre de 1936, es forniren amb desenes de centúries i petites columnes locals i comarcals formades arreu de Catalunya, amb el concurs important de les organitzacions i dels diferents poders revolucionaris locals⁴⁸.

El contingent humà que es mobilitzà fou realment important. L'acció política del moment i els ideals d'emancipació social, portaren a molts treballadors a deixar les seves famílies i els seus treballs per a anar a lluitar al front. En molts casos, el nombre de voluntaris que s'allistaven en les oficines creades per les organitzacions polítiques i sindicals, o pels Comitès locals respectius, era superior al que correspondria per les lleves⁴⁹. I no només es tractava de joves que per la seva edat podien ser cridats en les seves lleves, o que l'any 1936 els hi tocava realitzar el servei militar, sinó que hi havia un bon contingent d'homes adults -i dones que, encara que en un percentatge òbviament molt inferior, resultava igualment significatiu-, amb responsabilitats

⁴⁸ Donades les circumstàncies, per a no reproduir l'esquema clàssic d'organització de l'Exèrcit i, sobretot, per a no reproduir la terminologia clàssica militar, el Comitè Central de Milícies dissenyà un organigrama en el que les Columnes havien d'estar formades per centúries –un grup d'aproximadament cent homes, amb el seu centurió al capdavant- que a la vegada estaven formades per grups de deu milicians, amb el seu cap corresponent.

⁴⁹ L'índex de treballadors que s'allistaren voluntàriament sorprengué fins i tot a les autoritats franquistes una vegada finalitzat el conflicte. Per exemple, a Arenys de Mar, població de la que sortiren 75 joves que s'allistaren a diferents columnes durant els primers moments, els dirigents falangistes reconeixien en un informe "que todos los individuos que se alistaron como voluntarios lo hicieron por impulso propio o ganados por las propagandas de exaltación de los ideales antifascistas que en la localidad dieron frutos insospechados (...) sin que para ello tuviese que ejercerse presión alguna ni establecerse vigilancia hasta su incorporación a las milicias" (Arxiu Històric d'Arenys de Mar "Fidel Fita", *Datos para la Causa General del Glorioso Alzamiento Nacional. Servicio de Información e Investigación de FET y de las JONS*). Dels 75 voluntaris que s'allistaren, 33 anaren a la Columna "Malatesta", 1 a la Columna "Villalba", 1 a la Columna "Bayo", 1 a la Columna "Tierra y Libertad", 13 a la Columna "Durruti", 19 a la Columna "Ascaso", 1 a la Columna "Ortiz", 1 a la Columna "Medrano", 1 a la Columna de Sanitat, 1 a la Columna "Roja y Negra", i 3 que es quedaren a la Caserna Carles Marx de Barcelona.

familiars, etc.⁵⁰ Sens dubte, el nombre de voluntaris que s'allistaren és una mostra del grau de politització existent aleshores i de l'entusiasme que despertà en determinats sectors la idea de vèncer als militars aixecats -el feixisme- associada a la idea de canvi social profund. En aquest sentit, no resulta estrany la composició social de la majoria de les Columnes de milicians, i com aquests, en una amplíssima majoria, pertanyien a la classe obrera i a la pagesia pobre fonamentalment, segons les zones de procedència dels seus integrants.

Malgrat que l'ordre de mobilització obligatòria no fos respectada formalment, el cert és que totes les organitzacions s'esforçaren per allistar el màxim possible de voluntaris. Per exemple, al nucli miner de Sallent, la CNT allistà 137 milicians que sortiren el 9 de setembre cap a la Serra de Guadarrama, enrolats a la Columna "Roja y Negra", i 127 més que sortirien també el mateix dia en direcció a la Zona Centre, dins la Columna "Tierra y Libertad". La Joventut Republicana de Lleida subministrà un bon nombre de milicians a la Columna "Macià-Companys", concretament un contingent de 180 milicians procedents de diferents pobles de les comarques lleidatanes, que sortirien el 7 de setembre en direcció Alcanyís. De Valls marxaren el 19 de setembre, cap a Puebla de Híjar, 238 milicians allistats per les organitzacions locals i enrolats a la Columna "Sud-Ebre". A la Columna "Arquer-Grossi" foren a parar 44 milicians allistats pel POUM de Sitges, que sortiren el 21 d'agost d'aquesta població. Des de Sant Boi de Llobregat sortiren el 17 d'octubre, 110 milicians en direcció a Tardienta, per a integrar-se a la Columna "Primer de Maig". De la capital del Maresme sortiren els últims dies de juliol, dues expedicions que formarien la "Columna Mataró" -amb milicians i soldats- d'uns 350 membres, que precediren a d'altres expedicions del POUM, de la CNT, i del PSUC, que sortirien durant les setmanes següents. De Calella, sortí la Centúria "Taurons", formada per 70 joves, la majoria de les JSUC, que anà a engruixir la Columna de Ferro "Jaume Graells", a la que també hi anaren un

⁵⁰ En el nostre estudi sobre un grup de milicians de Molins de Rei que anaren a Mallorca, hem exposat com la mitjana d'edat era de 26 anys, i un 44% del total eren majors de 25 anys. D'altra banda, bona part dels milicians tenien responsabilitats familiars, bé perquè estaven casats -un 42%- o bé perquè, essent solters, en les seves famílies eren els fills de més edat i, normalment, tenien la responsabilitat de contribuir a l'economia familiar amb els seus salaris ("Aproximació a l'estudi dels milicians molinencs: la Centúria 33", comunicació a les III Jornades d'Estudi "Guerra Civil i Franquisme a Molins de Rei").

centenar de joves mataronins i d'altres poblacions de la comarca. De Terrassa, entre d'altres expedicions, sortiren el 25 d'agost 75 militants d'Esquerra Republicana i de les Joventuts d'Esquerra-Estat Català, per a enrolar-se a la Columna "Macià-Companys". De Sabadell, entre els mesos de juliol i octubre, varen sortir un mínim de 22 expedicions de milicians que portaren al front més d'un miler de combatents, enquadrats en diferents centúries.

Entre les nombrosíssimes centúries, grups o petites columnes que es formaren a escala local i/o comarcal, podem assenyalar de dos tipus bàsicament, que responien clarament a dos criteris diferents: primerament, les centúries o columnes que es formaren amb caràcter unitari -es a dir, les que es formaren per acord de més d'una organització no afí-, bé per a respondre a l'impuls unitari de les bases, bé perquè cap organització tingué capacitat suficient com per a formar la pròpia i mantenir-la, o bé finalment, perquè el fet d'organitzar una columna amb voluntaris de totes les tendències oferia més possibilitats de proveir-la amb l'ajut de tots els treballadors de la localitat; i segonament, les que es formaren -la majoria- responent a un criteri exclusivament partidista, i a partir fonamentalment dels seus propis militants i simpatitzants. Les que es formaren amb caràcter unitari, tingueren com a organitzador principal el Comitè local respectiu, que normalment es constituí en el seu impulsor. La resta, per cadascuna de les organitzacions impulsores.

En el primer cas podem citar, a tall d'exemple, la Columna "Vallès Oriental" formada a Granollers amb uns 500 voluntaris de poblacions de la comarca, que sortí el 15 de setembre en direcció al front d'Aragó, per a incorporar-se a la Columna Ascaso. L'origen d'aquesta Columna fou una decisió del Comitè de Granollers, en el que tenien majoria els elements cenetistes, però participaren militants d'altres tendències⁵¹. Igual que la Columna "Alpina" formada a Sabadell pel Comitè Local de Defensa, i que reuní a 120 milicians, -la majoria del PSUC i de la UGT, però amb participació d'altres organitzacions com el POUM- que marxaren cap al

⁵¹ Sobre aquesta Columna, cal consultar els testimonis d'alguns dels seus integrants, recollits en el llibre *Els últims quixots / La Columna del Vallès Oriental*. Originàriament, el Cap de la Columna fou Serra, amb quatre centúries dirigides per Hernández, Escrigs, Faig i Calderons, respectivament. Posteriorment, fou el cenetista Genís Mayordomo, qui assumí el comandament de la

Pirineu d'Osca i establiren el seu quarter general a Boltanyà⁵². En circumstàncies semblants, es formà també la Columna “Manresa”, constituïda per 175 milicians que pertanyien a totes les organitzacions locals, i dirigida per Josep Ferrándiz, responsable de Milícies en el Comitè Revolucionari Antifeixista de Manresa.⁵³ A vegades, aquest impuls unitari era imposat des de les organitzacions sindicals: per exemple, la centúria formada per obrers metal·lúrgics de la CNT i de la UGT de Barberà del Vallès que formà part de la Columna “Acer Ràpid”, o la Columna “Electromecànica” formada per treballadors cenetistes i ugetistes de Lleida, que operà a Bujaraloz.

En el segon cas, podem citar l'exemple de grups com la Centúria 33, formada a Molins de Rei amb 73 milicians que s'allistaren per a anar a l'expedició de Mallorca en la Columna "Carles Marx", després d'una Assemblea convocada per la Federació Obrera -el sindicat que disposava del major nombre d'afiliats a la localitat- per a reclutar voluntaris per anar als fronts de combat⁵⁴. Amb petites diferències, aquest fou sens dubte, el procediment més generalitzat: qualsevol de les organitzacions que disposaven de milícies, reclutava els seus integrants entre els inscrits en llurs centres d'allistament, a partir de campanyes específiques que, sovint, preniën com a motiu determinats objectius militars o el desig de l'organització que impulsava la formació d'una Centúria o Columna, d'homenatjar la memòria d'algun militant caigut. En efecte, a vegades, un objectiu militar concret es convertia per si mateix en tota una consigna de mobilització que arrossegava als joves a allistar-se amb l'organització que la proposava: quan a principis d'agost, el Govern de la Generalitat i diverses organitzacions varen fer pública la seva

Columna, que anà a parar al front d'Aragó per a incorporar-se a la Columna Ascaso i, amb la militarització de les milícies, en la 126 Brigada de la 28 Divisió.

⁵² J. A. Pozo, "El Comitè Local de Defensa (juliol-octubre 1936)", dins *La República i la Guerra Civil a Sabadell, 1931-1939*. El Comitè Local de Defensa intentà formar una nova Columna que havia de portar el nom de "Sabadell", però finalment no fou possible a causa dels problemes que començaven a enfrontar a les organitzacions (v. *op. cit.*, nota 35).

⁵³ *El Pla de Bages*, (28-IX-36) i *El Dia*, (30-IX-36). Entre els 175 milicians n'hi havia militants del POUM, del Centre Federal, UGT, Estat Català, PSUC i del Grup Sindicalista Revolucionari. El Cap polític de la Columna fou Josep Ferrándiz, un dels dirigents dels Sindicats d'Oposició de Manresa –que feia un mes havien decidit ingressar a la UGT-, que a més era el president del Secretariat de Milícies Revolucionaries i Organització de Defensa del Comitè Revolucionari Antifeixista. Aquest grup de milicians manresans aniria al front d'Osca i és possible que fos conegut també amb el nom de “Centúria Roja”.

⁵⁴ Sobre aquesta Centúria, v. la comunicació "Aproximació a l'estudi dels milicians molinencs: la Centúria 33", presentada per Josep Antoni Pozo a les III Jornades d'Estudi *Guerra Civil i franquisme a Molins de Rei*, celebrades del 18 al 20 d'octubre de 1999, i recollida en el llibre del mateix títol publicat el 2001, pàgs. 61-74.

intenció d'organitzar una força miliciana per anar a conquerir les Illes, i s'encetà una forta campanya per a popularitzar la idea, en poques hores s'aconseguí reunir un nombre important de voluntaris⁵⁵.

Cada organització allistava els milicians entre llurs militants i simpatitzants. “Des de l'aparició d'aquesta nota -deia un ban publicat pel Comitè Militar del POUM a Terrassa- queda oberta la llista de reclutament per organitzar la Segona Companyia de Milícies Antifeixistes del POUM, per anar a integrar les columnes que operen en el front de Saragossa. Prèviament tots els milicians allistats seran instruïts en el maneig d'armes i els serà donada una esquemàtica instrucció teòrica militar. Per integrar aquesta nova Companyia serà necessari no haver complert els 45 anys. Als menors d'edat se'ls exigirà el permís de la família”. Així mateix, s'anunciaven els criteris pels quals els inscrits serien seleccionats per anar al front: “Seran preferits per a l'enrolament definitiu: a) els que ja amb anterioritat, i per ordre rigorós de torn, ja constin en les llistes generals de les Milícies Antifeixistes del POUM; b) els que coneguin a fons la instrucció militar i tinguin un coneixement pràctic de les armes de guerra”⁵⁶.

Tot i que en un principi, la urgència i la improvisació dels primers moments imposaren un ritme molt més accelerat, amb posterioritat s'intentà donar més consistència i una mínima formació militar als voluntaris. Tal i com es pot apreciar en el ban del POUM -totes les organitzacions seguiren més o menys el mateix procediment-, s'establia una espècie d'allistament voluntari previ de tots els que volguessin anar al front, els quals passaven a estar subjectes a una certa disciplina i a l'obligació d'anar a fer la instrucció militar – tots els joves que no haguessin fet el servei militar- en les casernes corresponents o en els llocs designats⁵⁷. A continuació, en funció de les

⁵⁵ El 5 d'agost sortí del port de Barcelona la primera de les expedicions que anirien en direcció a les Illes, amb 1300 milicians. Organitzacions com Estat Català, molt implicades en aquesta campanya, aconseguiren mobilitzar un bon nombre de militants.

⁵⁶ *Front*, (10-VIII-36).

⁵⁷ Per tal d'unificar criteris, el Comitè Central de Milícies redactà les següents normes generals, que havien de seguir i desenvolupar els tècnics responsables de la instrucció dels milicians: "1) Hay que proporcionar a las Milicias el conocimiento y adiestramiento necesario del armamento y material de guerra que tiene que utilizarse en el combate, así como la forma de cuidarlo y conservarlo; también hay que instruirles en los diversos cometidos que tienen en el frente. Ambas enseñanzas requieren, para que sea eficaz aquella instrucción, reglas y métodos bien definidos y orientados hacia su inmediata utilización en el combate. 2) Teniendo en cuenta esto y lo reducido del tiempo disponible para la instrucción, se simplificará ésta, eliminando

necessitats i de les disponibilitats de cadascuna de les organitzacions, i sovint amb un estret marge de temps, després d'un breu període d'instrucció, se'ls enviava al front.

QUADRE 1. *Milícies de Sallent. Detall de l'adscripció política, dates d'allistament i sortida al front, Columna i front de destí.*

NÚM. MILICIANES	FRONT O LLOC	COLUMNA		SORTIDA AL FRONT		ALLISTAMENT	
		Núm	Denominació	Lloc	Data	Lloc i Organització	Data
137	Guadarrama		Roja y Negra	Sallent	9-IX-36	CNT Sallent	2-IX-36
128	Centre		Tierra y Libertad	Sallent	9-IX-36	CNT Sallent	2-IX-36
4	Vicién		Asasco	Sallent	21-VIII-36	CNT Sallent	2-IX-36
1	Vicién		Asasco	Sallent	9-IX-36	CNT Sallent	2-IX-36
3	Osca		Aguiluchos	Sallent		CNT Sallent	2-IX-36
4	Osca		Aguiluchos	Sallent	9-IX-36	CNT Sallent	2-IX-36
3	Osca		Aguiluchos	Sallent	10-IX-36	CNT Sallent	2-IX-36
2	Osca		Aguiluchos	Sallent	15-IX-36	CNT Sallent	2-IX-36
1	Osca		Aguiluchos	Sallent	16-IX-36	CNT Sallent	2-IX-36
1	Tardienta		Del Barrio	Sallent	28-IX-36	CNT Sallent	2-IX-36
1	Belchite	2a	Tarragona	Sallent	9-IX-36	CNT Sallent	2-IX-36
3	Pina		Durruti	Sallent	9-IX-36	CNT Sallent	2-IX-36
2	Pina		Durruti	Sallent	30-IX-36	CNT Sallent	2-IX-36
16	Alcanyís		Macià-Companys	Barcelona	7-IX-36	ERC	30-VIII-36
8	Osca		Del Barrio		5-IX-36	UGT Sallent	

QUADRE 2. *Milícies de Sitges (juliol-setembre 1936)*

NÚM. MILICIANES	FRONT O LLOC	COLUMNA		SORTIDA AL FRONT		ALLISTAMENT	
		Núm	Denominació	Lloc	Data	Lloc i Organització	Data
3	Casp	2ª	Ortiz	Barcelona	25-07-36	Pedralbes (CNT)	25-07-36
16	Casp	2ª	Ortiz	Barcelona	10-08-36	Pedralbes (CNT)	10-08-36
6	Mallorca	10ª	Zapatero	Barcelona	18-08-36	Pedralbes (CNT)	18-08-36
15	Leciñena	2ª	Grossi	Barcelona	5-08-36	Lenin (POUM)	
29	Leciñena	2ª	Grossi	Barcelona	21-08-36	Lenin (POUM)	
26	Madrid	17ª	Llibertat (López Tienda)	Barcelona		Carles Marx (PSUC-UGT)	Agost
1	La Zaida	2ª	Ortiz	Barcelona			13-08-36
1	Madrid	5ª	Cuartel Montaña	Barcelona		Carles Marx (JSUC)	26-09-36

QUADRE 3. *Milícies de Valls (juliol-setembre 1936)*

NÚM. MILICIANES	FRONT O LLOC	COLUMNA		SORTIDA AL FRONT		ALLISTAMENT	
		Núm	Denominació	Lloc	Data	Lloc i Organització	Data
12	Baix Aragó	2ª	Ferrer-Carod	Valls	26-08-36	ERC	22-08-36
1	Baix Aragó	2ª	Ferrer-Carod	Valls	5-08-36	CNT	
141	Puebla de Híjar	2ª	Sud-Ebre	Valls	19-09-36	CNT	
59	Puebla de Híjar	2ª	Sud-Ebre	Valls	19-09-36	UGT	
8	Puebla de Híjar	2ª	Sud-Ebre	Valls	19-09-36	POUM	
8	Puebla de Híjar	2ª	Sud-Ebre	Valls	19-09-36	FAI	
4	Puebla de Híjar	2ª	Sud-Ebre	Valls	19-09-36	PSUC	
2	Puebla de Híjar	2ª	Sud-Ebre	Valls	19-09-36	ERC	
2	Puebla de Híjar	2ª	Sud-Ebre	Valls	19-09-36	UR	
1	Puebla de Híjar	2ª	Sud-Ebre	Valls	19-09-36	Federació Sindicalista	
13	Puebla de Híjar	2ª	Sud-Ebre	Valls	19-09-36	Sense afiliació	

Font: Comitè Central de Milícies Antifeixistes *Relació dels subsídies que han de cobrar els milicians que lluiten al front*

Es difícil quantificar la xifra de milicians a Catalunya que durant el període juliol-octubre s'allistaren en algunes de les Columnes formades.

lo que no sirva directamente para conseguir la aptitud combatiente o especialista de los milicianos en lo preciso a las misiones que en la guerra tienen que desempeñar. 3) Como la moral del miliciano actual es elevadísima, no hace falta indicársela, y por consiguiente, todos los esfuerzos de los técnicos, en su misión de enseñanza, deben encontrarse en la parte técnica. 4) Esta enseñanza técnica se dividirá en teórica y práctica: en la primera, que tiene que ser la estrictamente indispensable, los técnicos deben enseñar las distintas clases de armamento, artefactos y material de guerra, que emplearán en el combate. En la instrucción práctica se dedicarán: al empleo de las armas y demás material de guerra, según los conocimientos teóricos adquiridos; práctica de tiro; formaciones a adoptar según las circunstancias, como por ejemplo, para amortiguar los efectos del fuego de artillería y de la aviación enemigas; aprovechamiento del terreno y obras de ofortificación ligera. Además, en caballería se enseñará a los milicianos a marchar a los distintos aires (paso, trote y galope) y pasar del uno al otro; también se les indicarán los cuidados que requiere el caballo, tales como su limpieza, piensos y agua. 5) Los milicianos destinados a los servicios de Ingenieros,

Sembla que a mitjans d'agost, el nombre de milicians passava amb tota probabilitat dels 20 mil, distribuïts al llarg dels aproximadament 400 quilòmetres del front aragonès⁵⁸. Cap a finals d'any, la xifra de milicians catalans mobilitzats en els diferents fronts, s'havia duplicat.⁵⁹ La filiació política d'aquests milers de voluntaris responia a la composició política del moviment obrer català. Segons el *Boletín de Información CNT-FAI*, a principis de setembre, dels 22.000 milicians mobilitzats en aquells moments, 13.000 corresponien a la CNT, 2.000 al PSUC i la UGT, 3.000 al POUM i 4.000 eren membres dels diferents cossos policials enviats al front. Aquestes xifres, encara que probablement distorsionades pel que fa a la proporció de les organitzacions, reflectien en qualsevol cas la força de la CNT⁶⁰. No només perquè aquesta organització era majoritària, sinó també perquè disposà inicialment de més mitjans materials -bàsicament armes- per a organitzar les seves columnes, a diferència d'altres organitzacions que tingueren més problemes per a proveir-se del material necessari. Les forces agrupades en les columnes formades pel PSUC i la UGT -superiors a la quantitat que donava el *Boletín*, àdhuc pel mes de setembre, i que s'incrementarien molt més els mesos següents- també foren nombroses i, de fet, donaren un gran impuls a aquestes organitzacions quan a l'increment de la seva influència política. Les seguien, les forces organitzades pel POUM i les que aconseguiria finalment agrupar l'ERC, després de molts esforços. I per últim, les forces que aconseguiren enquadrar organitzacions

Intendencia y Sanidad, además de aprender los movimientos indispensables para ellos, de los anteriormente reseñados, adquirirán los correspondientes a su especial misión; Barcelona, 2 de septiembre de 1936." (*Las Noticias*, 4-IX-36).

⁵⁸ El *Boletín de Información* xifrava a començaments de setembre en 22.000 el nombre de milicians catalans. Ricardo Sanz, ha escrit que durant el mes d'agost sortiren de la Caserna Bakunin uns 18.000 milicians (R. Sanz, *Los que fuimos a Madrid*, pàg. 73), una quantitat que de ser certa, creiem que en tot cas no correspon només fins al mes d'agost sinó que inclou com a mínim el mes de setembre, moment en el que sortí la Columna "Tierra y Libertad" que ell mateix cita com a una de les que formaren part d'aquest contingent de milicians. Per la seva banda, Vicenç Guarnier afirma que quan fou nomenat subsecretari de la Conselleria de Defensa de la Generalitat (12 d'agost de 1936) n'hi havia entre 40 i 48 mil milicians (*Cataluña en la Guerra de España*, pàg. 200), i Salas Larrazábal xifra en uns 18 mil el nombre de milicians que cobrien a l'agost el front d'Aragó, mentre que M. Alpert considera improbable que passessin de 25 mil el nombre de milicians en el front "a un mismo tiempo" (*El Ejército republicano*, pàg. 47). Una quantitat semblant a l'avançada per García Oliver, qui considera que no van passar de 30 mil (*El eco de los pasos*, pàg. 199).

⁵⁹ Abad de Santillán afirmà en una reunió de grups anarquistes celebrada el mes de desembre que en aquells moments n'hi havia prop de 40.000 homes mobilitzats (AHN-SGC, "Acta del Ple Regional de Grups Anarquistes celebrat el 6-XII-36", PS-Barcelona, *lligall 531*).

⁶⁰ A partir de les relacions de milicians que havien de cobrar el subsidi, hem fet un càlcul aproximat de la proporció amb la que cadascuna de les organitzacions contribuï. Hem pres com a referència els primers 2.400 milicians d'una relació ordenada alfabèticament, que anaren al front -la majoria entre juliol i novembre de 1936- i la proporció és la següent: CNT, 1199 milicians (un 49,9% del total); PSUC, 469 (19,5%); UGT, 50 (2%); POUM, 209 (8,7%); ERC, 156 (6,5%); Partit Republicà d'Esquerra, 43 (1,7%); Partit Federal Ibèric, 21 (0,8%); Partit Sindicalista, 27 (1,1%).

com Estat Català, Partit Republicà d'Esquerra, Partit Federal Ibèric o Partit Sindicalista -aproximadament per aquest ordre-, molt més inferiors pel que respecta al nombre de llurs components, que les anteriors.

3.4. Cap a l'estructuració d'un poder revolucionari a Catalunya? Relacions entre el Comitè Central de Milícies Antifeixistes i els diferents poders locals.

Enmig d'una xarxa de poders autònoms locals, que actuaven en funció de les necessitats més immediates i seguint un criteri dictat exclusivament pel seu àmbit d'actuació, l'activitat i les decisions del Comitè Central de Milícies apareixia per al conjunt de Comitès Locals només com a una referència a seguir i, en tot cas, amb un poder vinculant relatiu. S'emparaven en la seva autoritat per a actuar, però a partir d'ací les decisions que es poguessin adoptar no sempre eren coincidents. És veritat que, donat el caràcter que presidí la formació del Comitè Central de Milícies i de totes les seccions dependents d'aquest organisme –resultat d'un acord entre organitzacions-, el grau de compliment de les seves disposicions podia variar, d'entrada, segons el grau d'identificació que cadascuna d'elles establís amb les resolucions que s'adoptaven. I és veritat també que, a més, en el cas que totes estiguessin d'acord, la disciplina interna de les organitzacions no sempre garantia que el que defensaven els dirigents fos també assumit per les bases militants. Però en realitat, fou el tipus de relacions que establí el Comitè Central de Milícies amb els diferents Comitès, així com la política general de les organitzacions, el que facilità que fos així. Difícilment podia ser d'una altra manera donat que el Comitè Central de Milícies no només no va impulsar que els diversos comitès es constituïssin com a autèntiques autoritats locals i es coordinessin sota la seva direcció, sinó que ben al contrari, va impedir que aquests ampliessin el seu camp d'acció més enllà d'actuar com a centres d'allistament i organització de milícies, negant-los-hi capacitat per a realitzar altres tasques, així com per a usurpar les funcions que corresponien legalment als ajuntaments. En aquest

sentit, el Comitè Central de Milícies tingué la mateixa posició que el Govern de la Generalitat i la disposició governamental que preveia la constitució de Comitès Locals de Milícies com a instruments auxiliars de les autoritats. Així, pel Comitè Central de Milícies, els diferents Comitès Locals no constituïen sinó simples delegacions d'una autoritat revolucionària, que en tot cas havien de coexistir amb les autoritats legals, a les que s'havia de garantir la seva existència i prestar l'ajut necessari. En realitat, es tractava de la mateixa orientació que seguí el Comitè Central de Milícies en relació al Govern de la Generalitat, amb una única diferència: que la dinàmica general de la majoria dels Comitès Locals s'orientà, com hem exposat en els capítols anteriors, en una direcció contrària.

Una peça clau d'aquesta política fou la Comissió de Milícies Comarcals, constituïda com hem vist com a una de les seccions del Comitè Central de Milícies per a l'organització i reclutament dels milicians de fora de Barcelona, que fou l'encarregada de mantenir les "relacions" amb els diferents Comitès Locals i d'assessorar-los. Fou dirigida per Josep Miret i per Joan Pons, militants del PSUC i de l'ERC, respectivament, dos partits quina política general de restablir quan abans millor l'autoritat del Govern de la Generalitat, encaixava perfectament amb l'orientació que prendria la Comissió de Milícies Comarcals. La resta de delegats que formaren part d'aquesta secció foren: Artur Quintana, per l'ERC; Josep Coll, pel POUM; Soler, pel PSUC; Fidel Miró, per la FAI; José Giménez, per la CNT; Vinyals, per la UR; Josep Villalón, per l'ACR; i Joan Valldeperas, per la UGT⁶¹.

3.4.1. La Comissió de Milícies Comarcals.

A l'organigrama del Comitè Central de Milícies, la secció de milícies comarcals era l'encarregada d'establir les relacions amb els diferents comitès locals per a l'organització dels milicians de fora de Barcelona ciutat. Sembla que la seva primera activitat fou la de confeccionar una estadística amb els

⁶¹ *La Batalla*, (6-IX-36).

efectius a disposició dels comitès locals –tan pel que fa als milicians amb els que comptaven, com les armes de que disposaven- i la composició política dels mateixos. A tal efecte, va demanar la tramitació de dades referents a la constitució dels comitès locals i, alhora, va establir unes determinades normes que les organitzacions havien de respectar en el moment de constituir-los, si volien que aquests fossin reconeguts pel Comitè Central. Les dades que reclamava la Comissió de Milícies Comarcals eren les següents: "acta de constitució del Comitè Local amb segells de les organitzacions que l'integrin; nom de la localitat; partit judicial al que pertanyen i la respectiva comarca; organitzacions que integren el Comitè; nombre de milicians; material de guerra que controla el Comitè; nom i cognoms de cada milicià, especificant edat, estat, professió i nombre de fills; cos en que ha efectuat el servei militar i la categoria que tenia; i armes que sap manejar"⁶².

La norma principal que s'intentava fer complir a tot arreu, feia referència a la necessitat de que totes les organitzacions reconegudes com a antifeixistes estiguessin representades en el comitè, un criteri que, com hem vist, quan no es complia afectava generalment a les organitzacions de l'ERC i ACR. "La Comissió de Milícies Comarcals –deia una nota oficial publicada a diferents periòdics- es veu en el cas de comunicar que només reconeixerà la personalitat del Comitè Local o Comarcal constituïts amb les diverses representacions de les diferents organitzacions antifeixistes de les respectives localitats. Els Comitès Locals que es constitueixin sense acceptar la representació determinada de qualsevol organització antifeixista de la respectiva localitat, no seran reconeguts oficialment per la Comissió de Milícies Comarcals"⁶³.

L'advertiment volia dir que els comitès que no respectessin aquest criteri, podien tenir problemes en el moment en el que, per exemple, volguessin tramitar els salaris dels milicians que estaven a les seves ordres o volguessin utilitzar determinades instàncies oficials per a solucionar problemes.

⁶² *La Publicitat* (29-VII-36).

No obstant això, l'amenaça era difícil de complir, almenys durant els primers moments, i en qualsevol cas, el remei podia ser pitjor que la malaltia: ja hem vist també com alguns comitès resolien les seves dificultats econòmiques quan no tenien altres vies. En realitat, l'orientació antifeixista imposada des del mateix Comitè Central de Milícies a totes les seves seccions pretenia, també en aquest cas, corregir l'impuls classista que es manifestava en la constitució i actuació de molts comitès, disconformes amb la decisió d'haver de donar participació a organitzacions no revolucionàries. Val a dir, que fou el propi Comitè Central de Milícies el que acordà requerir al Comitè de Lleida per a que aquest donés entrada als representants de l'ERC.⁶⁴

La Comissió de Milícies Comarcals -a la que curiosament els cenetistes no li donaren aparentment cap importància si tenim en compte que deixaren que la seva presidència estigués en mans d'altres organitzacions- es distingí especialment en l'aplicació d'aquesta línia. Les seves manifestacions públiques, així com les seves orientacions, anaren sempre dirigides a reduir als diferents Comitès Locals a simples centres d'allistament de milicians i a reforçar el paper dels Ajuntaments com a autoritats oficials a les que s'havia de respectar. Així, davant la dinàmica oberta a molts municipis en els que els respectius Comitès estaven passant per damunt dels Ajuntaments i establien mesures revolucionàries com a fórmula de finançament per a obtenir mitjans econòmics amb els quals cobrir les despeses de la revolució, la Comissió de Milícies Comarcals feia pública la següent nota:

“Havent arribat a aquest Comitè de Milícies Comarcals nombroses queixes i denúncies segons les quals s'exigeixen elevades quantitats de diners a determinats ciutadans, per part dels Comitès Locals i, després d'haver comprovat que en la majoria dels casos es recorre a la intimidació i a l'amenaça, aquesta comissió manifesta:

⁶³ Aquesta nota fou publicada a diferents periòdics de Barcelona i comarques, com per exemple el Full Oficial de Sabadell (5-VIII-36) d'on hem extret la cita.

⁶⁴ Comitè Central de Milícies Antifeixistes, "Resum de la reunió del dia 2 de setembre de 1936".

Primer.- Els Comitès Locals de Milícies, no tenen altra missió que l'allistament, organització i ensinistrament dels milicians que s'ofereixin per a lluitar contra el feixisme, i exclou per tant, tota mesura de caràcter econòmic.

Segon.- Mentre subsisteixin els Ajuntaments, són aquests organismes i cap altre, els que tenen potestat per a establir els impostos, tributs i contribucions que siguin necessaris per a resoldre tots els problemes locals d'índole econòmica

Tercer.- En el cas que alguns Ajuntaments no corresponguin a la relació de forces socials existents en cada localitat, aquesta Comissió recomana a les organitzacions que representin els nuclis socials, sense representació o en representació inferior a la que correspongui, que ha de procedir a la constitució normal dels nous municipis salvant la representació proporcional que els correspongui.

Quart.- La Comissió de Milícies Comarcals no accepta cap responsabilitat del que pugués succeir si contra les seves indicacions, continuen aquestes exigències cominatòries que deshonren i desprestigien el nou ordre revolucionari".⁶⁵

Tres dies després, es tornava a insistir novament sobre la qüestió, fent-se ressò igualment de les "nombroses queixes" rebudes per part d'alguns Comitès Locals en relació a l'activitat d'altres Comitès Locals o grups de milicians que actuaven dins les seves localitats i procedien a efectuar "escorcolls i apropiació de domicilis particulars i col·lectius, a la detenció de ciutadans considerats enemics del nou ordre revolucionari, així com també a l'exigència de quantitats sota la pressió de l'amenaça". La Comissió de Milícies Comarcals intentà barrar el pas de tots aquells Comitès que pretenien influir o exercir la seva autoritat més enllà de l'àmbit de la seva jurisdicció i al respecte deixà molt clara la seva posició. "Consideren el Comitès Locals denunciants - deia la nota- i aquesta Comissió avala i rubrica la consideració, que tots els Comitès constituïts fins a la data i els que es van constituint, només tenen dret a actuar i moure's dintre els límits territorials que per la seva constitució els

corresponen, abstenint-se de manera absoluta d'intervenir en altres localitats".⁶⁶

La manca d'informació sobre l'activitat i composició dels comitès, i el fet que es tenia coneixement de que precisament moltes de les seves "recomanacions" no eren respectades a gran part dels municipis, va decidir finalment a la Comissió de Milícies Comarcals a prendre algunes mesures. En primer lloc, va intentar sostreure dels comitès locals l'organització i reclutament dels milicians, lliurant aquesta responsabilitat a uns Comitès Comarcals que s'havien de constituir d'acord amb la divisió territorial de Catalunya en 38 comarques, establerta l'any 1933⁶⁷. "La Comissió organitzadora de les Milícies Comarcals ha resolt que l'organització i el reclutament dels milicians que vulguin allistar-se a les Milícies s'efectuï a través de les delegacions comarcals. A aquest objecte ha acceptat la divisió territorial establerta per la Ponència de la Divisió Territorial (...) A partir de la radiació i publicació d'aquesta nota, els Comitès Comarcals de Milícies Antifeixistes creats a les capitalitats assenyalades, s'encarregaran de vetllar la constitució dels Comitès Locals i de reunir totes les dades (...)". La nota finalitzava amb l'observació de que els Comitès Comarcals tindrien "l'obligació de donar compte de la marxa de l'esmentada organització i de recollir totes les consignes que estableixi la Comissió de Milícies Comarcals".⁶⁸

La utilització per part del Comitè Central d'aquesta estructura territorial com a fórmula d'organització de les milícies, anava dirigida a solucionar els problemes i inconvenients de la manca d'aparell administratiu, i a facilitar el reclutament. Però també, i aquest fou el principal objectiu polític,

⁶⁵ Nota publicada a diversos periòdics de fora de Barcelona. La cita és del periòdic de Terrassa *L'Acció*, (8-VIII-36).

⁶⁶ *La Publicitat*, (11-VIII-36). La nota de la Comissió de Milícies Comarcals acabava així: "Aquesta manifestació no exclou la possibilitat que cada Comitè Local pugui adreçar-se als altres Comitès de les localitats properes aconsellant accions, denunciant fets i proposant el que considerin beneficiós per al millor desenvolupament de la campanya contra el feixisme, deixant sempre, però, a mans dels Comitès Locals afectats l'execució de totes les actuacions. Creiem que per evitar lluites fratricides entre els mateixos Comitès Locals, tothom acceptarà i acatarà les disposicions de la Comissió Comarcal.- Josep Miret, responsable de la Comissió Comarcal".

⁶⁷ *La Publicitat*, (2-VIII-36), "Noticiari del Comitè de Milícies". El Comitè Central de Milícies i, concretament, la Comissió de Milícies Comarcals, fou el primer organisme que utilitzà amb caràcter general la divisió territorial de Catalunya en comarques – elaborada per la Ponència que dirigí Pau Vila l'any 1933– per a crear la seva pròpia estructura territorial, fins i tot abans que fos implantada pel Govern de la Generalitat. Altres organismes sorgits de la revolució, com el, Consell d'Economia o el CENU, adoptaren igualment aquesta estructura.

⁶⁸ *La Publicitat*, (2-VIII-36).

cercava eludir i/o controlar aquells comitès més rebecs a acceptar les seves directrius. Amb l'estructura que es proposava, la Comissió de Milícies Comarcals ja no tindria que enfrontar-se amb un munt de Comitès Locals immersos en una dinàmica que feia molt difícil la tasca "normalitzadora" d'aquella, sinó amb uns organismes de caràcter supralocal, constituïts sobre tot i de forma més accentuada que els Comitès Locals, com a delegacions de les organitzacions, i per aquest motiu, una mica més allunyats de la pressió revolucionària. A més se'ls hi conferia l'obligació de recollir totes les consignes que pogués establir la Comissió de Milícies Comarcals. D'altra banda, aquesta estructura feia més difícil l'exclusió d'organitzacions que a vegades es donaven en alguns Comitès Locals.⁶⁹

En efecte, el Comitè Central no formulà cap disposició sobre la forma concreta amb la que s'havia de procedir per a la constitució d'aquests Comitès Comarcals, però deixà molt clar que només podrien participar en els mateixos els Comitès que estiguessin degudament constituïts. "Arribat el moment de constituir els Comitès Comarcals Antifeixistes -deia una nota dirigida per la Comissió de Milícies Comarcals als Comitès Locals sobre els quals s'havien formulat queixes o no es tenien notícies- que han d'entendre en l'organització, allistament i instrucció dels milicians de les respectives comarques, aquesta Comissió té a bé comunicar-vos que solament tindran dret a tenir representants en els esmentats Comitès Comarcals, aquells Comitès Locals que hagin legalitzat llur formació i es trobin registrats al nostre departament. Per tant, havent resolt que l'estructuració dels Comitès Comarcals es faci en data propera, us fem sabedors per tal que procediu a registrar i legalitzar el vostre Comitè, ben entès que, de no fer-ho així, us exposeu a perdre la representació que us correspon en els Comitès Comarcals que anem a crear".⁷⁰

⁶⁹ *La Publicitat*, (2-VIII-36). L'estudi d'Oriol Nel·lo "El Govern local a les comarques gironines durant els primers mesos de la guerra i la revolució (juliol-desembre de 1936)", publicat a *La Guerra Civil a les comarques gironines*, suggereix que el Comitè Central de Milícies utilitzà el projecte de divisió territorial de Catalunya perquè necessitava una estructura organitzativa que, en absència de l'aparell administratiu de l'Estat, l'ajudés a centralitzar els diferents comitès locals. Creiem, però, tal i com exposem en el text, que la utilització del projecte de divisió comarcal tenia com a finalitat política fonamental la de disciplinar la reraguarda, instal·lant un model en el que seria més fàcil assegurar el pes dels aparells de les organitzacions per a imposar la política "antifeixista". D'altra banda, l'estructuració a nivell comarcal serví també per a "trencar" l'organització provincial d'alguns sindicats.

La proposta no trobà el suport entusiasta entre els Comitès Locals. Més aviat al contrari, es veié amb un cert recel i exigí que tant els responsables de la Comissió de Milícies Comarcals -que hagueren de realitzar molts viatges per les diferents poblacions i entrevistes amb els responsables dels Comitès Locals per tal d'explicar en què consistia la iniciativa- com la resta de dirigents polítics i sindicals més compromesos, haguessin de fer un esforç per convèncer a tothom de que amb la constitució dels Comitès Comarcals no perdrien cap de les facultats que tenien. Aquest fou, per exemple, el missatge que portaren els delegats Valldeperas i Jiménez a l'Assemblea celebrada a Lleida el 13 de setembre per a constituir el Comitè Comarcal del Segrià.⁷¹ Altres referències sobre actes semblants, ens fa pensar que si bé no provocà cap oposició directa, costà molt que la proposta fos acceptada. Per exemple, el 3 de setembre es celebrà a Girona una Assemblea dels Comitès Antifeixistes de les comarques gironines, a la que assistiren 420 delegats. Aquesta Assemblea, presidida pels Comitès de Puigcerdà, Girona, Figueres i Olot, no aconseguí un altra cosa que un tímid acord sobre la conveniència de que tots els Comitès Locals allà representats establissin contacte amb els Comitès Comarcals que s'havien de constituir.⁷²

De fet, el ritme de creació dels Comitès Comarcals de Milícies s'alentí més del que s'esperava i no fou fins ben entrat el mes de setembre que es començaria a formalitzar la constitució d'alguns d'ells, justament quan s'entrava en la recta final de l'existència dels Comitès Locals. Per exemple, el Comitè Comarcal de Milícies Antifeixistes del Segrià es constituí finalment, després de dues reunions, el 20 de setembre⁷³. El d'Osona es constituiria a

⁷⁰ Circular del Comitè Central de les Milícies Antifeixistes, secció Milícies Comarques, signada per Josep Miret, amb data 28 d'agost de 1936. Hem trobat aquesta referència, en la circular que la Comissió de Milícies Comarcals dirigí al Comitè d'Alins (AHC de Sort).

⁷¹ La ressenya d'aquesta assemblea a *Acrucia*, 16-IX-36.

⁷² *L'Autonomista*, 9-IX-36.

⁷³ *Diari de Barcelona*, 25-IX-36, *UHP*, 21-IX-36, i *Acrucia*, 20-IX-36. Tenim notícies també de l'Assemblea dels Comitès Antifeixistes de Girona i Comarques celebrada el 3 de setembre, en la que amb assistència de 420 delegats i sota la presidència dels Comitès de Puigcerdà, Girona, Figueres i Olot, s'acordà entre d'altres coses que els comitès locals havien d'establir contacte amb els comitès comarcals respectius, però desconeixem si aquests es varen constituir finalment en tots els casos (*L'Autonomista*, 9-IX-36). Pel que fa a l'Alt Empordà, tenim notícia de l'existència d'un periòdic, *Brollador*, editat pel Comitè Comarcal de les Milícies Antifeixistes, que va aparèixer el 8 d'octubre, i que probablement va ser el primer i últim número d'aquesta publicació.

mitjan de setembre, igual que el de la Segarra, Urgell i les Garrigues⁷⁴. Aproximadament per aquestes dates, es constituí a Igualada el Comitè Comarcal de l'Anoia, i probablement també el del Baix Ebre, mentre que a la Seu d'Urgell es formà el Comitè Comarcal el 18 de setembre. Aquest últim sabem que el formaren 8 membres, 5 dels quals representaven als pobles de la comarca i 3 que corresponien a la Seu.⁷⁵ A principis d'octubre es constituiria el Comitè Comarcal del Bages i el dia 11 es convocà a Valls una assemblea de delegats de Comitès Locals per a constituir el que corresponia a l'Alt Camp.⁷⁶

D'altra banda, cal considerar, com hem apuntat repetidament, que el fet que aquests Comitès es constituïssin, no significava que els acords que poguessin prendre fossin acceptats després per tots els Comitès Locals. Per exemple, un dels acords del Ple del Comitè Comarcal Antifeixista amb seu a Vic, fou el de fixar una quota per al sosteniment de les Milícies, proporcional al nombre d'habitants de cada poble, però això no impedí que el Comitè de Torelló mostrés el seu desacord amb la mesura aprovada i que fins i tot suspengués el lliurament de qualsevol quantitat, fins que no se'l demostrés que aquestes eren imprescindibles⁷⁷.

Així, doncs, el procés d'organització dels Comitès Comarcals de Milícies no fou fàcil. Cada Comitè Local s'havia constituït en un poder autònom i resultava molt difícil que sense un projecte de centralització política per part dels poders revolucionaris, aquells renunciessin a part de les

⁷⁴ Sobre la constitució del Comitè Comarcal d'Osona, v. Josep Casanovas, *Quan les campanes van emmudir*, pàgs. 113-114. Els altres, v. *La Humanitat*, 15-IX-36.

⁷⁵ Sobre el Comitè Comarcal de l'Anoia, v. *Solidaridad Obrera*, 18-IX-36; i *Las Noticias*, 30-IX-36. Sobre el del Baix Ebre, v. *Treball*, 19-IX-36. Sobre el que es formà a la Seu d'Urgell, v. *Actes del Comitè Local de les Milícies Antifeixistes de la Seu d'Urgell*, sessió corresponent al 18 de setembre de 1936.

⁷⁶ Sobre el Bages, v. *El Dia*, 2-X-36. I pel Comitè Comarcal de l'Alt Camp, v. *Acció Sindical*, 15-X-36.

⁷⁷ "Escrit del Comité Revolucionario Antifascista de Torelló CNT-FAI, al Comité Comarcal Antifascista de Vic", 26 de setembre de 1936, document reproduït al llibre de Josep M. Villar, *Torelló / Aquell setembre de mort*, pàg. 133. L'escrit deia el següent: "camaradas: según informe de nuestro delegado al Pleno que se ha celebrado últimamente en esa ciudad, resulta que los gastos de sostenimiento del mismo han de ser sufragados por proporción de habitantes de los pueblos que dependen del comarcal cuya ordenación y determinio nos ha parecido muy acertado. No obstante no estamos de acuerdo en cuanto al montante de esta parte alícuota por habitante ya que la cuota de 5 céntimos por habitante nos parece excesiva y gravosa para los que hemos de hacerlo efectivo. Por lo tanto hacemos constar que este Comité ha desaprobado tal convenio y por el momento hemos suspendido el envío de la cantidad que corresponde en espera de que nos dareis una aclaración y nos demostrareis que las cantidades, que juzgamos considerables, que se recauden son imprescindibles. Al propio tiempo notamos que la asignación a Milicias es algo elevada y entendemos que en atención a las circunstancias actuales podrían reducirse. Todo esto es únicamente a base de sugerencia y deseamos que meditéis sobre los puntos que indicamos para darnos un detalle que nos resulte más práctico".

atribucions que s'havien conferit com a única garantia per a defensar la revolució.

Enmig del desgavell i de la multiplicació d'iniciatives que sorgien per tot arreu, les primeres setmanes foren d'una gran descoordinació. Malgrat les crides que efectuà la Comissió de Milícies Comarcals per a que tots els Comitès constituïts comunicessin la seva composició i altres dades d'interès, sembla que aquestes no tingueren molt èxit. Per aquesta raó, paral·lelament a que s'iniciava el procés per a constituir els Comitès Comarcals, es prengué igualment la decisió d'enviar per diversos punts de Catalunya unes delegacions per a saber quina era realment la situació i controlar millor la formació dels Comitès Locals i l'allistament i organització dels milicians a través dels esmentats Comitès Comarcals. Durant tot el mes d'agost i la primera quinzena de setembre, delegats d'aquesta secció recorregueren algunes de les principals poblacions catalanes, i s'entrevistaren amb els representants dels Comitès per a intentar esbrinar llur composició, el número de milicians amb el que comptaven, la forma com s'obtenien els recursos econòmics per a pagar-los, l'armament que controlaven i les relacions amb els respectius Ajuntaments.

Els informes que redactaren aquests delegats confirmen com s'havia generalitzat el sistema dels impostos revolucionaris sobre la gent benestant, com s'havia generalitzat igualment la col·lectivització de terres i la incautació d'empreses i serveis sota l'impuls o supervisió dels Comitès, i com la majoria dels ajuntaments que funcionaven ho feien sota control dels Comitès respectius. Així mateix, els informes no deixen dubtes sobre els problemes que es trobaren en alguns pobles i la missió "normalitzadora" de la que eren portadors⁷⁸. Sempre que pogueren, en totes aquelles situacions en les que els ajuntaments havien deixat de funcionar a causa de l'acció revolucionària, "aconsellaren" als Comitès que restablissin immediatament el seu funcionament. Per exemple, referint-se a una de les poblacions que visitaren, un dels informes que lliuraren als responsables de la secció Comarques del

⁷⁸ Vegeu la part de documents.

Comitè Central de Milícies deia que "en Mollerussa existia cierta tirantez entre los miembros del Comité Local Antifascista. Esta tirantez era motivada por desconocimiento de la situación que vivimos. El Ayuntamiento por decisión del Comité Local Antifascista había dejado de funcionar. Merced a nuestra intervención, logramos unificar a las diferentes tendencias y poner en marcha el Ayuntamiento".⁷⁹

Malgrat l'indisimulat esforç dels delegats de la Comissió de Milícies Comarcals per donar en els seus informes una visió de normalitat, de cordialitat entre tots els sectors, i de bon funcionament, les dades que recolliren revelen perfectament com s'estava organitzant el nou ordre revolucionari arreu de Catalunya -molt diferent de l'ordre revolucionari que preconitzava la mateixa Comissió de Milícies Comarcals- i com els Comitès disposaven d'una nombrosa força miliciana, amb armament relativament suficient per a mantenir i defensar les conquestes revolucionàries, així com per a garantir el control de la reraguarda. D'altra banda, les diferents entrevistes que celebraren amb els responsables dels Comitès Locals de les poblacions visitades, serviren per a poder comprovar directament les dificultats que hom podria esperar si volien imposar els criteris del Comitè Central pel que respecta a l'actuació dels diferents poders locals.

En funció de les dades obtingudes després de recórrer més d'una trentena de poblacions -del Baix Llobregat, Anoia, Maresme, la Selva, el Gironès, l'Alt i Baix Empordà, Segarra, Urgell, Segrià, les Garrigues, Conca de Barberà i Ribera-, es pot calcular en gairebé uns 2.500 el nombre de milicians al servei dels comitès respectius –sense comptar els milicians que havien anat al front-, i xifrar en més de 440 el nombre d'armes llargues –entre màusers, mosquetons i winchesters-, en 287 les armes curtes i en com a mínim 670 escopetes de caça, l'armament del qual disposaven⁸⁰.

⁷⁹ AHN-SGC, PS-Barcelona, *llogall* 1048. La delegació que elaborà aquest informe recorregué 15 municipis: Martorell, Esparreguera, Igualda, Cervera, Tàrraga, Bellpuig, Mollerussa, Bell-lloc d'Urgell, Vimbodí, Santa Coloma de Queralt, Capellades, Piera, les Borges Blanques, Vinaixa i Falset.

⁸⁰ Les dades han estat elaborades a partir dels següents documents: "Informe de los delegados del Comité Central Antifascista – sección comarcas-, Valdeperas y Giménez", amb data 12 d'agost de 1936, i "Informe que el delegat Joan Valdeperas, representant de la UGT en el Comitè Central Antifeixista, secció comarques, presenta a la consideració del Comitè del PSUC", amb data 13 d'agost de 1936 (AHN-SGC, *llogall* 921, sèrie PS-Barcelona). També de l'informe elaborat pels mateixos delegats,

QUADRE 4. *Milicians i armes a principis d'agost, segons els informes dels delegats del CCMA.*

MUNICIPIS	MILICIANES	ARMAMENT
Montcada	90	
Granollers	80	Màusers i mosquetons: 55; metralladores: 2; i unes 25 pistoles
St. Hilari Sacalm	25	7 mosquetons, 5 pistoles, 17 escopetes de caça
Anglès	50	
Sta. Coloma de Farners	36	9 mosquetons, 40 escopetes de caça, 13 pistoles
St. Celoni	50	4 mosquetons, 1 winchester, 45 escopetes de caça
Breda	15	2 màusers, 1 mosquetó, 1 winchester, 80 escopetes de caça i 5 pistoles
Arbúcies	200	1 màuser, 4 winchesters, 150 escopetes de caça, 20 pistoles
Banyoles	80	12 mosquetons, "una infinitat d'armes de caça", i 7 pistoles
Fígueres	120	
Portbou	70	40 mosquetons i màusers
Port de la Selva	40	18 escopetes de caça
Roses	33	21 màusers, 35 escopetes de caça, i 15 pistoles
Torroella de Montgrí	50	25 màusers, 40 escopetes de caça, i 15 pistoles
La Bisbal	30	
Palafrugell	40	Màusers i mosquetons: 24, 40 escopetes de caça, i 30 pistoles
Palamós	70	42 màusers, 1 winchester, i 27 pistoles
St. Feliu de Guíxols	150	150 màusers, 75 escopetes de caça, i 85 pistoles
Caldes de Malavella	15	13 màusers, 4 mosquetons, i 30 escopetes de caça
Blanes	70	
Malgrat	60	6 mosquetons, i 50 escopetes de caça
Calella	70	
Tordera	40	50 escopetes de caça
Badalona	400	
Martorell	138	
Esparreguera	76	
Igualada	130	
Cervera	55	40 fusells, 40 pistoles
Tàrraga	80	
Bellpuig	12	
Mollerussa	35	
Bell-lloc d'Urgell	20	
Vimbodí	40	
Santa Coloma de Queralt	40	
Capellades	25	
Piera	50	
Les Borges Blanques	70	
Vinaixa	30	
Falset	30	

Font: Informe de los delegados . . .

L'existència d'aquests grups de milicians i d'aquest armament en poder dels diferents Comitès Revolucionaris -que d'altra banda, suposava objectivament un seriós obstacle per a qualsevol iniciativa que pretengués la

amb data 25 d'agost de 1936 (AHN-SGC, *llogall 1048*, sèrie PS-Barcelona). El primer informe fou redactat conjuntament pels dos delegats citats i presentat naturalment a la Comissió de Milícies Comarcals, mentre que el segon -de caràcter privat- el redactà Joan Valldesperas pel seu partit, i en ell, a banda de comentaris interessants sobre la situació del partit unificat en les localitats que visitaren, es pot trobar totes les dades referents a l'armament del que disposaven els Comitès i que, paradoxalment, no apareixen en l'informe "unitari". D'altra banda, cal tenir en compte que les dades referents a l'armament es poden considerar amb tota probabilitat com a mínimes, perquè de ben segur, les organitzacions i els Comitès, no declaraven les armes de les que

plena restauració de l'autoritat del Govern de la Generalitat- fou utilitzada per a llançar una campanya i preparar un estat d'opinió contrari als nombrosos grups armats existents a tot arreu. En efecte, durant el mes d'agost i especialment a partir de setembre, en els medis oficials s'endegà una forta campanya que amb la consigna “armes al front” pretenia desarmar, o si més no reduir, els efectius materials i humans d'aquestes milícies de reraguarda. Inicialment, els dirigents de la CNT, especialment els qui tenien alguna responsabilitat amb les operacions militars, hi col·laboraren decididament. La campanya es recolzava en un argument –que els milicians que lluitaven als fronts estiguessin convenientment armats- al que ningú, des del camp republicà, es podia oposar. Malgrat això, probablement aquesta no era la única finalitat: en realitat l'armament del que disposaven els Comitès podia ser eficaç per a exercir tasques coercitives o intimidatòries relacionades amb la defensa de l'ordre revolucionari en els pobles, però la utilitat al front de bona part d'aquest material era més que discutible. El que realment es necessitava al front no era tant fusells com, sobretot, cartutxos. Un dels tècnics militars del Comitè Central de Milícies, Guarner, afirmava a principis de setembre davant la resta de membres d'aquest organisme que la presa d'Oscà depenia d'un milió de cartutxos⁸¹. D'altra banda, molts dels milicians al servei dels seus respectius comitès, compatibilitzaven aquesta tasca amb el seu treball habitual, per la qual cosa cal considerar-los com a una força de reserva, com a una gent amb la que es podia comptar si les circumstàncies ho exigien⁸². Però el fet real és que l'existència d'aquesta situació, afegida al fet –també real- de la manca de material de guerra a les diverses columnes de milicians que operaven al front d'Aragó, fou utilitzada com a *leit motiv* pels partidaris de disciplinar la reraguarda en el sentit d'imposar un ordre republicà, en contraposició a l'ordre revolucionari.

disposaven en realitat. Cal tenir en compte, també, que l'armament comptabilitzat segons els informes dels delegats (vegeu Tabla), fan referència a només una vintena de poblacions, per la qual cosa, és de suposar que el nombre total era força superior.

⁸¹ Comitè Central de Milícies Antifeixistes, *Acords ...*, 4 de setembre de 1936.

⁸² Per exemple, els 200 milicians d'Arbúcies es trobaven dins aquest apartat: tots treballaven en les seves feines habituals i es tornaven per a prestar els serveis de control i vigilància.

Aquest argument fou també utilitzat per la Comissió de Milícies Comarcals per a intentar reduir el nombre de milicians. “Després d’escoltar els informes dels equips que acaben de recórrer Catalunya –deia una nota oficial que es publicà a la premsa- en viatge d’informació, i per establir contacte entre la població més important i la Comissió de Milícies Comarcals, hem arribat entre d’altres conclusions, a la de que, en els pobles, hi ha un nombre excessiu de milicians en servei permanent, en relació a la tasca que han de desenvolupar. Com sigui –proseguia la nota- que el sosteniment dels milicians en servei actiu va a càrrec o bé dels comitès antifeixistes o bé dels municipis, i, en definitiva dels mateixos treballadors de cada localitat, el Comitè de Milícies Comarcals creu necessari advertir la conveniència de reduir fins al mínim possibles els grups de servei, perquè, ultra la capacitat de resistència econòmica de cada poble, evitaria quelcom l’espectacle innecessari dels nombrosos grups armats, ensems que es reintegrarien al treball nombrosos milicians, que des d’aquest camp d’acció contribuirien a la lluita revolucionària en la mateixa escala que hi contribueixen els que es troben al front”.⁸³

Però tot i l’esforç que va desplegar la Comissió de Milícies Comarcals i les seves indicacions, el seu president havia de reconèixer a mitjan setembre en un parlament radiat i dirigit a tots els comitès locals i comarcals, que no s’havien assolit alguns dels objectius fixats, especialment els que feien referència a la composició dels comitès i a determinats aspectes de la seva activitat. En un curt discurs que en aquells moments es podria qualificar d’ordre, i després de proclamar que vuit-cents pobles havien respost a la crida del Comitè Central de Milícies, constituint els seus respectius comitès –en realitat, molts d’aquests comitès ja estaven constituïts abans que la Comissió de Milícies Comarcals fes cap crida- i que la xifra de milicians inscrits ascendia a quaranta mil, enumerà els aspectes sobre els que no podia expressar idèntica satisfacció i que restaven pendents de solució. “La resistència a acceptar en el si dels Comitès la representació de determinades organitzacions; la interferència d’uns Comitès en la marxa i actuació d’altres Comitès de distintes

localitats, provocant conflictes de poble a poble; la satisfacció contrarevolucionària i criminal d'odis personals i vengances personals, llarg temps covades, que deshonren els que les cometen i els que les consenten; els saqueigs monstruosos de les collites dels treballadors del camp que provoquen una resistència i uns recels que només serveixen per a frenar la marxa revolucionària i estalonar els nostres exèrcits al front; l'existència excessiva de material de guerra en aquelles contrades on no hi ha guerra ni perill de guerra, material que podria ésser emprat eficaçment pels seus posseïdors en els sectors de lluita, demostrant així llur coratge i valentia; les incursions de bandes armades que sense documentació de cap mena procedeixen a escorcolls que s'acosten al robatori i a execucions capricioses desautoritzades pels Comitès Locals responsables; l'evident filtració en les organitzacions antifeixistes de nuclis socials que fins al dia 21 de juliol es trobaven a l'altre costat de la barricada i que representen un innegable perill.”⁸⁴

Per a capgirar aquesta situació, de moment, la Comissió de Milícies Comarcals no disposava de més armes que la dissuasió política per a convèncer, a banda d'exercir una certa pressió envers aquells Comitès sobre els que tenia notícies o queixes. A finals de setembre, una nova circular de la Comissió de Milícies Comarcals, tornava a demanar dades sobre algunes de les activitats desenvolupades pels Comitès "en allò que fa referència als pagaments de subsidis als milicians, obres públiques, donatius de guerra, manutenció i allotjament de la població civil, adquisició de material de guerra, ajut a les víctimes i altres atencions derivades de les exigències imposades per la lluita antifeixista (...) tan detallada com es pugui dels mitjans econòmics de què us heu valgut, la quantitat que us ha estat possible de recollir i la destinació que hi heu donat".⁸⁵

La qüestió començaria a canviar amb la dissolució del Comitè Central de Milícies i totes les seves seccions i la integració de la Comissió de Milícies

⁸³ *El Dia*, (4-IX-36)

⁸⁴ Aquest discurs radiat de Josep Miret fou reproduït a *La Publicitat*, (13-IX-36).

⁸⁵ "Comitè de Milícies Antifeixistes. Milícies Comarcals". L'escrit consultat anava dirigit al Comitè de Torelló i porta la data del 24 de setembre de 1936 (AM de Torelló, "Serveis militars, carpeta núm. 6").

Comarcals en la Junta de Seguretat Interior. A banda de tota la bateria de disposicions legals que els Governos de la Generalitat posarien en marxa, la Junta de Seguretat Interior disposaria de més mitjans per a disciplinar la reraguarda i, sobretot, de la disposició dels dirigents de les principals organitzacions per a fer-ho.

Capítol 4. La "pugna" entre el Comitè Central de Milícies i el Govern de la Generalitat.

Amb la sublevació d'una part de l'aparell de l'Estat contra la l'ordenament constitucional vigent aleshores, la legalitat republicana quedà trencada. A més, l'esclat de la revolució social obrí una profunda bretxa en les diferents institucions de l'aparell d'Estat. Al costat del poder legal o constitucional que encara quedava en peu, havia sorgit un poder revolucionari, atomitzat, que sense entrar inicialment de forma directa en competència amb el primer, en la pràctica, i com a conseqüència de la pròpia marxa de la situació, així com de l'empenta popular i de les iniciatives que s'adoptaren, l'anul·lava o reduïa substancialment.

Certament, la reacció popular no anava dirigida de manera conscient contra els poders legalment establerts, els quals, d'altra banda, havien sofert l'escomesa dels militars aixecats i lluitaven contra ells. L'objectiu de les masses que es mobilitzaren, no es manifestà de forma expressa en cap moment, ni per cap organització, a favor de la substitució del Govern de la Generalitat per un Govern revolucionari. Tampoc hi hagué per part d'aquelles, una reacció violenta contra les autoritats o els poders legals en general, a excepció, com hem vist, d'aquells casos en els que s'enfrontaren amb el moviment revolucionari, a propòsit justament de qui exercia l'autoritat i en nom de què. Però a mesura que anaven passant els dies, la mateixa acció quotidiana de les masses revolucionàries, les necessitats dictades per la mateixa situació i el procés a través del qual, una part molt important del moviment obrer assumí directament en les seves mans la responsabilitat d'endegar la producció, de reanudar els serveis ciutadans interromputs, o d'organitzar la defensa i controlar l'ordre públic, posà les bases d'una nova "legalitat", diferent de la que existia fins el 19 de juliol, i que serví per a legitimar en el seu nom totes les realitzacions revolucionàries. Entre la militància obrera, sense atènyer-nos a cap adscripció política o sindical concreta, s'estengué una idea molt senzilla: la legalitat republicana no havia servit per a impedir l'aixecament militar, calia,

doncs, implantar una de nova. Això, insistim, no tingué traducció en l'àmbit del poder polític perquè, en general, la majoria de les organitzacions del moviment obrer i, per suposat, del republicanisme, orientaren la seva acció política -naturalment amb matisos- cap a la defensa del règim amenaçat pel feixisme.

Però altra cosa fou la situació que es creà per la pròpia dinàmica dels esdeveniments, que moltes vegades no tenia res a veure amb determinades orientacions polítiques. Des del punt de vista de la situació dels poders legals, la xarxa de comitès existents per tot Catalunya i, particularment, el Comitè Central de Milícies, s'havien convertit en relació a aquells, en un contrapoder "de facto". És veritat com afirma F. Bonamusa "que la Generalitat continuava conservant els mecanismes de gestió de les finances, el control de la radiodifusió, les relacions polítiques i econòmiques amb el Govern de la República i les referències internacionals. La Generalitat conservava també diversos mecanismes i institucions d'ordre públic i d'administració de justícia, en particular, la vigilància i el seguiment dels militars implicats en l'aixecament, a més de qüestions de dret civil i financer"¹. I el que no és menys important: continuava exercint les funcions del poder executiu, aprovant decrets i quantes disposicions fossin necessàries, que adquirien caràcter oficial amb la publicació en el Butlletí Oficial de la Generalitat de Catalunya, que d'altra banda no deixà d'aparèixer en cap moment. No obstant això, la seva posició estava absolutament supeditada a l'actitud de les organitzacions obreres i, en certa forma, depenia d'elles. Més concretament, durant els primers moments, gairebé totes les qüestions polítiques importants es consultaven amb les organitzacions obreres, quan no passaven abans pel Comitè Central de Milícies, on es prenia la decisió.

De fet, el Govern de la Generalitat exercí un control sobre tot allò que les organitzacions obreres cediren voluntàriament, bé perquè aquestes no jutjaren important retenir sobre el seu control directe, o bé perquè

¹ Francesc Bonamusa, *Política i finances republicanes, 1931-1939 / Lluís Mestre i Capdevila, Comissari Conseller a Tarragona (1936-1937) i Director General de Finances de la Generalitat de Catalunya (1937-1939)*, pàgs. 102-103.

consideraren més prudent que fossin les autoritats legals les encarregades de fer-ho. Referint-se a aquesta situació, Abad de Santillán escriví que el Govern de la Generalitat "siguió existiendo y mereciendo nuestro respeto, pero el pueblo no obedecía más que al poder que se había constituido por virtud de la victoria y de la revolución, porque la victoria del pueblo era la revolución económica y social"². En realitat, en aquelles funcions que el Govern de la Generalitat per una raó o una altra retingué, hom podia apreciar la seva posició mediatitzada pel poder revolucionari, que en última instància era qui finalment acabava decidint en la majoria dels casos. N'és un exemple, el paper que li va tocar jugar al Govern de la Generalitat, davant les nombroses peticions dels diferents representants del cos diplomàtic acreditat a Barcelona, relacionades amb la situació dels seus súbdits. Precisament, queixant-se d'aquestes circumstàncies i en nom de tots ells, Norman King, cònsol britànic i alhora degà del cos consular a Barcelona, adreçava el 25 de setembre un escrit a Joan Casanovas en els següent termes: "Ahora bien, V.E. comprenderá que me encuentro en una situación difícil, pues, de un lado, V.E. me informó que los extranjeros únicamente necesitaban el visado de la policía para salir del territorio, pero, de otro lado, mis colegas constantemente me indican que sus nacionales no han podido salir sin la previa obtención de un visado de la organización de las Milicias"³. Fins i tot, els membres del Govern, sovint hagueren de recórrer als seus "contactes" en el Comitè Central de Milícies per tal d'obtenir passaports per a determinades persones, la qual cosa provocà no pocs conflictes i queixes.

Aquestes i d'altres situacions semblants, que posaven en qüestió l'autoritat del Govern de la Generalitat, es repetien constantment i foren motiu de continúes friccions entre aquest últim, i el poder revolucionari personificat en el Comitè Central de Milícies. Diàriament, els esdeveniments que es succeïen i sobre els quals calia actuar o prendre una determinació, servien per a confirmar que existien dos poders a Barcelona: un representat genèricament per les organitzacions obreres, exercit bàsicament a través dels sindicats i del

² Abad de Santillán, *Por qué perdimos de la guerra*, pàg. 59.

mateix Comitè Central de Milícies, i l'altre, representat pel Govern de la Generalitat, per les forces que li donaven suport i per les restes de l'aparell institucional del règim republicà i de l'administració autonòmica.

Tot i això, cal dir que, tret de moments puntuals, mai es produí un enfrontament obert entre aquestes dues autoritats amb l'objectiu declarat d'eliminar l'altra. Més aviat, les friccions es produïren soterradament, adoptant gairebé sempre la forma d'una lluita per les funcions que cadascú estava legitimat per a assumir, prenent com a motiu especialment els assumptes relacionats amb l'ordre públic i, només excepcionalment, els que tenien una component clarament política que podia afectar la relació de forces establerta immediatament després del 19 de juliol. Val a dir també que cap de les organitzacions que tenien representació en el Comitè Central de Milícies, defensà obertament la necessitat d'acabar amb aquesta dualitat, suprimint el Govern de la Generalitat, i que els més propers a plantejar aquesta possibilitat política, es contentaren amb una línia que, a la pràctica, només limità l'autoritat d'aquell sense arribar a substituir-lo completament. No obstant això, independentment de la voluntat dels qui pensaven que calia mantenir la legalitat republicana, i dels qui rebutjaven qualsevol possibilitat de conquerir el poder polític, de fet l'existència de dues autoritats no podia si no provocar constants problemes entre ambdues.

4.1. El problema de la delimitació de funcions.

Segons la versió de García Oliver, en realitat les friccions entre aquestes dues autoritats s'expressaren ja a la primera reunió en la que es constituí el Comitè Central de Milícies, i a la qual assistí també una representació del Govern de la Generalitat -Lluís Prunés, Pérez Farràs i Vicenç Guarner- per a donar compliment al decret que apareixia publicat en el Butlletí Oficial del dia 21 de juliol. En aquesta reunió s'hauria produït una discussió a propòsit de la interpretació de l'acord al que havien arribat les organitzacions amb Companys

³ ANC, *Fons de la Generalitat Republicana*, "Secretaria de Relacions Exteriors", lligall 19/1.

i sobre el decret que anunciava la creació d'unes Milícies Ciutadanes "per a la defensa de la República i per a la lluita contra el feixisme i la reacció" que havien de ser comandades per Enric Pérez Farràs, sota la direcció del Conseller de Treball, Lluís Prunés, nomenat urgentment Comissari de Defensa de la Generalitat. El decret disposava igualment la constitució d'un Comitè d'Enllaç i Direcció de les Milícies Ciutadanes, que havia d'estar format per "un delegat que designarà el Conseller de Governació, un altre designat pel Comissari General d'Ordre Públic, i els representants de les forces obreres i organitzacions polítiques, coincidents en la lluita contra el feixisme"⁴. D'acord amb les instruccions que portaven -i tal i com es desprenia de la lectura de la disposició que publicava el Butlletí Oficial-, la delegació enviada pel Govern de la Generalitat pretengué situar la direcció de l'organisme que anaven a constituir formalment tots els presents, sota control governamental, però es trobà amb la resistència dels delegats cenetistes i probablement d'algun més. García Oliver s'hauria oposat enèrgicament, dient que la CNT no acceptava la direcció dels representants governamentals i que ells s'havien fet presents a la reunió per a constituir el Comitè Central de Milícies, cosa que finalment es realitzà -aquest fou el nom que finalment s'adoptà i no el que apareixia en el decret- i a la qual s'afegiren els delegats de la Generalitat.⁵

Aquesta primera discussió anava al fons del problema perquè plantejava de forma indirecta el tipus de relacions que hom volia mantenir entre el Comitè Central de Milícies i el Govern de la Generalitat: l'organisme constituït per a

⁴ *Butlletí Oficial de la Generalitat de Catalunya*, (21-VII-36).

⁵ En realitat, sembla que la proposta que Companys discutí amb la delegació de la CNT i amb els representants dels partits que constituïrien el PSUC, és la que quedà reflectida al Butlletí Oficial del dia 21. Per raons òbvies, García Oliver ho nega. La coneguda versió anarquista explica que convocats per Companys, una delegació de la CNT formada per Asens -pel Comitè Regional-, Aurelio Fernández, Durruti i García Oliver -pel Comitè de Defensa confederal-, i Abad de Santillán -pel Comitè Peninsular de la FAI-, acudí al Palau de la Generalitat el 20 de juliol. En aquesta entrevista, Companys reconegué la victòria de la CNT, admeté que no tenia autoritat i s'oferí per a col·laborar amb ells. Argumentà que la situació a Espanya encara estava per decidir i que era necessari constituir un organisme que assumís la direcció de la lluita a Catalunya, i explicà que aquest extrem ja havia estat discutit amb la resta d'organitzacions i aquestes havien mostrat el seu acord amb la idea. La delegació de la CNT -segons García Oliver- li contestà que no podia decidir sobre aquest assumpte sense consultar amb el Comitè Regional. Una vegada feta la consulta, la CNT comunicà a Companys que acceptava en principi la proposta, condicionada a que aquesta fos refrendada per l'organització, però sense perjudici de que s'iniciessin les primeres gestions per a formalitzar-lo. A partir d'aquest moment -i sempre segons la versió de García Oliver-, Companys després d'algunes consultes, canvià d'opinió i es tirà enrera del que havia parlat amb la delegació de la CNT. Preparà un decret que apareixeria en el *Butlletí Oficial de la Generalitat de Catalunya* -el decret que citem al text- i envià una delegació a la reunió en la que s'havia de formalitzar la constitució, amb l'objectiu de que aquesta es realitzés d'acord amb la disposició governamental. L'oposició rotunda dels anarquistes impedí la maniobra de Companys i aquests acabarien imposant el seu punt de vista. Des d'una perspectiva política diferent, la versió de García Oliver es corrobora per la que ofereix el llibre *Guerra y Revolución en España, 1936-1939*, en el que s'afirma que foren els dirigents de la CNT els que imposaren "manu militari" la solució finalment adoptada, que diferia de la que Companys havia acordat

organitzar i dirigir les Milícies i l'ordre públic, s'havia de col·locar sota control d'aquest últim com pretenia el Govern o, pel contrari, havia d'actuar amb total autonomia i convertir-se -com pretenien García Oliver i els seus companys del grup "Nosotros"- en el veritable govern de Catalunya, sense d'altra banda aparèixer clarament com a tal, i sense destituir Companys i el seu Govern? La negativa dels representants cenetistes a convertir el Comitè Central de Milícies en un apèndix governamental -una posició compartida també, amb matisos, per les altres forces obreres-, desbaratà momentàniament la primera possibilitat i faria inclinar el funcionament d'aquell cap a la segona opció, també momentàniament i no sense contradiccions. De forma genèrica, pels delegats de la CNT i la FAI, que es trobaven davant una militància eufòrica que s'havia apoderat dels carrers de Barcelona, es feia difícil mantenir la col·laboració amb el Govern de la Generalitat i renunciar, alhora, al poder que de fet ja tenia l'organització confederal en aquells moments, lliurant-lo de nou a les autoritats amb les que tantes vegades s'havien enfrontat anteriorment. La resta d'organitzacions obreres representades en el Comitè Central de Milícies, tampoc creien que el Govern de la Generalitat tingués capacitat per a dirigir la situació, ni que els republicans haguessin d'encapçalar la lluita contra el feixisme o les diverses iniciatives que, amb l'objectiu d'organitzar-la, s'havien encetat per tot arreu.

La següent discussió tindria com a punt de referència la polèmica al voltant de les competències que haurien d'assumir els poders legals i el Comitè Central de Milícies, en relació als temes de Defensa i Seguretat. El mateix García Oliver ens ha referenciat la que es produí igualment en aquesta primera reunió a conseqüència de la discussió del contingut del ban en el que s'anunciava la creació del Comitè Central de Milícies, i com el representant d'ERC -Artemi Aiguader- s'oposà a que una de les funcions del mateix fos l'establiment d'un ordre revolucionari. Òbviament, els representants republicans no podien acceptar tal cosa, primerament perquè la posició ideològica del partit distava molt de fer-se compatible amb un concepte, darrere del qual s'amagava en

prèviament amb la resta de partits i que consistia bàsicament en els propòsits que quedaren reflectits -només sobre el paper- en

realitat la idea de la revolució social, i segonament, perquè això significava subvertir els fonaments que sustentaven el propi Govern de la Generalitat i el col·locava en un terreny més que relliscós. Per últim, perquè no volien renunciar a que l'Ordre Públic es mantingués dins l'àmbit de la legalitat republicana -es a dir, sota control del Comissari d'Ordre Públic Escofet i dels cossos policials "oficials"- encara que fos amb la col·laboració dels elements civils que poguessin aportar les organitzacions polítiques i sindicals. Però no tingueren més remei que acceptar i la discussió acabà amb la redacció d'un document que resumia els acords i delimitava les funcions i competències que passaria a tenir el Comitè Central de Milícies. Els acords explicitaven el següent:

"Considerando la gravedad de los momentos actuales, este Comité ha de tener facultades ejecutivas para resolver todas las funciones de carácter militar, como un Estado Mayor en tiempo de guerra.

1º Organización y entrenamiento de las Milicias Antifascistas en todo el término de Catalunya.

2º Dirección de las Milicias Antifascistas en la lucha armada contra los elementos fascistas y funciones de policía militar.

3º Establecimiento de cuarteles de milicias y desarme de los francotiradores.

4º Institución de tribunales de milicianos que entrarán en funciones en el campo de la lucha o en consecuencias inmediatas de la misma y entenderán en los casos de espionaje, desertores y prisioneros de guerra.

5º El Comité tendrá atribuciones para revisar y racionar todo lo que sea susceptible de facilitar sus operaciones y las de sus órganos complementarios.

6º La Generalidad con órganos normales asegurará el orden público ayudándose de las milicias en todos aquellos casos de provocación de las fuerzas reaccionarias.

7º El armamento destinado a las Milicias quedará bajo la custodia y control de las mismas.

8º Todos los partidos y organizaciones obreras que forman parte de este Comité renunciarán a toda actividad militar y policial particular, siendo este Comité el que las ejerce plenamente".⁶

Com es pot observar, el document reflecteix tots els elements contradictoris de la situació i el difícil equilibri entre els seus components. Quedava clar però, que el Comitè Central de Milícies es feia càrrec absolutament de tots els aspectes relacionats amb les qüestions militars, mentre que les funcions derivades del control de l'ordre públic semblaven compartir-se, al menys sobre el paper. Val a dir que, donades les circumstàncies, el fet que el Comitè Central s'arrogués tota la responsabilitat en temes de defensa tampoc suposava una minva excessiva de l'autoritat del Govern de la Generalitat perquè, en realitat, des del punt de vista legal no tenia competències sobre aquesta matèria. Per tant, que hi existís un organisme que assumís aquestes funcions, donat que els soldats havien estat oficialment llicenciats pel Govern de la República, no podia ser interpretat per ningú com a una ingerència en les seves competències. En aquest aspecte, la posició del Govern no sortia malparada. D'altra banda, si a més, a través de la propaganda es transmetia la idea que es tractava d'un organisme creat pel Govern de la Generalitat per a la lluita contra el feixisme, la qüestió encara podia quedar més relativitzada. Altra cosa eren els aspectes relacionats amb l'Ordre Públic que el Govern de la Generalitat tenia un veritable interès en mantenir, i en recuperar quan abans millor la normalitat als carrers, acabant amb la sensació de que no controlava aquesta parcel·la del poder decisiva per a transmetre una imatge d'autoritat.

4.2. La reorganització del Comitè Central de Milícies.

L'estira i arronsa entre el Govern de la Generalitat i el Comitè Central de Milícies, en el que García Oliver havia anat adquirint un major protagonisme, es mantingué pràcticament fins la dissolució d'aquest. Cal distingir però, dues

⁶ Arxiu Tarradellas, "*Atribuciones del Comité de Milicias Antifascistas*".

fases o etapes que es corresponen també amb l'evolució política de les organitzacions, i amb la marxa de la guerra i les dificultats de tot tipus per a organitzar un Exèrcit convenientment preparat per a enfrontar-se amb els sollevats. Una primera fase -que es perllongaria aproximadament fins a mitjans d'agost, coincidint amb la determinació dels dirigents cenetistes d'eliminar la dualitat de poders existents- en la que podríem dir que les tesis de García Oliver s'imposen en les posicions de la CNT i en l'actitud que aquesta adoptà en relació al Comitè Central de Milícies. Durant aquesta curta etapa, el Comitè Regional de la CNT donà una certa cobertura a l'actuació de García Oliver. És també en aquesta fase que es produeix una de les crisis més importants i probablement l'enfrontament més greu entre el Govern de la Generalitat i el Comitè Central de Milícies. Succeí quan Companys decidí reorganitzar el seu Govern a finals de juliol, donant entrada a representants del PSUC i dels Rabassaires. Com és conegut, aquest episodi acabà amb un ultimàtum de la CNT -que havia vist en aquesta reorganització un atac directe a l'organització, així com una operació destinada a anul·lar el Comitè Central de Milícies-, amb l'amenaça inclosa d'abolir la Generalitat, la qual cosa provocà una reculada important del Govern, que fou obligat a treure els representants del PSUC i a modificar de nou la composició del mateix només uns dies després que aquell fos anunciat.⁷

La crisi acabà amb el triomf provisional dels qui pensaven que no es podia tolerar la formació d'un nou Govern amb la participació d'una força obrera i sense la CNT -la posició del Comitè Regional de l'organització- i també dels que pensaven, com García Oliver, que el Comitè Central de Milícies havia de mantenir-se com a un poder revolucionari al marge del Govern de la Generalitat, encara que es col·laborés amb ell sempre que aquest no entorpís la marxa cap a la revolució. Però val a dir, que també incrementà totes les

⁷ Referències al desenllaç d'aquesta crisi de Govern, així com d'altres aspectes que l'envoltaren, es poden trobar a *Guerra y Revolución en España, 1936-1939*, vol. II, pàgs. 18-19, i també a J. García Oliver, *op. cit.*, pàgs. 212-214 i 217-220. César M. Lorenzo afirma que com a conseqüència d'aquest afer, Rafael Vidiella -un dels Consellers proposats per a formar part del nou Govern de la Generalitat en representació del PSUC- fou expulsat del Comitè Central de Milícies, del qual formava part, per haver participat d'aquesta operació sense haver informat a la resta de delegats del Comitè Central (*Los anarquistas españoles y el poder*, pàg. 94). El mateix Vidiella reconeix que va haver de marxar a Madrid durant una setmana "en comissió oficial de serveis" (Montserrat Roig, *Rafael Vidiella, l'aventura de la revolució*, pàg. 120), suposem que per a tranquil·litzar els ànims. En qualsevol cas, Vidiella tornaria a formar part més endavant del Comitè central de Milícies, com així ho confirmen les actes d'aquest organisme.

pressions per a revertir aquesta situació, incloses les que procedien de la pròpia CNT catalana. En realitat, com veurem més endavant, entre els dirigents cenetistes s'obria pas una posició segons la qual, era insostenible i no es podia mantenir més temps una situació per la qual el Comitè Central de Milícies no es convertia oficialment en el Govern de Catalunya, però tampoc deixava governar, provocant una duplicitat i una descoordinació dels esforços que no podien sinó resultar negatives per a la marxa de la guerra i la revolució. Creien que es tractava d'una forma camuflada de col·laborar amb el Govern, però amb el perjudici de no gaudir de les avantatges que concedia exercir el poder sense embuts.

De moment, però, ningú s'atrevia a plantejar obertament el problema de la dualitat de poders, com tampoc a resoldre en un sentit o en un altre la disjuntiva que semblava certament la més raonable en aquells moments: o es dissolia el Comitè Central de Milícies i totes les organitzacions -inclosa la CNT- passaven a integrar un nou Govern de la Generalitat, o es dissolia aquest últim i el Comitè Central de Milícies assumia tot el poder. Sabem que durant tot el mes d'agost, aquesta fou una de les qüestions al voltant de la qual giraren moltes de les discussions internes a la CNT i que, aparentment, la situació encara no estava madura per a que s'adoptés la posició a la que finalment s'arribaria al setembre.

Mentrestant, el desenvolupament de la situació pressionava per a la resolució del problema de qui exercia sense entrebancs tot el poder. També els delegats republicans i els que constituïrien el PSUC, pressionaven amb molta cura però constantment, en la direcció de convertir el Comitè Central de Milícies en un organisme sinó auxiliar, com a mínim, no rival del Govern de la Generalitat. En aquest sentit, la posició de la CNT -que no volia supplantar completament al Govern de la Generalitat més enllà del que era necessari o inevitable en alguns aspectes en aquells moments, però que tampoc volia actuar de manera subsidiària en relació a aquell, quan disposava del control de bona part dels ressorts de poder i de les masses que s'havien llençat al carrer-, suposava un obstacle evident, tot i la seva contradicció. L'actitud dels

cenetistes trobà el suport del POUM pel que feia a la qüestió de defensar davant el Govern de la Generalitat, el paper del Comitè Central de Milícies com a exponent del moviment revolucionari i com a direcció del mateix.

La situació aniria evolucionant lentament coincidint, com hem apuntat anteriorment, amb la decisió de la majoria dels dirigents de la CNT i de la FAI d'eliminar la duplictat d'organismes. Malauradament no disposem de les actes del Comitè Central que abasten aquest primer període per a seguir les discussions que es pogueren produir. Creiem però, que la crisi produïda pel fallit intent de Companys de formar un nou govern, fou el detonant dels canvis que es succeïren a continuació. Al dia següent que es fes pública la composició d'un govern format exclusivament per republicans -i en el que ja no estaven inclosos els representants del PSUC- el Conseller de Treball, Lluís Prunés, feia unes declaracions als periodistes en relació a una imminent "reestructuració de les milícies antifeixistes". Segons *La Humanitat*, Prunés "havia proposat i havia estat acceptat pel Govern i per les organitzacions, descongestionar la labor del Comitè [Comitè Central de Milícies] en forma més eficient, per la qual cosa -proseguia el diari- es procedirà al fet que cada una de les seves comissions s'acoblin a les respectives Conselleries amb la qual cosa s'actuarà més ràpidament i amb unitat d'orientació". A continuació detallava en què consistiria aquest *acoblament*: "Per exemple, els serveis de transports tan necessaris en aquests moments, restaran controlats per totes les organitzacions obreres i polítiques que actuen, i acoblades a la Conselleria d'Obres Públiques; el proveïment de la regió autònoma passarà de la mateixa manera al Departament d'Agricultura i Proveïments. La Conselleria de Treball tindrà cura de l'obra d'assistència social i patriòtica, que constitueix atendre als milicians i les seves famílies, que es trobin en situació apurada; els serveis de guerra seran, juntament amb el Comitè de les Milícies, dirigits pel Departament de Defensa. Tot això -finalitzava- ha estat assolit gràcies al desig de tots els sectors que lluiten contra el feixisme, d'anar restablint la normalitat".⁸

⁸ *La Humanitat* (8-VIII-36), i també a *La Batalla* (9-VIII-36).

La proposta que el Conseller de Treball -recordem-ho, un dels delegats que en representació del Govern de la Generalitat havia d'assistir a les reunions del Comitè Central de Milícies- explicava als periodistes, guardava un evident paral·lelisme amb la que en aquells moments s'estudiava en el si de l'organització confederal, i que consistia en l'establiment d'unes "comissions tècniques" que haurien d'integrar, dins l'estructura governamental, l'acció que es desenvolupava des dels organismes revolucionaris.⁹ En realitat, ja existien experiències semblants o, si més no, que hom pretenia apropar-les a aquesta línia de juxtaposició: sense anar més lluny, el plantejament inicial del propi Comitè Central de Milícies que fou defensat pels representants governamentals, responia a aquest esquema de funcionament segons el qual, s'havia d'aconseguir acoblar l'organisme revolucionari a l'organisme "oficial" corresponent¹⁰. De forma més clara i aparentment sense tantes resistències, també el Consell de l'Escola Nova Unificada seguí aquest criteri des de la seva formació, adoptant un sistema de representació a base de 4 delegats de la CNT, 4 de la UGT i 4 designats per la Generalitat, i mantenint una vinculació orgànica amb el Departament de Cultura.¹¹ La constitució del Consell d'Economia o de la Comissió d'Indústries de Guerra, anà en la mateixa direcció.¹²

La idea avançada per Lluís Prunés prendria cos oficialment dies després. En efecte, el 19 d'agost el Consell de Govern de la Generalitat discutia i acordava donar llum verda al projecte. Informant d'aquest tema, Joan

⁹ Sobre aquesta discussió vegeu el capítol 10.

¹⁰ En aquest cas, l'organisme "oficial" s'hagué de crear a corre-cuita, donat que la Generalitat no tenia competències en matèria de Defensa. Al nomenament inicial de Lluís Prunés com a Comissari de Defensa de la Generalitat, seguí la creació d'una Conselleria o Departament de Defensa que fou ocupada pel Tinent Coronel Díaz Sandino (v. els Butlletins Oficials corresponents als dies 2 i 7 d'agost de 1936). Les atribucions que se li assignaven al Conseller de Defensa passaven "per adoptar totes les disposicions necessàries per a la deguda ordenació i normal funcionament de la disciplina en tots els Cossos que prestin servei en territori català, àdhuc per disposar la cessació d'aquells que fossin notòriament enemics del Règim" (*Butlletí Oficial de la Generalitat de Catalunya*, 7-VIII-36). Guarner, després de dimitir del càrrec de Cap dels Serveis d'Ordre Públic el 12 d'agost, fou nomenat a continuació subsecretari de la Conselleria de Defensa recent creada. Segons Guarner, la Conselleria de Defensa "no era més que una gran secretària (...) un enlase del Consejero con el Comité de Milicias, que con sus subdivisiones o departamentos de Guerra, Milicias, Patrullas de Control, Transportes, Sanidad, etcétera, controlaba todo lo referente a la lucha emprendida, e incluso el orden público" (*op. cit.*, pàg. 199).

¹¹ El decret de creació del Comitè de l'Escola Nova Unificada a *Butlletí Oficial de la Generalitat de Catalunya*, 29-VII-36.

¹² Vegi's el Butlletí Oficial del 14 d'agost de 1936. Sobre el Consell d'Economia, Joan P. Fàbregas ha escrit que "fou creat per tal que el proletariat català -que en aquells moments no formava part del govern- pogués intervenir, d'una manera més o menys directa, en l'obra legislativa a realitzar pel Govern de la Generalitat" (*Vuitanta dies al Govern de la Generalitat / El que vaig fer i el que no em deixaren fer*, pàg. 30).

Casanovas va fer unes manifestacions explicant que "les necessitats polítiques i orgàniques sorgides de la guerra i de la revolució [havien] inclinat al Govern, per tal de coordinar els esforços amb més eficàcia, a donar estructura definitiva a diversos Consells especials connectats amb els Departaments de la Generalitat", i que aquests Consells absorbirien "les funcions fins avui encomanades a òrgans d'acció improvisats en els primers moments i que tant brillantment [havien] respost a les urgències de la lluita". Acabà dient que en aquests Consells, "semblants als ja creats de Cultura i Economia, seran representades en la proporció deguda les organitzacions polítiques i obreres".¹³

El procés d'integració de totes les iniciatives revolucionàries dins la maquinària dels poders legals estava en marxa i comptava amb el suport de les diferents forces. Cal assenyalar no obstant que aquesta orientació no sempre trobà el camí franc per a desenvolupar-se i sovint es movia entre pressions de diferent signe. D'entrada la que expressaven els delegats de les organitzacions obreres, sovint rebebs a sotmetre's a les indicacions o recomanacions dels representants governamentals. En un principi, com a conseqüència de l'empenta revolucionària inicial, aquestes comissions mixtes vinculades orgànicament a les diferents àrees de govern, tingueren un grau d'autonomia i de decisió molt elevades, contribuint d'aquesta manera a crear la sensació de que no es tractava d'uns òrgans consultius -aquesta era la pretensió del Govern- sinó que, pel contrari, es tractava d'òrgans en els quals es decidia el que posteriorment el Govern s'encarregava de convertir en disposicions legals. La força que adquiriren en general totes les organitzacions obreres durant els primers moments, alimentà també la creença de que el Govern de la Generalitat es trobava en franca minoria -com així era realment- i sense capacitat suficient per a revertir la situació. A més, la presència dels representants obrers era majoritària a totes les comissions i alguns d'ells les presidien a la pràctica, amb la qual cosa es reforçava igualment aquella idea.¹⁴

¹³ "Extracte d'acords del Consell de Govern i crònica de les activitats del President de la Generalitat i membres del seu Govern", ANC, *lligall 11/1*.

4.3. El Comitè Central de Milícies com a un organisme purament militar.

Amb la constitució d'aquestes comissions, el Comitè Central de Milícies es fou convertint progressivament en un organisme abocat als problemes de la guerra. Sens dubte, la marxa de la guerra i el fet que tothom comencés a pensar que aquesta no tindria un ràpid final, influí en elles. També, la forma amb la que enfocaven llurs estratègies polítiques. Els partits que més insistien en restablir plenament l'autoritat dels poders legals -l'ERC i el PSUC- coincidien en aprofundir aquesta línia justament perquè donar més atribucions al Comitè Central de Milícies significava lògicament reduir les del Govern de la Generalitat. D'altres com la CNT, perquè no entrava dins la seva lògica ideològica convertir el Comitè Central de Milícies en un organisme "polític", i perquè era partidària de crear comitès per "sectors" que haurien d'actuar com a organismes "tècnics", denominació amb la que es pretenia preservar la independència de l'organització i, en certa forma, encobrir la col·laboració amb els estaments governamentals. De fet, així havia justificat davant la seva militància, la pròpia participació de l'organització en el Comitè Central de Milícies, presentat com a un organisme orientat a dirigir exclusivament l'esforç militar contra el feixisme.

El partidari més decidit d'aquesta línia era Abad de Santillán, molt inclinat a veure les repercussions polítiques negatives d'una situació en la que el Govern de la Generalitat aparegué davant el Govern de la República i l'opinió pública internacional, desprovist de tota autoritat i instrumentalitzat pels revolucionaris, mentre que García Oliver i d'altres militants consideraven que la CNT no podia renunciar a exercir des del Comitè de Milícies i sense entrebancs de cap tipus, l'autoritat que la seva influència entre els treballadors li atorgava, a l'espera de que un cop resolta la situació militar es pogués completar la tasca revolucionària que se li suposava a l'organització confederal.

¹⁴ Per exemple, el Consell de l'Escola Nova Unificada estava presidit teòricament pel Conseller de Cultura, però durant els primers moments, la presidència efectiva l'exercí Joan Puig Elias, un dels representants de la CNT (v. Enriqueta Fontquerri i Mariona Ribalta, *L'ensenyament a Catalunya durant la guerra civil / El CENU*, pàg. 40).

Per raons diferents, la majoria dels seus integrants va acabar posant l'accent en potenciar el caràcter "militar" del Comitè Central de Milícies, deixant altres aspectes com a objectius i funcions d'altres organismes. D'aquí que iniciatives com la de constituir el Consell d'Economia no tingués cap vinculació orgànica directa amb el Comitè Central de Milícies, la qual cosa hagués reforçat indubtablement la imatge d'aquest com la d'un autèntic govern. Al respecte, Santillán ha escrit que "así como el Comitè de Milicias, al principio obligado a tratarlo y a resolverlo todo, se fue convirtiendo cada vez más en un Ministerio de Guerra en tiempos de guerra, para descargarle de funciones que no podrían menos de estorbar su preocupación fundamental, creamos un Consejo de Economía de Cataluña.¹⁵

Això no obstant, les qüestions polítiques més variades es discutien i decidien en el Comitè Central de Milícies, i aquesta circumstància ajudava evidentment a que, malgrat que la voluntat dels seus components fos una altra, aparegués com el que era en realitat: com a un organisme que, certament mancat d'una perspectiva i d'un projecte global -perquè així ho havien volgut els seus integrants-, actuava però políticament a molts àmbits; com un poder revolucionari al qual s'acudia quan es necessitava la seva protecció o autoritat, o del qual naixia la iniciativa de transformar la indústria metal·lúrgica a les necessitats de la guerra. És perquè projectava la imatge de la revolució que, per exemple, una delegació de nacionalistes marroquins demanà entrevistar-se amb el Comitè Central de Milícies -i no amb el Govern de la Generalitat- per a mirar de trobar recolzament al seu moviment.

La pugna entre tots dos poders, estigué mediatitzada -o si es vol assuajada- per la decisió de les organitzacions que formaven el Comitè Central de Milícies d'assignar a aquest organisme una funció exclusivament militar, i també per la determinació d'eliminar totes aquelles qüestions que poguessin posar en crisi el Govern de la Generalitat. Això no obstant, l'existència d'aquell com a autoritat revolucionària, representà un factor permanent de desequilibri i, ahora, de "rivalitat", més enllà de la voluntat de no qüestionar el Govern de

¹⁵ Abad de Santillán, *op. cit.*, pàg. 86.

Companys. Fins i tot, en la seva decisió d'actuar com a un poder revolucionari amb atribucions exclusivament en el terreny militar, no deixava de representar indirectament un minva important en les atribucions polítiques del poder legal.

Capítol 5. De l'ordre republicà a l'ordre revolucionari.

Que el desordre polític i institucional que s'apoderà de les zones en les que els militars fracassaren en el seu intent, provocà el col·lapse de l'Estat republicà, és una qüestió que ha estat sempre acceptada per tothom. Si acceptem igualment com a bo el raonament segons el qual la crisi d'un Estat o d'un regim polític determinat, es pot mesurar a partir del control -o de la pèrdua de control- que aquest exerceix sobre un element tant important com és l'ordre públic, haurem de concloure que a l'estiu de 1936 la crisi del regim republicà havia assolit una proporció propera a la dislocació: a Catalunya, l'ordre republicà -es a dir, la defensa de l'ordenament constitucional pels instruments creats per a garantir-ho- havia quedat gairebé anul·lat. En el seu lloc, pel que fa a un dels aspectes que conformen o sustenten l'ordenament polític general, s'instal·là un "ordre revolucionari", aparentment nou, amb el que es pretenia cobrir el que en aquells moment semblava més urgent i prioritari: d'una banda, garantir que els qui s'havien alçat en armes contra la República, o els seus simpatitzants a l'estament militar o dins la societat civil, no poguessin repetir l'acció; i d'una altra, castigar als que ho havien fet.

La primera notícia que tingué l'opinió pública sobre la instauració d'un "ordre revolucionari" a Barcelona, i per extensió a tot Catalunya, fou a través del ban del Comitè Central de Milícies, que informava de la seva constitució i anunciava la formació d'uns equips que tindrien cura de mantenir-ho. Però, ¿en què consistí aquest "ordre revolucionari" que totes les organitzacions del bàndol antifeixista invocaren -certament referint-se a coses distintes- i que substituï l'ordre republicà, almenys pel que fa referència a la majoria dels aspectes relacionats amb l'ordre públic? Al respecte, els treballs d'investigació realitzats fins a la data present sobre la repressió a la rera guarda catalana durant els primers mesos, ens proporcionen alguns elements que ajuden a situar la qüestió. En efecte, primerament, els estudis sobre la violència desfermada a tot Catalunya immediatament després que es confirmés el fracàs de l'aixecament militar a Barcelona i a la resta de guarnicions catalanes, han

posat de relleu el perfil de les primeres víctimes del conflicte: militars que havien participat a l'intent colpista, civils que els hi donaren suport, membres del clergat, polítics dretans o d'adscripció reaccionària -particularment, tots els que havien participat o exercit càrrecs durant la Dictadura de Primo de Rivera o a partir d'octubre de 1934-, propietaris i burgesos, als quals s'afegiren elements que en un moment o altre havien participat d'algun enfrontament amb les organitzacions obreres, eren coneguts i estaven "senyalats" per aquestes com a confidents, o per haver participat en un conflicte laboral greu del costat dels patrons, etc. Bona part de les víctimes ho foren durant un període de temps que estigué presidit pel que alguns historiadors han qualificat com "terrorisme de masses" o "terror calent"¹, termes amb el que s'ha volgut posat de manifest tant la gran quantitat de fets violents amb resultat de mort, com el gran número de botxins que hi participaren, així com també el caràcter descontrolat, espontani, d'aquesta onada de terror: més de la meitat de les 8.352 persones assassinades a tot Catalunya, ho foren entre els mesos de juliol, agost i setembre, com a conseqüència dels "consells de cuneta", de les "sacas" o "paseos", denominacions que feien referència tant al procediment il·legal utilitzat -sense cap mena d'intervenció judicial, etc.-, com a la forma en la que aquest es donà, segons fossin tretes les víctimes dels seus domicilis o dels llocs de detenció als quals havien estat conduïts prèviament². D'igual manera, segonament, està perfectament documentat que només una part molt petita dels repressaliats havien tingut una participació directa a l'aixecament militar, i que la resta, pertanyien a sectors socials o polítics als quals se'ls associà significativament a l'intent involucionista, circumstància que cal tenir en compte i que constitueix sens dubte, un element importantíssim que revela el caràcter que tingué la repressió. I en tercer lloc, sabem igualment que aquesta abastà totes les comarques catalanes, tant les de l'interior, de component més rural -entre les que destacaren las del Priorat i Terra Alta-, com les del litoral,

¹ V. Pierre Broué i Émile Témime, *La Révolution et la Guerre d'Espagne*, i el treball de Julián Casanova, inclòs a *Víctimes de la Guerra Civil*, respectivament.

més industrialitzades, i que la major part de les víctimes no foren obra d'incontrolats ni de revenges personals, sinó que pel contrari, obeïren a un profundíssim odi de classe que es desfermà enmig de la revolució social, multiplicat probablement per les notícies que arribaven sobre la repressió que recorria igualment la zona que havia quedat en poder dels militars aixecats. Només a la ciutat de Saragossa el 80% dels gairebé 7000 assassinats, ho serien durant l'any 1936, la majoria d'ells, militants obrers de la CNT i de la UGT, un autèntic "extermini quirúrgic d'urgència" com l'ha qualificat Julián Casanova.³

Especialment durant les primeres setmanes, la repressió contra les persones de condició dretana o que tinguessin una posició social a través de la qual havien ocupat tradicionalment un lloc d'influència des del punt de vista polític, fou molt dura. En el medi rural, com diuen Solé Sabaté i Villarroya, la repressió anà dirigida contra aquelles persones que gràcies al seu poder econòmic ocupaven o controlaven el poder local⁴. A vegades, els assassinats eren comesos per grups de milicians d'altres localitats, als que prèviament se'ls hi havia informat i "encarregat" de realitzar les accions. Aquest procediment fou molt freqüent en els municipis petits en els que les organitzacions o els Comitès respectius -o gent vinculada al nou poder revolucionari-, demanaven l'actuació d'altres Comitès o patrulles, per a procedir contra aquells veïns als que calia detenir o eliminar. Una referència sobre aquest tema es pot seguir a través de la nota que publicà el diari cenetista lleidatà *Acracia*, dirigida a tots els Comitès, i elaborada després d'un viatge realitzat per una delegació del sindicat a 23 localitats de les comarques lleidatanes: "También hemos observado -deia la nota, fent una petita valoració de diversos aspectes i problemes que s'havien trobat- algo de falta de responsabilidad en lo que se refiere al saneamiento político de algún pueblo. Se lleva a efecto de la siguiente forma: son detenidos los elementos que los pueblos consideran como indeseables, se encarcelan y

² Josep M. Solé i Sabaté, Joan Villarroya, *La repressió a la reraguarda de Catalunya*, vol. I, pàg. 458. Segons aquests autors, fins el 30 de setembre de 1936, foren executades 4.682 persones, xifra que assoleix la quantitat de 6.400 si es computen fins el 30 de desembre del mateix any.

³ *Op. cit.*, pàg. 65.

⁴ *Op. cit.*, vol I, pàg. 456.

después se pide el concurso de las organizaciones de Lérida para su exterminación. Esto es de suma gravedad; los pueblos deben tener presente que en Lérida no tenemos formado ningún cuadro de verdugos, y al mismo tiempo deben los Comités Populares responsabilizarse con sus actos, haciendo plena justicia con ecuanimidad. Nadie mejor que la población obrera de cada pueblo, reunida en asamblea popular, sabe mejor lo que se debe hacer con los detenidos"⁵. No obstant aquesta recomanació, l'acció de patrulles "mòbils" que sí assumien aquest paper i recorrien els pobles per a fer "tasca revolucionària", continuà. També és cert que no sempre les accions d'aquests grups - "escopeters" els anomenava la premsa que recollia l'opinió republicana moderada- que recorrien els pobles imposant la seva visió sobre el que havia de ser l'ordre revolucionari, es realitzava de comú acord amb els responsables d'una organització o d'un Comitè determinat. De fet, quan es produïa aquesta circumstància, en alguns casos, provocà conflictes i enfrontaments amb els milicians "oficials" -a vegades, de la mateixa organització- i amb el Comitè del poble, que no acceptava ingerències foranies o que una acció violenta que ells no havien decidit acabés provocant un ambient contrari. Hom coneix casos en els que els propis Comitès adoptaren mesures per a prevenir, dins les seves possibilitats, les incursions de grups armats contra veïns de les seves respectives localitats.⁶ Igualment significatiu és el cas de Sant Vicenç dels Horts, municipi on el poder revolucionari no disposava d'un grup de milicians dedicats exclusivament a les tasques d'ordre públic, fent servir només un servei de guàrdia rotatori nocturna que afectava a tots els homes en edat militar, format per 4 persones que canviaven cada dia. Després d'una incursió de les Patrulles de Molins de Rei -que acabaren amb la mort d'algunes persones- els dos Comitès que existien a la població -un de Proveïments i un altre de

⁵ *Acracia*, (17-VIII-36).

⁶ Sofia Castillo i Olga Camps, en el llibre *La Guerra Civil a Ripoll*, expliquen l'anècdota dels xiulets que els membres del Comitè lliuraren a uns veïns -que havien estat detinguts i posats en llibertat pel mateix Comitè- amb instruccions d'utilitzar-los en el cas que elements armats volguessin emportar-se'ls (pàg. 73). D'altra banda, a la nombrosa bibliografia local, és possible trobar referències sobre fets esmentats al text i que tingueren com a protagonistes, grups de milicians anarquistes que en voler imposar la seva actuació en un poble determinat, acabaren enfrontant-se amb militants igualment anarquistes que s'oposaren al procediment d'aquells (v. Solé Sabaté i Villarroya, sobre l'enfrontament entre el grup de Marín i el Comitè de Pallejà, *op. cit.*, vol. II, pàg. 21; Andreu Mayayo, refereix el d'un grup de milicians de l'Hospitalet a Montblanc, *La Conca de Barberà, 1890-1939*, pàgs. 417-418

Milícies- decidiren crear un cos permanent de milicians i "contraure el compromís absolut de prohibir la ingerència dels elements forans en els assumptes de la població, vetllant de manera especial que ningú que pugui procedir de fora del poble es pugui endur presoner cap ciutadà de la població o que estigui acollit a l'hospitalitat del poble de Sant Vicenç dels Horts, de manera que si es presentés aquest cas i els forasters que poguessin venir no volguessin creure les indicacions que els hi fossin fetes de seguir el seu camí sense el presoner, els milicians resten obligats i autoritzats baix la responsabilitat dels dos Comitès, de fer foc contra els infractors d'aquesta ordre".⁷ Gairebé sempre, es tractava de partides de milicians que per iniciativa pròpia -es a dir, de forma autònoma i responent més a un criteri de grup que no pas a una decisió presa per algun Comitè o organisme del qual depenguessin- actuaven allà on consideraven que els Comitès respectius no feien "tasca revolucionària", o es mostraven molt condescendents amb els "feixistes" o amb els sacerdots i religiosos.⁸

L'onada de violència fou acompanyada d'una retòrica, intercalada amb crides a la responsabilitat i a l'honor revolucionari, sobre la "purificació de la reraguada", d'invocacions sobre la conveniència d'esborrar el passat -especialment els símbols relacionats amb el poder-, i sobre la necessitat de destruir el "vell ordre", que serví tant per a cobrir l'acció dels grups de milicians armats que executaren "justícia" segons els seus propis criteris, com també per a posar de manifest les diferències en relació a allò que s'entenia per "ordre revolucionari". Però si sabem algunes coses sobre les víctimes -qui foren, els sectors socials o polítics als que pertanyien, els motius pels quals foren assassinats-, sabem molt menys en relació als que foren els seus executors, les Patrulles de Control creades a Barcelona i els diferents grups de milicians, patrulles, seccions d'investigació o defensa, creats a altres poblacions,

⁷ AM de Sant Vicenç dels Horts, capsa 1697. Sobre l'incident amb les Patrulles de Molins de Rei, vegeu capítol 6.

⁸ Dins la particular mitologia que envolta tot allò relacionat amb la repressió efectuada contra els elements dretans, durant els primers mesos del conflicte revolucionari, ocupa un lloc especial el tema del "cotxe fantasma". En efecte, a multitud de relats i testimonis, de llocs diferents, s'esmenta l'existència de grups de milicians no identificats que, de nit i en un auto, efectuava les seves sortides per a detenir gent o per a treure-la d'on estiguessin detingudes, amb la finalitat d'executar-les (v. al respecte, Andreu Mayayo, *op. cit.*, pàg. 419; Francesc X. Puig Rovira, *Vilanova, 1936-1939*, pàg. 53; Joan Villarroya, *revolució i Guerra Civil a Badalona, 1936-1939*, pàg. 33).

que cobriren generalment les mateixes funcions. A penes alguns detalls sobre alguns dels seus homes més coneguts, també més estigmatitzats per les accions violentes que, suposadament o no, protagonitzaren. Val a dir, que la major part de les referències tenen el denominador comú de presentar aquests "homes d'acció", o a qui els dirigiren, com a petits dictadors, i les seves actuacions, sovint descontextualitzades i envoltades d'una mena de gust per la violència i l'assassinat sense escrúpols⁹. Quelcom més sabem del sentit que alguns Comitès -o les seccions corresponents- donaren a la creació d'un cos de milicians que tingués cura dels aspectes derivats del manteniment de l'ordre públic a les seves poblacions. Si bé les funcions que hom assignà a tots aquests grups de milicians tenien un evident paral·lelisme amb les que, convencionalment, desenvolupaven els diferents cossos policials, el caràcter d'aquells, així com la seva composició i objectius, eren molt diferents. "Les milícies antifeixistes -deia el Comitè Antifeixista de Mataró- no tenen cap analogia amb els altres cossos armats. Són, i hauran d'ésser sempre, una guàrdia cívica al servei de les llibertats del poble; són les continuadores d'aquella institució que, amb el nom de Milícies Nacionals, durant el segle passat fou la més ferma defensora de les conquestes polítiques del poble després de la Revolució francesa, per bé que la missió històrica de les milícies antifeixistes, en tant que continuadores de la tasca cívica dels milicians nacionals, serà en tot cas una tasca ajustada als corrents moderns del nostre segle, no tan sols d'ordre polític, sinó també d'ordre econòmic i social."¹⁰

5.1. La defensa de l'ordre revolucionari: les milícies de reraguarda.

A mesura que passaren els primers dies, l'ordre revolucionari s'anà estenent per tot Catalunya, a cavall entre la repressió descontrolada contra diversos sectors i els intents per organitzar-la per part de les organitzacions. De forma genèrica, els dirigents que conformaven el bloc antifeixista, identificaven

⁹ En el ja citat llibre de Josep M. Solé i Sabaté i Joan Villarroya, els autors fan una aproximació al que seria el perfil d'alguns dels que dirigiren a aquests "homes d'acció" (pàgs. 69-70).

l'establiment d'aquest ordre revolucionari com a un conjunt de mesures excepcionals al servei de la lluita contra el feixisme. Per exemple, els dirigents d'ERC, obligats per les circumstàncies a emprar una terminologia que no era la seva, quan en feien ús, es referien clarament a la necessitat de defensar-se contra els enemics del règim i contra els qui els hi haguessin donat suport. Altres, ampliaven una mica més el camp. Però en realitat, la majoria de militants d'aquestes organitzacions l'entengueren de la manera més oberta: l'ordre revolucionari que calia implantar no havia d'anar només contra els enemics del règim, sinó que s'havia de procedir també contra l'enemic de classe, contra tot allò que significués o simbolitzés l'opressió. Naturalment, de la mateixa manera que el poder polític estava fraccionat, també l'ordre públic es fraccionà i sorgiren diferents poders que assumiren aquesta funció reservada als cossos policials.

En general, les Patrulles o Milícies de reraguarda es començaren a organitzar amb la tornada al treball a la setmana següent dels esdeveniments, i una vegada els sindicats acordaren finalitzar la vaga general. L'ordre de reincorporació al treball fou complida a Barcelona el dilluns 27 de juliol i s'anà fent efectiva a la resta de poblacions de manera que cap el dilluns 3 d'agost, la vaga es podia donar per finalitzada a tot arreu. Fou en aquest moment, quan el reingrés als llocs de treball respectius de molts militants que amb la seva presència pels carrers els dies precedents, havien establert un cert control, que els Comitès locals es plantejaren el problema d'organitzar els diferents elements armats, de forma més o menys permanent, per assegurar la vigilància de les poblacions i donar una estructura a les seves funcions. Tots els Comitès locals seguiren aproximadament el mateix camí. L'òrgan del Comitè Local de Defensa de Sabadell, per exemple, anunciava la constitució d'una "nova guàrdia obrera" que havia entrat en funcionament a la ciutat el dia 2 d'agost, i que havia de ser garantia d'un nou ordre de coses: "Són uns nous guàrdies. Cert. Però, varia fonamentalment la mentalitat dels que porten l'uniforme. Són guàrdies obrers, afiliats a organitzacions obreres, disposats a defensar els drets

¹⁰ *Llibertat*, 3-VIII-1936.

i les reivindicacions de la classe treballadora. Aquesta milícia obrera (...) ha estat creada per a mantenir el foc sagrat de la revolució. Són la garantia del gros de la classe treballadora que s'ha reintegrat al treball. Són l'avançada vigilant, que assegura que el feixisme no tornarà rebrotar".¹¹

La planificació del que durant els primers moments havia estat fruit bàsicament de la improvisació i de la iniciativa més o menys espontània, esdevingué absolutament necessària per a tots els poders revolucionaris locals, que hagueren de donar una estructura a les tasques que es desenvolupaven. Així, per exemple, el ja citat Comitè de Mataró, després d'acordar el retorn al treball i "per tal que la ciutat no quedi abandonada a les possibles escomeses de l'enemic, i pugui en tot moment ésser defensada d'aquest" proposà diverses mesures que citem a continuació: "1.- Que les milícies en actiu siguin en nombre de 160, les quals hauran d'ésser degudament seleccionades, no sols pel seu esperit combatiu, sinó també per les seves condicions de moralitat. 2.- Aquestes milícies seran distribuïdes en cinc grups de la següent forma: dos de 15 un de 12 i dos de 9; tenint cura cadascun d'aquests grups de les cinc entrades de la població (...). 3.- Les milícies destacades a les cinc entrades de la població, vindran obligades cada hora, a comunicar la novetat per telèfon al Cap general de torn a la Caserna. 4.- Totes les milícies estaran sota les ordres dels tres Caps generals, els quals, en circumstàncies ordinàries prestaran un servei de vuit hores i seran ells qui donaran les consignes i determinaran els serveis extraordinaris que calguin per a la defensa de la causa antifeixista. 5.- Cada cap general tindrà a les seves ordres immediates, quatre individus, els quals seran els encarregats de trametre les consignes i les ordres que els respectius Caps generals creguin necessàries de donar als llocs de control d'entrada i sortida de la ciutat. 6.- Es destinaran vint-i-quatre milicians en tres grups de vuit cadascun, els quals tindran un torn de vuit hores de servei, i la seva missió consistirà en patrullar en dos grups de quatre individus per l'interior de la ciutat. Es destinaran sis milicians xofers, en tres grups de dos, els quals estaran de servei de circulació de la caserna. 7.- A la Caserna General,

¹¹ *Full Oficial*, (3-VIII-36).

hi haurà sempre una reserva de quinze milicians els quals seran rellevats cada vuit hores, i el seu deure serà el d'estar a les ordres immediates del respectiu Cap general, el qual els designarà els serveis que cregui convenients. 8.- La resta de milicians es reintegrarà als respectius llocs de treball, als quals concorreran amb l'arma a l'abast de la mà, per tal que puguin acudir amb la màxima rapidesa als llocs de perill en donar-se una senyal d'alarma per part de les milícies de servei permanent. Aquests milicians sols tindran en llur poder, dues pintes de bales, i la resta, estarà dipositada a la Caserna general. 9.- Els milicians reintegrats al treball de les fàbriques, tallers, obres i tots els altres centres de producció, estaran obligats, mentre durin les actuals circumstàncies insurreccionals, a presentar-se a la Caserna general a les vuit de cada vetlla, per tal de prestar els serveis que el Cap de torn els assenyali, sempre que les circumstàncies aconsellin d'utilitzar-los. 10.- Els milicians que treballin a torns i acabin la jornada a les deu de la vetlla, estaran obligats a presentar-se a la Caserna general a un quart d'onze de la nit, per tal que el Cap general de torn els designi els serveis de vigilància que hagin de prestar, sempre que les circumstàncies ho aconsellin. 11.- Els milicians amb servei permanent, percebran un sou de 10 pessetes diàries, mentre no es determini el sou que hagin de percebre, de caire regional. 12.- Les quantitats mensuals per al pagament de les milícies de servei permanent, seran arbitrades pel Comitè de les Milícies Antifeixistes, d'acord amb l'Ajuntament, pels mitjans que es creguin més oportuns i eficients."¹² Així mateix, el Comitè establí altres criteris en relació a la conducta que havien d'observar tots els milicians: "Els milicians adquireixen el compromís d'obeir les ordres que rebin de llurs Caps respectius, i el no obeir-les, implicarà, automàticament, la separació de les milícies, a part de les sancions morals i materials que es cregui oportú imposar-los a judici del Comitè de les milícies o de l'Organisme en el qual aquest delegui les seves funcions. Els milicians que no prestin servei permanent, tenen prohibit rigorosament de realitzar actes ni fer ús de l'arma, per iniciativa pròpia, o sigui

¹² *Libertat*, (3-VIII-36). "Reorganització de les Milícies Antifeixistes". A Mataró, sembla que funcionà un Comitè d'Ordre Públic, juntament amb un Comitè d'Investigacions -tots dos com a seccions del Comitè Antifeixista- que tingué cura d'aquestes Milícies de reraguarda. Formaren part del Comitè d'Ordre Públic, Valdeperas (POUM), Jaume Lluís (FAI) i Olivella (JSU), aquest últim, membre del Comitè d'Investigacions (AHN-SGC, *lligall 617*).

sense rebre ordre expressa del Cap respectiu. En cas contrari, els contraventors de la present disposició es faran mereixedors de les sancions esmentades en el paràgraf anterior. Els milicians en general, estaran obligats a conservar les armes en bon estat, responent cadascun d'ells de totes les avaries o desperfectes que s'hi causin, com també del dispendi inútil o injustificat de les municions".¹³

Per tot arreu, es crearen cossos de milicians que amb el nom de "Patrulles" o altres semblants, establiren les mesures de seguretat d'acord amb l'orientació que cada poder revolucionari adoptà i sota l'autoritat del mateix. El seu nombre varià d'un lloc a l'altre en funció naturalment de les necessitats i de les disponibilitats, en funció de l'àmbit en el que actuaven i també de la pròpia situació interna en un municipi determinat. Per exemple, a Angles, el Comitè disposava d'uns 50 milicians per a controlar l'ordre públic al poble. A Santa Coloma de Farners n'eren 35. A Sant Celoni, 50. A Palafrugell, eren 40. A Palamós i Blanes, n'hi hagueren uns 70 a cadascuna d'aquestes poblacions. A Figueres i als municipis de les rodalies, aquesta tasca l'exercien uns 120. A Portbou, el Comitè disposava de 70 que tenien cura de la vigilància d'uns 35 quilòmetres de frontera, mentre que a Roses o a la Bisbal, les milícies de reraguarda les composaven aproximadament una trentena d'homes i a Granollers no arribaven al centenar¹⁴. No sempre aquest nombre de milicians es corresponia amb els que en realitat prestaven llurs serveis a les Patrulles locals. Sovint, es tractava dels ciutadans "en armes", es a dir, mobilitzats, controlats pels Comitès, una part dels quals exercia de manera fixa -o no, segons les situacions-, com a milicians de les Patrulles de vigilància, mentre que la resta hi col·laborava en la realització de torns, mantenint les seves ocupacions habituals. A vegades, com si es tractés de la contribució local a l'esforç de guerra, de l'objectiu a assolir, era el Comitè qui fixava prèviament el nombre de milicians que havien de compondre els serveis, encara que, com hem

¹³ *Libertat*, (3-VIII-36).

¹⁴ "Informe de los delegados del Comité Central Antifascista (sección comarcas), Valdepereas y Jiménez", AHN-SGC, *llogall* 921.

assenyalat, no tots formessin part de les Patrulles¹⁵. La composició d'aquestes normalment tenia relació amb la composició del propi Comitè: si aquest estava format amb una representació paritària, o bé proporcional, en general aquesta representació es traslladava també a les milícies que s'encarregaven de l'ordre públic. A Badalona, a l'octubre, les Patrulles de Control estaven formades per 60 milicians -28 de la CNT, 12 d'ERC, 16 del PSUC, 2 del POUM, i 2 de la UR- que depenien d'un Comitè d'Ordre Públic de 15 membres.¹⁶ Cal afegir que no sempre aquestes Patrulles estaven dirigides per homes de la CNT o la FAI, o pels qui representaven a les organitzacions obreres, encara que normalment aquestes es reservessin la majoria dels seus components, i que a vegades, com per exemple a Igualada, al capdavant de les mateixes es situaren militants d'ERC, certament amb una posició més radicalitzada que la que representava llur partit.¹⁷

En realitat, l'organització i estructuració dels milicians que tenien cura dels serveis de reraguarda, obeí al propòsit dels diversos poders revolucionaris de posar fre a la repressió "descontrolada" -es a dir, la que responia a la decisió dels diferents grups o patrulles de milicians, al marge del control dels aparells de les organitzacions- que en ocasions no respectà ni tan sols l'adscripció a una organització obrera. El propi Comitè Central de Milícies intentà sortir al pas de la situació després de l'assassinat de Desiderio Trillas, amb una nota en la que advertia que tractaria "como enemigos de guerra a todos aquellos que arrastrados por partidismos exacerbados y pasionales, o bien obedeciendo unas consignas emanadas del campo fascista, continúen la táctica criminal y contrarevolucionaria de enfrentar unas organizaciones con otras (...) ¡Cinco mil milicianos armados tienen ya desde ahora bajo su control el orden revolucionario de la ciudad! Todos aquellos que cometan actos de saqueo y

¹⁵ Per exemple, a Vilanova i la Geltrú, el Comitè fixà el 8 d'agost en 200 el nombre de milicians en actiu (v. Francesc X. Puig Rovira, *Vilanova, 1936-1939*, pàg. 53). A Olot, a finals d'agost, la nòmina de milicians incloïa el pagament a 131 milicians més altre personal auxiliar (v. Jordi Pujula, *La Guerra Civil a Olot, 1936-1939*, pàg. 29).

¹⁶ Joan Villarroya, *Revolució i Guerra Civil a Badalona, 1936-1939*, pàg. 49. El Comitè d'Ordre Públic estava format per 4 representants de la CNT, 2 de la FAI, 2 d'ERC, 5 PSUC-UGT, 1 del POUM, i 1 d'EC (AHN-SGC, PS-B, *Lligall 617*). Villarroya explica que a principis d'agost el Comitè acordà que les milícies estiguessin formades per 400 homes que estarien repartits de la forma següent: "260 anarco-sindicalistes, 70 per les organitzacions marxistes i 70 pels partits polítics" (pàg. 18).

actos vandálicos serán fusilados al pie de su obra. Todos aquellos que penetren en los domicilios particulares colectivos sin la autorización del Comité de Milicias Antifascistas serán igualmente ejecutados sin formación de causa. Todos aquellos que, sean de la organización que sean, se tomen la justicia por su mano, conocerán el peso de nuestra justicia. Las Patrullas de Control tienen órdenes severísimas, que cumplirán inexorablemente. Cataluña no puede convertirse en un charco de sangre. Cataluña no quiere llevar encima la mancha de canibalismo de los pueblos primitivos y salvajes. El Comité de las Milicias Antifascistas pide de manera apremiante que todos los militantes de las organizaciones que lo integran se dispongan a secundar y a fortalecer su acción por la salud de la revolución. Hermanos de trabajo, hermanos de lucha: ¡Ayudadnos en estas horas de peligro!".¹⁸

Notes semblants foren reproduïdes a gairebé tota la premsa que es publicava a Catalunya. Les condemnes per aquests tipus d'actuacions -i altres protagonitzades per elements que intentaren treure algun benefici personal, aprofitant el desgavell existent- i les crides a actuar sota la disciplina de les organitzacions es repetirien constantment. Val a dir que en alguns casos, els intents no es limitaren a simples declaracions: a Vilafranca del Penedès, s'afusellà dos milicians de les Patrulles de Control per exigir quantitats per protegir gent de dretes; a Figueres, el Comitè acordà afusellar igualment un matrimoni milicià per exigir quantitats a un capellà que es trobava amagat i al que finalment varen assassinar; a Terrassa, s'executà un militant de la CNT que s'havia pres la justícia pel seu compte, i un altre de la FAI tingué la mateixa sort, al ser acusat pels seus companys de realitzar un escorcoll sense permís; a Reus, s'afusellà dos milicians -un de la CNT i un altre d'ERC- també per exigir

¹⁷ Miquel Térmens, *op. cit.*. El cap de les Patrulles d'Igualada, formades per uns 40 o 50 milicians, fou Josep Riu, un obrer blanquer, "que la dirigí amb mà ferma" (pàg. 76).

¹⁸ *La Vanguardia*, (1-VIII-36). Amb anterioritat a aquest comunicat, la Federació Local de Sindicats Únics de Barcelona i el Comitè Regional de la CNT havien fet públic un altre en el que condemnaven determinats actes: "Se están sucediendo en Barcelona -deia la nota- una serie de registros domiciliarios, seguidos de detenciones arbitrarias y consecuentes fusilamientos, ejecutados la mayoría de ellos sin causa alguna que justifique tal medida (...) Los registros domiciliarios que se efectúan con carácter particular deben cesar, y no podrán llevarse a cabo más que con el aval de la Comisión de Investigación de las Milicias Antifascistas (...) o bien por la Federación Local, Comité Regional y Regional de la FAI, conjuntamente (...) ¡Que la Revolución no nos ahogue a todos en sangre! ¡Justicieros conscientes, sí! ¡Asesinos, nunca!". Igualment, la FAI féu públic un comunicat molt dur en el que advertia que "procederemos a fusilar a todo individuo que se compruebe que ha realizado actos contra el derecho de gentes" (*Solidaridad Obrera*, 30-VII-36). També el POUM, a través de *La Batalla* (31-VII-36) feia una crida a acabar amb "els actes que deshonoren i perjudiquen la revolució".

quantitats a particular en nom de les organitzacions; a Barcelona, la CNT procedí a afusellar a dos coneguts militants -Gardeñas del Sindicat de la Construcció i Fernández, president del Sindicat d'Alimentació- implicats en una revenja personal.

Per a fer front a aquesta situació, i en tot cas, per organitzar la repressió i sostreure-la dels nombrosos grups existents que es dedicaven a aquesta i altres funcions, el Comitè Central de Milícies decidí organitzar un cos de milicians que haurien d'exercir les funcions pròpies de la policia a tota la ciutat, donant entrada a militants de totes les organitzacions. Amb aquesta decisió, hom pretenia implicar a totes les organitzacions, i evitar així que la seguretat interior fos monopolitzada per alguna d'elles.

5.2. Les Patrulles de Control de Barcelona.

El 10 d'agost es donava a conèixer el projecte d'estructuració de les anomenades Patrulles de Control, que venien funcionant des dels primers dies, compostes inicialment per 700 homes que pertanyien proporcionalment a la CNT, UGT, POUM i ERC, i que havien d'actuar en uns barris o seccions determinats. Aquestes Patrulles estaven encarregades d'assegurar l'ordre revolucionari i foren definides en el text del projecte com a “una institució netament revolucionària, nascuda de la mateixa revolució i pel seu exclusiu servei”.¹⁹

QUADRE 1. Efectius de les Patrulles de Control de Barcelona (agost 1936)

Núm.	Seccions Districte	Delegat	Número de milicians i afiliació				Total
			CNT	ERC	UGT	POUM	
1	Casc Antic	UGT	30	15	10	3	58
2	Aragó-Muntaner	ERC	20	15	10	3	48
3	Estació Nord-Barceloneta	ERC	30	15	10	3	58
4	Poble Sec-Casa Antúnez	UGT	28	10	10	3	51
5	Sans-Hostafranchs	CNT	25	15	10	3	53
6	Bonanova Pedralbes	UGT	25	15	15	3	58
7	Gràcia-Sant Gervasi	ERC	30	15	15	4	64
8	Clot-Poblet	CNT	30	15	15	3	63
9	Horta-Carme-Guinardó	ERC	25	15	15	5	60
10	Sant Andreu	CNT	27	20	10	5	62
11	Poble Nou	CNT	30	20	10	5	65
	Central (servei permanent)		25	15	15	5	60
	Total milicians		325	185	145	45	700
	Delegats de Secció						11
	Total personal						711

Font: Solidaridad Obrera (11-VIII-36)

¹⁹ J. Peirats, *La CNT en la revolución española*, vol. I, pàg. 190.

Cada secció disposava de tres torns de 8 hores, amb un delegat a cadascun d'ells. El Comitè Central de les Patrulles -o Secretariat- dirigit per Asens, el formaren 11 delegats, un per cada secció en la que es dividí Barcelona, amb la següent composició: 4 de la CNT, 3 de la UGT, i 4 de l'ERC. Posteriorment, aquest Secretariat s'amplià per a donar entrada a la representació d'altres organitzacions.²⁰ El cap visible era Asens, mentre que González Batlle fou designat secretari general del Departament. Funcionaren també dues seccions: la de "Denúncies i Investigacions", que dirigí Àfrica de las Heras i Rafael Nevado, i la de "Vigilància dels Registres i Reclamacions", que dirigiren Miquel Fargas, Carles Nomen i Vicenç Gutiérrez. Quan era necessari, i per tal de donar instruccions o debatre alguna qüestió, el Comitè Central de Patrulles o Secretariat, reunia en sessió plenària tots els delegats de secció, juntament amb els delegats de torn. Durant tot el període d'existència del Comitè Central de Milícies, i posteriorment, les Patrulles tingueren un funcionament força "independent" i un poder gairebé omnipotent. Tenien capacitat per a incautar-se de les propietats o béns de les persones que detenien -amb la qual cosa disposaven d'una important font d'ingressos-, i disposaven així mateix, de la seva pròpia presó i, fins i tot, del seu propi Tribunal.²¹

Com es pot observar al quadre, la majoria dels membres que composaren aquestes Patrulles pertanyien a la CNT. Molts d'ells provenien dels Comitès de Defensa que l'organització tenia a les diferents barriades de Barcelona, i llur reclutament i enquadrament a les Patrulles per a exercir les funcions de vigilància i control de l'ordre públic a la ciutat, no fou gens fàcil. De fet, molts

²⁰ A partir d'octubre de 1936, formaren part d'aquest Secretariat, a més de Josep Asens i de Tomàs Fàbregas -que assistia a les reunions com a delegat de la Junta de Seguretat Interior-, Salvador González (PSUC), Àfrica de las Heras (UGT), Rafael Nevado (CNT), Vicenç Gutiérrez (CNT), Joan Bonet (CNT), Joan Coll Montserrat (ERC), De Francisco (POUM) -substituint per Salvio Torrent-, Gallardo -substituint per Emilio Chueca-, Miquel Fargas (UGT), Josep M. Rodríguez (PRd'E), Miquel González Batlle (ERC), Josep Arias (CNT), Carles Nomen (UGT), Frederic Sagristà, del qui desconexem la filiació política.

²¹ Les Patrulles de Control utilitzaren com a presó el Convent de Sant Elies. En un principi, el control sobre els detinguts, que en teoria havien de quedar subjectes a la Comissaria General d'Ordre Públic o a la Jefatura Superior de Policia, però que a la pràctica no sempre succeïa així, era, donades les circumstàncies, gairebé inexistent. Es a dir, no existia cap intervenció judicial, i els detinguts podien estar a disposició de les Patrulles el temps que aquestes decidissin. En la particular situació en la que es trobava l'Ordre Públic a Barcelona durant els primers mesos del conflicte, es podia donar perfectament la circumstància de que un individu detingut per les Patrulles -com a acusat o sospitós- fos posat en llibertat hores o dies després per altres membres o responsables de Patrulles, d'una altra adscripció política diferent a la que pertanyien els milicians que efectuaren la detenció. De fet, això succeí en moltes ocasions. Per a intentar establir un criteri i un control sobre els detinguts, i que fos respectat per totes les organitzacions que participaven a les Patrulles, s'acordà a les reunions del Secretariat de les Patrulles del 25 i 27 de novembre, la constitució d'un Tribunal d'Urgència, estatjat al mateix convent de Sant Elies, amb la missió d'elaborar informes diaris sobre

dels elements que composaven els Comitès de Defensa es negaren a fer de "policies" i preferiren no participar-hi.²² Val a dir que, d'altra banda, aquesta actitud de molts militants de la CNT, especialment els més antics i amb més experiència, rebechs a acceptar un paper "autoritari", permeté que arribessin a formar part de les Patrulles elements "nouvinguts" a l'organització, que no sempre observaren una conducta conforme als principis del moviment obrer. Aquesta particularitat, que no només afectà a la CNT, acabà tenint una repercussió negativa sobre la imatge de les Patrulles de Control, fomentada també entre els sectors que volien el retorn del control de l'Ordre Públic als cossos policials tradicionals.²³

L'estructuració i funcionament de les Patrulles de Control introduí una certa planificació en els serveis de policia i uns criteris que tots els seus membres havien de respectar si no volien ser sancionats. Tots els "patrullers" anaven uniformats i se'ls hi proveí d'un carnet que els identificava com a tals. En aquest sentit, significà un cert avanç en relació a la situació anterior, tot i les limitacions que inevitablement provocaven la coexistència de les Patrulles amb les altres "policies" paral·leles que no deixaren d'existir i d'actuar. Al menys, pel que fa referència a les instruccions que es donaven des del Secretariat de les Patrulles a tots els seus membres, es pot apreciar una preocupació per establir un procediment que fes més difícils els possibles abusos que es pogueren cometre. Per exemple, en relació al procediment a seguir quan es feien detencions, el Secretariat envià la següent circular a tots els caps de secció i delegats: "1º. Todas las detenciones que se hagan, se levantará un atestado y se mandará a Patrullas Central (...); 2º. Los detenidos serán trasladados, después de hacer todas las diligencias, a la Sección Central (...), junto con una copia del atestado, en el cual se hará constar: a) motivos de la

l'entrada i sortida de detinguts. Formaren part d'aquest Tribunal: Coll per l'ERC; De Francisco, pel POUM; Bonet, per la CNT; i Chueca, per la UGT (v. a la part d'annexes les Actes del Secretariat de les Patrulles de Control).

²² V. el testimoni d'un membre de les Patrulles de Control que actuà al barri de Sants, recollit per Joan Casanovas a "La Guerra Civil a Barcelona: Les Patrulles de Control de Sants vistes per un dels seus membres", *Historia y Fuente Oral*, núm. 11 (any 1994), pàgs. 53-66.

²³ El propi Asens, a la reunió del Secretariat de les Patrulles, va demanar autorització a la resta de membres d'aquest organisme, per a investigar diversos elements de les Patrulles "cuya actuación revolucionaria deja mucho que desear" ("Acta de la reunión celebrada el 30 de noviembre 1936").

detención; b) cantidad de dinero, valores y objetos que se le han encontrado, así como también la documentación y armas si las tuviese; 3°. El mismo procedimiento debe emplearse en los registros que se efectuen, con el consentimiento del Comité Central de Patrullas o Investigación; 4°. Cuando se tenga que efectuar un registro se pasará antes por el Comité Central de Patrullas (...) para que se avale la Investigación. Si el registro se ha de efectuar por la noche, después de las 10, se pasará antes por la Sección Central (...) para que se comunique desde allí al Comité de Vigilantes y Serenos; 5°. Las detenciones se harán siempre con una causa justificada. Una vez se haya efectuado ésta, no se dará ninguna libertad desde la Sección, debiendo forzosamente pasar por Investigación o Comité Central de Patrullas; 6°. Las denuncias que se presenten sobre elementos fascistas, se tomará nota de quién las presente, para que en caso de negativa de los detenidos, se les pueda carear con los que les puedan acusar como a tales"²⁴.

El nombre de membres de les Patrulles augmentaria durant els mesos següents fins apropar-se al miler aproximadament. El volum de serveis que havien de cobrir feia que la xifra inicial -molt inferior als efectius policials que actuaven a Barcelona abans dels esdeveniments- fos insuficient. Bé és cert que les Patrulles coexistiren tant amb els cossos policials "oficials", com amb altres policies paral·leles o comissions d'investigació, com la que dirigí Manuel Escorza, la qual cosa contribuí a que la sensació de que ningú controlava realment l'ordre públic s'estengué àmpliament. El propi Asens proposà en la reunió del Comitè Central de Milícies celebrada el 2 de setembre, un augment dels seus efectius per tal de poder atendre tots els serveis que tenien encarregats. L'augment demanat es concretà en una reunió posterior en la que es fixà en 1600 el nombre ideal per a cobrir els serveis encomanats a Patrulles, xifra que, no obstant, no s'arribà a assolir mai.²⁵

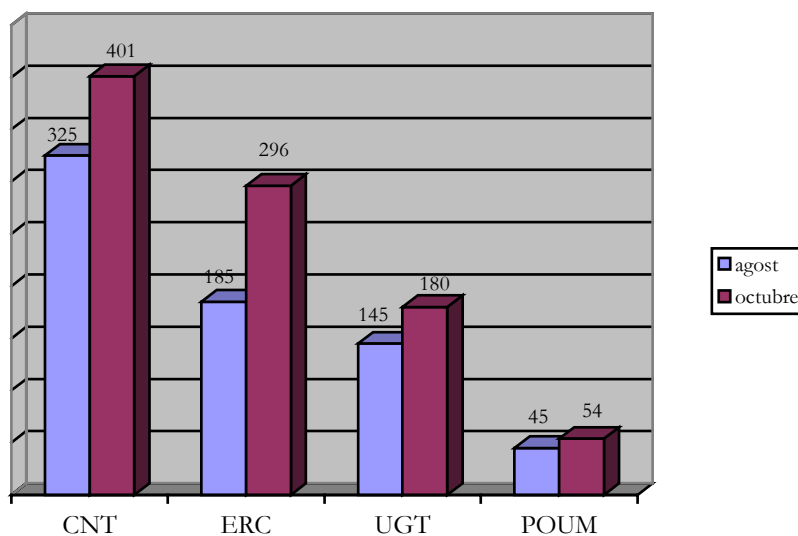
A finals d'octubre de 1936, els membres que componien les Patrulles de Control eren 931, distribuïts de la següent manera entre les diferents

²⁴ "Comité Central de Milicias Antifascistas. Departamento Patrullas de Control", *circular núm. 2. Detenciones* (4-IX-36).

²⁵ v. Actes del Comitè Central de Milícies Antifeixistes, corresponents als dies 2 i 8 de setembre de 1936.

organitzacions: 401 pertanyien a la CNT, 180 a la UGT, 54 al POUM i 296 a l'ERC.²⁶ En qualsevol cas, es tractava d'una força respectable, ben equipada i millor armada, que es convertí en un dels símbols més importants del poder revolucionari a Barcelona i del control dels revolucionaris sobre la ciutat. Justament per aquest motiu, es convertirà també en els mesos següents, coincidint amb el procés de recuperació institucional, en el centre de tots els atacs que finalitzarien amb la seva dissolució al juny de 1937. En plena campanya per reafirmar la legalitat republicana i passar comptes amb els símbols de la revolució, el propi Asens, i altres membres del Secretariat de Patrulles, serien acusats d'un obscur affaire de tràfic de joies i lingots, i hagueren de refugiar-se a França.²⁷

Gràfic 1. *Evolució de la composició política de les Patrulles de Control de Barcelona (agost-octubre 1936).*

²⁶ Aquestes dades foren donades per Tomàs Fàbregas -membre del Secretariat de les Patrulles- a la sessió de la Junta de Seguretat Interior, celebrada el 27-X-36. Sembla més propera a la realitat aquestes dades que les que oferia la *Solà* en una entrevista amb un responsable no identificat de les Patrulles, publicada el 5 de novembre, en la que afirmava que el seu nombre era de 1500.

²⁷ La CNT, pressionada per l'ambient que assenyalava amb el dit acusador a tots els símbols del poder revolucionari de tots els fets delictius -reals o no- conforme les exigències de la política de restabliment de la legalitat republicana, obrí una investigació interna per a determinar les possibles responsabilitats d'Asens per la seva actuació en algunes accions en les que suposadament podia haver incorregut en un delictes d'apropiació de béns per a benefici personal. Les declaracions d'Asens i d'altres testimonis foren recollides per aquesta Comissió (v. "caso Asens" AHN-SGC, PS-Lérida, *lligall 140*). De les mateixes, es desprèn clarament que, a banda dels comportaments personals, les Patrulles de Control tenien un sistema muntat de compra d'armament que els garantia una independència del Govern de la Generalitat i de les pròpies organitzacions. La CNT no era aliena a aquest sistema que, d'altra banda, li garantia l'obtenció d'armament que quedava sota el seu control exclusiu. Les compres s'efectuaven a l'estranger, a través dels nombrosos intermediaris que hi havia, i es pagaven en or o plata -el control sobre les divises estava en mans del Govern de la República-, per a la qual cosa era necessari òbviament, que les Patrulles de Control efectuessin gran quantitat de detencions, registres i incautacions. Val a dir que Asens, en acabar la guerra, s'exilià a França, on col·laborà amb tota normalitat amb la CNT -de la qual fou militant fins la seva mort-, formant part del Comitè del Moviment Llibertari.

Capítol 6. El cost de la Revolució: el manteniment de les milícies.

Durant tota l'etapa de les milícies -una part de la qual coincideix amb l'etapa d'existència dels Comitès-, l'organització de les mateixes així com el seu manteniment, esdevingué un dels factors que més repercussió tingué a tots els pobles de Catalunya. Val a dir que, a les despeses que suposava pagar els salaris dels milicians, en molts casos calia afegir altres despeses ocasionades igualment per algunes mesures revolucionàries que s'endegaren. Així per exemple, els salaris d'algunes empreses petites col·lectivitzades i posades sota control del Comitè local respectiu, eren assumits generalment per aquest, quan els fons de les empreses o de llurs propietaris eren inexistents o no havien pogut ser incautats. Intentarem exposar ara la manera en la que els Comitès locals abordaren el problema del cost econòmic de la Revolució i de la incidència que tingué en el desenvolupament del poder revolucionari i en les mesures que aquests encetaren.

A l'agost del 1936, el nombre de milicians de servei al front i a la reraguarda catalana, havia crescut considerablement i, per tant, també l'esforç econòmic que calia realitzar. El manteniment d'aquests milicians corria a càrrec dels Comitès locals, els quals s'encarregaren d'assegurar el pagament de llurs salaris. Això fou així com a mínim durant tot el mes d'agost i, molt probablement, durant bona part del mes de setembre, fins que el Comitè Central de Milícies no fou capaç d'organitzar de manera centralitzada el pagament d'havers a tots els milicians enrolats a les diferents columnes, excloent-hi els que realitzaven serveis a la reraguarda. Amb caràcter general es fixà un sou de 10 pessetes diàries per a tots els milicians, i per a tots aquells que estaven sota el control dels respectius Comitès locals, com els mateixos membres del Comitè, els milicians de guàrdia, els xofers, o el personal administratiu.¹

¹ 10 pessetes era el salari mitjà d'un obrer especialista i per aquesta raó es fixà com a criteri aquesta quantitat. No obstant, a les poblacions a les que el salari mitjà dels treballadors era inferior, el sou dels milicians també fou inferior. Val a dir que aquest sou el percebien també tots aquells que realitzaven alguna tasca en el si dels Comitès Revolucionaris i no cobraven de les seves respectives empreses.

Inicialment, doncs, el manteniment dels milicians es féu amb els recursos econòmics que cada Comitè local fou capaç d'aconseguir a través de diverses fórmules impositives, totes elles, a mig camí entre el desig de fer pagar als sectors benestants el cost de la guerra i la revolució, i les pròpies possibilitats d'obtenir ingressos suficients per aquesta via exclusivament. Les iniciatives en aquest terreny tingueren diferent origen i variaren en funció, lògicament, de les realitats econòmiques de cada municipi, i també de l'orientació que prengueren les organitzacions majoritàries. No obstant això, és possible trobar alguns elements comuns. Hom pot detectar en les poblacions industrials, o allà on hi havia nuclis fabrils importants, la tendència dels poders revolucionaris locals -o de les organitzacions sindicals actuant en nom d'aquests- a establir el criteri segons el qual, els obrers que en el moment d'allistar-se estiguessin treballant, llurs salaris serien abonats pels seus patrons, mentre que els que es trobessin a l'atur, serien abonats directament pel Comitè o per l'Ajuntament, segons els casos. Per exemple, a Sabadell el 31 de juliol es celebrava una reunió a l'Ajuntament amb la presència de l'Alcalde i les representacions patronals i obreres de la ciutat, en la que s'acordà que els salaris dels treballadors mobilitzats per a anar al front -també els dels que es quedaren de servei a la reraguarda- anirien a càrrec dels respectius patrons, amb l'obligació per part d'aquests de recol·locar-los en el moment que tornessin². A Badalona, el 3 d'agost eren cridats a l'Ajuntament els representants de la Cambra de la Propietat, de la Unió Patronal i del Foment Industrial, per tal d'assignar-los les quantitats amb les que periòdicament haurien de contribuir per a cobrir les despeses del Comitè.³ Acords semblants s'implantaren a d'altres poblacions, com a fórmula d'urgència davant la necessitat de garantir el manteniment dels milicians -i les seves famílies- que havien acudit a la crida a la mobilització i havien deixat el seu lloc a les fàbriques.

Com hem dit anteriorment, tot i la diversitat d'iniciatives que es portaren a terme, n'hi hagueren unes línies d'actuació que es repetiren a tot

² Arxiu Històric de Sabadell, "Alcaldia, 1936-1937".

arreu. Si ens atenem a la voluntarietat o no de les mesures que es prengueren, o a l'abast de les mateixes, es a dir, si arribaren o no a tota la població, o si es castigà a determinats sectors socials, podríem agrupar les diferents fórmules que s'utilitzaren per a cobrir les despeses ocasionades pel manteniment de les Milícies, en dos tipus ben diferenciats. Descriurem breument les característiques més elementals de cadascun d'ells, tot i assenyalant que no només no s'excloïen, sinó que en la majoria dels casos, es complementaren.

6.1. Els "tributs de guerra".

Una part molt important dels ingressos que obtingueren els Comitès locals fou a través de les contribucions especials que, com a represàlia política, s'imposaren a determinats sectors socials. Així, el sistema de "multes", "impostos" o "tributs" de guerra -com se'ls denominà generalment- es generalitzà arreu de Catalunya, paral·lelament al sistema dels "repartiments extraordinaris", que preveia la Llei Municipal catalana. Tot i que es difícil establir un criteri homogeni, val a dir que en general, el sistema de multes o "penyores" s'aplicà sobre ciutadans que prèviament havien estat detinguts o havien estat alliberats amb la condició de satisfer unes quantitats que podien ser periòdiques, mentre que els impostos o tributs, s'aplicaven independentment d'aquesta circumstància. Industrials, propietaris o rendistes, foren obligats a "contribuir", sufragant les despeses generades durant les primeres setmanes. Sovint, això és féu independentment de les adscripcions o simpaties polítiques, només pel fet de pertànyer a una classe social que se la suposava en connivència amb els aixecats contra la República i, per tant, responsable a tots els efectes.

A banda dels "repartiments extraordinaris" que molts ajuntaments posaren en marxa per iniciativa pròpia o a instàncies dels Comitès locals respectius -i que analitzem en una altre capítol- com a fórmula per a fer front a

³ Joan Villarroya, *op. cit.*, 20.

les despeses no previstes, o dels impostos sobre espectacles o altres activitats, l'aplicació del sistema de les "multes" o "tributs" de guerra seguí bàsicament tres modalitats o variants. La més "fosca" i la que amb posterioritat ha provocat més reaccions contràries per l'arbitrarietat i la manca de control que podia comportar, fou sens dubte el sistema de multes o penyores imposades a canvi d'aconseguir l'alliberament del detingut o detinguts. El procediment era el següent: la persona considerada "desafecta" era detinguda pel Comitè que procedia a alliberar-la -si no tenia altres càrrecs que el disposar d'una bona situació econòmica- a canvi del pagament d'una quantitat en concepte de "multa". A Barcelona, aquest fou el sistema utilitzat habitualment per les Patrulles de Control, que tot i estar reglamentat es prestava a extralimitacions. També fou utilitzat per tot tipus de Comitès de Justícia associats als Comitès locals o la famosa Oficina Jurídica que funcionà al Palau de Justícia de Barcelona. Un dels militants que presidí un Comitè de Justícia, explicava així la seva actuació: "Queda bien claro y contundente que la marcha de la revolución no podía acelerarla la solución judicial de cualquier mayor cuantía, pero no deja de ser menos claro y contundente que si, de la referida solución, podía obtenerse un ingreso efectivo que fuere a revertir y engrosar el fondo económico de las Milicias Antifascistas, sí que se aceleraría el ritmo revolucionario. Bajo esta consideración fue como nos sentimos revolucionarios, y nos cupo el honor de ser uno más de los múltiples soportes que aguantaron la causa desde la retaguardia. Como es de suponer no tuvimos en cuenta ni las horas de trabajo ni la retribución. Sólo tuvimos una consigna: producir más y más sentencias para así obtener más crecidos beneficios, al igual, al fin y al cabo, que los obreros de las fábricas de guerra producían con mayor intensidad sus respectivos artículos, prescindiendo, como nosotros, de la retribución y el horario".⁴

A altres poblacions, aquest mateix procediment es realitzà sobre tot amb persones molt significades per les seves simpaties polítiques i per la seva situació social, a les que se les obligava a lliurar periòdicament al Comitè

⁴ Juan Nieto, *Cómo actuó en Badalona la Justicia Revolucionaria*, Badalona, 1937, pàg. 9.

quantitats de les seves comptes corrents. Per exemple, durant els mesos de setembre i octubre, el Comitè Executiu del Front Antifeixista de Tarragona obtingué per aquest mètode més d'un quart de milió de pessetes, només amb els impositors d'una única entitat bancària⁵. Igualment, només a la província de Tarragona, coneixem el cas de 131 persones amb comptes corrents a una de les entitats bancàries amb sucursals a diverses poblacions -vegeu quadre-, que foren obligades a efectuar aquests tipus de pagaments.⁶

QUADRE 1. Saldos incautats amb càrrec a llibretes i comptes d'estalvis de la "Caja de Pensiones para la Vejez y de Ahorros" de la província de Tarragona.

OFICINES	IMponentS AFECTATS	IMPORT DELS SALDOS INCAUTATS
Montblanc	4	98,49
Reus	10	35175,48
Santa Coloma de Queralt	18	68941,78
Tarragona	53	226.099,79
Tortosa	6	10.000
Valls	40	206870,23
TOTAL	131	547.185,77

Font: AHN, Sección Fondos Contemporáneos. Serie Causa General, 1440/2

Però no sempre es féu d'aquesta manera tan poc transparent, ni amb persones a les que se les detenia prèviament. Una altra forma d'aplicació, fou la que utilitzaren aquells Comitès locals que feren pública la decisió d'imposar a determinats ciutadans una contribució o tribut especial, en funció de les seves disponibilitats econòmiques i, igualment, com a càstig per la seva adscripció política o social, i sense que forçosament estiguessin detinguts⁷. Actuant d'aquesta manera, hom volia deixar constància d'un doble missatge: el sentit polític d'aquest tipus de contribució que hom volia transmetre a la població - els sectors socials responsables havien de pagar el cost de la guerra que havien

⁵ "Relación de los cuentacorrentistas y clientes de Caja de Ahorros de la Sucursal del Banco Vizcaya, Tarragona, que fueron víctimas de expoliación", informe redactat pel Banco Vizcaya, el 30 de novembre de 1940, per a la "Causa General". Segons aquesta relació, els pagaments ordenats pel Comitè Executiu del Front Antifeixista, entre el 29 d'agost i el 23 d'octubre de 1936, ascendia a 264.961,77 pessetes (AHN, Sección Fondos Contemporáneos, Serie Causa General, 1440/2).

⁶ Informe redactat el 23 de desembre de 1940, per la "Caja de Pensiones para la Vejez y de Ahorros de Cataluña y Baleares" de la província de Tarragona, per a la "Causa General", en el que es detallava el número de "saldos expoliados con cargo a libretas y cuentas de ahorro de la provincia de Tarragona". En aquest informe es deia que en "primer término fueron expoliados los sacerdotes católicos y los Militares adictos a la Causa Nacional" i que "las expoliaciones fueron realizadas por las propias Comisarias de la Generalidad, por los Comités Rojos locales, por las "Oficinas Jurídicas" de la CNT, y por los titulados Consejos Municipales (Ayuntamientos). La expoliación era muchas veces simultánea a los registros, a las detenciones y a los fusilamientos" (AHN, Sección Fondos Contemporáneos, Serie Causa General, 1440/2).

⁷ Per exemple, al llibre de Maria del Tura Roura, *la meua història de la guerra a Olot*, es reproduïx un testimoni gràfic del Comitè Executiu Antifeixista d'Olot i del Comitè Executiu Antifeixista de Batet, exigint quantitats a ciutadans com a "contribucions de guerra".

provocat, així com també el de totes aquelles mesures encetades per la revolució-, al mateix temps que es pretenia donar la sensació d'honestedat i de transparència en la gestió dels propis Comitès. Així, es fàcil trobar a les actes de les seves reunions o a la premsa editada pels Comitès, relacions de persones amb indicació de les quantitats que havien de satisfer, en alguns casos, periòdicament⁸. Seguint aquesta línia, alguns Comitès es feren imprimir uns talonaris de rebuts amb els que volien deixar constància tant de les quantitats que recaptaven com de quins eren els impositors i, alhora, que els servís a aquests últims com a comprovant del seu pagament.⁹

Aquest fou el procediment habitual per a gravar a totes aquelles persones -fonamentalment rendistes o propietaris agrícoles- que posseïen importants quantitats en diners o valors, dipositats a les entitats financeres. En aquest sentit, molts Comitès intervingueren els comptes corrents dels propietaris de finques que havien fugit i havien estat incautades pels treballadors. En alguns casos, això es féu de forma "legal", es a dir, seguint les disposicions del Govern de la Generalitat sobre incautació dels béns o dels comptes corrents dels ciutadans que havien estat declarats desafectes, i a altres, per decisió exclusiva dels Comitès i seguint un criteri molt més ampli, encara que aquest últim procediment era més complicat¹⁰. Quan es feia de manera "legal", sovint l'organisme o autoritat que confiscava els comptes corrents era l'Alcalde, que actuava a instàncies o sota la tutela del Comitè. En qualsevol cas, fou important el concurs de la Comissaria General de Banca, Borsa i Estalvi, organisme al qual acudiren molts Comitès, Sindicats i Ajuntaments, en demanda d'informació sobre els comptes corrents o llibretes d'estalvi de determinades persones amb l'objectiu d'esbrinar quines eren les seves

⁸ Per exemple, el *Butlletí* del Comitè de Defensa Local de Vilanova i la Geltrú, publicà periòdicament una relació de persones, amb indicació de les quantitats que havien de satisfer en concepte de "tributs de guerra" (v. per exemple, els números corresponents als dies 30 de setembre, 1, 9, 13 i 15 d'octubre de 1936). Procediment que després continuaria el Consell Municipal que es constituïria a l'octubre, una vegada dissolt el Comitè.

⁹ Per exemple, el Comitè Revolucionari Antifeixista de Berga es féu imprimir uns talonaris de rebuts amb la indicació "contribucions revolucionàries" que servien com a comprovant.

¹⁰ Pel procediment de la incautació o confiscació de 46 comptes corrents que pertanyien a ordres religioses o a persones considerades "faccioses", el Comitè de Vilafranca del Penedès, obtingué per exemple, 252.104 pessetes (v. E. González Armenteros, *La petita història: crònica de la guerra civil a Vilafranca del Penedès*, p. 102).

possibilitats econòmiques¹¹. Durant el mes de setembre, les peticions es multiplicaren. La majoria d'elles procedien de Comitès que adjuntaven una relació de ciutadans declarats com a feixistes i als quals se'ls volia imposar un tribut. Per exemple, el Comitè Antifeixista i de Salut Pública de Badalona, es dirigia a la Comissaria General de Banca amb un escrit en el que denunciava tres ciutadans de filiació feixista, "un dels quals està a Galícia lluitant al costat de les forces rebels", i es sol·licitava que es donessin "les degudes ordres per esbrinar els comptes corrents que tenen establerts, tant en efectiu com en títols, com també els dipòsits de valors en custòdia", i en cas afirmatiu, es demanava igualment "la quantia dels mateixos, després d'haver donat ordre de retenció".¹² La informació que s'obtenia servia no només per a saber la situació econòmica de totes aquelles persones a les que se'ls volia imposar una contribució sinó, també, i com exposava un dels molts Comitès que es dirigiren a la Comissaria General de Banca, per a "imposar amb equitat els impostos especials de Guerra".¹³

Una tercera modalitat, semblant a l'anterior i també molt estesa, fou la d'instaurar una contribució o impost sobre el capital, molt lligat a la seva activitat econòmica. Per exemple, a Sant Feliu de Llobregat, el Comitè adoptà l'acord que els propietaris de finques urbanes contribuïssin a les despeses de guerra amb un 50% del lloguer de les cases de llur propietat. O a Vilanova i la Geltrú, on el Comitè de Defensa va establir que les despeses dels milicians fossin pagades pels industrials locals, mitjançant un tribut a raó del 7% dels jornals. A Blanes, s'imposà igualment un tribut sobre capitals, per a sostenir les

¹¹ El 23 de juliol de 1936, la Generalitat creà la Comissaria General de Banca, organisme que depenia del Departament de Finances, com a un instrument d'intervenció del Govern en aquest sector. Posteriorment, el 8 d'agost, el Govern de la Generalitat creà la Comissaria General de Banca, Borsa i Estalvi, que substituï a l'anterior. Fins que el Govern de la Generalitat no aconseguí normalitzar la vida política, la Comissaria General de Banca actuà sovint accedint a les peticions que li arribaven dels diferents Comitès, sol·licitant informació sobre comptes corrents, etc. El decret del 12 de novembre (*Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya*, del dia 15 de novembre de 1936) que dictava normes per a la realització dels pagaments per concepte d'impostos municipals extraordinaris, multes, indemnitzacions, condemnes o qualsevulla altra modalitat de tributació o sanció, prohibí totalment la comunicació de saldos i moviments de cabals, a excepció de les que segons el mateix decret, poguessin estar degudament justificades.

¹² ANC, *Fons de la Generalitat republicana, lligall 238/1*. Hem vist moltes peticions semblants de diferents Comitès Revolucionaris, - la majoria-, Sindicats, etc. Moltes d'aquestes peticions provenien de Comitès que, com per exemple el de Calafell, després d'haver incautat diferents propietats rústiques, es dirigia a la Comissaria General de Banca sol·licitant informació sobre els seus propietaris perquè "per a l'explotació de les finques es precisa de cabals".

¹³ *Ibidem*. Escrit dirigit pel Comitè Antifeixista de Vilamaniscle, el 23 de setembre de 1936.

Milícies locals. A Arenys de Mar, tots els impositors que tenien comptes amb saldos superiors a 1000 pessetes, se'ls imposà un tribut del 5% del total.

Per últim, cal considerar igualment les contribucions que s'implantaren a tota la població com a mesura recaptadora, a vegades sense que aquesta fórmula exclogués algunes de les citades anteriorment, i probablement quan les anteriors ja no cobrien les despeses que calia atendre i es necessitaven més diners. En efecte, en alguns casos, els Comitès -en ocasions amb el concurs dels Ajuntaments- prengueren la decisió d'implantar una contribució per a tots els ciutadans, proporcional a la seva capacitat adquisitiva. Per exemple, a Sant Vicenç dels Horts, després dels successos derivats de la incursió d'unes Patrulles procedents de Molins de Rei, el Comitè prengué la decisió de crear un cos permanent de milicians als quals s'assignaria el sou de 10 pessetes diàries. L'acord del Comitè establí igualment com es pagaria aquesta despesa: "Els milicians que per formar part del personal de cases industrials, comercials o d'altra mena, que per llur importància els hi puguin anar pagant el sou, no percebran sou del fons de les milícies, a excepció del cas que el sou que percebeixin de llurs patrons no arribi a la quantitat de 70 pessetes setmanals. En igual condició queden subjectes els que treballin per la Generalitat de Catalunya i que continuïn percebent el sou (...) A partir del dilluns dia 17 del que som [agost] es formarà una contribució de guerra la qual hauran de pagar tots els caps de casa de la població, amb quotes setmanals que s'imposaran tenint en compte llur capacitat contributiva, però sense que la quantitat imposada sigui en total més que la indispensable per a mantenir el cos de milicians i les despeses ineludibles que hi puguin haver en ambdós Comitès"¹⁴. Una vegada presa aquesta decisió, conjuntament amb l'Ajuntament, decidiren enviar la següent carta a tots els ciutadans: "Conforme sabeu, des de fa dies a conseqüència dels terribles successos que estan endolant el nostre país, es ve realitzant en aquest poble un servei de guàrdia a torn de poble, però els tristos

¹⁴ AM de Sant Vicenç dels Horts, c. 1697.

successos, que tots lamentem, ocorreguts el dia 12 del que som^(*), han obligat a les Autoritats i Comitès locals a prendre una resolució heroica i decisiva per mentre duri l'actual estat de coses. Aquesta decisió ha estat la de crear un cos de milícies permanents que amb el degut entrenament i amb la disciplina que les circumstàncies actuals exigeixen, sigui l'encarregada de vigilar les vides i els interessos del poble, amb la garantia que tots els ciutadans tenen dret d'exigir i amb la responsabilitat, per part dels milicians, que tots els països, en tots els temps han exigít a aquells que es cuiden de vetllar per l'ordre públic. Però com que la situació actual és impossible preveure el que pot durar, i els milicians tenen l'ineludible necessitat del manteniment llur i de llurs familiars, les Autoritats i els Comitès locals, s'han vist obligats a cercar el mitjà de pagar un jornal modest, però segur, a aquells que en aquest moment estan disposats a exposar llur vida per la tranquil·litat del poble, doncs, com podeu estar enterat per la premsa, són clars els dies que aquests benemèrits ciutadans no siguin víctimes d'alguna agressió, havent-se acordat que el sou que percebran serà el de 10 pessetes diàries havent-se acordat així mateix, que la quantitat setmanal imprescindible per al manteniment de les Milícies, serà repartida per a tot el veïnat d'una manera equitativa i tenint en compte la seva capacitat contributiva, i d'aquesta manera l'economia general no serà sensiblement perjudicada i com que la defensa que es persegueix afecta a tot el veïnat, tothom també hi contribuirà sense privilegis desagradosos per a ningú. A vos us correspon la quantitat de ... ptes. setmanals, les quals haureu de fer efectives en el local del Comitè de Proveïments, des del dilluns dia 17 i fins a nova ordre, tots els dilluns o dimarts de cada setmana. Donada la finalitat que es persegueix les Autoritats i Comitès locals esperen que vos complireu estrictament el vostre deure, sense necessitat d'acudir a les sancions que es tenen previstes contra els infractors d'aquest acord, amb el qual donareu una vegada més proves del vostre patriotisme"¹⁵.

* El 12 d'agost foren assassinades varies persones de Sant Vicenç dels Horts, segons sembla per Patrulles de Molins de Rei, fet que va provocar una topada entre aquestes i els milicians de Sant Vicenç que es trobaven de guàrdia (v. Solé Sabaté, Villarroja, *op. cit.*, vol. II, pàg. 19).

6.2. Les contribucions voluntàries.

L'altra font d'ingressos que tingueren els Comitès locals estava constituïda per les diferents aportacions que tenien un caràcter voluntari, bé perquè es tractava d'aportacions decidides pels propis interessats de forma col·lectiva o individual, o bé perquè tenien el seu consentiment més o menys tàcit. També en aquest apartat les modalitats podien variar en funció de les circumstàncies i de les possibilitats. Així, a Igualada, el Comitè Antifeixista acordà que tots els treballadors amb un sou superior a 50 pessetes, havien de deixar un 15% del seu salari al fons destinat a la guerra. A Molins de Rei, els delegats de les fàbriques varen acordar imposar una quota del 15% sobre el salari, que posteriorment fou ampliat a tots els treballadors de la vila. A Rubí, la quota a deduir dels salaris dels treballadors era d'un 10%. A Blanes, des de l'inici del conflicte, els obrers de la SAFA decidiren deixar l'import d'un dia del seu sou per a cobrir les despeses que suposava el manteniment de les milícies. En general, la decisió d'establir aquesta contribució voluntària entre els treballadors d'una o de diverses fàbriques, es prengué en el decurs de les nombroses assemblees sindicals que es celebraren durant els primers moments, al calor dels esdeveniments i com a conseqüència de l'empenta revolucionària. Val a dir que, a mesura que passaren els mesos i augmentaren les dificultats de tot tipus, aquestes contribucions deixarien de tenir en molts casos, el caràcter voluntari dels primers dies, per a convertir-se en un impost més. I val a dir també que, en alguns casos, acabarien igualment provocant l'enuig de sectors de treballadors que reaccionaren en contra de les decisions preses per alguns Comitès sense consultar als mateixos, paral·lelament a que augmentaven les veus que demanaven l'establiment d'un impost de guerra com a mesura de recaptació.¹⁶

Per últim, cal considerar també dins aquest apartat de contribucions voluntàries, les diferents subscripcions públiques que s'obriren per part dels

¹⁶ Arxiu personal. L'escrit duu la data del 15-VIII-36.

ajuntaments -algunes de les quals, arribarien a assolir sumes molt elevades-, o els nombrosos festivals benèfics que es realitzaren a profit de les milícies. El mateix Comitè Central de Milícies Antifeixistes obrí una subscripció que, a principis d'octubre, ascendia a gairebé 4 milions de pessetes.¹⁷

En resum, aquestes són algunes de les variants que, amb petites diferències, es produïren a la majoria dels municipis catalans. Cal assenyalar que el recurs a la pràctica impositiva augmentà en proporció a les dificultats i necessitats econòmiques, en detriment de les contribucions voluntàries que es recollien mitjançant les subscripcions. Però, tot i això, les quantitats que setmanalment s'havien de satisfer, afegides a les despeses generals provocades per la paràlització de la vida econòmica i la política de realitzacions revolucionàries, feien que l'esforç econòmic fos constant mentre, d'altra banda, els ingressos obtinguts mitjançant els diferents tipus de contribució, suposaven una càrrega molt feixuga per a la població en general.

QUADRE 2. *Setmanals sosteniment Milícies de Sabadell (agost-novembre 1936)**

SETMANA	NOMBRE DE JORNALS	IMPORT
<i>Setmana del 17 al 23 d'agost</i>	<i>267 jornals a 70 pessetes</i>	<i>18.690</i>
<i>Setmana del 24 al 30 d'agost</i>	<i>337 jornals a 70 pessetes</i>	<i>23.590</i>
<i>Setmana 31 d'agost al 6 de setembre</i>	<i>438 jornals a 70 pessetes + 1 complement de 45 + 1 complement de 35</i>	<i>30.740</i>
<i>Setmana del 7 al 13 de setembre</i>	<i>434 jornals a 70 pessetes</i>	<i>30.425</i>
<i>Setmana del 14 al 20 de setembre</i>	<i>441 jornals a 70 pessetes</i>	<i>30.870</i>
<i>Setmana del 21 al 27 de setembre</i>	<i>496 jornals a 70 pessetes + 1 jornal a 54 ptes + 4jornals a 30 ptes</i>	<i>34.894</i>
<i>Setmana del 28 al 4 d'octubre</i>	<i>577 jornals a 70 pessetes + alguns petits jornals i endarreriments</i>	<i>43.200</i>
<i>Setmana del 5 al 11 d'octubre</i>	<i>200 jornals a 70 pessetes + 6 jornals endarrerits + 1890 ptes. sou xofers</i>	<i>16.310</i>
<i>Setmana del 12 al 18 d'octubre</i>	<i>199 jornals a 70 pessetes + nòmines xofers + altres despeses</i>	<i>15.820</i>
<i>Setmana del 19 al 25 d'octubre</i>	<i>183 jornals a 70 pessetes + nòmina xofers</i>	<i>14.680</i>
<i>Setmana del 26 a l'1 de novembre</i>	<i>167 jornals a 70 pessetes + 4 a 30 ptes + 19 xofers a 80 ptes</i>	<i>13.330</i>
<i>Setmana del 2 al 8 de novembre</i>	<i>90 jornals a 70 pessetes + endarreriments + 19 xofers a 80 ptes</i>	<i>7.860</i>
<i>Setmana del 9 al 15 de novembre</i>	<i>46 jornals (corresponents a les Patrulles de Control) + despeses neteja</i>	<i>3.247</i>
<i>Setmana del 16 al 22 de novembre</i>	<i>37 jornals (corresponents a les Patrulles de Control) + 1 jornal</i>	<i>2.590</i>
	TOTAL	286.246

Font: AHS, "Despeses Milícies"

¹⁶ Per exemple, a Sabadell, el Comitè decidí -sembla que sense comptar amb la unanimitat de totes les organitzacions- que per a commemorar la jornada del 6 d'octubre, aquest dia fos declarat feiner i que els treballadors lliuessin el salari corresponent com a contribució a l'esforç de guerra (v. Josep A. Pozo, *El Comitè Local de Defensa*, pàg. 194, nota 17).

¹⁷ *La Humanitat*, (2-X-36). La quantitat exacta era 3.822.223,27 pessetes.

* En aquest quadre es detallen exclusivament els salaris pagats per l'Ajuntament de Sabadell als milicians que en el moment d'allistar-se es trobaven a l'atur. Inclou els milicians que es trobaven al front, com també els que realitzaven tasques de control i vigilància a la ciutat, així com els diversos membres del Comitè i de les seves seccions. No es detallen, els milicians que en el moment d'allistar-se treballaven i, per tant, percebien un sou, que continuarien cobrant per compte dels seus patrons respectius o de les seves empreses.

En efecte, el salari que setmanalment s'havia de satisfer als milicians o als seus familiars, juntament amb d'altres despeses associades a la seva organització, material, gasolina, etc., constituïa una càrrega en la majoria dels casos insuportable pels diferents poders revolucionaris locals. D'aquesta manera, les dificultats econòmiques acabarien imposant certes mesures d'austeritat. Per exemple, a Terrassa, el Comitè d'Enllaç Antifeixista acordà a principis de setembre que els milicians que treballaven abans d'incorporar-se, passarien a cobrar de les empreses i industrials el sou màxim de 70 pessetes, encara que el seu salari com a treballadors fos superior. En el cas que fos inferior al salari màxim del milicià, se'ls mantindria el que percebien a l'empresa. A més, en el cas de que les seves empreses haguessin de reduir la jornada -i per tant el sou- dels treballadors, els milicians passarien a cobrar d'acord amb aquestes reduccions¹⁸.

Però al costat d'aquestes mesures restrictives imposades per la penúria de fons, les dificultats econòmiques també provocaren l'efecte d'accentuar les mesures revolucionàries, obligant a molts Comitès a ampliar el ventall dels elements als quals se'ls declarava com a feixistes i, per tant, als quals se'ls hi podia "exigir" tributs, etc. Com hem exposat anteriorment, el nombre de persones a les quals se'ls imposà l'obligació de contribuir econòmicament, independentment de les seves simpaties polítiques, augmentà considerablement. Esperonada per les necessitats que havia de cobrir, la Revolució, en molts aspectes aturada pels mateixos revolucionaris, avançà en la mateixa proporció que creixien les dificultats. La despesa de recursos humans i materials i l'enorme esforç econòmic que representà acabarien tenint relació amb les mesures revolucionàries encetades pels poders revolucionaris locals. D'igual manera, però a la inversa, enmig de l'autarquia existent a causa de la manca de una única autoritat política, aquest esforç econòmic, insostenible pels municipis, acabaria constituint-se en una pesada càrrega per a tots ells.

¹⁸ *El Dia*, (10-IX-36).

Capítol 7. De la Catalunya d'Esquerra a la Catalunya revolucionària.

El dissabte 18 de juliol, just quan les notícies que arribaven referents a un moviment militar al Marroc s'estenien per tota la ciutat, s'obria el III Congrés d'Esquerra Republicana de Catalunya al Palau de Projeccions de Montjuïc. En la sessió d'obertura, el secretari general del partit, Martí Rouret, informava als presents que a l'Assemblea estaven representades unes 700 entitats, al temps que desmentia els rumors que circulaven entre els delegats sobre un suposat interès del Directori Nacional per ajornar el Congrés. En realitat, el Congrés, que havia de discutir i decidir sobre aspectes importants de la política d'Esquerra Republicana, es suspengué aquella mateixa tarda, a proposta d'un grup de delegats i després d'escoltar els parlaments d'alguns dels dirigents del partit que es pronunciaren en aquest sentit. Abans d'aixecar la reunió, es fixà per a la primera quinzena d'octubre la nova data per a realitzar-ho, però, com és sabut, ja no fou possible.

L'Esquerra Republicana arribava a aquest Congrés aparentment reforçada per la incorporació de grups escindits, com el PNRE. No obstant això, el desgast produït pels anys de govern i la situació interna, així com l'existència d'una situació política que cada vegada deixava menys marge pels projectes basats en el reformisme social interclassista, l'havien col·locada en una situació difícil. L'esclat de la guerra i de la revolució trencarà l'hegemonia de l'Esquerra i obrirà un nou període pel partit, en el que ja no li serà possible actuar com abans, i en el que haurà de competir amb altres opcions que li arrabassaran una part molt important del suport popular del que havia gaudit durant tota l'etapa anterior.

7.1. El nou mapa polític: l'hegemonia de les organitzacions obreres.

El sorgiment massiu de comitès revolucionaris, i la substitució o anul·lació a nivell local del poder legal per aquests, va provocar una profunda modificació del panorama polític català, tant pel que fa a la correlació de forces

entre els partits i organitzacions, com pel que fa al personal polític que havia protagonitzat els primers anys de la Catalunya autònoma. Si durant el període anterior l'Esquerra Republicana havia vertebrat i canalitzat l'opinió democràtica i republicana, recollint la tradició populista del republicanisme que li facilità una bona relació amb alguns sectors obreristes, a partir del juliol del 1936, l'esclat de la revolució social i la potent irrupció de les organitzacions obreres a l'escenari polític introduiran un canvi fonamental a favor d'aquestes últimes. No es tracta només que la hegemonia política del moment canviés de sigles, sinó que es produí una espècie d'esllavissament general de la societat cap a les organitzacions obreres, una inclinació envers les solucions de tipus classista, que es fonamentava en una idea igualment molt estesa, segons la qual era possible organitzar la societat sota el prisma dels treballadors. Al costat de les mesures revolucionàries, la "proletarització" de la vida política i social durant els primers mesos de la revolució –que hom pot comprovar repassant les imatges i els símbols utilitzats- no fou només un recurs propagandístic, sinó l'expressió d'un sentiment generalitzat entre les masses treballadores. I aquest sentiment que penetrà en amplis sectors de la població tenia com a punt de referència l'experiència que es vivia a tot arreu. En efecte, els homes que passaren a dirigir la vida política local –a través dels comitès- ja no eren els representants del republicanisme oficial ni pertanyien a la petita i mitjana burgesia que els hi havia subministrat molts dels seus elements, sinó que eren obrers, militants sindicals la majoria d'ells, amb una -sinó llarga, almenys intensa- experiència subministrada per l'agitada situació política viscuda durant tota l'etapa republicana. On abans s'imposaven els aparells polítics municipals controlats per l'Esquerra, ara eren les executives locals dels sindicats obrers, les que decidien i canalitzaven l'opinió popular. L'estructura caciquil present a molts pobles, mantinguda a través d'anys i anys d'existència d'unes determinades relacions de dependència només parcialment corregida per la democràcia republicana, fou esborrada de cop, juntament amb el poder dels homes que la representaven.

Val a dir que l'onada revolucionària i el fort gir cap a l'esquerra afectà a totes les organitzacions polítiques, republicanes i obreres. Especialment apreciable fou el canvi de personal polític entre els rengles de l'Esquerra Republicana: amb poques excepcions, la majoria dels dirigents locals d'aquest partit foren desplaçats dels llocs de responsabilitat i de representació, a vegades per decisió pròpia, i a vegades "expulsats" per les circumstàncies que els envoltaren. En el cas de l'ERC, els homes que encapçalaren l'organització arreu de Catalunya i intentaran mantenir la bandera del seu partit enmig de la revolució, seran els militants més relacionats amb als sectors obreristes. Aquests, passarien a substituir als homes més lligats als respectius aparells municipals –més identificats per tant amb les institucions- i que en la majoria dels casos deixaren l'escenari polític durant els instants inicials, després de comprovar que la revolució traspassava la frontera de la defensa del règim amenaçat. Com veurem més endavant, aquests militants d'Esquerra que sovint col·laboraren estretament amb les organitzacions obreres en el marc dels Comitès revolucionaris, seran durament criticats pel seu partit i, en alguns casos, reemplaçats una altra vegada, just en el moment en el que l'aparell institucional començava a recuperar-se de la sotragada sofrida.

A la majoria de poblacions catalanes, l'ERC serà desplaçada del poder polític per les organitzacions obreres, establint-se a la pràctica una espècie de transició entre l'etapa "republicana", corresponent al període anterior al 19 de juliol, i l'etapa "obrera", posterior a aquesta data. A banda de Barcelona –on l'aparell cenetista controlava bona part de la ciutat-, i de Tarragona, on l'Esquerra tingué una participació important en l'activitat política de la ciutat, a la resta de capitals catalanes i a les principals poblacions, la situació no fou gaire bona pel partit que havia monopolitzat la vida política catalana des de la proclamació de la Segona República: a Lleida no se'ls va permetre tenir representació en el Comitè Popular, i a Girona, aquesta es mantingué però sense poder competir amb les organitzacions obreres. No és només que el partit, com a tal, perdés influència i capacitat d'intervenció, és que se li negava fins i tot aquesta possibilitat. En plena onada revolucionària, la mecànica de la

representació i influència política seguia uns paràmetres diferents als característics de la democràcia política republicana.

Pel que fa a les organitzacions obreres, la nova situació afectà òbviament de forma diferent. La revolució social en marxa, l'efervescència revolucionària que es desfermà en multitud d'iniciatives que es duïen a terme i, naturalment, l'existència d'uns comitès que exercien com a autoritats del moment, concedí un protagonisme real i decisiu a les organitzacions que influenciaven, controlaven, o tenien una presència superior, en aquests òrgans de poder. Donades les circumstàncies en les que aquests naixeren, així com la voluntat – en línies generals- d'integrar totes les organitzacions obreres, l'examen de la composició dels comitès revolucionaris revela un mapa força aproximat de les diferents expressions polítiques i sindicals del moviment obrer català, i de la força i influència de cadascuna d'elles en el moment de l'esclat revolucionari.

Com hem vist anteriorment, una part important dels comitès constituïts estaven dirigits o influenciats de manera decisiva per militants llibertaris, a vegades amb l'ajut de militants del POUM. No obstant, l'afirmació sovint sostinguda sobre la influència hegemònica de la CNT a tot Catalunya, requereix algunes matisacions. Sens dubte, l'acumulació de poder que havia assolit, i la força i la influència que gaudia com a organització, es feia notar fins i tot allà on no tenia representació o aquesta era molt minsa¹. Però també es cert que el panorama del moviment obrer català a la vetlla dels esdeveniments revolucionaris de l'estiu de 1936 ja no era el mateix que el del 1931.

Amb petites diferències del que ja succeïa al segle XIX, a la primavera del 1936, l'activitat del moviment obrer català es concentrava bàsicament a les comarques del Barcelonès, Vallès Occidental, Bages, Berguedà, Anoia i Maresme, es a dir, a les zones en les que la industrialització havia deixat la seva empremta al llarg del segle anterior². En aquestes comarques –les més “obreres”- es concentrava també el gruix dels sindicats cenetistes i de la seva

¹ És en aquest sentit que un testimoni de l'època descriu molt gràficament la situació dient que l'Estat era la CNT i la FAI (Robert Louzon a *La Révolution prolétarienne*, 10-VIII-36, citat a César M. Lorenzo *Los anarquistas españoles y el poder*, pàg. 91).

² Una anàlisi de la distribució de la població obrera a Catalunya es pot trobar a l'estudi de Pere Gabriel, “La población obrera catalana, ¿una población industrial?”, a *Estudios de Historia Social*, núm. 32-33 enero-junio (1985).

afiliació, especialment a la primera i, molt particularment, a Barcelona ciutat³. Dels 140.000 afiliats que la CNT deia tenir a Catalunya al maig de 1936, 85.000 corresponien a aquesta ciutat i uns 40.000 més aproximadament, a la província de Barcelona⁴. Per tant, a la vetlla de l'esclat revolucionari del juliol, més d'un 60% de l'afiliació cenetista es concentrava en la capital catalana i gairebé un 90% entre aquesta i alguns dels nuclis industrials importants de la província com Badalona, Mataró, o Manresa. Aquesta realitat posava de manifest no només la desproporció geogràfica existent entre les forces agrupades en la CNT, sinó també, el desgast que aquestes havien sofert durant tot el període republicà. En efecte, d'ençà la proclamació de la Segona República, la CNT havia perdut més de la meitat dels seus efectius. L'escissió trentista i l'expulsió dels sindicats controlats pel Bloc Obrer i Camperol, així com la repressió que patiren alguns quadres i militants confederals en diverses fases de l'etapa republicana, acabarien afeblint l'organització i provocant una pèrdua important d'afiliats⁵. D'aquesta manera, la situació del moviment obrer a Catalunya a la vetlla dels esdeveniments revolucionaris de l'estiu del 1936, s'havia modificat sensiblement en relació a l'existent amb l'adveniment de la República. Enmig d'un creixement generalitzat de totes les organitzacions com a conseqüència de l'especial situació política que s'obrí a Catalunya després de les eleccions de febrer del 1936, i d'un important augment de la mobilització obrera amb l'esclat de nombroses vagues que recorregueren diverses localitats i sectors de

³ Per exemple, a la Conferència Regional de Sindicatos de Catalunya de la CNT celebrada a principis de 1936, dels 142 delegats presents -representant 92 sindicats, 8 Federacions i 7 comarcals- 94 pertanyien a les comarques del Barcelonès, Bages, Berguedà, Maresme i Vallès Occidental, i d'aquests, gairebé la meitat -43- pertanyien a sindicats de Barcelona-ciutat (*Memorias de la Conferencia Regional extraordinaria celebrada los días 25, 26 y 27 de enero de 1936*, Barcelona, 1936).

⁴ *Solidaridad Obrera* (6-5-36). Sobre la influència de la CNT i d'altres sindicats a la capital catalana, v. Andrew Durgan, *Els comunistes dissidents i els sindicats a la Catalunya republicana*, *L'Avenç*, núm. 142 (novembre 1990).

⁵ En el Congrés Nacional de la CNT celebrat a Madrid al juny de 1931, dels 535.565 afiliats representats, 291.240 corresponien a la CNT catalana. La nova situació política oberta amb l'adveniment del règim republicà i l'ascens de la mobilització obrera possibilitaren un ràpid desenvolupament de l'organització confederal. Durant tot aquest any, l'increment del nombre de treballadors adherits a la CNT a Catalunya fou continu i a l'agost, en ocasió d'un Ple Regional, ja s'havia assolit la xifra de 321.394 afiliats, distribuïts en 150 sindicats i representats per 214 delegats. Fins i tot, el Comitè Regional de Catalunya creia que aquesta xifra era inferior a la real -estimada en uns 400.000 en aquells moments- perquè en aquest Ple faltava la representació d'algunes localitats (per a les dades referents a 1931 v. Eulàlia Vega, *El trentisme a Catalunya. Divergències ideològiques en la CNT, 1930-1933*. Les referents a 1936 v. Andrew Durgan, "Els comunistes dissidents i els sindicats a la Catalunya republicana", *L'Avenç*, núm. 142 de novembre de 1990). En el decurs de l'etapa republicana, la CNT fou perdent afiliació fins arribar als 140.000 -segons les seves pròpies fonts- de la primavera de 1936. A banda de si les xifres són més o menys ajustades, sembla inqüestionable que es produí un descens importantíssim en l'afiliació cenetista i en la seva capacitat per a mantenir l'hegemonia en el moviment obrer català. D'altra banda, aquesta nova realitat que modificava notablement el panorama sindical a Catalunya, va produir una espècie de miratge en alguns dirigents, que els portaria a sobrevalorar aquest fet: en el moment de la celebració del Congrés de la FOUS, Andreu Nin afirmava que els anarquistes havien perdut definitivament l'hegemonia del moviment sindical a la regió i que la seva

la producció, la CNT continuava essent l'organització obrera amb més adherents però havia perdut posicions importants, especialment fora de la capital catalana, en detriment d'altres organitzacions com el POUM –que controlava els sindicats autònoms en algunes de les ciutats catalanes més importants- o la UGT. Aquesta situació quedà reflectida en bona mida en la composició dels diferents Comitès revolucionaris.

7.2. El declini d'Esquerra Republicana de Catalunya

La revolució havia trastocat profundament el mapa polític a Catalunya. L'enfonsament de les institucions arrossegà al partit governamental que fins aquell moment havia estat l'eix de la política catalana provocant gairebé la seva desarticulació. Obligada per les circumstàncies a actuar en un terreny estrany a la seva tradició i experiència, l'ERC va patir una important pèrdua d'influència com a conseqüència de l'eclosió de les forces obreres i de la inviabilitat de dur a terme el seu projecte interclassista d'aliança entre les classes mitjanes i el proletariat sobre la base d'un programa reformista i catalanista, que tan bon resultat li havia donat durant el període anterior. Amb l'esclat de la revolució, la seva perspectiva estratègica fonamentada en la reivindicació d'una àmplia autonomia per a Catalunya i en la defensa d'un programa de reformes socials, limitat en el seu horitzó a les preocupacions i objectius de la petita i mitjana burgesia, fou sobrepasada pels esdeveniments, trastocada per l'enfonsament institucional i per l'aparició de forma massiva dels instruments propis de la classe social que gaudia de tot el protagonisme del moment: les organitzacions obreres, els seus partits i sindicats. Així mateix, el sorgiment de nous organismes a través dels quals s'exercia el poder a diversos nivells – els comitès controlats en la seva majoria pels anarcosindicalistes i dels que en ocasions foren exclosos els representants republicans-, augmentà la desorientació d'un partit acostumat a fer política des de les institucions.

afiliació real sumava només uns quaranta o cinquanta mil (citat a Andrew Durgan, *op. cit.*, pàg. 25, que recull les opinions de Nin publicades a *La Batalla* del 15 i 22 de maig de 1936).

La impossibilitat d'exercir el poder com abans del 19 de juliol, reconeguda pel propi president de la Generalitat en la cèlebre entrevista amb la delegació cenetista, fou el punt culminant d'una situació a partir de la qual, la manca de capacitat d'actuació dels dirigents d'ERC i la pèrdua de pes polític del partit, no foren sinó factors que s'alimentarien mútuament durant els mesos posteriors⁶. D'aquesta manera, s'arribà a una situació certament paradoxal: el partit que havia aconseguit arrabassar al catalanisme conservador la hegemonia política i la direcció de la construcció del poder autonòmic, s'esbaldregava en el moment en el que Catalunya esdevenia en un país gairebé independent com a conseqüència de la crisi de l'estat republicà i del col·lapse dels seus serveis i competències.

El partit va quedar curtcircuitat per la revolució. La desorientació general semblava presidir l'activitat de llurs dirigents i dels nombrosos centres adherits. De fet, no fou fins el 13 de setembre que l'ERC realitzà el seu primer acte públic a Barcelona des del 19 de juliol. Durant les primeres setmanes, la paràlisi del partit es traduí en la seva incapacitat per a organitzar la seva pròpia força miliciana –en aquells moments, un element clau per a determinar el grau d'activitat d'una organització i el seu “poder”- raó per la qual molts dels seus seguidors marxaren com a voluntaris en les columnes que organitzaren la CNT, el PSUC-UGT o el POUM. Després de moltes dificultats, fins el 8 de setembre no sortí la primera columna organitzada per l'ERC –la Columna Macià-Companys- amb 1300 voluntaris⁷.

L'estructura del partit que més va patir els embats de la revolució foren els centenars de seccions locals i entitats adherides espargides per tot Catalunya, moltes de les quals tradicionalment s'havien constituït i

⁶ E. Ucelay Da Cal en el seu llibre *La Catalunya populista*, troba l'exemple del col·lapse de l'Esquerra Republicana en “el grau de poder que Tarradellas va ser capaç d'acumular dins del partit i de l'administració, després de dos anys apartat de la política, simplement donant la cara” (pàg. 294).

⁷ Al novembre de 1936, la direcció d'ERC envià una enquesta a tots els centres per tal d'elaborar un cens de militants que havien marxat al front enrolats a d'altres columnes. La circular que envià justificava el fet que el partit no hagués pogut organitzar abans una columna pròpia “per circumstàncies alienes a la voluntat dels dirigents del nostre partit” i perquè “mentre els militants d'altres organitzacions podien ésser copiosament armats i equipats, els militants d'Esquerra [restàvem] sense armament” (*La Humanitat*, 14-XI-36). Vicenç Guarnier explica en el seu llibre que les organitzacions obreres presents en el Comitè Central de Milícies s'oposaren a que fos organitzada aquesta columna per considerar-la “antirevolucionària” (*op. cit.*, pàg. 172).

desenvolupat al voltant del poder municipal⁸. Lògicament la paràlisi dels ajuntaments catalans davant els comitès, difuminà encara més la fisonomia del partit que es diluïa en la mateixa proporció que es diluïen les institucions amb les que sovint arribà a confondre's. La pràctica habitual de les organitzacions locals de l'Esquerra, familiaritzades amb la lluita dins l'àmbit de la política municipal, va quedar interrompuda de sobte amb la suspensió quasi general de la vida municipal a tot Catalunya. És important subratllar aquest fet perquè la responsabilitat dels dirigents en la *desaparició* del partit, encara que és important, no és l'única causa que explica la seva davallada.

La correspondència entre algunes de les seccions locals i la direcció de l'ERC que hem pogut consultar, a banda de mostrar la preocupació i inquietud pel caire que prenien els esdeveniments, revela fins a quin punt la revolució havia travessat profundament els militants i al propi partit. Per exemple, l'organització de l'ERC a Manresa en un escrit enviat al secretari d'organització, Pere Ferré, explicava la situació del partit després dels primers mesos de la revolució i es pronunciava per “intensificar una campanya en el sentit d'admetre totes aquelles modificacions i avanços que en matèria econòmica i social puguin produir-se, exigint però que aquesta transformació estigui inspirada, en lo material, amb un ordre que encarrili la societat naixent, i en lo espiritual, en el sentiment de catalanitat sense el qual, perdria la nostra terra la seva personalitat (...) La nostra gent, cada dia que passa, sent més la necessitat que el nostre partit parli i orienti sobre quina ha d'ésser l'actuació actual i futura”⁹.

La manca d'articulació orgànica era tal que pel mes de novembre de 1936, la direcció d'Esquerra va realitzar una enquesta per tal de conèixer quina era la situació real del partit i a tal fi envià un qüestionari que havien d'omplir les entitats adherides¹⁰. Les respostes que aquestes donaren semblen confirmar

⁸ A la sessió d'obertura del Tercer Congrés d'ERC que havia d'iniciar els seus treballs justament el 18 de juliol, Martí Rouret, afirmà que estaven representats per 700 entitats de tot Catalunya (*La Humanitat*, 18 juliol 1936). Ricard Vinyes, que cita com a font dades extretes de l'Arxiu Carles Pi Sunyer, dona la xifra –sense especificar data, encara que suposem es tracta de 1936– de 657 entitats i 64.154 socis (*La Catalunya internacional*, pàgs. 280-281).

⁹ AHN-SGC, *lligall 818*, sèrie PS-Barcelona. La carta no porta data però és possible que fos escrita al novembre de 1936.

¹⁰ Un bon nombre d'aquests qüestionaris es poden trobar de forma dispersa a l'AHN-SGC, als lligalls 1441, 818 i 820. El model de qüestionari contenia les següents preguntes que havien de contestar les entitats: 1.-Quina importància té el nostre Partit en

la pèrdua d'influència –més que de militància-, així com les limitacions i dificultats del partit per a actuar en una situació revolucionària i al marge de l'aparell institucional. Seccions locals amb una tradició i afiliació força important com el Centre Republicà Federal Català de St. Feliu de Guíxols, reconeixien que la seva importància en relació a la resta de forces polítiques i sindicals ja no era la mateixa que abans dels esdeveniments de juliol. La secció de Banyoles afirmava que com a força política era important però que “ara dominen les sindicals”, igual que la de Sùria, mentre que la de Cervera responia que “moralment era l'organització més important però que el terror s'havia imposat”¹¹. Precisament, les denúncies per abusos i coaccions dels elements revolucionaris constituïen una de les queixes més generalitzades. L'escrit abans citat de l'organització a Manresa acabava amb una petició: “a tots els pobles de Catalunya s'hi ha establert una mena de gent que per mediació de la barra i de la pistola, han imposat un terror que es necessari acabar, per això seria necessari que amb molta tàctica es procurés facilitar, pels medis que cregueu convenients, armes curtes a les persones de la confiança nostra, que desarmades com estan, els serà impossible si en un moment necessiten reaccionar contra tal estat de coses”¹². La mateixa reclamació era realitzada pel Centre d'Unió Republicana de Montroig, el qual feia constar a més la seva protesta “per la poca consideració que [havien] merescut per part de certs directius al reclamar-los ajut al veure'ns atropellats en els dies més precaris del moviment antifeixista”¹³.

La sensació d'indefensió i de que el partit no existia envoltà la militància que, tot i les circumstàncies, es mantenia fidel als principis de l'Esquerra. El Centre Republicà del Poblet –del districte 10è de Barcelona- reclamava a la direcció del partit la realització d'un acte de propaganda per a demostrar que encara existia, una petició que també realitzaren el Centre d'Esquerra

aquesta població en relació als demés elements antifeixistes? 2.-Teniu milícies organitzades? 3.-Amb quin nombre de milicians? 4.-Teniu muntat algun servei de reraguarda? 5.-Creieu convenient celebrar algun acte públic? 6.-Quin resultat donaria?

¹¹ Els qüestionaris de St. Feliu de Guíxols, Banyoles i Cervera es poden trobar al lligall 1441. El de Sùria al *lligall* 820.

¹² AHN-SGC, *lligall* 818, sèrie PS-Barcelona.

¹³ AHN-SGC, *lligall* 818, sèrie PS-Barcelona.

Republicana de Cardona i el de Tarragona¹⁴. Tampoc faltaven les crítiques als dirigents d'algunes seccions locals per la indecisió mostrada durant els primers moments, com la d'un militant de Molins de Rei que escrivia denunciant l'actitud que va prendre el Centre d'Esquerra Republicana Federal, el qual en la seva opinió “durant els moments de més perill i lluita (...) no donà la sensació de que existís”¹⁵. A d'altres casos, eren les pròpies entitats les que desaconsellaven la realització d'actes de propaganda per l'enorme pressió que això suposava. Per exemple, la Joventut Republicana de Premià de Mar es pronunciava en aquest sentit considerant que “encara avui es un xic massa aviat” per a realitzar-ho, perquè “els de la FAI tenen tot el control del poble (...) i són els únics que estan armats”¹⁶.

Les transformacions revolucionàries que es produïen per tot arreu i la manca de reacció del partit inquietava la base electoral i social de l'Esquerra més propera a les classes mitjanes, i hom demanava la intervenció de les autoritats per aturar-les. La Unió Republicana de Cervera, per exemple, es queixava de l'onada d'incautacions i col·lectivitzacions i del fet que s'estigués “atropellant al petit industrial, comerç i agricultura”, i obligant a col·lectivitzar a “fusters, barbers, ram de transports, ciments, ram forratges i altres i tots els esmentats industrials no comptaven amb número major de 10 obrers cosa que ha portat un malestar al poble per què ha sigut a disgust de la majoria i contra les normes del Consell de la Generalitat”, mentre que la secció de Banyoles reclamava la realització d'un acte públic “perquè estem movent la classe mitjana i petit comerç que esta indignat pel comportament de la CNT i la FAI”¹⁷.

¹⁴ El butlletí d'enquesta del Centre Republicà del Poblet es pot trobar a l'AHN-SGC, *Lligall 1441*, sèrie PS-Barcelona. La resposta a la pregunta de quin resultat donaria la realització d'un acte públic, era la següent: “El de demostrar al Poble de Catalunya que el Partit d'Esquerra Republicana de Catalunya existeix, que en l'actualitat no ho sembla”. A la mateixa pregunta el Centre d'Esquerra Republicana de Cardona contestava “un resultat pràctic en el sentit que es necessari orientar a l'opinió a tenir fe en els postulats del nostre partit”. Els butlletins d'enquesta d'aquest centre i del de Tarragona es poden trobar al *Lligall 820*.

¹⁵ Carta signada per Josep M. Borrell Segura, militant del Centre d'Esquerra Republicana Federal a Molins de Rei, 25 de juliol 1936 (AHN-SGC, *Lligall 1441*, sèrie PS-Barcelona).

¹⁶ AHN-SGC, *Lligall 820*, sèrie PS-Barcelona. Carta datada el 7 de novembre de 1936, amb el segell de la Joventut Republicana de Premià de Mar, adreçada a la direcció del partit.

¹⁷ Carta datada el 7 de novembre de 1936, signada pel president del Centre Instructiu d'Unió Republicana de Cervera, Àngel Casals Carné i pel secretari, Josep Forcat Rafecas, dirigida a Martí Rauret, que en aquells moments ocupava el càrrec de Comissari General d'Ordre Públic de la Generalitat, i de la que s'envià còpia també al primer Conseller de la Generalitat,

Naturalment, no totes les seccions d'Esquerra reaccionaren de la mateixa manera. A moltes poblacions, la seva militància participà d'algunes de les realitzacions que el partit criticava. En general, es tractava d'entitats amb una majoria social d'extracció obrera o camperola, les quals seguiren un procés de radicalització paral·lelament al desenvolupament de la revolució, i que actuaren sovint en estreta col·laboració amb la CNT. Una característica comuna a aquestes situacions fou el canvi que es produí al juliol en la direcció política de les entitats: els dirigents del període “anterior”, que normalment coincideixen amb els que conformaven l'aparell municipal, foren substituïts –sovint senzillament perquè abandonaren el càrrec– per militants més lligats a les organitzacions obreres, la qual cosa afavorí certes actituds més radicals i una millor entesa amb els revolucionaris.

De qualsevol manera, la situació de l'Esquerra s'havia tornat difícil i complicada des del mateix moment en el que l'aixecament militar fou derrotat. Lluitant contra els “excessos” dels revolucionaris i per preservar la malmesa autoritat del Govern, semblava com si la base social en la que tradicionalment s'havia recolzat el partit hagués “desaparegut”¹⁸. Quan encara eren recents els últims combats pels carrers de Barcelona i es començava a expressar la potencialitat de la revolució obrera, el grau de desconcert dels dirigents esquerrans es manifestava davant de qualsevol situació, paral·lelament que augmentaven algunes desercions significatives. De fet, la projecció pública del partit es mantingué quasi exclusivament a través de la figura de Lluís Companys i d'alguns dels seus col·laboradors en el Govern que, com Tarradellas, adquiriren sobtadament un fort protagonisme. Es conegut que entre els dirigents que optaren per quedar-se i mantenir una activitat política,

Tarradellas (AHN-SGC, *Lligall 1441*, sèrie PS-Barcelona). La resposta de la secció de Banyoles es pot torbar al qüestionari abans citat.

¹⁸ D'aquesta circumstància s'han lamentat anys després molts militants d'ERC, dirigents que hagueren de donar la cara en una situació difícil per ells. Per exemple, Alexandre Deulofeu, qui fou aleshores conseller per l'ERC a l'Ajuntament de Figueres, trobava precisament en aquest fet l'element que explicava tant l'arraconament que patí el partit durant els primers mesos com el triomf dels revolucionaris. Referint-se al cas de Figueres escriví el següent: “¿Què se n'havia fet, dels ciutadans que ens havien fet triomfar en les successives eleccions? ¿On eren els elements sensats? ¿On era la classe mitjana que representava la immensa majoria en la nostra ciutat i en la nostra comarca? No ho sabem. L'únic que sabem és que, si aquests elements ens haguessin fet costat, nosaltres no hauríem caigut, el moviment revolucionari hauria fracassat i l'aixecament militar hauria estat sufocat a pertot el primer dia. L'absentisme de les classes moderades, republicanes i antirevolucionàries, portà el triomf dels elements extremistes, que en pocs dies es feren els amos de la situació” (A. Deulofeu, *Memòries de la Revolució, de la Guerra i de l'Exili*, Figueres, 1974, pàg. 26).

no hi havia acord sobre el camí a seguir i sobre com afrontar l'onada revolucionària. Companys, inicialment partidari de contemporitzar amb els anarquistes, sembla que contemplà per uns moments la possibilitat d'organitzar una força armada al servei de la Generalitat per a disputar als anarquistes el control de la situació, però finalment es decidí per la fórmula que probablement oferia més garanties d'èxit en aquells moments: per a continuar reafirmant l'existència del Govern de la Generalitat i per a contenir la revolució, calia acceptar les conquestes revolucionàries i no buscar l'enfrontament¹⁹. La decisió era difícil i arriscada però tampoc n'hi havia gaires més sortides. Val a dir també que aquesta opció era l'única que podia ser “tolerada” pels dirigents de la CNT que havien acceptat, per la seva banda, la continuïtat de Companys, convençuts que en la situació en la que es trobava no seria un obstacle seriós mentre ells tinguessin el control de l'aparell policíac i militar.

Les desercions d'alguns dirigents, la manca de directrius amb les que fer front a la situació i, finalment, la imatge del President de la Generalitat reduïda a una figura simbòlica, i anant a remolc dels esdeveniments, lògicament havia de causar els seus efectes. En un primer moment, el discurs polític del partit oscil·là entre la crida -moderada però constant- a tornar a la normalitat el més aviat possible, i certes declaracions dictades per la pressió del moment. En general, tots els dirigents d'Esquerra –els que es quedaren- acusen aquesta tendència, però probablement fou el President de la Generalitat qui més acumulà aquesta característica. Responent a les preguntes d'un periodista, Lluís Companys manifestava, a principis de setembre, que “mai com en aquesta ocasió (...) ha pogut dir-se que el President de la Generalitat governa amb el poble” i afegia que en la seva opinió “l'esdevenidor immediat d'Espanya és una república federal adaptada a les normes del proletariat i de la revolució perquè això, a més d'una guerra cruenta, és una revolució indeturable”²⁰. Sovint, les declaracions de Companys, dictades o no pel convenciment

¹⁹ Segons Manuel D. Benavides a *Guerra y Revolución en Cataluña*, (pàg. 164), Comorera féu aquesta proposta a Companys, qui d'altra banda també va rebutjar les propostes dels seus assessors militars, Escofet i Pérez Farrás, i d'alguns dirigents del partit com Claudi Ametlla, que anaven en el mateix sentit (v. E. Ucelay da Cal, *op. cit.* Pàg. 288).

personal, o resultat del difícil equilibri al que estava obligat a jugar donades les circumstàncies, contribuïen a augmentar entre alguns sectors de l'opinió pública seguidora de l'Esquerra Republicana, la sensació de subsidiarietat envers les altres formacions polítiques i sindicals. Per exemple, en un discurs pronunciat a Tàrrrega davant les autoritats locals, Companys feia les següents afirmacions:

“Fem la revolució i estem en guerra i hem de tenir present que si no guanyem la guerra ho perdrem tot (...) L'objectiu primer es guanyar la guerra i ja la mateixa victòria comporta la transformació econòmica (...) Els que més cura han de posar en l'obra revolucionària han d'ésser naturalment, els militants proletaris; nosaltres, els representants de la petita burgesia, que ha d'ésser respectada i atesa, hem de facilitar el pas a la classe treballadora. Nosaltres hem d'anar al costat o al darrera, però ells són en definitiva, els que hauran de dictar la llei. Seria inútil que es volgués evitar amb habilitats o per la força l'esdevenidor dels treballadors”²¹.

És possible que aquestes paraules fossin el resultat d'un excés verbal propi de l'ambient d'un acte polític i del mateix Companys, però fossin o no sinceres el cert es que òbviament tenien molt poc a veure amb els principis i amb la pràctica de l'Esquerra Republicana. Certament que les manifestacions de Companys, sovint es situaven a l'extrem més populista d'entre tots els seus correligionaris que formaven part del Govern de la Generalitat i que d'altres components del mateix es conformaren en assumir el paper que com a republicans havien jugat tradicionalment. ¿Es tractava d'una tàctica per a guanyar-se la confiança dels dirigents anarquistes i mantenir d'aquesta manera l'esperança de capgirar algun dia la seva migrada posició? En realitat, els dirigents de l'Esquerra varen descobrir ràpidament que l'ambigüitat dels discursos populistes d'antany ja no eren suficients i que la situació exigia d'ells consignes clares i orientacions precises que no es podien eludir adoptant simplement un to més obrerista conforme al moment que es vivia. Si s'examina les declaracions dels polítics republicans dies després del 19 de juliol

²⁰ Declaracions recollides per un redactor d'*El Liberal* de Bilbao, de les que es va fer ressò *La Humanitat*, (2-IX-1936).

i fins aproximadament la constitució del nou Govern de la Generalitat al mes de setembre, es pot observar fàcilment que constitueixen una combinació de prudència i formulacions generals, buscant sempre la part de les declaracions dels dirigents de les organitzacions obreres que més interessava per a fer-les seves. Quan una part important de l'opinió pública es preguntava cap a quin règim polític i social havia d'encaminar-se la situació, el punt de vista de l'Esquerra, expressat a través de la ploma de Rovira i Virgili era el següent:

“La defensa de la República democràtica, de la República lliure, és la finalitat comuna dels antifeixistes en el moment actual (...) ¿vol dir això que, salvada la República democràtica, les coses han de tornar a la situació legal anterior al 19 de juliol? De cap manera. Els canvis han d'ésser profunds en l'ordre polític, en l'econòmic, en el social i en el cultural. Partit de la República, hem d'anar més enllà de la República. No hem d'abandonar-la, però hem de completar-la. La República democràtica ha d'ésser també una República social”²².

La perspectiva que s'obria, explícitament confosa en els seus objectius i implícitament limitada en el seu plantejament, tenia la virtut de no ser original. A l'estiu de 1936 no n'hi havia cap força a Catalunya que no defensés la necessitat de canvis en el sentit social, una vegada estigués solucionat a tota Espanya la qüestió de la guerra. La perspectiva es situava perfectament en el terreny comú de la política “antifeixista” que impulsaven altres forces, particularment el recent constituït PSUC. El problema per a l'Esquerra estrebava en que amb aquest plantejament sobre una futura República social de contingut incert, no podia cobrir les mesures revolucionàries que, a la pràctica amplis sectors del moviment obrer ja estaven posant en marxa, però tampoc estava en disposició de combatre-les. Aquesta contradicció de la que difícilment podia escapar, és la que condemnava a l'ERC a la paràlisi política, a presentar-se com a una opció que amb prou feines podia entusiasmar a sectors del proletariat urbà que antany li havien donat el seu suport —i que ara s'havien girat de forma majoritària cap a les organitzacions obreres—, ni als

²¹ *La Publicitat*, (17-X-36).

comerciants o petits propietaris que assistien a l'onada revolucionària al camp i a la ciutat, perplexos i a mig camí entre l'esperança i la por. D'ací que els sectors socials que tradicionalment havien donat el seu suport a l'ERC, comencessin a orientar-se acceleradament cap a una altra direcció. Així, es comprèn l'enorme atracció que sobre l'ERC va exercir un partit com el PSUC, l'única organització que des de bon començament va defensar un programa susceptible de seduir els sectors socials tradicionalment sota la influència del partit republicà. Fins i tot el recel inicial que despertà la seva constitució entre els medis propers a l'Esquerra, es tornà ràpidament en una indissimulable simpatia entre els seus dirigents, els quals, malgrat la competència que representava la formació d'un partit que disputaria una franja dels seus seguidors, varen trobar un aliat circumstancial molt important per a reconduir la situació.

No és per casualitat que coincidint amb la primera reorganització del Govern de la Generalitat després del 19 de juliol que incloïa representants del PSUC, Lluís Companys declarés a la premsa l'excel·lent efecte que li havia causat un discurs radiat de Dolores Ibárruri²³. Dies més tard, Rovira i Virgili escrivia a *La Humanitat* un petit article elogiant un manifest dels comunistes francesos perquè aquests havien afirmat que la causa antifeixista a Espanya no tenia com objectiu establir el socialisme sinó que tenia com a finalitat la defensa de la República democràtica. Significatives són les paraules amb les que acabava la seva nota:

“Voldriem que tots els antifeixistes d'ací, i especialment tots els obrers, llegissin aquest manifest. Es vibrant, sincer i clar. I té, per damunt de tot, un fortíssim sentit realista. Ho diem tal com és: el comunisme és avui, a França i en altres bandes, la tendència obrera més ben orientada”²⁴.

²² “Més enllà de la República”, *La Humanitat*, (8-VIII-36).

²³ *La Humanitat*, (31-VII-36). El discurs fou reproduït a *Mundo Obrero* (30-VII-36). Dolores Ibárruri va definir la postura oficial del PCE en relació al procés revolucionari que s'estava produint: “Es la revolución democrática burguesa que en otros países, como Francia, se desarrolló hace más de un siglo, lo que se está realizando en nuestro país, y nosotros, comunistas, somos los luchadores de vanguardia en esta lucha contra las fuerzas que representan el oscurantismo de tiempos pasados (...) En estas horas históricas, el Partido Comunista, fiel a sus principios revolucionarios, respetuoso con la voluntad del pueblo, se coloca al lado de la democracia (...) El Gobierno de España es un gobierno surgido del triunfo electoral del 16 de febrero, y nosotros lo apoyamos y lo defendemos porque es la representación legítima del pueblo que lucha por la democracia y la libertad”.

²⁴ *La Humanitat*, (6-VIII-36).

A banda de l'evolució cap a tesis més obreristes que experimentaren amb anterioritat alguns elements republicans com Aymamí i Baudina l'endemà de la desfeta del 6 d'octubre, la marxa cap al PSUC de destacats militants de l'Esquerra, alguns d'ells amics personals i col·laboradors directes de Companys –com Josep A. Trabal, secretari de Companys, o Pere Foix²⁵– fou la conseqüència immediata de l'estat de confusió i paràlisi en el que vivia l'organització i també el resultat de l'existència d'un terreny comú: el de l'antifeixisme, es a dir, la defensa de la legalitat republicana contra la revolució social. Aquesta circumstància afavorí el pas de militants provinents de gairebé totes les branques del republicanisme. Molts militants de base, dirigents locals i càrrecs, ingressarien al nou partit. És el cas de dirigents com J. Quero Voltes, secretari de l'ERC a Tortosa o la de Josep Gimeno, vice-secretari de la secció local del Partit Republicà d'Esquerra i de l'antic militant del mateix partit, Pere Andreu Forés²⁶. Es el cas també del fundador de l'Esquerra Republicana a Ripoll, Josep Basagonya Godeol, i de Pere Roca Marcet, president d'ERC a Olesa de Montserrat fins el juliol de 1936 i un dels fundadors del PSUC en aquest poble, del que seria secretari general un altre afiliat a Esquerra, Pere Fontanilles Abad²⁷. A la Garriga, Joan Sallés Gubern que militava al partit republicà des de la seva fundació i que juntament amb d'altres companys passà a organitzar el PSUC²⁸. Entre els militants d'Esquerra que es passaren al PSUC abunden particularment els càrrecs electes, com el regidor a l'Ajuntament de Castelló d'Empúries, Joan Arlà, un dels homes de confiança de l'Alcalde Bordas de la Cuesta. Igualment succeí a Alcover, Montblanc, St. Joan Despí, Cornellà de Llobregat, St. Vicenç dels Horts o St. Sadurní d'Anoia, per citar alguns casos en els que les incorporacions de consellers municipals al nou partit es feren públiques²⁹. En ocasions, les incorporacions eren gairebé en

²⁵ E. Ucelay da Cal, *op. cit.*, pàg. 259.

²⁶ La notícia de la petició d'ingrés de qui era conseller municipal per l'ERC a l'Ajuntament de Tortosa i director d'*El Poble*, J. Quero Voltes, a *Lluita*, (18-III-37). Per a l'ingrés de Josep Gimeno, *Lluita*, (2-X-36). El cas de Pere Andreu, a *Treball*, (12-IX-36).

²⁷ Josep M. Penalba Martín, *República, guerra i repressió a Olesa de Montserrat 1930-1940*, treball mecanografiat, 159 pàgs.. Pel cas de Ripoll, v. Sofia Castillo i Olga Camps, *La Guerra Civil a Ripoll 1936-1939*.

²⁸ Joan Garriga i Andreu, *Revolta i Guerra Civil a la Garriga*, pàgs. 172-180.

bloc com a Gandesa, on el 90% de la secció local es féu del PSUC, igual que a Móra d'Ebre³⁰, o com succeí Amposta, on l'Esquerra Republicana es va dissoldre al setembre de 1936 per a ingressar en el PSUC i UGT³¹. Només a la ciutat de Barcelona, entre juliol del 1937 i gener de 1938, el PSUC incorporà 131 militants provinents de l'ERC.³²

En general es tractava de gent en desacord amb l'actuació dels anarquistes o poumistes o –especialment el càrrecs electes- que havien tingut enfrontaments amb ells. En els pobles petits, l'aparició d'una força moderada ben organitzada i amb recursos, reconeguda pels organismes oficials de la revolució i amb el segell de la seva adhesió a la Tercera Internacional, -per a la majoria, un aval que feia inqüestionable el seu caràcter revolucionari i antifeixista, i per tant a resguard de qualsevol dubte- exercí una natural atracció sobre els elements republicans mancats d'una expressió política amb capacitat per a constituir-se en el contrapès que inclinés la balança de la revolució cap a un cantó més moderat. Un dels fundadors del PSUC a la Garriga ho explica així:

²⁹ Albert Compte i Freixanet, *República i Guerra Civil a Castelló d'Empúries*, pàg. 201. A Alcover, els consellers d'ERC es passaren al PSUC segons un informe elaborat per un delegat de la Junta de Seguretat Interior (AHN-SGC, *llogall 307/1*). A Montblanc, el regidor d'ERC, Josep Gai Escoté (v. A. Mayayo, *La Conca de Barberà 1890-1939*, pàg. 387). A St. Joan Despí, Joan Roldán Oliach que havia representat a l'ERC en el Comitè Local de Milícies i que acabaria representant al PSUC en el nou Consell Municipal constituït a l'octubre de 1936 (v. *Llibre d'Actes de l'Ajuntament de St. Joan Despí*, sessió del 17 d'octubre 1936). A Cornellà de Llobregat, Amadeu Fabrès Sardà, fundador local d'ERC i conseller municipal per aquest partit a les eleccions municipals de 1934, al juliol seria nomenat Alcalde en representació del PSUC (v. Gregorio Gutiérrez i Joan Tardà, "La Segona República i la Guerra Civil a Cornellà de Llobregat / Aproximació a una realitat" dins *Cornellà de Llobregat / Estudis d'Història*, pàgs. 253-335). A St. Vicenç dels Horts, el regidor d'ERC des de 1934 Pere Panadés a l'octubre de 1936 es convertiria en Alcalde en representació del PSUC (v. *Llibre d'Actes Municipals 1934-1936*). A St. Sadurn d'Anoia, el conseller Pere Esteve Llopart (v. *Treball*, 3-IX-36). En alguns casos la incorporació es mantenia en secret per raons d'eficàcia o d'oportunitat política, o la simpatia es manifestava obertament, encara que formalment es continués militant en el partit, com el cas de l'alcalde de Terrassa Jaume Figueras, un home al que tothom situava en l'òrbita del PSUC (v. Xavier Marcet, *La Guerra Civil a Terrassa*, pàg. 15).

³⁰ V. Josep Sánchez Cervelló "Entre el perill feixista i les divergències republicanes: la Guerra Civil a les terres de l'Ebre", dins *Guerra Civil a les comarques tarraconines, 1936-1939*.

³¹ L'acta de la reunió diu el següent: "En la ciudad de Amposta a las veinte horas del día trece de septiembre de mil novecientos treinta y seis, reunidos la Junta Directiva de Esquerra Catalana de Amposta, con la del Partido Socialista y de la Unión General de Trabajadores en el local social de la primera para ponerse de acuerdo on respecto al momento político actual de las indicadas sociedades, los camaradas de Esquerra Republicana Blas Rebull, José Arasa, Juan Fresquet, Miguel González, dicen que reunidos todos los compañeros de Esquerra el pasado domingo en el Teatro de su domicilio social, acordaron ingresar todos ellos, previa disolución de Esquerra Republicana en el Partido Socialista y en la UGT, haciendo por lo tanto entrega a la Juntas Directivas de estas últimas de su edificio social (antes Casino Ampostino) de las llaves y de los fondos sociales que tenían; los camaradas Pallarés por la UGT y Sech por el Partido Socialista aceptan el local, llaves y fondos, agradeciendo el paso dado en beneficio, pero haciendo constar, que es imposible aceptar el conjunto de los individuos pertenecientes a Esquerra en la sociedad o agrupación respectiva, las cuales se han de hacer individualmente. Aprobada esta proposición las juntas de gobierno de la UGT y del Partido Socialista toman posición del local y colocan la bandera sindical en el mismo y no habiendo más asuntos que tratar se levanta la sesión de la que yo como secretario de la mismo certifico y firmándola todos los asistentes apuntados al margen" (Ajuntament d'Amposta, *Llibre d'Actes*, sessió del 27 de gener de 1937). En algunes comarques lleidatanes, sembla que es produïren també incorporacions col·lectives (v. La nota de Francesc Poca "Terres de Lleida, endavant!" publicada a *Treball*, 1-IX-36).

³² "Composició social i política dels militants registrats fins ara en aquest Comitè Local, amb data d'ingrés des del 31 de juliol del 1937, al 31 de gener del 1938" (Arxiu Històric del PCE)

“Els que vam formar el PSUC, veníem tots de l’Esquerra i d’Estat Català (...) L’Esquerra va quedar desfeta immediatament per tot arreu i nosaltres vam quedar totalment desorientats, a l’expectativa del que podia passar (...) Des de l’inici de la revolta havíem viscut a la Garriga una sèrie de fets que es podrien qualificar de disbarats. La gent que en dèiem d’esquerra també havíem passat por (...) Ens vam trobar també que, la poca direcció [de l’Esquerra] que hi havia en aquells moments estava a mans de gent de més edat que nosaltres i més atemorits que nosaltres, els joves. El que nosaltres consideràvem que eren insensateses, continuaven fent-se i calia remeiar-ho. Què havíem de fer? Ens vam posar en contacte amb el PSUC de Barcelona. No teníem cap preparació ideològica, però vam creure que era el Partit que ens donava una millor garantia d’organització”³³.

Enmig del desgavell inicial i de les múltiples iniciatives revolucionàries dutes a terme durant els primers moments, el discurs que exigia “ordre” i “disciplina” per a lluitar contra el feixisme, penetrà fàcilment en tota una sèrie de sectors que s’oposaven a aquelles. El PSUC es mostrà com a un ferm adversari de les realitzacions anarquistes, i de les col·lectivitzacions que tant espantaven a la petita burgesia i a les classes mitjanes i, davant d’aquests sectors, va aparèixer com l’únic partit que des del camp obrer, defensava tal política en uns moments en els que ni els mateixos republicans s’atrevien a fer-ho o ho feien molt tímidament. “No compartim el criteri irresponsable dels qui afirmen que els republicans han de donar-se per liquidats”, deia una editorial de *Treball* del 7 d’agost, sortint al pas tant dels que pensaven que no s’havia de col·laborar amb els republicans perquè eren partits burgesos, com de l’onada d’incautacions que amenaçava la propietat privada en les seves diverses formes. Val a dir també, que el PSUC no es limità a “esperar” el suport d’aquests sectors, sinó que anà a organitzar-los sota diverses formes, fins i tot oferint el mateix partit.³⁴ “Està ben demostrat –deia una editorial de *Lluita*,

³³ Joan Garriga i Andreu, *op. cit.*, pàgs. 172 i 174.

³⁴ La tesi defensada pel PSUC durant la guerra civil respecte la burgesia i la petita burgesia, segons la qual calia guanyar-les per a la causa antifeixista i evitar així la formació d’un exèrcit contrarevolucionari a la rereguarda, tingué òbviament la seva implicació política en el terreny de la composició social del nou partit. La secció de Tarragona, en el manifest de propaganda en el que feia

l'òrgan del PSUC a Tortosa- que els homes dels partits republicans històrics caben de ple dintre dels nostres principis marxistes".³⁵ No és estrany, doncs, que una bona part d'aquests sectors, canalitzessin les seves inquietuds cap al nou partit i fins i tot utilitzessin la UGT com a recurs per a defensar-se. Justament, un dels elements que a moltes poblacions catalanes desfermà més passions i aixecà més polèmiques i enfrontaments amb la CNT, vingué determinat pel fet que militants de l'Esquerra Republicana es constituïssin en fundadors i/o impulsors de la UGT allà on aquesta no existia o la seva realitat era mínima, contribuint no només a la introducció d'un factor de rivalitat o competència on abans la CNT actuava sense oposició, sinó –i això fou el que realment portà en molts casos a situacions de violència- col·laborant en la tasca d'organitzar tots aquells sectors contraris a les col·lectivitzacions³⁶.

És difícil quantificar el nombre de militants esquerrans que feren l'opció d'adherir-se al PSUC però, pel que hem pogut detectar –a l'espera que estudis més específics puguin aportar més dades especialment sobre l'activitat i organització de l'Esquerra i el PSUC durant la guerra-, creiem que no es tracta de casos aïllats o marginals. Ans al contrari, es tracta d'un fenomen prou important i significatiu, força més majoritari i decisiu que el representat pels militants o entitats adherides a l'ERC que acabarien integrant-se en la CNT³⁷.

L'Esquerra Republicana començaria a sortir lentament de la seva paràlisi a mesura que el Govern de la Generalitat anà recuperant la seva autoritat. No obstant això, el procés revolucionari el va desorganitzar profundament i ja no tornaria a tenir el paper d'abans del 19 de juliol. A partir

pública la unificació dels quatre partits en aquesta ciutat, acabava amb la següent consigna: "Liberals! Treballadors! Ingresseu al PSUC! és el vostre deure!" (*Diari de Tarragona*, 21-VIII-36).

³⁵ *Lluita*, (7-I-37). En un evident intent de guanyar-se alguns dels seus militants, l'òrgan del PSUC i la UGT a Tortosa dedicà diversos articles a la qüestió dels republicans històrics, les seves masses i el PSUC. La línia d'argumentació revela clarament els propòsits del nou partit i com pretenia "separar" les masses dels seus dirigents a partir d'un discurs polític basat en la manca d'objectius d'aquells i en el comportament caciquil. "Mai en la vida –deia un d'aquests articles- aquestes masses han estat subjectes a un pla i a un mètode constructiu, dintre del camp polític que han militat. Han sigut sempre unes masses sense objectiu ni personalitat. L'objectiu l'han portat sempre a la pràctica solament els responsables de l'organisme, que a la vegada els hi ha absorbit tota la personalitat, i han deixat a n'aquesta massa amb la categoria de simples asentidors dels seus actes" (*Lluita*, 9-I-37; també els articles publicats els dies 6, 7, 11, 12 i 15 de gener de 1937).

³⁶ Per exemple, foren militants de l'Esquerra Republicana els que constituïren –a la tardor de 1936- i dirigiren en un primer moment la UGT a Breda (AHN-SGC, *Lligall 303/1*). A la Bisbal d'Empordà, el president i un dels vice-presidents de la Junta Directiva de la UGT, eren dirigents d'ERC (AHC de la Bisbal d'Empordà, *Carpeta "Associacions i Partits any 1936-1939"*).

d'aquests moments l'eix vertebrador de la col·laboració obrera-republicana, de l'antifeixisme –es a dir del frontpopulisme adaptat a les condicions de guerra– ja no seria l'ERC sinó el PSUC.

³⁷ No ens referim naturalment a aquells casos que ja eren afiliats a la CNT, sinó als que per aquesta raó, fos amb anterioritat o no, deixaren l'ERC per estar en desacord. Entre les entitats d'ERC que es dissolgueren i es passaren en bloc a la CNT, coneixem els casos d'Avinyó (AHN-SGC, *lligall 818*, PS-Barcelona) i el de la Pobla de Cèrvoles (*Acracia*, 16-X-36).

SEGONA PART.
LA CONTINUÏTAT DEL PODER
LEGAL

Capítol 8. El Govern de la Generalitat i els Comitès.

Les repercussions del fracassat moviment militar i l'esclat de la revolució social, varen convulsionar profundament la situació política. Diàriament arribaven a mans del Govern de la Generalitat informes sobre la situació a les diferents comarques catalanes que confirmaven l'abast del moviment revolucionari a tot Catalunya. Les notícies que feien referència a l'extensió de la idea col·lectivitzadora, a la profunditat i amplitud del moviment que qüestionava de ple la propietat privada en les seves diverses formes, i al sorgiment d'organismes de poder revolucionari que s'assentaven com a expressió política d'aquest moviment, ràpidament començaren inquietar als qui, des de dins i des de fora del Govern, eren partidaris de concentrar els esforços en lluitar contra els militars feixistes, i consideraven inoportuna la via de la revolució social. A tot arreu, els comitès constituïts havien esdevingut en quelcom més que simples organismes per a l'organització de milícies i es convertien alhora en una amenaça i en un obstacle directe per aconseguir l'objectiu governamental de recuperar el control. La conclusió que suggeria la situació era força evident: mentre més poder tinguessin els comitès, menys poder i autoritat tindria el Govern. Per aquesta raó, igual que assajà fer amb el Comitè Central de Milícies, el Govern de la Generalitat intentà reduir l'activitat i funcions dels comitès. El problema estrebava en que la majoria d'ajuntaments havien quedat arraconats i/o suplantats pels diferents poders revolucionaris, i que aquests havien esdevingut en els únics organismes amb capacitat per a prendre decisions i executar-les.

La situació existent a l'estiu de 1936, fou descrita perfectament per Rafael Tasis en el fullet, ja citat, en el que descriu la funció dels ajuntaments com la de simples "segells de goma" dels Comitès. Passat els primers efectes de la tempesta, immediatament començaria a aixecar-se veus que demanaven capgirar aquesta situació. Determinades "personalitats" republicanes sortiren al pas amb declaracions de moment prudents, però darrere de les quals s'endevinava el desig de reacció. "Cal que el Govern de la Generalitat –deia el

Governador del Banc d'Espanya, Nicolau d'Olwer- sigui l'única autoritat de Catalunya i que els ajuntaments siguin l'única autoritat als pobles"¹. Per la seva banda, el Govern de la Generalitat, conscient de la importància de mantenir l'activitat dels ajuntaments –element molt important per a mantenir en general el pols institucional-, intentà en la mesura de les seves possibilitats reorientar aquest moviment que havia adquirit grans proporcions i que, donat l'enfonsament d'una part vital de l'aparell d'Estat –l'aparell policial i militar-, constituïa una amenaça i una interferència a la tasca de restablir la seva autoritat sobre tot el territori. En aquest sentit, sense enfrontar-se directament amb els comitès existents, intentarà revitalitzar el paper dels ajuntaments, dotant-los de noves competències i funcions per tal de contrarestar el poder d'aquells.

“Immediatament després d'haver esclatat la rebel·lió feixista –escriu Rafael Tasis-, el Govern de la Generalitat cregué que una de les missions que li corresponien era la de mantenir i enrobustir la vida municipal, com a element primordial en la unitat d'acció i comandament que calia assolir per a guanyar la guerra civil”². A tal efecte, i com a primera mesura, el Govern de la Generalitat decretà el 22 de juliol, la destitució de tots els consellers dels partits no afectes al Front Popular i ordenà llur substitució per militants dels partits d'esquerres³. Això volia dir que, a excepció dels electes de l'Esquerra –la majoria-, d'ACR, de la USC i del BOC-POUM, tots els demés, pertanyents o presentats en candidatures avalades per la Unió Democràtica o la Lliga i les coalicions dretanes impulsades per aquesta –amb Acció Popular Catalana, monàrquics, tradicionalistes,...- quedaven automàticament fora de la representació municipal. Certament, aquesta disposició venia a sancionar el que ja era una realitat a la pràctica totalitat dels municipis catalans, fins i tot abans dels esdeveniments del juliol. A més –en una acció que guardava un evident paral·lelisme amb la realitzada per les autoritats del moment, immediatament després del sis d'octubre- molts comitès havien procedit a la destitució de tot

¹ *L'Humanitat*, (4-VIII-36).

² *Ibid.*, *op. cit.*, pàg. 17.

el personal polític i administratiu dels ajuntaments, sospitosos de simpatitzar amb l'aixecament militar o senzillament per ser coneguts per la seva adscripció dretana. La mesura de represàlia fins i tot arribà a rebaixar les pensions d'alguns funcionaris ja jubilats, coneguts igualment per les seves idees antirepublicanes.

El contingut del decret, però, anava més enllà d'una mesura elemental de depuració, en proposar estendre a l'àmbit municipal, la col·laboració antifeixista en el marc de la defensa de la legalitat republicana, com a fórmula per a detenir l'allau dels comitès i dotar de més representativitat els ajuntaments. En efecte, el decret del 22 de juliol disposava que els consellers cessants podien ésser substituïts pels suplents de les llistes d'esquerres, i si aquests no eren suficients per a cobrir totes les vacants, es podia completar amb els membres que designessin, de manera proporcional, els partits integrants del Front d'Esquerres. Tot i que no s'especificués, això volia dir que els ajuntaments, una vegada “depurats”, podien ampliar la seva representació amb elements de les organitzacions antifeixistes, encara que aquestes no haguessin participat a les llistes esquerranes en les eleccions municipals de 1934. Es tractava, doncs, -i d'ací la seva importància política- d'integrar tothom dins la legalitat republicana i d'evitar que els ajuntaments fossin arraconats per la via d'aconseguir la participació d'aquelles organitzacions i militants que dinamitzaven de manera més decidida els comitès.

La invitació a participar en aquesta reorganització municipal –la primera de les que es produïrien a Catalunya durant la guerra civil- implícitament es feia extensiva a la CNT, que tot i que no va participar en el Front d'Esquerres, ningú podia discutir-li el seu “antifeixisme” –condició indispensable per a participar- ni la seva força. L'organització confederal, però, encara no havia fet el pas d'acceptar la col·laboració directa en les institucions de l'Estat i a moltes

³ *Bulletí Oficial de la Generalitat de Catalunya*, (24-VII-36).

poblacions que se li van fer emplaçaments en aquest sentit, en general, tret d'excepcions, va rebutjar-les.⁴

A mitjan de setembre, el nombre d'ajuntaments que havien tramés la certificació de llur composició renovada, d'acord amb el decret del 22 de juliol, era de 621, una xifra molt allunyada dels 900 ajuntaments que segons Tasis i Marca "actuaven amb normalitat"⁵. D'altra banda, en qualsevol cas, cal precisar que no es pot deduir que aquests poc més de 600 ajuntaments "renovats" tinguessin una activitat i una existència real en tant que autoritats delegades del Govern. Pel contrari, en la majoria dels casos, l'acte de cessar tots els consellers de dretes i procedir a la renovació de la composició dels ajuntaments, no passà de ser una formalitat, i no tingué cap continuïtat des del punt de vista de l'exercici d'una activitat político-administrativa.

Posteriorment a aquest decret, el 25, una Ordre-circular del Conseller de Governació, Josep M. Espanya, recordava i reafirmava l'autoritat dels Alcaldes -"Els Alcaldes hauran de rebre tota mena d'ordres per al compliment i execució de qualsevol servei, únicament per conducte de les Autoritats superiors"-, al mateix temps que clarificava que aquests no podien rebre més ordres que les que emanessin del propi Govern -"i s'hauran d'abstenir (...) d'atendre tot altra mena d'ordres o indicacions"-, una referència indirecta que revela tant la situació existent com la mateixa acció dels Comitès.⁶

Aquestes disposicions foren seguides per d'altres que ampliaven de forma extraordinària les competències municipals i agilitaven el funcionament normal dels ajuntaments especialment en els aspectes administratius i econòmics, amb l'objectiu de recuperar el terreny perdut davant els comitès. La situació creada a partir del 19 de juliol havia produït un daltabaix important en les finances locals. Els esdeveniments havien provocat unes despeses

⁴ No obstant, alguns sindicats locals de la CNT varen participar en aquesta renovació dels ajuntaments, anticipant-se al que faria dos mesos després la direcció del sindicat en acceptar la participació en el Govern de la Generalitat i en la posterior reorganització municipal que es realitzà a l'octubre. Aquesta circumstància es donà, per exemple, als municipis de St. Celoni i Vallgorguina (Vallès Oriental), Vilassar de Mar (Maresme), St. Just Desvern (Barcelonès), Puigpelat (Alt Camp), Renau (Tarragonès), Vallfogona de Riucorb (Segarra), Vinyols (Baix Camp) o Rubí (Vallès Occidental).

⁵ *Ibidem*, *op. cit.*, pàg. 19. Les relacions d'ajuntaments que s'anaven constituint d'acord amb el decret del 22 de juliol foren publicades al BOGC corresponents als dies 7, 10, 13, 19, 26 d'agost, i 1 i 15 de setembre de 1936.

⁶ *Bulletí Oficial de la Generalitat de Catalunya*, (26-VII-36).

extraordinàries que òbviament no estaven previstes en els pressupostos municipals, però que foren directament assumides a tot arreu, bé pels ajuntaments, bé pels comitès, o bé de forma mancomunada. Durant les primeres setmanes, la manca de recursos econòmics i la necessitat urgent d'atendre les despeses ocasionades pel sosteniment dels milicians que marxaven al front o dels que es quedaven de servei a la reraguarda, i dels nombrosos treballadors que es trobaven sense feina, es convertí en un dels problemes més importants que hagueren d'afrontar els qui dirigien la vida política dels pobles. Els migrats fons municipals disponibles en els pressupostos de cada ajuntament foren complementats amb d'altres, quina procedència i obtenció expressaven el moment revolucionari que es vivia. Ja hem explicat com l'atac a les propietats dels sectors socials considerats responsables morals de l'aixecament es convertí en el recurs generalitzat per a recaptar fons amb caràcter extraordinari, i com les dificultats econòmiques amb les que es trobaren la majoria de les poblacions catalanes a les poques setmanes d'iniciat el conflicte, eren susceptibles de provocar una major ebullició en la ja poderosa caldera de la revolució: mentre més angoixant era la situació financera d'un municipi, amb més força i amb més "naturalitat" s'adoptaven mesures contra la propietat i els propietaris. Hem vist també com a molts pobles, els comitès revolucionaris havien establert pel seu compte i contra el criteri del mateix Comitè Central de Milícies, el sistema de multes o penyores com a fórmula per obtenir recursos entre els propietaris i la gent benestant. Moltes vegades, això es feia sense altre criteri que el de classe: tots els propietaris, rendistes o industrials, fossin o no desafectes al règim, havien de contribuir a les despeses ocasionades per la situació de guerra social. Davant d'aquesta situació, el Govern de la Generalitat reaccionà intentant canalitzar el moviment de requisos i "impostos de guerra" que havien encetat molts comitès, cap als ajuntaments. Aquests últims, en tant que representants de la legalitat i del poder constitucional, podien ésser objecte en un moment determinat d'un control per part del Govern al que difícilment es sotmetrien els Comitès. Així, des del punt de vista del reforçament del paper dels

ajuntaments, i de la regulació de les finances municipals i de l'adequació d'aquestes a la nova situació, el primer pas es va donar amb el decret-llei del 3 d'agost, publicat al BOGC del dia 11, pel qual els alcaldes passaven a disposar d'àmplies facultats i facilitats per a procedir a efectuar els pagaments necessaris de caràcter inajornable sense restriccions administratives, i amb l'única limitació dels fons municipals existents. Amb aquesta mesura, el que es pretenia era eliminar els entrebancs que suposava la legislació municipal vigent en aquells moments en matèria de finances –al regular la subjecció de les despeses a l'estructura pressupostària municipal, i al disposar les transferències com a única possibilitat de rectificar les partides- i, d'aquesta manera agilitar els tràmits per a que els alcaldes poguessin fer front de forma ràpida a despeses no contemplades, les quals amb la modificació introduïda, anirien a càrrec de qualsevol partida del pressupost. Hom sacrificava el rigor dels preceptes legals a canvi naturalment de reforçar la figura de l'alcalde –amb l'evident intenció de contribuir a fer-lo “necessari” i “imprescindible”- i d'evitar –si més no intentar-ho- que els comitès actuessin expeditivament per a fer front a les despeses ocasionades per la guerra i la revolució.

Una vegada solucionat tècnicament el problema de la immediatesa amb la que s'havia d'actuar, el següent pas fou el de facilitar la manera en la que els ajuntaments podien obtenir els recursos econòmics extraordinaris, incorporant a la legalitat certs aspectes del que ja s'estava fent. Com sia que en virtut del decret-llei abans esmentat, es concedia als alcaldes àmplies facilitats per a ordenar pagaments amb l'única limitació de que hi haguessin fons municipals, el problema es presentava justament –i aquesta era la tònica general- quan aquests fons estaven exhaurits o eren insuficients per a afrontar el volum de despeses. Calia, doncs, habilitar el procediment per a que els ajuntaments poguessin fer de forma més o menys controlada el que ja feien els comitès atenent a criteris revolucionaris. Amb aquesta intenció, la Conselleria de Governació dictà una Ordre el 6 d'agost, publicada en el BOGC del dia 8, per la qual els ajuntaments podien modificar les consignacions pressupostàries per tal d'admetre “tots els cabals que en forma de subvencions, donatius,

repartiments extraordinaris, etc., ingressin o recaptin (...) per atendre les necessitats de defensa o remei de l'atur forçós”, que es complementà amb el decret-llei del 17 de mateix mes, publicat el 20, pel qual s'autoritzava igualment als ajuntaments per a votar crèdits extraordinaris amb destinació a les despeses originades per aquests conceptes i, així mateix, s'autoritzava la confecció d'un repartiment extraordinari sense limitació, i amb les quotes que cada ajuntament estimés convenient en relació a les rendes i rendiments dels contribuents per tal de cobrir l'import del crèdit.⁷ L'objectiu d'aquesta disposició era òbviament acabar amb el sistema dels impostos de guerra duts a terme per molts comitès, canalitzant-los cap a un terreny menys revolucionari –es a dir, estenent el repartiment a tota la població o només a les persones assenyalades per la seva condició dretana o notòriament desafecte al règim-, i alhora, dotar als ajuntaments de la possibilitat [d'aconseguir] d'arrabassar-los-hi una important font d'ingressos i de poder. Al respecte, Rafael Tasis escriví que aquest decret-llei “d'un abast considerable, permetia els Ajuntaments catalans de satisfer llurs despeses extraordinàries amb càrrec als contribuents, i d'una manera proporcionada a la fortuna de cada ciutadà, ja que la base d'imposició era lliure. En donar forma legal a aquesta participació –segueix Tasis- (imposada per la Revolució, i d'una estricta justícia), dels contribuents benestants en els sacrificis econòmics que ocasionava una guerra civil provocada per uns defensors dels privilegis de fortuna i de naixença, el decret-llei de referència eliminava la possibilitat d'intromissions incontrolades i d'espoliacions dictades per la revenja o per la cobejança, i posava tot el control de la vida econòmica de les poblacions a les mans i sota la responsabilitat de l'Ajuntament”.⁸

Per a que no aparegués com a una cosa enfrontada a l'autoritat dels comitès, aquestes disposicions –i d'altres- es plantejaren sempre com si es tractés d'una decisió del Govern destinada a complementar l'acció espontània de les masses amb la seva responsabilitat d'exercir el poder. Es a dir, es presentaren com a la legalització de l'acció revolucionària, com a la seva

⁷ Els “repartiments extraordinaris” eren l'instrument tècnic i jurídic contemplat a la legislació municipal espanyola i catalana, mitjançant el qual els ajuntaments dels municipis menors de 4.000 habitants, podien fer front a despeses no previstes cridant a tributar a determinades persones que per les riqueses que posseïen o per les seves rendes havien de contribuir especialment a aquesta obligació.

canalització, en definitiva com a la demostració de que el Govern de la Generalitat recollia el nou estat de coses i les aspiracions populars, amb la intenció de donar-li forma legal.

Aquesta orientació es mantindrà, malgrat totes les dificultats, fins al setembre, moment en el que amb la constitució d'un nou Govern de la Generalitat amb la participació de totes les forces polítiques i sindicals, es donaren les condicions polítiques per a procedir a la segona fase: la dissolució de tots els comitès i la recuperació dels ajuntaments com a instruments governamentals del poder polític local. Mentre tant, la crisi de l'aparell d'Estat expressada en la pugna entre el Govern de la Generalitat i l'emergent poder revolucionari, hom podia seguir perfectament a partir de l'enfrontament que a escala local quedava escenificat en els organismes que els los representava: d'una banda els ajuntaments, governats en la seva majoria per homes de l'Esquerra Republicana, i de l'altra, els diferents Comitès, formats per la totalitat d'organitzacions obreres amb la participació també d'elements republicans. El sorgiment d'aquesta "dualitat" –que exemplifica tant la pèrdua de control sobre el conjunt de les institucions per part del republicanisme, com el sorgiment d'un poder revolucionari atomitzat- portarà a tots els municipis catalans una situació ben especial: el conflicte que suscità l'existència de dos poders a escala local no fou sinó l'expressió de la lluita pel poder polític i la materialització de les diferències entre les masses revolucionàries que cercaven en l'aprofundiment de la revolució social la solució al problema del feixisme, i els dirigents de les organitzacions que veien en la revolució social un obstacle i un inconvenient.

⁸ Rafael Tasis, *Ibidem*, pàg. 19.

Capítol 9. La reconstrucció de l'aparell d'Estat republicà: la dissolució del Comitè Central de Milícies i la formació del Govern d'Unitat Antifeixista.

9.1. La CNT travessa el *Rubicó*: el gir cap a la col·laboració governamental.

Alguns dels autors anarquistes que han intentat analitzar els factors que portaren a que la CNT adoptés la posició sens dubte més polèmica de la seva història, assenyalen que el germen de la col·laboració governamental, el primer pas, ja es va donar en el cèlebre Ple del 21 de juliol en el que les posicions de García Oliver i la comarcal del Baix Llobregat –partidaris d'apoderar-se de tot el poder i d'instaurar el comunisme llibertari- quedaren en minoria enfront dels partidaris de la col·laboració antifeixista i de mantenir el Govern de la Generalitat –representats entre altres per Abad de Santillán i Frederica Montseny- els quals, com es prou conegut, invocaren com argument per a fer desistir al Ple, els perills d'aïllament i d'intervenció estrangera als que estarien exposats en el cas que l'organització es decidís per l'opció revolucionària.¹

Sia com fos, el cert és que el problema del Poder es presentà als cenetistes catalans des del primer moment que cessaren els disbars a Barcelona. L'esclat revolucionari havia col·locat a la CNT en una situació d'indiscutible preeminència en relació a les altres forces, i en relació també a un dels aspectes que més reforcen el paper d'una organització en qualsevol revolució, i faciliten la seva visualització pel conjunt de la població: el domini del carrer. En aquest context, no es estrany que, deixant de banda l'estratègia que caldria utilitzar, molts militants i quadres de l'organització interpretessin que havia arribat el moment de fer realitat l'acció emancipadora de

¹ En un article publicat amb anterioritat a la seva obra *La CNT en la revolución española*, Peirats matisà la posició que suposadament defensà García Oliver en aquesta Assemblea. Segons això, García Oliver defensà l'opció de prendre el poder sense gaire convicció, i que si plantejà el dilema "dictadura anarquista o col·laboració democràtica" fou per a que s'aprovés sense problemes la tesi col·laboracionista ("J'affirme que s'il le fit, ce fut sans conviction, convaincu plutôt de ce que la dictadura anarchiste n'avait que l'échec devant elle. Il posa le dramatique dilemme pour mieux appuyer son option collaborationniste (v. *Noir et Rouge / Anthologie 1956-1970*, els números 36 i 38 corresponents a desembre de 1966 i juny 1967). Per la seva part, García Oliver en una carta a Abel Paz ha insistit en la seva versió sobre el contingut del seu discurs -"de más de una hora"- y sobre "los pobres argumentos que emplearon mis oponentes Santillán, Montseny, etc." (Abel Paz, *Durruti en la Revolución española*, pàg. 510).

l'anarquisme. L'empenta revolucionària de les masses cenetistes, desbordada completament, proporcionava constantment l'energia necessària per a considerar seriosament la possibilitat d'anar "a per tot", fórmula que substituïa la precisió del que hom volia i amb la que es resumia sumàriament els objectius d'alguns grups anarquistes. La qüestió de què fer amb la situació de força en la que es trobà la CNT a Catalunya -es a dir, el problema del Poder-, es plantejà amb tota cruesa i amb tot el dramatisme durant les hores següents. En realitat, des del punt de vista teòric, com també han assenyalat alguns autors anarquistes, l'organització confederal no estava preparada per a afrontar-lo. Només feia dos mesos que el Congrés de la CNT celebrat a Saragossa, en el que triomfaren les tesis faístes, havia aprovat un dictamen sobre el Comunisme Llibertari, que pretenia omplir ideològicament el trànsit cap a una societat sense classes però que, paradoxalment, es revelà inútil en una situació revolucionària². "De la noche a la mañana -escribí César M. Lorenzo- tuvieron que desembarazarse de ese andamiaje abstracto, improvisar precipitadamente, y tomar decisiones a corto plazo"³.

Si la conquesta del poder polític o, senzillament, la participació en un govern els hi estava vedada, ¿com s'havia de conciliar el fet que l'organització ocupés un lloc important en la lluita contra els insurgents -en alguns llocs, decisiu i determinant- amb la responsabilitat, derivada justament de la seva força, i amb la necessitat de que la CNT participés de la coordinació amb altres forces per a planificar i dirigir les accions a realitzar? Sabem que la resposta a aquesta qüestió oscil·là entre la idea de constituir "comissions tècniques" prop dels Ministeris, com a fórmula per a participar sense participar, i una altra més extrema: fer-ho des dels organismes revolucionaris, mantenint formalment els poders legals, però edificant un poder revolucionari suficient com per a mantenir una situació de força.

² A causa de les resolucions d'aquest Congrés, César M. Lorenzo opina: que els militants de la CNT "aguerridos, audaces, enérgicos" no pogueren afrontar en condicions el conflicte que dos mesos després esclataria a Espanya: "carecían de plan de combate, de orientación, de doctrina clara, de visión de lo que era necesario hacer en un período revolucionario. El 'concepto confederal de comunismo libertario', desprovisto del menor realismo, extratemporal y mudo sobre el camino a seguir, los dejaba desamparados" (*Los anarquistas españoles y el poder*, pàg. 79).

³ *Op. cit.*, pàg. 79.

Sabem igualment que la resposta que es donà a Catalunya, feu del faïsm, i on la CNT feia ostentació continua de la seva hegemonia, anà en aquesta darrera direcció: enmig de propostes més o menys confoses, s'imposà la "prudència" i els dirigents cenetistes decidiren no "tocar" el Govern de la Generalitat, al qual respectarien i controlarien des de fora, a través d'un organisme que unificaria els esforços de totes les organitzacions per a conduir i dirigir la lluita contra el feixisme. Fou la resposta que hagueren d'"improvisar".

Però el problema de quina actitud adoptar davant les propostes de col·laboració amb altres forces i amb els poders legals, es plantejaria també a escala de tota la CNT i en relació al Govern de la República. Pocs dies després de sufocat l'aixecament a Madrid, el Comitè Nacional de la CNT rebé l'oferta de col·laboració que emissaris del Govern Giral varen fer arribar a David Antona, en aquells moments secretari interí de l'organisme confederal, davant l'absència de Horacio M. Prieto. En el fons, la qüestió que s'havia de decidir era, salvant les distàncies, la mateixa a la que l'anarcosindicalisme català havia hagut de donar improvisada resposta: s'havia d'acceptar la proposta de col·laboració que realitzà Giral, consistent en participar en un organisme que, format per totes les forces obreres i republicanes, i a escala de tot el territori, tindria com a missió auxiliar a les autoritats republicanes i ajudar-les en la funció de sufocar el sollevament? Aquesta qüestió suscità naturalment polèmiques a l'interior de la CNT i durant tot el mes d'agost, es produirà un debat en els cercles dirigents, a voltes confós en el seu plantejament, i dominat gairebé sempre per la por a donar el pas "decisiu", que esdevindrà vital per a l'organització i pel desenvolupament del procés revolucionari.

Els primers indicis que tenim d'aquest debat provenen del que, sembla, fou la primera reunió del Comitè Nacional que la CNT celebrava d'ençà que es produí l'aixecament militar. Al menys, la primera reunió en la que participaven elements que no pertanyien a la Regional del Centre o a la Federació Local de Madrid, que segons la norma confederal, tenia la potestat de designar els membres que havien de compondre el Comitè Nacional, per ser aquesta ciutat la seu d'aquest organisme. La reunió es celebrà a Madrid el dia 29 de juliol i

comptà amb la important presència d'un representant de la Regional catalana, a més de la presència de delegats de Metal·lúrgia, Telèfons i Oficis Varis. Per les dificultats pròpies del moment no estigueren presents altres representacions i, entre els delegats que el Comitè Nacional disposava a les diverses Regionals, només pogué assistir el de la catalana. Per la única referència documental que tenim -l'acta de la reunió- sembla que el Comitè Nacional volia conèixer la situació exacta a tota la península, així com la situació de l'organització, i a més, volia saber l'opinió sobre la possible incorporació d'un representant cenetista al Consell Nacional Antifeixista, organisme que, aparentment, s'estava perfilant com a fórmula per a que totes les organitzacions que donaven suport al govern, unifiquessin esforços⁴. El debat s'inicià a partir de l'informe que realitzà el delegat de la *Regional* catalana, realment revelador de l'estat d'ànim de la militància anarco-sindicalista a Catalunya i de la forma en la que aquesta s'havia pres el resultat de la famosa assemblea del 21 de juliol. Aquest, després de relatar els esdeveniments ocorreguts a Catalunya i d'explicar la posició hegemònica que ocupava l'organització ("tan es así -diu- que para circular hoy por todo Cataluña es necesaria una autorización de la CNT"), explicà que la majoria de la militància era partidària d'anar a la implantació del comunisme llibertari. Aquesta voluntat era tan clara i manifesta que, afegí, en el cas de que les columnes de milicians de la CNT que havien sortit cap a Saragossa entressin en aquesta ciutat "entonces no habrá posibilidad de que la minoría sostenga como hasta aquí al grueso de la Organización"⁵. Una afirmació sorprenent que podria

⁴ L'acta d'aquesta reunió demostra que, contràriament al que alguns autors anarquistes han explicat, el problema de la col·laboració governamental a nivell espanyol se li va plantejar a la CNT el mateix mes de juliol, igual que a la CNT catalana. César M. Lorenzo diu que fou a finals d'agost quan Antonio Moreno, vice-secretari del Comitè Nacional de la CNT, s'entrevistà amb membres del Govern entre els quals hi havia el mateix José Giral, i que aquest es queixà de que mentre la CNT controlava tot es negava a compartir la responsabilitat de Govern (*op. cit.*, pàgs. 179-180). No obstant, a la reunió del Comitè Nacional del 29 de juliol es discutí aquesta possibilitat, ben es cert que del que es tractava era de participar no en el Govern sinó en un organisme para-governamental. En el Ple Nacional de Regionals celebrat el dia 4 d'agost (v. nota), el Comitè Nacional informà del resultat d'una entrevista mantinguda amb el Ministre de "Governació" (així és com apareix a l'acta però es possible que es tracti d'un error, i que l'entrevista fos amb el responsable de la cartera de Guerra, Lluís Castelló, o amb el Ministre de l'Interior, general Pozas, i és possible també que sigui aquesta l'entrevista a la que es refereix César M. Lorenzo, que per error situa a finals d'agost), en la que el representant governamental proposà a la CNT la integració en un *Comitè Nacional Antifeixista* que s'havia de constituir amb totes les forces.

⁵ CNT-AIT. Comitè Nacional, *Acta de la reunió del Comitè Nacional celebrada el dia 29 de julio a las 10 de la mañana* (v. l'apartat de Documents). Si hem de creure el testimoni de García Oliver, la nit anterior a la sortida de la primera columna confederal que marxava cap al front, en una reunió ampliada del grup "Nosotros", es discutí la possibilitat de realitzar un "cop de mà" per a apoderar-se de tots els centres importants de la ciutat -Generalitat, Ajuntament, . . . - aprofitant la gran concentració de forces milicianes, qüestionà a la que s'oposà Durruti argumentant que aquest pla s'havia de realitzar una vegada s'hagués pres Saragossa

indicar que els partidaris de prendre tot el poder no només no eren una minoria -com la historiografia pròpiament anarquista sempre ha posat de relleu-, sinó que aquesta justament estava constituïda pels dirigents partidaris de la “col·laboració antifeixista” que s'oposaven a la via revolucionària de prendre el poder. En realitat, la discussió en el si de la CNT catalana sobre l'actitud que havia d'adoptar l'organització no acabà en la reunió del 21 de juliol en la que, aparentment, es polaritzà el debat bàsicament entre les posicions d'Abad de Santillán i García Oliver, sinó que continuà en el Ple que es celebrà el diumenge 26 de juliol. Totes les referències indiquen que fou en aquest Ple on s'acordà la fi de la vaga i es donà l'ordre de tornar al treball pel dia 27, i en el que es decidí igualment que els problemes s'havien d'enfocar des de la perspectiva de la lluita contra el feixisme. Per altres referències, sabem també que aquesta orientació només aconseguí imposar-se entre la majoria de militants i quadres cenetistes, després que el Comitè Regional de Catalunya adoptà el compromís de portar al Comitè Nacional de la CNT la proposta d'efectuar una consulta a l'interior de l'organització, sobre la conveniència o no d'anar a la implantació del comunisme llibertari, una vegada fos vençut completament l'aixecament militar a tota Espanya. Amb aquest mandat, el delegat de la Regional catalana assistí al Comitè Nacional del 29 de juliol.⁶

No coneixem en detall les posicions que es debateren en aquest Comitè Nacional, però la resta d'assistents a la reunió no estigué d'acord en l'apreciació expressada pel delegat de la Regional catalana, i els arguments sobre les particularitats i el diferent desenvolupament de la revolució a altres zones, s'utilitzaren com a contrapunt de la imatge dibuixada per aquell, que devia semblar excessivament triomfalista. Així, li contestà el delegat del Comitè Nacional a Catalunya, qui després d'explicar els diferents plens realitzats per la

(*El Eco de los pasos*, pàg. 190). Sigui cert o no, és indubtable que la necessitat d'acabar amb l'amenaça militar del feixisme triomfant a la meitat d'Espanya i a menys de 200 quilòmetres de Lleida, fou un argument utilitzat pels partidaris de no avançar més en la revolució fins que no estigués resolt aquest problema. I pel que sembla, d'aquesta manera fou entès per la majoria de la militància anarco-sindicalista que considerà la renúncia a prendre tot el poder com a una sortida provisional, un aplaçament momentani, mentre que no s'hagués solucionat el problema militar.

⁶ CNT-AIT, Confederación Regional del Trabajo de Cataluña, circular del 31 de juliol del 1936 a tots els sindicats. En aquesta circular, parcialment reproduïda per Peirats (*La CNT en la revolución española*, pàg. 185-186, vol. I), per la que es convocava als sindicats a un Ple que havia de tenir lloc a Barcelona el diumenge dia 2 d'agost, a fi i efecte de discutir i acordar quina havia de ser la posició de la Regional catalana en el Ple de Regionals que s'havia de celebrar a Madrid a continuació, que havia de discutir sobre la conveniència o no de participar en el "Comitè Nacional Antifeixista".

Regional, va carregar contra “el puñado de compañeros que sin tener en cuenta la situación de inferioridad de otras Regionales, insisten en que debe irse a la implantación del comunismo libertario”⁷. Així mateix, relatà la visita de diversos vaixells de guerra estrangers al Port de Barcelona, assenyalant el perill que representaria si es volgués anar "a per tot" a Barcelona i a altres localitats. Altres membres –entre els quals es trobaven David Antona i Antonio Moreno, vice-secretari del Comitè Nacional-, insistiren en aquest argument, considerant que la situació a la resta d’Espanya no era com a Catalunya, tant per la feblesa de l’organització com pel fet que la revolució no havia avançat tan profundament a altres llocs. Així doncs, pel que respecta a l’oportunitat o no de llançar-se a la conquesta del poder, el Comitè Nacional - molt influenciat pel sector anarcosindicalista- s’alineava amb les tesis del sector faista català, contrari a aquesta idea. Altre discussió era com s’havia de col·laborar -i des d’on-, qüestió sobre la que hauria discrepància.⁸

En efecte, encara quedava per decidir l’actitud a adoptar davant l’oferta governamental de col·laboració. Es plantejava de nou la qüestió que havien hagut d’afrontar pocs dies abans els anarcosindicalistes catalans. Ara es plantejava a escala de tota la CNT el problema de si s’havia de participar o no en l’articulació d’una sortida política a la paràlisi governamental, col·laborant en un organisme que, s’anomenés o no govern, òbviament desenvoluparia funcions molt semblants. En principi, aparentment per unanimitat i sense gaire discussió, fou rebutjada tal possibilitat però, significativament, no es descartà completament. En realitat, els homes que havien tingut el contacte amb el Govern Giral no s’atreviren a forçar la situació donat que en aquesta reunió del Comitè Nacional faltaven molts delegats de les Regionals que no havien pogut assistir, i relegaren la decisió definitiva a la convocatòria d’un proper Ple

⁷ CNT-AIT. Comitè Nacional, *Acta* . . . El delegat que el Comitè Nacional tenia a Catalunya -fins que Horacio Prieto no es féu càrrec, aquest organisme exercia funcions purament administratives i els seus membres no eren representants directes de les diferents Regionals- era un delegat de Sanitat, probablement Nemesio Gálvez. La seva posició diferia de la que manifestava el delegat de la Regional catalana, que no hem pogut esbrinar qui era.

⁸ Gregorio Gallego ha escrit al respecte que "ante las incongruencias y versatilidades de los compañeros de Cataluña, no era extraño que en las demás regionales reinase la perplejidad y la confusión" (*Madrid, corazón que se desangra*, pàg. 136).

Nacional en el que un dels punts de l'ordre del dia feia referència a la conveniència o no de prendre part en el "Comitè Nacional Antifascista".⁹

Aquest es va realitzar el 4 d'agost, encara que només va tenir caràcter deliberatiu donat que únicament pogueren assistir les Regionals del Centre, Catalunya i Llevant, i una representació del Comitè Nacional de Defensa i del Comitè Pro-Presos. La discussió continuà i el tema de la participació es plantejà obertament. En el decurs de la reunió, les Regionals de Catalunya i Llevant –de gran pes en el conjunt del moviment confederal- no posaren cap inconvenient a la possibilitat de que la CNT participés en un Comitè Nacional Antifeixista. Això sí, plantejaren algunes condicions: Catalunya era de l'opinió de que només s'havia de participar en el cas de que l'organització fos oficialment convidada i sempre que això no significués “menoscabar la solvencia y el valor moral de nuestra organización”, mentre que la Regional de Llevant sostenia igualment que s'havia de fer sempre “que no se limite la libertad de acción de la CNT y conserve todo su valor y personalidad”. Només la Regional del Centre mostrà les seves reserves davant aquesta eventualitat, sortint al pas dels que utilitzaven l'argument de la lluita contra el feixisme com a justificació per a la col·laboració, “ya que nosotros luchamos contra el fascismo con el mismo ardor y eficacia que si actuáramos conjuntamente con los demás sectores”. Cal assenyalar que la CNT madrilenya s'havia pronunciat per la constitució d'una Junta Nacional de Defensa amb exclusió dels republicans¹⁰. Finalment, després de la intervenció del Comitè Nacional i del relat que féu del contingut d'una entrevista amb el Ministre de la Governació i de com aquest havia proposat que la CNT formés part del Comitè Nacional Antifeixista, s'acordà que quan l'organització rebés la invitació oficial per a

⁹ L'ordre del dia proposat era el següent: 1.- Informe del Comitè Nacional. 2.- Informe de les Regionals. 3.- Conveniència o no de prendre part en el Comitè Nacional Antifeixista. 4.- Una vegada liquidat el cop feixista ¿quina actitud ha de prendre l'organització?. 5.- Nomenament de la Redacció de "CNT". 6.- Designació de Secretari General (*Acta ...*, del Comitè Nacional del dia 29 de juliol de 1936).

¹⁰ Un dels partidaris més decidits d'aquesta línia d'unitat amb la UGT, i de desembarassar-se del que considerava perjudicis que tenallaven a la CNT, era Teodoro Mora, un dels dirigents de l'organització a Madrid (v. Gregorio Gallego, *op. cit.*, pàg. 75 i 105).

integrar l'esmentat organisme, s'acceptés tal i com proposaven Catalunya i Llevant¹¹.

Convé assenyalar que aquesta discussió tingué com a detonant una possibilitat que en realitat no es va donar perquè el "Comitè Nacional Antifeixista" que des d'instàncies governamentals s'estava proposant, finalment no es va poder materialitzar especialment per l'oposició de Largo Caballero, que en aquells moments i abans de que canviés d'opinió en relació a la composició que hauria de tenir el Govern que substituís el presidit per Giral, era partidari d'una solució que passava per eliminar els republicans burgesos del Govern. De fet, després de la caiguda de Badajoz a mitjan d'agost, sembla que es va valorar per uns moments la possibilitat de destituir el Govern Giral i constituir una Junta Revolucionària, formada exclusivament per la UGT i per la CNT, i presidida per Largo Caballero, però es va refusar la idea per les pressions en contra que exercí Azaña i de l'ambaixador soviètic¹². Encara que la proposta no prosperà ens serveix per a seguir les diferents fases del procés que portaria finalment a la CNT a la col·laboració directa en el Govern.

De moment, en aquesta reunió del Comitè Nacional del 4 d'agost, la CNT, no es tancà cap porta. Lluitant contra la contradicció que representava en aquells moments la defensa dels seus principis i la seva decisió de no "tocar" el poder polític, amb les necessitats que dictava la situació, optà de moment per mantenir una actitud d'expectativa. Probablement no era la posició que més agradava, però sí era la que en aquells moments mantenia l'equilibri entre tots els sectors de la CNT. La pròpia Regional del Centre, que controlava el Comitè Nacional, tampoc tenia una posició homogènia, però en general semblava imposar-se la tesi col·laboracionista i pressionaven a la resta de l'organització per a obtenir llum verda. Això no ha d'estranyar: a Madrid, no existia cap organisme que es pogués semblar al Comitè Central de Milícies o

¹¹ Totes les cites d'aquesta reunió corresponen a l'*Acta del Pleno Nacional de Regionales convocado por el Comité Nacional en Madrid el 4 de agosto de 1936*.

¹² Clara Campoamor, *La révolution espagnole vue par une républicaine*, pàgs. 143-145. La proposta de la CNT madrilenya probablement era el resultat d'aquest estat d'opinió de Largo Caballero i de l'esquerra socialista. Sobre la posició del Comintern i del govern de Moscou, en relació a la crisi del Govern Giral, contrària a constituir un govern presidit per Largo Caballero, y menys sense els republicans, v. Antonio Elorza y Marta Bizcarrondo, *Queridos camaradas*, pàg. 308 i següents.

similar i, per tant, les possibilitats de controlar o incidir des de fora -la solució que havien adoptat a Catalunya- era menor. D'altra banda, la no participació a cap instància els portava a patir les conseqüències en quant al subministrament d'armes per part del Govern, etc. Però ningú semblava volia assumir la responsabilitat de fer un plantejament més ofensiu en relació a aquest tema. En realitat, semblava com si tots esperessin que la materialització de la proposta de creació del "Consell Nacional Antifeixista", i la invitació a participar-hi, provocaria "el debat" que semblava cada vegada més difícil d'eludir.

De totes maneres, la discussió anava avançant. L'ofensiva per a participar en el Govern vingué curiosament dels sectors aparentment més revolucionaris i que representaven l'avantguarda del moviment confederal en aquells moments: l'anarco-sindicalisme català. En efecte, es conegut que la decisió de la CNT de participar en el Govern de la Generalitat –la primera vegada que s'admetia obertament aquesta possibilitat- fou presa en el decurs d'un Ple secret del Moviment Llibertari de Catalunya celebrat a finals d'agost. No obstant, es menys conegut que aquesta decisió es prengué dies després que l'organització confederal ja hagués decidit la dissolució del Comitè Central de Milícies, encara que no ho havia fet públic¹³. En efecte, el primer pas en aquesta direcció ja s'havia donat el 17 d'agost durant la celebració d'un Ple de Locals i Comarcals en el que es va prendre la següent decisió:

“El Pleno acuerda la disolución del Comité de Milicias Antifascistas, procediendo a la creación de tantos Consejos como las necesidades políticas y orgánicas de la vida de Cataluña exijan. Por ejemplo Consejos de Defensa, de Abastos, de Investigación, de Cultura y de Economía que ya funcionan.

¹³ Es coneix que la decisió de participar en el Govern de la Generalitat fou presa a finals d'agost de 1936, per l'informe que la delegació de la CNT presentà en el Congrés de l'AIT celebrat a París al desembre de 1937 (*Informe de la delegación de la CNT al Congreso extraordinario de la AIT y resoluciones del mismo*, Barcelona, 1937). Segons César M. Lorenzo, aquest Ple celebrat amb caràcter secret –primer que es realitzava agrupant els tres sectors del moviment llibertari a Catalunya, la CNT, la FAI i la FIJL-, es produïa després de la invitació de Companys als llibertaris per a que s'integraren en el Govern de la Generalitat, reiterada a través de nombrosos contactes que el President mantingué amb el secretari del Comitè Regional de la CNT, Mariano R. Vázquez. En aquesta Assemblea, García Oliver tornà a plantejar la mateixa discussió que en el Ple del 21 de juliol i fou recolzat en aquesta ocasió pels seus companys dels grups “Los Solidarios” i “Nosotros” i per nombrosos delegats que s'oposaren “ya por puritanismo ya por bolchevismo” a Santillán, qui novament es mostrà partidari de “col·laborar” però ara des del Govern. La decisió d'entrar en el Govern de la Generalitat fou finalment ratificada en una altra sessió secreta durant el Congrés regional de Sindicats Únics celebrat a Barcelona del 24 al 26 de setembre de 1936 (César M. Lorenzo, *Los anarquistas españoles y el poder*, pàgs. 98-100).

Considerando que es conveniente precisar la proporcionalidad en las votaciones, de acuerdo con las masas obreras y políticas que se controlan, el Pleno propone que cada uno de estos Consejos funcione compuesto por representantes de las organizaciones que abajo se expresan y por el siguiente orden de votos: CNT, 5; UGT, 3; Rabassaires, 1; Esquerra, 3; FAI, 2; Partidos Marxistas, 2. En esta transformación del antiguo Comité de Milicias Antifascistas quedan excluidos los partidos republicanos burgueses, por estimar que los intereses de los mismos están vinculados a la Generalidad y a la Esquerra Republicana de Cataluña".¹⁴

La fórmula utilitzada per a substituir el Comitè Central de Milícies responia en realitat a les discussions que es desenvolupaven a l'interior de la CNT catalana i a les propostes d'aproximació al problema de la col·laboració governamental que realitzaven uns i els altres. Una part dels seus dirigents - Abad de Santillán, Marianet, etc- apostaven clarament per la participació, mentre que el sector 'anarco-bolxevic' era més rebeç a adoptar a aquesta via. Representava també una fórmula intermèdia que podia mantenir l'equilibri de l'organització que encara no estava madura per a canvis majors. Es dissolia el Comitè Central de Milícies, organisme massa "polític" i al que la CNT no acabava de trobar-li el seu lloc en funció dels seus postulats ideològics, i es substituïa per un Comitè de Defensa. S'haurien de crear igualment, tant Comitès o Consells com fossin necessaris. El Consell d'Economia i d'altres que es formarien al marge del Comitè Central de Milícies, nasqueren justament d'aquest plantejament. La idea de les "comissions tècniques" al voltant de les Conselleries, i en les que participarien els representants de la CNT, apareix aquí dibuixada clarament. La proposta es correspon, d'altra banda, amb el plantejament que portà a la reorganització del Comitè Central de Milícies a principis d'agost, quan es començà a orientar aquest organisme cap unes funcions exclusivament militars¹⁵.

¹⁴ El dictamen emès per la ponència designada a l'efecte fou discutit i aprovat igualment en un Ple regional de Grups Anarquistes celebrat a Barcelona el 21 d'agost, del que hem pogut consultar l'acta i del que n'hem estret la cita (AHN-SGC, *llogall* 39, sèrie Bilbao, carpeta 25).

¹⁵ Vegeu el capítol 4.

De fet, es tracta de la fórmula que seria aprovada més endavant, en un Ple Nacional de Regionals de la CNT que es celebrà a Madrid el 15 de setembre, i en el que es plantejà de forma més elaborada un pla de reordenació de l'Estat, que en definitiva no era altra cosa que una proposta de col·laboració amb el Govern de la República, amb tota una sèrie d'afegits que la feien pràcticament inacceptable. Abans, però, es va realitzar a Madrid un altre Ple de Regionals, el 3 de setembre, en el que el Comitè Nacional es declarà partidari de proposar Antonio Moreno com a possible ministre en el Govern que tot seguit havia de formar Largo Caballero, responnent així a la invitació realitzada per la Comissió Executiva de la UGT. S'obrí una forta discussió entre els delegats presents i alguns d'ells varen rebutjar la col·laboració amb aquest últim, mentre que la delegació catalana proposava la formació d'un organisme central basat en les dues centrals sindicals i encapçalat pel dirigent socialista.¹⁶ Segons el relat de César M. Lorenzo, el Ple finalitzà amb un compromís pel qual s'aprovava el principi d'intervenció, es deixava en estudi la proposta de la delegació catalana -que semblava més preocupada en la composició que hauria de tenir l'organisme que es constituís, que en la proposta de participació en sí-, i es presentava a l'opinió pública un projecte de transformació de l'estructura del Govern i de l'Estat.¹⁷

Dies després de la formació del primer Govern Largo Caballero, cap a mitjans de setembre, la *Solidaridad Obrera* iniciava una campanya a favor de la constitució d'una Junta o Consell Nacional de Defensa, que passaria a ser la consigna oficial de la CNT catalana. "Esta posición -deia la *Soli-*, la CNT y la FAI, la sostuvieron ya antes de la constitución del actual Gobierno, y después

¹⁶ No coneixem sinó de manera molt tangencial la posició dels dirigents de la CNT a Catalunya, en relació a l'actitud a adoptar una vegada el Comitè Nacional de la CNT va deixar clara la seva posició favorable a la participació de l'organització en el Govern de la República, fins i tot, designant un militant per a eventualment ocupar un ministeri. En el seu estudi sobre Frederica Montseny, Pere Gabriel ha escrit que la dirigent cenetista "s'aferrà mentre pogué a la idea de mantenir el Comitè de Milícies a Catalunya i a la proposta de crear per a Espanya un Consell Nacional de Defensa, basat en la CNT, la UGT i una representació dels partits republicans (*Escritos políticos de Frederica Montseny*, pàg. 29). En qualsevol cas, la posició del Ple de Locals i Comarcals del 17 d'agost, sembla expressar una opinió que va més enllà del manteniment del Comitè Central de Milícies.

¹⁷ César M. Lorenzo, *op. cit.*, pàgs. 180-181. Lorenzo afirma que la resolució adoptada tenia tres punts fundamentals: "1.- Apoyo total de la CNT al nuevo gobierno. 2.- Creación en cada Ministerio de una comisión auxiliar formada por representantes de la CNT, de la UGT, del Frente Popular y por un delegado del Gobierno. 3.- No intervención del Estado en las empresas colectivizadas por los trabajadores" (pàg. 181). D'aquest Ple del 3 de setembre només coneixem el testimoni de César M. Lorenzo, qui, d'altra banda, no cita cap fons documental. Pel que hom pot deduir de l'acta del Ple del 15 de setembre, l'actitud de la delegació catalana -que Lorenzo la resumeix dient que s'oposà a la designació d'un representant de la CNT per a que participés en el Govern de la República- no fou tan explícita.

de estos días de Gobierno socialista no hay ningún motivo para rectificarlos, antes lo contrario. Diariamente se está confirmando nuestra tesis de que la revolución española no puede ser representada por nadie y sí sólo y exclusivamente por ella misma, con organismos salidos de sus entrañas"¹⁸.

La proposta, que comptava amb l'opinió contrària del PSUC expressada en una editorial de *Treball*, en la que s'al·ludia com a motiu fonamental, la repercussió internacional que tindria entre els governs democràtics la constitució d'una Junta Revolucionària al marge del Govern legítim o en substitució del mateix¹⁹, seria traslladada per la delegació catalana -formada per Francesc Isgleas, Frederica Montseny i Mariano R. Vázquez- al Ple Nacional de Regionals que es celebrà a Madrid durant els 15, 16 i 17 de setembre. L'acta d'aquest Ple sembla confirmar que, efectivament, un dels acords del Ple anterior fou el d'establir contactes amb Largo Caballero, previsiblement per a estudiar les fórmules de participació i/o col·laboració amb el Govern. De nou, la discussió vingué precedida per la intervenció dels representants de la CNT catalana, els quals demanaren poder aclarir davant el Ple perquè aquesta Regional havia demanat al Comitè Nacional la suspensió de les gestions envers el Govern de Largo Caballero. Els motius que exposaren foren que havien comprovat "ciertas anomalías en la esfera del Gobierno actual" i que aquesta circumstància els havia portat "a formar una nueva composición de lugar". L'acta d'aquesta sessió recull les explicacions de la Regional catalana, en les que justificava la seva petició, i a través de les quals, es pot deduir que volien mantenir distàncies amb l'acord adoptat el dia 3 de setembre. "Fue primero la retirada de nuestras fuerzas de Mallorca, evacuación ordenada por el Gobierno y que causó en Cataluña una desagradable impresión. Influyó también la inclusión en el Gobierno de elementos tan hostiles a la CNT como Ángel

¹⁸ *Solidaridad Obrera*, (13-IX-36). "Una exigencia del momento. Las Juntas Regionales y Nacional de Defensa Revolucionaria, serán la genuina representación de un pueblo en armas", deia en primera pàgina aquest número.

¹⁹ *Treball*, (15-IX-36). L'article que portava per títol "Camarades anarquistes: la realitat és més forta que els bons desigs", i que seria seguit d'altres, sempre en un to cordial però destinats a posar en evidència i a demostrar la incoherència de les propostes anarquistes, abundava en argumentar el greu error que suposaria constituir una Junta Nacional o Juntas Regionals, com proposava la CNT. "Una Junta Revolucionària mai no es constitueix si no és quan una part del poble es rebel·la contra un Govern constituït. El Govern facciós de Burgos, de fet, es una Junta Nacional Revolucionària (...) Seria una terrible ingenuïtat que aquests dos governs [el de Madrid i el de la Generalitat] acordessin dissoldre's com a tals i passar a dependre d'una Junta Nacional Revolucionària, que voldria dir, no menys, que el moviment popular, incontrolat per les forces del Front Popular o per

Galarza, la retención en Hendaya de material bélico, las dificultades creadas a Cataluña por los diplomáticos españoles con motivo del envío de 35.000 libras esterlinas dedicadas a la adquisición en el extranjero de materias necesarias al desenvolvimiento económico de Cataluña. Tampoco podíamos estar de acuerdo con la composición que daba el Gobierno a las comisiones ministeriales acordadas con nosotros en la entrevista tenida con Largo Caballero". La intervenció de la delegació catalana, abundà en la denúncia de les accions realitzades pel Govern, que en la seva opinió, posaven de manifest un procediment deslleial i absorcionista. "Se ha llegado a pretender -continuar en Cataluña un golpe de Estado patrocinado por el Gobierno; existe un Banco de Contratación de la moneda que nos impide realizar ninguna clase de operaciones; se nos niega apoyo económico mientras en Madrid se están muriendo de risa los lingotes de oro y así, ni es posible realizar nada a favor de la vanguardia ni de la retaguardia. La acción del Gobierno significa un verdadero sabotaje a nuestro movimiento antifascista y revolucionario, y en semejantes condiciones no podíamos autorizar ninguna gestión cerca del Gobierno".²⁰

Aquests eren els motius que havien fet que la Regional catalana qüestionés l'acord al que s'havia arribat dues setmanes abans i pel qual s'autoritzaven els contactes amb Largo Caballero, sense que ningú manifestés la seva oposició. Emparant-se en els fets que denunciava, que segons la delegació catalana, invalidaven les decisions preses en relació a establir hipotètics acords amb el Govern de la República, aquesta tornà a insistir amb la proposta que ja havia presentat amb anterioritat. "Cataluña afirma que puesto que existen dificultades que el Gobierno no trata de resolver" i per aquesta raó "cree que hay que ir a la creación inmediata de Comités Regionales de Defensa dirigidos por un Consejo federal de carácter nacional".²¹

Per la seva banda, la Regional de Llevant -que havia fet seva les posicions de Horacio M. Prieto- es recolzava justament en les crítiques que realitzava

les organitzacions del proletariat, han desbordat les figures responsables de la política i de les organitzacions. Aleshores tota diferència legal entre el Govern de Madrid i el de Burgos desapareixeria des d'un punt de vista de Dret Internacional".

²⁰ "Acta de la reunión del Pleno Nacional de Regionales, celebrado en Madrid el día 15 de septiembre, a las cinco de la tarde".

Catalunya sobre les limitacions del Govern, per a plantejar "la intervenció directa de nuestro organismo en las funciones gubernamentales", única manera de "plasmear lo que en todos los aspectos necesitamos para combatir al fascismo y encaminar las actividades revolucionarias"²².

La discussió es polaritzà al voltant de les posicions expressades per aquestes dues Regionals, les úniques que portaven un mandat escrit que en teoria representava l'opinió de llurs respectius afiliats, i segons César M. Lorenzo, fou molt violenta. La més transgressora, la més difícil d'assumir, des del punt de vista dels principis, era sens dubte la que proposava la Regional de Llevant. En la ronda d'intervencions, la resta de delegacions semblaren rebutjar-la de moment. Així, la Regional asturiana es mostrà partidària d'establir una aliança amb tots els sectors que lluiten contra el feixisme, i de participar a totes les Comissions de control econòmic, de guerra, etc., però no acceptava la participació ministerial, tot i fent constar que s'havia d'anar al costat de la UGT. La Regional del Centre, es mostrà d'acord amb Astúries, mentre que Aragó era partidària de prendre part a les comissions acordades, sobre la base de que tinguessin àmplies atribucions.

No acceptar la proposta de la Regional de Llevant, significava tornà a insistir en una proposta que Largo Caballero havia rebutjada, i així ho havia comunicat als dirigents de la CNT, la qual cosa no devia deixar molt satisfets als representants de les altres Regionals, que es debatien entre la repugnància ideològica a participar en el Govern i una proposta -la de la Regional catalana- de difícil concreció. Mentre tant, els esdeveniments seguien el seu curs i la CNT es trobava apartada voluntàriament dels centres de decisió. Probablement per a tranquil·litzar a tots els presents, els delegats catalans intentaren explicar en una nova intervenció els objectius que perseguien i que ells fixaven en el desig d'esmenar "la errònea actuación que realiza el Gobierno", ampliada per un altre membre de la delegació que fou més explícit, assegurant que a Catalunya hi havia una unitat de conjunt entre tots els sectors

²¹ *Ibidem*.

-una qüestió que preocupava a tots els participants del Ple-, amb la qual cosa quedava explicat que no volien "exclusivismos ni rupturas"²³. Es a dir, la proposta no tenia altre sentit que el de pressionar al Govern de Largo Caballero per a que rectificqués el que hom considerava errors d'actuació del Govern central envers la Catalunya revolucionària, mentre que per altra banda, es guanyava temps i s'agitava amb una alternativa que semblava més pensada per a preparar a la militància cenetista, davant una hipotètica participació en el Govern, que no pas una possible sortida en la que tinguessin confiança els propis dirigents que la proposaven. No es tractava tant de traslladar l'experiència del Comitè Central de Milícies a tota Espanya, sinó d'aconseguir un tracte millor, amb el que poder assentar les seves posicions a Catalunya. La prova de que no era aquesta la intenció de la delegació catalana és que mentre es discutia aquesta qüestió en el Ple, tres dies abans -com explicarem a continuació-, els representants de la CNT en el Comitè Central de Milícies de Catalunya, ja s'havien posat d'acord amb la resta de delegats de les altres organitzacions allà representades, per a dissoldre aquest organisme i passar a integrar el Govern de la Generalitat.

La Regional de Llevant clamà contra la proposta de crear comissions assessores per la seva inviabilitat i perquè a més implicaven la col·laboració de la CNT, col·laboració que ells reivindicaven -però participant directament en el Govern- i que de forma incoherent, negaven els mateixos que proposaven aquesta via. Juan López tornà a plantejar el problema de la participació directa en el Govern per a, des d'aquí, articular l'economia a la rera guarda i organitzar la guerra, però la seva posició quedà en minoria. Finalment, s'aprovaria una resolució instant a la creació d'un Consell Nacional de Defensa que hauria d'estar format per cinc representants de la UGT, cinc de la CNT i quatre republicans, i presidit per Largo Caballero, mentre continuaria com a President

²² *Ibidem*. Després del Ple del 3 de setembre, Horacio M. Prieto aconseguí el suport de Juan López i de la Regional de Llevant a les seves posicions. Segons César M. Lorenzo, Prieto havia criticat els acords d'aquest Ple i exigí que l'organització participés en el Govern, "de cara y sin vergüenza, con varios ministros" (*op. cit.*, pàg. 182).

²³ *Acta ...* César M. Lorenzo afirma que la Regional catalana defensà durant el Ple la formació d'un organisme revolucionari format per la CNT i la UGT, exclouent-hi als partits republicans (pàg. 183), i que posteriorment, davant les postures enfrontades entre aquesta Regional i la de Llevant, s'arribà a una solució de compromís. En realitat, de la lectura de l'acta de la primera sessió, tal i com diem més amunt, no es desprèn que fos aquesta realment la posició de Francesc Isgleas, Frederica Montseny i Mariano R. Vázquez, sobretot perquè, segons recull l'acta, manifestaren que no desitjaven cap ruptura del front antifeixista.

de la República, Azaña. Conforme aquesta proposta, el Ple aprovà igualment un pla que, en paraules de Peirats, contenia un projecte federalista de ‘reconstrucció’ de l'Estat a escala local, provincial i regional, propiciant la constitució de Consells de Defensa en els respectius àmbits territorials, i la transformació dels Ministeris en Departaments²⁴.

La posició del secretari general, Horacio Prieto, que no estigué present durant la primera i segona sessions, celebrades el 15 i 16, en les que s'adoptà la resolució referent a la participació, no havia triomfat, però s'havia imposat el principi de la col·laboració amb els republicans. A més, a partir d'aquest Ple, Horacio Prieto aconseguí canviar la fesomia del Comitè Nacional, que passaria de ser un organisme designat per la Federació local del lloc de residència, a estar format per delegats permanents de les Federacions Regionals. D'altra banda, la postura de l'oposició catalana no podia resistir molt temps. El camí que conduiria finalment a l'acceptació de la col·laboració ministerial, semblava dibuixar-se clarament. En un nou Ple celebrat el 28 de setembre, quan la CNT catalana ja s'havia incorporat al Govern de la Generalitat, Horacio Prieto tornà a carregar contra la proposta de creació d'un Consell Nacional de Defensa, i advocà a favor de la participació pura i simple en el Govern, deixant de banda definitivament els escrúpols i els prejudicis morals, perquè el temps apressava i calia actuar ràpidament, però encara no aconseguí convèncer a la majoria.²⁵ Per contra, obtingué del Ple que aquest facultés al Comitè Nacional per a que, arribat el cas, pogués resoldre "de la mejor manera posible cuanto hacia referencia al título bajo el cual había de ser expresada nuestra colaboración en los órganos de la administración pública"²⁶. La majoria de Regionals estaven d'acord amb el principi de la intervenció en el Govern però els prejudicis ideològics i tota la història de l'organització pesaven molt. Això no obstant, la

²⁴ El dictamen de la ponència d'aquest Ple –signat per Juan López per la Regional de Llevant, Frederica Montseny, per la Regional catalana, i Aurelio Álvarez, per l'asturiana- ha estat reproduït per Peirats en el seu llibre *La CNT en la revolución española*, vol. I, pàgs. 200-201. Al respecte, el propi Peirats ha escrit que “salta a la vista que el Consejo de Defensa en el fondo no era más que un gobierno con otro nombre” i que aquesta evidència donà a “Largo Caballero el pretexto para rechazarlo (...) El Plan cenetista apenas disimulaba un espíritu de capitulación a corto plazo, y ello no podía escapar a la comprensión del jefe de gobierno y secretario de la UGT. De ahí que fuese rechazado” (J. Peirats, *Los anarquistas en la crisis política española*, pàg. 191).

²⁵ César M. Lorenzo, *op. cit.*, pàg. 185.

²⁶ "Circular del Comitè Nacional de la CNT, 7 de novembre de 1936" (AHN-SGC, PS-Barcelona, 543).

decisió que acabava de prendre la CNT a Catalunya -que passava per ser l'oposició "d'esquerres" al Comitè Nacional i el far del revolucionarisme anarquista i anarcosindicalista- ajudà a superar totes les reserves. El periòdic *CNT*, que havia estat fent campanya disciplinadament igual que *Solidaridad Obrera* a favor d'un Consell Nacional de Defensa, declarava el 30 de setembre "Nuevamente, el ejemplo nos viene de Cataluña (...) El Consejo de aquella región puede dirigirse a todo el mundo antifascista reclamando disciplina y cooperación a los dos propósitos fundamentales del nuevo organismo: ganar la guerra y reconstruir Cataluña sobre bases económicas y sociales justicieras, porque todos y cada uno de los que combaten en los frentes y trabajan en la retaguardia se encuentran en él representados. La constitución en Madrid del Consejo Nacional de Defensa resolvería el problema de la unidad en el orden peninsular, problema que aún está sobre el tapete". A continuació, s'afegia una reflexió que apuntava directament a la proposta aprovada en el Ple del 15-17 de setembre, i que de passada venia a significar la constatació del fet que no tothom dins la CNT entenia el mateix quan es parlava del Consell Nacional de Defensa. "Qué lógica -s'interrogava l'editorial- hubiera habido en que la CNT, en Cataluña, haciendo gravitar su enorme fuerza, hubiera dejado de costado en el nuevo Consejo a los socialistas, por ejemplo? ¿Se habrían resignado éstos a tal actitud, que significaría su desconocimiento como fuerza con más o menos caudal de opinión? Seguramente que no, y de su resistencia, de su protesta, hubiera surgido más de un motivo de disgusto. No podría hablarse de verdadera unidad y la cohesión en la lucha se vería amenazada por las disensiones. Pues, a la inversa, éste es el problema de Madrid. Con la diferencia de que la CNT, si bien reclama con energía la constitución del organismo indispensable que unifique todas las voluntades en la dirección de la lucha, presta y seguirá prestando sus hombres y sus armas por la victoria". Fins aquí podria interpretar-se -com així era- que es tractava d'una crítica contra l'existència de dues situacions ben diferents, una de les quals, no era justificable: a Barcelona, la unitat antifeixista s'havia plasmat en la formació del Consell de la Generalitat amb la participació de tots i sense que ningú posés

cap objecció, mentre que a Madrid el Govern existent no comptava amb la participació d'una força com la CNT. Hom podria interpretar igualment, que es tractava d'una editorial que pretenia demostrar la validesa i la justesa de la línia expressada en la proposta del Consell Nacional de Defensa, com a fórmula de col·laboració de la CNT amb la resta de forces, inclòs el Govern, que tal vegada havia trobat la seva plasmació exitosa en Catalunya. L'editorial, que significativament posava com a exemple a seguir el que havia s'havia fet a Catalunya, finalitzava així: "Pero tal situación no debe continuar. La CNT tiene tanto derecho como el que más a intervenir en la dirección de la lucha, desde un órgano nuevo que sea resumen de la situación y de las esperanzas que la clase obrera deposita en la victoria."²⁷

Quedava clar que es reclamava la participació en la direcció de la lluita, juntament amb la resta de sectors, i que es reclamava la mateixa solució aplicada a Catalunya. En una altra editorial en la que es recollia favorablement els comentaris fets pel portaveu dels largocaballeristes, *Claridad*, en els que s'al·ludia a l'acord dels socialistes amb les propostes del Ple de la CNT "en lo fundamental, dejando abierto el camino para una realización más amplia en el momento en que las condiciones guerreras y nuestras conveniencias internacionales lo hagan aconsejable", i se subratllava que Catalunya era un exemple a seguir, el periòdic cenetista apuntava el següent: "Si se estima que la solución catalana puede servirnos de pauta ..., adelante. No se den más vueltas, no se pierda más el tiempo. Hay que proceder con energía, con celeridad. ¿Qué las fuerzas que gravitan en el Gobierno estiman que hay planteadas situaciones delicadas, de índole nacional e internacional? Pues a plantear esas cuestiones con claridad y a buscar los medios de sortear airosamente las dificultades. Pero entre todos y no por algunos. La salvación de España nos obliga a entendernos. Y la CNT está demostrando que, en esta situación nueva, sabe orientarse perfectamente, y que posee un acusado sentido de responsabilidad".²⁸

²⁷ CNT, (30-IX-36).

²⁸ CNT, "En torno al Consejo Nacional de Defensa" (1-X-36).

La reivindicació de la solució catalana per part de sectors de la Confederació que no feia massa consideraven que els seus companys havien anat massa lluny a Catalunya, cal interpretar-la en la seva doble vessant: des del punt de vista extern, com a demostració de que la proposta de creació del Consell Nacional de Defensa era realitzable, es a dir, que era possible materialitzar la formació d'un organisme de poder amb la participació de tots els sectors; i en clau interna, com a argument per a demostrar la incongruència i incoherència dels representants de la Regional catalana, que mentre posaven tot tipus d'obstacles a la participació de l'organització en el Govern de la República, havien decidit pel seu compte la participació en el govern autònom²⁹. A més, la proposta de formació d'un Consell Nacional de Defensa, amb la composició que s'acordà en el Ple, deixava fora al PCE -d'aquí la insistència en posar com a exemple el cas de Catalunya, en el que tots els sectors estaven compresos en el Govern- la qual cosa feia, a priori, molt difícil la seva concreció.

El triomf definitiu de la posició representada per Horacio Prieto es produiria en el Ple del 18 d'octubre, que assumí les seves tesis de col·laboració governamental, sembla que amb algunes reserves expressades per la Regional catalana.³⁰ Gairebé tots els organismes dirigents del moviment llibertari s'anaven pronunciant en el mateix sentit i es preparaven per a una possible incorporació de la CNT al Govern de la República³¹. La tesi de la necessitat

²⁹ Tot i que se sabia que la CNT havia pres la decisió de participar en el Govern de la Generalitat, és més que probable que els detalls de l'operació només fossin coneguts exclusivament pels dirigents catalans. Prova d'això és que el periòdic *CNT* -malgrat que el seu director interí era Villar, proposat per la Regional catalana i, per tant, cal suposar que amb bones relacions i amb bons contactes amb els seus dirigents- informava de la següent manera el 26 de setembre: "Parece que la constitución del Consejo de la Generalidad se hará sobre la base de 3 representantes de la CNT, 2 de la UGT, 1 PSU, 2 ERC y 1 ACR. Parece que el representante del PSU será Nin (sic) y los de la CNT, Fábregas, Domènech y García Oliver". Per la seva banda, Gregorio Gallego diu que la decisió fou presa pels companys de la Regional catalana "por su cuenta" i que amb aquesta decisió "inesperada" el Comité Nacional se vió "libre de la intransigencia catalana para poder negociar con el Gobierno central" (*op. cit.*, pàg. 148-149).

³⁰ César M. Lorenzo, *op. cit.*, 185.

³¹ V. al respecte els acords del Ple de Regionals i Provincials de la Federació Ibèrica de Joventuts Llibertàries, celebrat el 8, 9 i 10 d'octubre de 1936, que donaren el seu suport a una possible participació en el Govern. Convé assenyalar que en aquest Ple, tots els delegats identificaven clarament la proposta de creació d'un Consell Nacional de Defensa, com a una proposta que podia representar implícitament la participació directa en el Govern. Possibilitat que, d'altra banda, el representant del Comité Nacional de la CNT present en el Ple, no s'estigué de dir-ho clarament. A l'informe que aquest realitzà explicant la situació en la que es trobava la proposta aprovada en el Ple de Regionals del 15 de setembre, reconeixia que s'havien adherit a la mateixa algunes organitzacions menys el Partit Socialista i la UGT. "Igual contestación se ha obtenido del Jefe del Gobierno, el cual no acepta el ser gobernado por la CNT, pues antes dejaría su cargo, pero sí acepta la creación de un nuevo gobierno en el que tenga participación la CNT", per a afegir més endavant que, segons la seva opinió, "se formará un gobierno con representación de la

d'una intervenció directa de l'organització en els àmbits de decisió política per a garantir els canvis revolucionaris i relançar la guerra -que jutjaven, es trobava paralitzada i dirigida de manera ineficaç-, s'imposà clarament davant qualsevol altra consideració. A partir d'aquest moment, la discussió serà molt més pràctica i girarà al voltant de determinar el nombre de ministres que la CNT havia d'exigir per a participar. Fins i tot, en alguns casos, com per exemple a Catalunya, els sectors més contraris a la col·laboració governamental, una vegada consumada aquesta, acabarien reivindicant més llocs per a la CNT en el Govern de la Generalitat.³²

9.2. La dissolució del Comitè Central de Milícies: el joc de les formulacions polítiques.

Conforme avançava el mes de setembre i, especialment, després de la constitució del primer govern de Largo Caballero, la pressió per a que la CNT participés i es corresponsabilitzés de la tasca de govern augmentà considerablement. En realitat, com hem vist anteriorment, els cenetistes ja havien decidit des de mitjan agost la substitució del Comitè Central de Milícies per diverses comissions o consells. La qüestió no trigà en traslladar-se als delegats del Comitè Central. Aquests, en la sessió celebrada el dia 10 de setembre havien ratificat per unanimitat l'acord de dissolució i quedaren emplaçats per a portar a la següent reunió "els respectius criteris referents a la forma i proporcionalitat de llocs en el Consell de Guerra de la Conselleria de Defensa i els Consells dels demés Departaments de la Generalitat".³³

La discussió sobre la dissolució del Comitè Central de Milícies i la formació del nou Govern es desenvolupà en les dues sessions següents

CNT, pero no las Juventudes Libertarias, aunque éstas obtengan un puesto en los Departamentos ministeriales" (*Acta del Pleno de Regionales y Provinciales de la F.I.J.L.*, sessió corresponent al dia 8 d'octubre de 1936, AHN-SGC, PS-Barcelona, 1348).

³² V. la posició de la Comarcal del Baix Llobregat, que una vegada la CNT havia optat per la participació en els Governos, exigí ser conseqüents amb aquesta orientació i demanar quants més llocs millor, per a així garantir que els plantejaments de l'organització tirarien endavant (*Acta del Pleno de Locales y Comarcales, celebrado el 5 de noviembre de 1936*).

³³ Comitè Central de Milícies Antifeixistes, "Acords de la reunió del dia 10 de setembre del 1936". El fet que l'acta utilitzi l'expressió "ratificar" suggereix la possibilitat que aquesta qüestió s'hagués discutit amb anterioritat a aquesta data, extrem que no hem pogut confirmar perquè només hem trobat les actes a partir del mes de setembre.

corresponents als dies 12 i 14 de setembre. Enmig d'una relativa unanimitat de tots els delegats en donar per acabada la missió d'aquest organisme, en elles es posà de manifest tant la influència de la CNT com el fet que aquesta havia “avançat” prèviament converses per separat amb els representants de la Generalitat. En la reunió del 12, es dona el primer pas en la concreció de la proposta, conforme a les directrius que l'organització confederal defensava en aquells moments: s'acorda que “l'actual Govern de la Generalitat sigui substituït per un Consell de Defensa de la Generalitat de Catalunya, amb representacions de totes les organitzacions que formen el Comitè, el qual quedarà al mateix temps dissolt”. Com veurem més endavant, la proposta concentrava en realitat diferents perspectives, però s'utilitzà per a resoldre el problema de l'existència de dos poders, a favor del Govern de la Generalitat. Per a la CNT, una proposta com aquesta deixava aparentment incòlume els seus principis “apolítics”, puix el que suposadament s'anava a constituir no era un “Govern” sinó un “Consell de Defensa”, com ja s'havia constituït un Consell d'Economia, aquest però, per a dirigir de forma coordinada la guerra i la revolució. D'altra banda, era coherent amb el que estava proposant per a la resta d'Espanya. Per a la resta d'organitzacions, fou una concessió als seus “prejudicis” perquè el que en realitat importava, era facilitar la seva incorporació al Govern de la Generalitat, i reforçar l'autoritat del mateix davant els diversos organismes de poder revolucionari.

L'acord fou pres per unanimitat, amb la particularitat que els representants de la UGT i del POUM manifestaren la seva decisió de portar “a la pròxima reunió el criteri de les respectives organitzacions respecte la forma de portar-la a la pràctica”. De fet, el POUM a través d'Andreu Nin s'havia pronunciat, l'endemà de la constitució del Govern Largo Caballero, per un govern obrer sense ministres burgesos i per la constitució d'una Junta Nacional de Defensa -utilitzant la mateixa terminologia que la CNT- que a imatge del Comitè Central de Milícies coordinés l'acció política i militar³⁴.

³⁴ En el míting del 6 de setembre en el Gran Price de Barcelona, Andreu Nin afirmà que no n'hi havia més sortida que un govern obrer. “La consigna de toda la clase trabajadora en los días que vienen es: ¡Fuera del gobierno los ministros burgueses y viva el gobierno de la clase trabajadora!”. El discurs de Nin fou reproduït en forma de follet, dies després per l'Editorial Marxista. També es pot consultar al llibre de Víctor Alba, *La revolución española en la práctica / Documentos del POUM*, pàgs., 95-103.

L'acceptació de la resolució anterior, significava un gir considerable en la política d'aquest partit. Per la seva banda, la UGT conjuntament amb el PSUC, ja havia fet públic un manifest el 9 de setembre, en el que plantejaven la necessitat de reforçar l'autoritat del futur govern a constituir, al temps que proposaven un programa presidit per la consigna de guanyar la guerra, a la qual s'havia de supeditar tot i que ràpidament passaria a ésser la divisa del nou Govern³⁵.

En la reunió del 14, els delegats passaren a informar de la posició de les seves respectives organitzacions. Com podrem comprovar, el discurs sobre la necessitat d'un govern fort que ordenés l'economia i dirigís la guerra, es constituirà en el denominador comú i acabarà passant per damunt de la pretensió anarquista de trobar un "substitut" del Govern de la Generalitat, en el que poder participar, sense que per aquesta raó es pogués objectar res sobre els seus principis apolítics i contraris a la participació en qualsevol govern. García Oliver parlà en primer lloc. Donà compte de l'acord de la CNT en relació a la constitució d'un Consell de Defensa que hauria de substituir al Govern de la Generalitat existent en aquells moments, i que significaria anar a la "transformació política d'Espanya constituint una Confederació de Nacions lliures començant per Catalunya".³⁶ En representació del POUM, Gorkin posà l'accent en que el Consell que es constituís havia de formar-se amb la representació de totes les organitzacions que formaven part del Comitè Central i que el programa d'aquest Consell havia "d'ésser de tipus socialista o socialitzant". Vidiella, en representació de la UGT, coincidí també en la necessitat de que totes les organitzacions estiguessin representades, però fou més explícit en plantejar un dels problemes que calia aclarir: exposà clarament que el nom del nou Govern havia d'ésser el de Consell de la Generalitat de Catalunya, que hauria de tenir "funcions totalitàries a tot el territori" i que, igualment, hauria d'ésser la Generalitat la que procedís a fer "totes les incautacions de propietats i indústries i que ningú més que ella procedeixi a la

³⁵ "El PSUC i la UGT s'adrecen als treballadors de Catalunya. Una sola consigna: guanyar la guerra", (*La Humanitat*, 12-IX-36).

³⁶ Comitè Central de Milícies Antifeixistes. "Resum de la reunió celebrada el dia 14 de setembre del 1936", per a aquesta cita i totes les que corresponen a la discussió mantinguda en aquesta reunió.

col·lectivització o socialització de l'economia del país, per bé que amb la intervenció de les organitzacions obreres". Es tractava de tota una declaració que anava al fons del problema i que qüestionava -sense dir-ho- la proposta de la CNT, en coherència amb la política de restaurar i conferir plens poders a un Govern de la Generalitat amb participació de tots. Els representants del PSUC-UGT insistirien en aquesta línia, intentant posar de manifest la postura incongruent de la CNT davant aquest tema. En la seva opinió, s'havia de formar un nou Govern de la Generalitat amb totes les conseqüències i consideraven que jugar amb els termes només podia induir a la confusió. En nom de l'Esquerra Republicana de Catalunya, parlà Miravittles qui opinà que el Govern que calia, s'havia de constituir "en forma que compregui totes les classes socials representades en el Comitè" i que en relació al programa que hauria de tenir s'hauria d'anar "tant lluny com necessiti la lluita contra el feixisme". Per la seva banda, Santillán manifestà que calia "establir punts de coincidència que ens uneixin a tots com fins ara" i que l'objectiu principal hauria d'ésser "acabar amb el feixisme a tot Espanya". En aquesta línia, Torrents exposà que el criteri de la Unió de Rabassaires era el de que "calia formar un Govern fort, amb les mateixes representacions del Comitè" i que hi havia d'haver "un sol poder que faci la guerra contra el feixisme i ordeni la nova economia". En el mateix to conciliador que Santillán, Josep Guarner present a la reunió, manifestà que era "necessari coordinar les posicions socialista i antifeixista manifestades".

Tal i com constaten les actes d'aquestes dues sessions, ningú es va oposar a la dissolució del Comitè Central de Milícies. I, d'altra banda, tothom semblava tenir clar, malgrat les declaracions de García Oliver, que el que anaven a constituir era un nou Govern de la Generalitat en el que -també coincidia tothom- haurien d'estar representats tots els sectors que havien conformat el Comitè Central de Milícies. Així, una vegada exposats els punts de partida de totes les representacions, la discussió es centrà en el problema del programa que hauria de tenir el futur govern, es a dir, la forma política concreta que hom donaria tant als esdeveniments i a l'acció realitzada, com a la

que encara quedava per realitzar i que havia de determinar el rumb de les transformacions socials operades. En realitat, es tractava de la discussió de fons i la que serviria per a calibrar l'abast del pas que tots els delegats estaven a punt de realitzar amb la dissolució del Comitè Central de Milícies. Naturalment, no era la primera vegada que hom suscitava aquesta qüestió entre les organitzacions allà representades: el nou Govern, ¿havia de tenir un programa socialista o només antifeixista? García Oliver intentà treure ferro al debat i obvià constantment la qüestió amb afirmacions que remetien a un hipotètic futur de transformació social, afirmant que tothom era "conforme sobre la necessitat de transformar el país en tots els ordres, establint un nou ordre jurídic, polític i econòmic" i que en relació al programa, ja existia el Consell d'Economia que era "l'encarregat de portar a terme la transformació econòmica". El seu company Marcos Alcón, abundà en la mateixa línia d'argumentació afirmant que el Govern havia d'ésser l'encarregat de portar la guerra, mentre que la col·lectivització l'havia de portar el Consell d'Economia. Aquesta afirmació, que pot resultar sorprenent, reflectia el punt de vista d'alguns dels dirigents cenetistes -particularment dels delegats més lligats a García Oliver, es a dir, Alcón, Aurelio i Asens- i la interpretació que realitzaven sobre la proposta aprovada per la CNT, segons la qual l'organisme que s'havia de constituir no havia d'ésser altra cosa que una espècie de Consell de Defensa -es a dir la continuïtat del Comitè Central de Milícies però investit d'una aura d'oficialitat- que entendria exclusivament de les qüestions relacionades amb la marxa de les operacions militars. El Govern que s'havia de formar constituïria senzillament un organisme de representació política sense més transcendència que la de cobrir una formalitat que es considerava necessària i ineludible i a la que no es podien oposar si no es volia quedar aïllat, i quina actuació no s'havia de témer especialment perquè estaria mediatitzada pels diferents Consells -com el d'Economia- o Comitès que actuaven a Catalunya i en els que l'organització disposava d'una bona posició. Mentre existissin aquests organismes i mentre bona part de l'aparell militar i policial estigués en mans de la CNT -pensaven- la revolució no corria perill. Per tant,

no era necessari com deien altres delegats, discutir el programa que hauria de tenir el nou govern: aquest vindria determinat pel que ja feien les organitzacions obreres, sense esperar consignes oficials. Una visió que es podria caracteritzar de simplista, però que sens dubte abundava entre els qui com García Oliver, semblaven haver-se resignat a la via acceptada per la CNT³⁷.

El discurs de l'antifeixisme s'obria camí entre els delegats, encara que Gorkin es queixés de que l'antifeixisme no era un programa. Sí que ho era, i aquest programa significava de moment, reforçar l'autoritat del Govern de la Generalitat enfront els diversos organismes que constituïen el poder revolucionari, per a continuació aplicar un programa de realitzacions que prenent com a argument central la necessitat de guanyar la guerra, estigués limitat en els seus objectius per les preocupacions de sectors no obrers - hipotèticament republicans i antifeixistes-, i fos susceptible de guanyar-se el suport dels governs democràtics europeus. Gorkin insistia i demanava que es concretés un programa de transformació: “Els nostres germans que lluiten al front necessiten saber què defensen i si en realitat aquesta lluita crea una societat millor”. Encara que per raons i objectius diferents, els delegats del PSUC també insistien en la necessitat de que es concretés el programa que hauria de tenir el nou Govern. Responent a les manifestacions dels delegats anarquistes, Vidiella assenyalava que el fet de que existís un organisme com el Consell d'Economia no era suficient perquè “hi ha moltes coses al marge de l'economia que són igualment de vital importància”. En la seva opinió, calia tenir present “que a l'exterior no hi ha crèdit sense un Govern fort i ple de prestigi i que socialitzar, per exemple, el camp, seria tan com situar enfront de la revolució els pagesos de Catalunya que tenen una mentalitat burgesa” i que

³⁷ El contingut de les actes de les sessions del Comitè Central de Milícies desmenteixen completament la versió donada per García Oliver en les seves memòries, en relació a la seva actitud durant el procés en el que la CNT acordà participar en el Govern de la Generalitat i dissoldre el Comitè Central de Milícies. Segons el relat que el dirigent anarquista fa a *El eco de los pasos*, l'acord es prengué sense que els representants de la CNT i la FAI en el Comitè de Milícies tinguessin coneixement (pàg. 279), la qual cosa resulta del tot punt incerta com es pot comprovar amb la lectura de les actes i de la posició del mateix García Oliver, que fou l'encarregat d'informar als delegats de les altres organitzacions de la resolució de la CNT sobre la formació del nou Govern de la Generalitat. D'altra banda, la versió de García Oliver no pot ocultar el que probablement fou una realitat: que l'organització a Catalunya havia escapat del control del grup “Nosotros” i que ell mateix, a banda de mantenir testimonialment la posició que va defensar en el Ple de 21 de juliol, no va oferir cap batalla a l'interior de la CNT per a fer valer el seu punt de vista.

es podia nacionalitzar la banca, la indústria, o municipalitzar els serveis públics, “però sempre en nom de la Generalitat”.

La posició del PSUC era perfectament assumible per l'Esquerra Republicana i, de fet, concentrava bona part del que aquest partit havia intentat defensar des del juliol, però els representants republicans no tenien pressa per encetar una discussió que podia provocar la ruptura amb la CNT i impedir el que per a ells constituïa la preocupació essencial en aquells moments: incorporar a totes les organitzacions –particularment a l'anarcosindicalisme- a la tasca de responsabilitat del Govern de la Generalitat. En aquest sentit, Miravittles s'expressava amb l'argument que a partir d'ara seria repetidament esgrimit per tothom per a moderar als “impacients”, i que remetia tot al final de la guerra, moment en el que “podria concretar-se un programa de realitzacions”. I per a que ningú s'alarmés de la manca de definició social, al mateix temps, explicava que la lluita contra el feixisme volia dir “substituir les formes velles per formes col·lectivistes, que seran socialistes, comunistes o anarcosindicalistes, segons aconsellin les realitats de la postguerra”. Aquesta posició es concretà en la proposta de resolució que Miravittles féu a tots els representants com a conclusió del debat: “Per tal de portar a bon terme la guerra proposem la formació d'un Govern que tingui com a objecte principal la lluita fins a la victòria contra el moviment armat del feixisme. A aquest efecte, proposem la formació d'un Govern compost per totes les forces que a Catalunya han pres una actitud decisiva contra el feixisme, com són la classe obrera, la petita pagesia i la menestralia. Aquest Govern dirigirà la guerra contra el feixisme i portarà a cap aquelles transformacions socials i econòmiques indispensables per a aixafar-lo històricament”.

En realitat, la posició de l'Esquerra es complementava amb la posició oficial de la CNT i per aquesta raó, la discussió sobre el programa que hauria de tenir el Govern que s'havia de constituir immediatament –es a dir, sobre l'actitud a adoptar davant la revolució i la guerra- fou substituïda per un conjunt de formulacions que eludien pronunciar-se de moment sobre aspectes

concrets. “El nou Consell –digué García Oliver informant de l’acord pres per la CNT al respecte- no ha de fer altra cosa que preparar les realitzacions econòmiques que caldrà implantar un cop acabada la guerra a la qual cal prestar ara la primordial importància”. Afegí que la forma en la que s’havia de procedir per a la constitució del nou Consell de la Generalitat “ha de consistir en comunicar al President de la Generalitat l’acord del Comitè perquè sigui ell qui procedeixi a la formació immediata del Consell”. Proposta que fou recolzada per Vidiella i en aquesta línia, Miret presentà la següent resolució que fou finalment adoptada: “Els representants de totes les organitzacions que integren el Comitè Central de Milícies Antifeixistes, s’adrecen al President de la Generalitat de Catalunya proposant-li la convocatòria d’una reunió de delegats de totes les organitzacions representades en el Comitè Central per tal de tractar de la formació orgànica d’un Consell de Defensa de la Generalitat i del programa que aquest hauria de desenvolupar”. La sola menció de la necessitat de discutir el programa a adoptar, incomodava als representants anarquistes que tot i que donaren la seva aprovació a la proposta de Miret, no deixaren de manifestar –Aurelio Fernández i Marcos Alcón- que la reunió amb el President només faria que allargar uns dies la solució del problema i que en aquells moments no es podia concretar cap programa.

Només el representant del POUM, declarà el seu desacord amb l’orientació que prenien els delegats, però ningú li va fer costat. En realitat, el Comitè Executiu del POUM –coneixedor que la CNT no posaria cap obstacle a la dissolució del Comitè de Milícies i que integraria el nou Govern de la Generalitat- ja havia discutit i aprovat també la seva participació en el nou govern que s’estava coent. Gorkin digué que no estava d’acord en que es parlés de classes socials i que s’havia, no de reformar, sinó transformar les bases socials i econòmiques del país. Una declaració que no passà d’èsser testimonial i que fou acompanyada de la següent proposta que, cal suposar, havia estat decidida en el Comitè Executiu del partit: “El POUM preconiza la formació de un Gobierno-Consejo de la Generalitat de Catalunya, formado por los diferentes partidos y organizaciones que componen el Comité Central

de las Milicias , el cual tiene por misión aplastar totalmente al fascismo y preparar la transformación de las bases económicas de la sociedad, sobre la base definida ya por el Consejo de Economía de Catalunya. Este programa revolucionario, en consecuencia con las realidades del momento actual, no presupone renuncia alguna por parte de ningún partido ni organización a sus puntos de vista máximos”.

Com es pot comprovar ja no es parlava de la necessitat de constituir un govern obrer “sense ministres burgesos” i només s’insistia en el caràcter del programa que hauria de tenir el nou govern³⁸. Només hores després de que acabés aquesta reunió del Comitè Central de Milícies, es reunia amb caràcter extraordinari el Comitè Central del POUM, convocat per a prendre una decisió al respecte i ratificar la posició de l’Executiu del partit. Prenent nota del debat que havien tingut tots els delegats de les organitzacions i assumint com a impossible tota temptativa de modificar o influir en l’actitud de la CNT, o en la massa de treballadors, d’una altra manera que no fos col·laborant directament en el nou govern, el POUM aprovà, no sense una forta contestació interna, una resolució que fixava la seva posició en relació a aquest tema i sobre la composició que hauria de tenir el pròxim Govern de la Generalitat:

“El Comité Central estima, hoy como ayer, que este Gobierno debería estar compuesto exclusivamente por representantes de los partidos obreros y de las organizaciones sindicales; pero si este punto de vista no es compartido por las otras organizaciones obreras, el POUM no hará de ello una cuestión cerrada, con mayor motivo si tenemos en cuenta que el movimiento republicano de izquierda a Cataluña tiene un carácter profundamente popular

³⁸ En el prefaci al llibre que recopila diversos articles, fullets, discursos, d’Andreu Nin, que porta per títol *Los problemas de la revolución española*, Juan Andrade, polemitzant contra les crítiques que Trotski dirigí al POUM -per la seva signatura del pacte de Front Popular i per la participació en el Govern Tarradellas que significà la dissolució del Comitè Central de Milícies-, afirma que el representant del POUM en el Comitè Central de Milícies “se batió hasta el último momento, sostenido por todo el partido y su órgano La Batalla” en contra de la dissolució d’aquest organisme, proposant “una mejor estructuración del Comité de Milicias y una representación más fiel de las masas revolucionarias (...) Nuestra opinión era muy minoritaria, la CNT-FAI disponía de una fuerza activa hegemónica, y su decisión fue adoptada” (pàg. 29-30). En relació a aquest tema, les actes no semblen corroborar l’afirmació de J. Andrade: el representant del POUM, Gorkin, presentà una proposta per escrit -cal suposar que discutida i aprovada en el Comitè Executiu del partit- en la que no es plantejava la continuïtat del Comitè Central de Milícies i, pel contrari, sí que es proposava la formació d’un govern amb la mateixa composició d’aquest, es a dir, amb l’ERC, ACR i la resta d’organitzacions obreres. D’altra banda, aquesta posició que segons Andrade, defensà el delegat del POUM, sostingut per l’òrgan del partit, no es pot apreciar per enlloc si hom repassa la col·lecció de *La Batalla* dels mesos d’agost i setembre.

—que lo distingue del republicanismo de izquierda español, esencialmente burgués- y que las masas campesinas, los sectores obreros que constituyen su base, se orientan decididamente hacia la Revolución y están fuertemente influenciadas por los partidos y organizaciones proletarias. Lo importante es el programa y la hegemonía, garantizada, del proletariado. En este sentido, no puede haber la más pequeña duda: el nuevo Gobierno que se forme tiene que hacer una declaración inequívoca de sus principios, afirmando su propósito de traducir en legalidad revolucionaria el impulso de las masas, orientándose en el sentido de la revolución socialista. En cuanto a la hegemonía proletaria, la mayoría absoluta de representantes obreros la aseguraría plenamente. El Comité Central estima, pues, que el Partido debe prestar toda su ayuda para la formación de este Gobierno y entrar a formar parte de él”.³⁹

El Comitè Central de Milícies posava punt i final a l'existència de dos poders a Barcelona, amb la seva pròpia dissolució, acordada per tots els delegats que el composaven. Una vegada superat el problema més important — la incorporació de tots al Govern-, abans de donar per acabada la reunió es suscità una petita discussió al voltant de la denominació que hauria de prendre el Govern de la Generalitat. Com sia que en totes les seves propostes i resolucions, la CNT parlava de la constitució d'un Consell Nacional de Defensa, amb els corresponents Consells Regionals, un dels delegats de l'Esquerra Republicana —Pons- plantejà que en el cas de Catalunya calia suprimir el nom de “regional”. Alcón s'oposà dient que s'havia de mantenir i que a Madrid s'havia de constituir el Consell Nacional de Defensa. Miravittles el respongué dient que “aquest criteri era contrari als principis de tota confederació i que constituiria un retrocés històric” i que aquí “a Catalunya, calia mantenir la Nació, i a Madrid la Confederació, ja que altrament seria contrària a la força revolucionària del catalanisme”. García Oliver mitjançà en la discussió, afirmant que estava d'acord amb la posició de Miravittles “malgrat

³⁹ *La Batalla* (18-IX-36). El 15 de setembre es reuní amb caràcter extraordinari el Comitè Central del POUM, ampliat amb delegats de les poblacions importants, i convocat per a discutir entre d'altres temes, sobre la posició a adoptar davant la possibilitat de participar en el Govern de la Generalitat. La proposta de resolució que presentà el Comitè Executiu fou aprovada finalment però amb “força vots en contra” i després que alguns delegats —entre els quals els Comitès locals de Barcelona i Lleida i les Joventuts- expressessin la seva opinió contrària a participar en un govern que hauria “d'aplicar lleis burgeses” (Víctor Alba, *El marxisme a Catalunya, 1919-1939 / Història del POUM*, vol. II, pàg. 53-54.

que de cap de les maneres sent el nacionalisme” i relegant a la primera reunió del Govern, l’encàrrec “de fer una declaració pública i que en aquesta fixi la denominació del mateix i l’abast de l’estructura jurídica, econòmica i política que cal donar a Catalunya”. Finalment, el problema del nom a adoptar quedà resolt amb la proposta de Vidiella, que plantejà que el Consell no s’havia de denominar de Defensa sinó simplement Consell de la Generalitat de Catalunya. Així mateix, proposà que es comunicés els acords del Comitè al President de la Generalitat, i que aquest es reunís al dia següent amb una delegació de la CNT que hauria d’informar-li de la seva decisió final al respecte.

Pels dirigents anarcosindicalistes, la denominació que adoptés l’organisme que havia de substituir el Comitè Central de Milícies i, suposadament, també al Govern de la Generalitat no era una qüestió banal. No es tractava d’imposar el seu punt de vista en relació a aquest tema. Per a ells estava clar que el pas que estaven a punt de donar, difícilment podia ser disfressat amb un joc de paraules, i que per a tothom quedava igualment clar que el que s’anava a fer era constituir un govern amb una altra denominació. Justament per això, i per la seva transcendència, preocupava l’impacte que pogués tenir la notícia, perquè ni els propis representants de la CNT —que havien demanat 24 hores per a poder consultar amb l’organització— n’estaven segurs de la reacció que tindria la seva militància. Naturalment, els dirigents de la CNT i de la FAI, especialment Mariano R. Vázquez i Pedro Herrera, estaven perfectament informats de la situació, perquè havien participat en les converses que per separat havia tingut la CNT amb representants de la Generalitat⁴⁰. El més curiós es que, tal i com hem explicat, quan la CNT catalana ja havia pres aquesta decisió, la delegació que participà al dia següent en el Ple Nacional del 15 de setembre celebrat a Madrid, s’oposà radicalment a la proposició que presentà la delegació de Llevant de demanar l’entrada de la CNT en el Govern de Largo Caballero, es de suposar, perquè consideraven

⁴⁰ V. Francesc Bonamusa, *Andreu Nin* . . . , pàg. 291.

menys revolucionaris als republicans espanyols, i menys revolucionari que el Govern català a qualsevol variant que pogués sortir a Madrid.

El 19 de setembre, la CNT organitzava en Barcelona un míting per a donar conèixer els acords del Ple Nacional. Francesc Esgleas fou l'encarregat d'explicar-los, llegint el dictamen aprovat en el mateix, que feia referència a la demanda que realitzava la CNT de que es constituís a Madrid un Consell Nacional de Defensa integrat per totes les organitzacions en lluita contra el feixisme⁴¹. No es deia res sobre la imminent incorporació de la CNT al Govern de la Generalitat, però es preparava a la militància sobre aquesta eventualitat, cobrint el possible rebuig amb la resolució del Ple Nacional que – com hem assenyalat anteriorment- preveia la constitució no de governs sinó de Consells Nacionals i Regionals de Defensa. Naturalment, es tractava d'un recurs semàntic per a no utilitzar la paraula que tan espantava l'anarquisme però que en definitiva, i malgrat els recursos que s'utilitzessin, difícilment podia enganyar algú.

Fins la seva dissolució oficial, el Comitè Central de Milícies encara celebrà set reunions més, de les quals en tenim constància per les actes. El 16 de setembre, el Comitè Central acordà nomenar una ponència composta per Guarner, Miret i Pons, amb l'encàrrec d'estudiar l'informe que García Oliver havia presentat referent a l'actuació del capità Bayo, i obrir una investigació igualment en relació a la campanya de Mallorca. Així mateix, es decideix esperar el retorn de Tarradellas -que havia anat a Madrid en viatge oficial- "per si, en vista del resultat de les seves gestions, es necessari que es traslladi a Madrid una comissió del Comitè, composta, entre d'altres companys, per representants de la UGT i del Partit Socialista, per a gestionar amb el Govern de la República"⁴². Per últim, s'acorda també que la correspondència dirigida als membres del Comitè Central, així com als membres responsables de les organitzacions representades en el mateix, no sigui interrompuda ni censurada, i s'autoritza la confecció d'un carnet especial pels membres de les Patrulles de Control i d'Investigació. El 18, s'acorda preparar amb les milícies dels Comitès

⁴¹ La ressenya del míting es pot trobar a *Solidaridad Obrera* (22-IX-36).

Locals, la defensa dels punts de la costa on sigui factible un desembarcament de l'enemic, i que el Comandant Guarner designi un Cap de l'Estat Major per a que concreti un pla d'acció, especialment a les costes gironines i tarragonines. Es designa igualment, una comissió composta per García Oliver, Miravittles, Vidiella i Gorkin, per a que s'entrevistin amb Companys, i s'acorda constituir una altra comissió formada per representants de les organitzacions per a exercir la informació i censura de premsa, aprovant-se, també, el model de carnets que hauran de portar els membres de les Patrulles de Control i d'investigació "amb les observacions referents a la seva utilització, que són d'acord a les ordres repetidament donades pel Comitè amb referència a la forma d'efectuar els registres i detencions, i que resten anul·lats els carnets especials fets fins a la data pels esmentats Departaments"⁴³. El 19, es nomena la comissió que ha d'anar a Madrid -Vidiella, Miravittles i Aurelio Fernández- "i gestionin prop del Govern de la República, com a conseqüència de la situació i del resultat del viatge del conseller company Tarradellas⁴⁴. El 20, té lloc una reunió extraordinària del Comitè Central de Milícies, a la qual assisteixen García Oliver, Fàbregas, Alcón, Vidiella, Miravittles, Fernández, Torrents i Gorkin, com a membres del Comitè, i a més, Sesé, per la UGT, Vázquez, per la CNT, Escorza, per la FAI, Calvet, per la UR, i una delegació dels nacionalistes marroquins composta per Mohammed-El-Ouazzani i Omar Abd-el-Jalid, membres del Comitè d'Acció Marroquí, que s'havien traslladat a Barcelona a principis de setembre, amb l'objectiu d'aconseguir l'ajut de la revolució a la causa nacionalista⁴⁵. En aquesta reunió, es formalitzà l'acord pel qual el Comitè Central de Milícies donava suport a la petició de la delegació

⁴² Comitè Central de Milícies Antifeixistes, "Acords presos a la reunió del dia 16 de setembre de 1936".

⁴³ Comitè Central de Milícies Antifeixistes, "Acords de la reunió del dia 18 de setembre de 1936". Aquests carnets estaven confeccionats per la secció d'Estadística i substituïren els que utilitzaven fins aquesta data, fets per les mateixes Patrulles i pel Comitè d'Investigació i que, pel que sembla, no oferien massa garanties.

⁴⁴ Comitè Central de Milícies Antifeixistes, "Acords de la reunió del dia 19 de setembre de 1936".

⁴⁵ El Comitè d'Acció Marroquí (CAM), una organització que lluitava per la independència del Marroc, havia entrat en contacte amb el Comitè Central de Milícies Antifeixistes a través d'un jove militant trotskista francès, David Rousset, que els posà en contacte amb el POUM de Barcelona, i per mediació d'aquest, amb la CNT i García Oliver (v. David Rousset, *Una vie dans le siècle*, Plon, 1991, pàgs. 40-44). El pla que vingueren a discutir, i pel qual reclamaren l'ajut del Comitè Central de Milícies, era el següent: aquest devia fer gestions prop del Govern de la República per a aconseguir una declaració del mateix atorgant la independència de la zona del protectorat espanyol. A canvi, els nacionalistes marroquins es comprometien -amb l'ajut logístic necessari- a organitzar un aixecament al Marroc contra Franco i a realitzar una campanya en contra del reclutament de tropes per part d'aquest, i de desmoralització de les que ja lluitaven en contra de la República.

marroquí d'obtenir del Govern de la República, la independència per a la zona del Riff, en aquells moments, protectorat espanyol.⁴⁶ El 21 de setembre, el Comitè Central de Milícies acordà que Gorkin s'afegís a la comissió que s'havia de desplaçar a Madrid per a tractar aquest tema.⁴⁷ Les gestions fracassaren per les pressions internacionals i la delegació marroquí marxà de Barcelona dies després.⁴⁸ El 23 de setembre, davant l'allau de refugiats de la zona centre que arribaven a Barcelona, s'acorda prohibir l'entrada a Catalunya de les famílies procedents de Madrid i províncies, i s'acorda igualment deixar en suspens la incautació de les places de braus de Barcelona i demanar al Sindicat d'Espectacles Públics que dictamini sobre aquest tema⁴⁹. Per últim, el 25, es

⁴⁶ El contingut de l'acta corresponent al dia 20 de setembre (hi ha amb tota seguretat, un error de transcripció en el que apareix la data del 20 d'agost, en comptes del 20 de setembre), només especifica els assistents i l'hora d'inici i acabament de la reunió. Per la durada que tingué -una hora i quart-, és possible que es tractés d'una reunió més aviat protocol·lària, destinada a formalitzar amb la presència dels membres del Comitè Central de Milícies i dels representants de les organitzacions, el text de l'acord (reproduït al llibre d'Abel Paz, *La cuestión de Marruecos y la República española*) al que s'havia arribat el dia anterior. Aquest aspecte protocol·lari de la reunió, es recull en el llibre citat d'Abel Paz, que reproduïx una entrevista amb David Rousset (però no cita el llibre en el que Rousset explica com arribà a contactar amb els nacionalistes marroquins i com els posà en contacte amb els revolucionaris de Barcelona, amb l'objectiu de provocar un aixecament a la reraguarda de Franco), en la que referint-se a aquest tema diu que "hubo una ceremonia, con el acto de las firmas, fotos, filmes, etc." (pàg. 116)/També García Oliver (pàg. 93). La foto oficial d'aquesta reunió apareix al llibre *Historia gráfica del movimiento obrero a Catalunya*, (pàg. 284.) i també en el d'Abel Paz (pàg. 217).

⁴⁷ Comitè Central de Milícies Antifeixistes, "Acords de la reunió del dia 21 de setembre de 1936". La comissió que anà a Madrid, a la que finalment s'afegí Gorkin, portava l'encàrrec de negociar amb el Govern de la República, alguns aspectes relacionats amb l'organització de la indústria de guerra a Catalunya i la possibilitat d'obtenir crèdits. Ja hem vist com a la reunió del Comitè Central de Milícies del dia 16, s'havia pres l'acord d'enviar una comissió del mateix, quan tornés Tarradellas -que havia anat a Madrid delegat pel Govern de la Generalitat amb el mateix encàrrec- i supeditat a com haguessin anat les seves gestions. Sembla que no anaren massa bé i el Comitè Central de Milícies decidí finalment enviar una delegació pròpia. En la nostra opinió, el motiu de que anés una comissió del Comitè Central de Milícies per a entrevistar-se amb el Govern de la República -que justament, no veia amb bons ulls la seva existència-, i després que anés una delegació del Govern de la Generalitat, obeeix bàsicament a un fet: "certificar" personalment davant els representants del govern central, la decisió que havia pres el Comitè Central de Milícies de dissoldre's i passar a integrar un nou Govern de la Generalitat. Aquest era un requisit per a que Catalunya rebés l'ajut que considerava necessari, per a la construcció d'una indústria de guerra, etc. D'altra banda, el Govern de la Generalitat i el Comitè Central de Milícies, per a comprar armes -operació que només es podia fer amb divises- necessitaven l'autorització del Banc d'Espanya, autorització que no sempre arribava pels problemes que posava el Govern de la República, rebec a facilitar la compra d'armament, perquè aquest podia caure, previsiblement donada la situació, en mans dels elements revolucionaris, i mentre el Govern de la Generalitat no fos capaç de controlar la situació.

⁴⁸ Com es conegut, les gestions no fructificaren. La comissió s'entrevistà primer amb Indalecio Prieto i després amb Largo Caballero. Els testimonis de Miravittles (*Episodis de la guerra civil espanyola*, pàgs. 121-125) i els de Gorkin (carta a Abel Paz, del 12-XII-1971, publicada a *La cuestión de Marruecos y la República española*, pàgs. 153-156), difereixen lleugerament pel que fa a la resposta d'Indalecio Prieto -segons el primer, Prieto es mostrà escèptic, mentre que Gorkin sosté que Prieto afirmà el seu acord amb el protocol signat a Barcelona i, fins i tot, afirmà la seva voluntat de defensar-ho en el primer Consell de Ministres que es realitzés-, i també pel que fa a l'entrevista amb Largo Caballero. Gorkin diu que aquest els hi respongué que els representants d'una regió autònoma no tenien autoritat per a negociar i signar pactes o acords de caràcter internacional, i els hi proposà que enviessin els delegats marroquins per a que tractessin directament amb ell. Per la seva banda, Miravittles, diu que Largo Caballero s'oposà a tota l'operació perquè un moviment insurreccional en el protectorat espanyol podria estendre's al Marroc francès i això crearia problemes al Govern del seu correligionari, el socialista Leon Blum. No obstant, García Oliver i Aurelio Fernández (Abel Paz, *op. cit.*, pàg. 95), han explicat que per part del Govern de la República hi havia un cert interès, però que les pressions del Govern francès acabaren essent decisives. A banda de les pressions que sens dubte exercí el Govern de Leon Blum, cal considerar igualment, la posició de Stalin, contrari a qualsevol acció en el Marroc espanyol que pogués tenir incidència en el Marroc francès. Al respecte, Jean-Jacques Marie, en un col·loqui celebrat a Barcelona a l'octubre de 2000, revelà que el Cònsol de la URSS a Barcelona, Antonov Ovseenko, envià una carta a Stalin en la que recollia favorablement la iniciativa encetada pel Comitè Central de Milícies, respecte als nacionalistes marroquins, carta que no fou resposta -segons Marie, en la forma d'actuar del propi Stalin, un símptoma inequívoc de que desaprovava la iniciativa- i que posteriorment seria utilitzada contra l'excònsol en un dels processos celebrats a Moscou, que li portaria davant un escamot d'afusellament.

⁴⁹ Comitè Central de Milícies Antifeixistes, "Acords de la reunió del dia 23 de setembre del 1936".

celebra la darrera reunió en la que es prengueren acords i decisions sobre aspectes relacionats amb la gestió diària que realitzava el Comitè Central de Milícies. Així, es resolgué comunicar al creuer "Llibertat" -que per les notícies que tenia el Comitè Central de Milícies, portava les restes de la miliciana Lina Odena, suposadament per a que el poble de Barcelona li rendís homenatge- l'acord d'aquest organisme referent a que els milicians morts havien de ser enterrats al front; s'acordà també procedir a pagar la nòmina dels treballadors del Departament de Transports i Circulació; es decidí que els milicians d'Irún que es trobaven a Barcelona fossin a menjar a l'Estadi, i que només poguessin percebre el sou dels milicians encasernats; i que totes les seccions i departaments del Comitè Central de Milícies, fessin lliurament de totes les quantitats recollides en concepte de donatius, presumiblement per a procedir a l'arqueig final abans de la dissolució.⁵⁰

Encara es celebraria una darrera reunió -de la que no tenim l'acta- en la que, de manera oficial, el Comitè Central de Milícies prenia l'acord de dissolució i ho comunicava al President de la Generalitat. Des del punt de vista de les declaracions públiques de les organitzacions, a través dels seus òrgans de premsa, etc., l'acord de dissolució al que s'havia arribat el 10 de setembre, s'havia mantingut en secret. I només es féu públic després de la realització del Ple Regional de Sindicats de la CNT que es celebraria els dies 25, 26 i 27 de setembre, i després de l'anunci de constitució d'un nou Govern de la Generalitat. És bastant probable que aquest procediment estigués condicionat i fos dictat alhora per l'interès de la CNT de no fer pública una decisió abans de realitzar aquest Congrés -que havia de donar el seu vist i plau a la decisió-, i d'altra banda, per l'interès més general de fer aparèixer la dissolució del Comitè Central de Milícies com a la conseqüència lògica i inevitable de la constitució d'un nou govern, en el que ja estaven representades totes les organitzacions. Val a dir, que les actes demostren que l'ordre fou precisament al revés, i que només es començà a parlar sobre la formació d'un nou Govern de la

⁵⁰ Comitè Central de Milícies Antifeixistes, "Acords de la reunió del dia 25 de setembre del 1936".

Generalitat a partir del moment en el que s'acordà la dissolució del Comitè Central de Milícies.

9.3. La formació del primer Govern Tarradellas.

Així doncs, el nou Govern de la Generalitat amb la participació de tots els sectors, es constituí el 26 de setembre, després que el Comitè Central de Milícies hagués adoptat l'acord d'autodissolució i mentre es celebrava el Ple Regional de Sindicats Únics de Catalunya de la CNT, que en sessió secreta, donà la seva conformitat⁵¹. És important assenyalar que aquest Ple -primer d'aquestes característiques que es celebrava des del 19 de juliol, en el que realment participà tota l'organització- s'hagué de pronunciar sobre una qüestió que ja havia estat decidida pels dirigents cenetistes. Certament, l'acord per a dissoldre el Comitè Central de Milícies, així com la decisió d'entrar en el Govern de la Generalitat, s'havien pres en reunions orgàniques celebrades amb anterioritat, però tots els testimonis indiquen que, ni de lluny, havien estat tant representatives com aquesta.⁵²

Tota la premsa de Barcelona informà al dia següent d'aquesta important notícia. El portaveu d'ERC reproduïa una declaració del nou Govern en la que després d'assenyalar la coincidència de tots els sectors polítics i sindicals, advertia que tot el que no acatés les seves disposicions seria declarat facciós. D'ara en endavant, aquesta màxima prendria cos i es repetiria fins la sacietat en la propaganda oficial i en la premsa republicana i dels partits que més decididament donaven suport al Govern de la Generalitat i, en general, entre tots els elements d'ordre que, d'una o d'altra manera, combatien les mesures revolucionàries. El programa del nou Govern que hom donà a conèixer, es

⁵¹ El nou Govern de la Generalitat estigués encapçalat per Josep Tarradellas (ERC), que a més se n'ocupà de la Conselleria de Finances; per Ventura Gassol i Artemi Aguadé, tots dos d'ERC, que es feren càrrec de les Conselleries de Cultura i Seguretat Interior, respectivament; pels cenetistes Joan P. Fàbregas (Economia), Josep J. Domènech (Proveïments) i Antonio García Birlán (Sanitat i Assistència Social); pels representants del PSUC, Joan Comorera (Serveis Públics) i Miquel Valdés (Treball i Obres Públiques); pel rabassaire Josep Calvet (Agricultura); pel representant del POUM, Andreu Nin (Justícia i Dret); per l'independent Díaz Sandino (Defensa); i pel representant d'ACR, Rafael Closas, com a conseller sense cartera.

⁵² La pràctica habitual després del 19 de juliol fou la de celebrar reunions de dirigents: membres del Comitè Regional, de la Federació Local de Barcelona, del Comitè Peninsular de la FAI, a la que, a vegades, eren convidats els representants cenetistes en alguns dels organismes existents, com per exemple el Consell d'Economia, etc.

podia resumir en tres eixos fonamentals: en primer lloc, concentració del màxim esforç en la guerra amb l'establiment d'un comandament únic amb mobilització obligatòria i reforçament de la disciplina; en segon lloc, reconstrucció econòmica basada en el programa del Consell d'Economia; i en tercer lloc, l'extensió de l'ensenyament sota la direcció del Consell de l'Escola Nova Unificada⁵³.

En general, les reaccions dels diferents periòdics barcelonins, que naturalment reflectien el posicionament de les organitzacions que els inspiraven, fou la d'acollir la notícia amb satisfacció⁵⁴. Potser per a reduir l'impacte de la mateixa entre la seva militància, la *Solidaridad Obrera* del dia 27 inseria un prec als periodistes al que s'afegia un advertiment: “no se ha constituido un Gobierno –deia la nota–, sino un nuevo organismo, propio de las circunstancias que se atraviesan, y que se denomina Consejo de la Generalidad”. No obstant, en el número corresponent al dia 29, ja s'anomenava a les coses pel seu nom. En un article titulat “El nuevo Gobierno de la Generalidad”, s'explicaven les raons que havien portat a la CNT a la seva participació:

“En Cataluña no era posible para el bien de la revolución y por el mismo porvenir de la clase trabajadora que persistiese una dualidad de atribuciones. Era preciso que de una manera simple la organización que controla la inmensa mayoría de la población trabajadora se situase en el plano de las decisiones administrativas y ejecutivas (...) Ya no se podía sostener un Consejo pequeño-

⁵³ *La Humanitat*, (27-IX-36). El programa que el nou Govern va donar a conèixer a l'opinió pública contenia els següents punts: a) concentració del màxim esforç en la guerra, no escatimant cap mitjà que pugui contribuir a la seva fi ràpida i victoriosa. Comandament únic. Coordinació de l'acció de totes les unitats combatents, creació de les Milícies obligatòries i reforçament de la disciplina. b) reconstrucció econòmica del país, al qual fi es portarà immediatament a la pràctica el programa del Consell d'Economia creat per Decret del dia 11 d'agost proppassat que comporta: I. La regulació de la producció, d'acord amb les necessitats del consum. II. Control del comerç exterior. III. La col·lectivització de la gran propietat rústica i el respecte de la petita propietat agrària. IV. La desvalorització parcial de la propietat urbana, mitjançant la reducció dels lloguers o l'establiment de les taxes equivalents quan no es cregui convenient beneficiar als llogaters. V. La col·lectivització de les grans indústries, dels serveis públics i dels transports. VI. La incautació i col·lectivització dels establiments abandonats per llurs propietaris. VII. La intensificació del règim cooperatiu de les grans empreses de distribució. VIII. El control obrer dels negocis bancaris, fins a arribar a la nacionalització de la Banca. IX. El control obrer sobre les indústries privades. X. La reabsorció enèrgica per l'agricultura i la indústria dels obrers sense feina, per la revalorització dels productes agrícoles, el retorn al camp dels obrers que puguin absorbir la nova organització del treball agrícola, la creació de noves indústries, l'electrificació integral de Catalunya, etc. XI. La supressió ràpida dels diversos impostos indirectes, en el temps i en la mesura possibles. C) Enlairament de la cultura popular en tots els seus múltiples aspectes, sota el signe de l'Escola Nova Unificada, que faci que pel damunt dels privilegis que havien imperat fins ara, tot infant dotat pugui passar de l'Escola Primària als estudis superiors i estímul de totes les altres manifestacions culturals" (*La Publicitat*, 27-IX-36).

⁵⁴ Entre els periòdics de Barcelona, només el *Diari de Barcelona*, controlat per Estat Català, criticà lleugerament el fet que s'hagués constituït el nou Govern de la Generalitat sense la participació d'aquesta organització, tot reivindicant la seva condició de partit antifeixista (v. *Diari de Barcelona*, 27-IX-36).

burgés, ni un conglomerado izquierda-socialistas. No había otra solución que nosotros ocupásemos el lugar que nos corresponde por la importancia que poseemos en la calle (...) Estamos satisfechos. Creemos que el actual Consejo de la Generalidad llevará a cabo los dos aspectos fundamentales que gravitan sobre la periferia catalana. Se vencerá al fascismo en los campos de batalla. Y se levantará una nueva sociedad que se teñirá con unos colores indelebles de justicia y de humanidad”.

En el mateix número s’informava també de la dissolució del Comitè Central de Milícies “porque el Gobierno de la Generalidad –citant unes paraules de García Oliver- ya nos representa a todos”. L’última sessió del Comitè Central es celebrà el 28 i fou pràcticament de protocol. García Oliver féu un discurs de comiat en el que cridà a la unió infrangible de tots els partits i organitzacions i proclamà que ell que havia estat un defensor acèrrim del Comitè de Milícies, defensaria ara amb tota energia al Consell de la Generalitat. Amb satisfacció, li contestà Miravittles que ell, com a catalanista, no podia per menys que celebrar la determinació de la CNT de formar part del mateix⁵⁵.

Dies després, el *Diari Oficial* publicava el decret que dissolia el Comitè Central de Milícies i disposava el nomenament de García Oliver com a secretari general del Departament de Defensa. Juntament amb aquesta designació, es nomenà Aurelio Fernández secretari general de la Junta de Seguretat Interior. Dos dels homes que més havien simbolitzat el poder i la influència de la CNT a Barcelona i en el Comitè de Milícies, passaven a ocupar càrrecs de responsabilitat dins l'aparell d'Estat, per la seva part, amb l'objectiu de continuar amb la tasca que havien exercit fins el moment⁵⁶. El nomenament de García Oliver comportà que Vicenç Guarner -fins a aquest moment, l'home que ocupava la secretaria general del departament de Defensa- fos designat Cap de la Secció Tècnica d'Operacions. Una petita remodelació que es realitzà

⁵⁵ Les declaracions d'ambdós foren recollides per la *Solidaridad Obrera* (29-IX-36). La nota informa així mateix de que els delegats lliuraren l'acta de dissolució a Companys qui anuncia als periodistes que possiblement parlaria per la ràdio “ya que hace tiempo que me mantengo silencioso, y creo que es conveniente que me dirija al exterior, es decir, tanto al resto de España como al extranjero”.

per a donar cabuda a García Oliver i mantenir Guarnier com a assessor militar i que, d'altra banda, sembla que fou una de les condicions que posà García Oliver per a acceptar la dissolució del Comitè Central de Milícies: que el comandament de les operacions militars i l'ordre públic havien de continuar en mans de l'organització confederal.⁵⁷

La *Solí* expressava la posició oficial de la CNT però entre la premsa confederal que es publicava en aquells moments fora de Barcelona –menys controlada pel nucli que dirigia el Comitè Regional, màxim vaedor de la línia de participació en el Govern- l'opinió no era tan unànime. A Lleida, l'òrgan de la CNT, *Acracia*, publicava una editorial en la que, sense fer una referència directa, s'oposava a la participació governamental. “No queremos complicar las cuestiones a pesar de los grandes motivos que tenemos para ello –deia l'editorial que portava significativament per títol “Dicta el deber”-. Estamos cansados de esa clase de problemas internos (...) Los comités de abastecimientos, las milicias, los consejos de sanidad y de economía surgidos de la libre iniciativa circunstancial y como conquistas populares frente al Estado, nos parecieron siempre, dentro de sus innumerables lagunas, los órganos genuinos de la situación revolucionaria. Pero actualmente asisitimos a una restauración de valores a favor de las instituciones conformadas a la antigua usanza”⁵⁸.

Pel que respecta al POUM, ja hem vist més amunt l'acord que prengué el seu Comitè Central i les condicions que posava per a la seva participació en el Govern. Si ens atenem a les seves pròpies declaracions, no deixa de sorprendre que aquest partit considerés que la declaració del nou Govern podia interpretar-se com una crida a iniciar la transformació socialista de la societat⁵⁹. En aquest sentit, val a dir que probablement pesà més en la seva determinació

⁵⁶ Els decrets dissolent oficialment el Comitè Central de Milícies foren publicats en el *Diari Oficial* del 3 d'octubre, juntament amb les disposicions per les quals es procedia a la reorganització-remodelació de la Conselleria de Defensa.

⁵⁷ J. García Oliver, *op. cit.*, pàgs. 284-285.

⁵⁸ *Acracia* (29-IX-36).

⁵⁹ Segons Víctor Alba, Nin signà l'acord per a la formació del nou Govern sense consultar el Comitè Executiu del partit i quan explicà als seus companys el contingut del programa que el sustentaria, aquests mostraren el seu disgust i la seva decepció pel que Nin acabava de signar. Davant el fet consumat, l'Executiu discutí si l'acceptava o desautoritzava, decidint-se finalment per la seva aprovació “per companyerisme” i “perquè no hi havia altra alternativa” (Víctor Alba, *op. cit.*, pàgs. 57-59).

el fet que la CNT hagués decidit participar, i també la seva por a quedar-se al marge de la reorganització política. Analitzant la posició del POUM davant el Govern constituït, *La Batalla* del 30 de setembre explicava:

“Para nosotros, un Gobierno se define políticamente por el programa que se proponga llevar a cabo. En este sentido nuestra opinión era firme con motivo de la necesidad de una declaración ministerial de orientación socialista. Era también precisa la intervención activa y directa de la Confederación Nacional del Trabajo, que refleja el sentir de grandes masas obreras radicalizadas y a la que había que responsabilizar en la gestión y administración gubernamental. A estas dos condiciones principales supeditábamos nuestra colaboración en el Consejo de la Generalidad. No creemos necesario agregar que la composición del nuevo Gobierno e incluso los términos de la declaración ministerial no nos dan plena satisfacción. Mucho menos podía satisfacernos la proporción numérica que se nos ha concedido. Sin embargo, hemos creído permanecer fieles intérpretes del acuerdo del Pleno de nuestro Comité Central al aceptar la colaboración (...) Estamos en una etapa de transición, en la que la fuerza de los hechos nos ha obligado a la colaboración directa en el Consejo de la Generalidad, en unión con las demás organizaciones obreras. El desarrollo triunfal de la guerra civil es el desenvolvimiento político de la revolución, que irá teniendo sus propias exigencias. De la formación de los comités de obreros, campesinos y combatientes que nosotros propagamos y alentamos, surgirán las representaciones directas del nuevo Poder proletario”.

9.4. Les primeres actuacions.

Pel Govern que s'acabava de constituir, la necessitat d'afirmar i fer respectar la seva autoritat s'imposà com a una prioritat ineludible, com a un objectiu a assolir a curt termini si hom volia substituir les diferents iniciatives revolucionàries que apuntaven a la ruptura i superació del quadre polític i social de la República del 14 d'abril, per la política de l'antifeixisme. Per això,

les seves primeres actuacions tenien relació amb l'objectiu de disciplinar tothom i fer acatar les disposicions governamentals que tot seguit s'anaven endegar. Tarradellas havia declarat que el Govern ho considerava un objectiu essencial. Com a primera mesura, calia suprimir l'obstacle dels poders revolucionaris existents, utilitzant a fons tant la invocació de la unitat antifeixista per a guanyar la guerra, com un argument inqüestionable i que probablement penetrava més: el de la mateixa formació del Govern de la Generalitat amb la participació de totes les forces, principalment d'aquelles que podien oposar una resistència a aquesta línia.

Amb aquesta finalitat, el Govern envià delegacions a Lleida i Tarragona, on es suposava –especialment a la primera ciutat- que trobarien l'oposició dels diferents Comitès. Es tractava de recuperar la iniciativa política i de restablir l'autoritat de la Generalitat a una zona que havia quedat al marge de la disciplina governamental d'ençà el 19 de juliol. La presència a la delegació d'Andreu Nin amb Tarradellas i Josep J. Domènech, tenia un significat especial en la mesura que el POUM era el principal partit obrer a Lleida. La missió no era fàcil i segons confessà el propi Tarradellas anys després, abans d'arribar a la ciutat, Companys els telefonà i els demanà que no hi anessin perquè “els rebrien a trets”⁶⁰. En realitat, tot i les prevencions amb que viatjà la delegació governamental, l'òrgan del POUM a Lleida ja s'havia mostrat partidari del Govern que s'acabava de constituir i saludant la seva declaració, demanava que a Madrid prenguessin exemple del que s'havia fet a Barcelona: “Ha esdevingut realitat la mesura que nosaltres demanàvem. S'ha format a Barcelona un Consell a base de representants dels partits antifeixistes, obrers i organitzacions sindicals. Ara ja es pot treballar millor. Tots els sectors antifeixistes figuren en el si del Consell de la Generalitat, que fou nomenat ahir (...) No pas solament perquè hi té un representant sinó perquè és la seva posició de sempre, que el POUM saluda amb entusiasme la formació d'aquest nou Consell de la Generalitat i confia en ell”⁶¹.

⁶⁰ Francesc Bonamusa., *op. cit.*, pàg. 298.

⁶¹ *La Batalla* (1-X-36) “Lo que dice la prensa” pàg. 2. Es reproduïx l'article citat que es publicà a *Combat*, òrgan del POUM a Lleida, probablement el 27 o el 28 de setembre. Pel que sembla, la prevenció que tenien Companys i alguns membres del

Finalment, acompanyats d'un centenar de guàrdies d'assalt, la delegació del Govern s'entrevistà amb una representació del Comitè Popular de Lleida. Les paraules que pronuncià Tarradellas a la fi de la reunió anunciaren que l'objectiu de la visita havia estat "coronat per l'èxit". El comunicat conjunt que llegí a continuació posava de manifest que "no existien discrepàncies entre ells quant a l'apreciació del moment revolucionari que viu el poble de Catalunya. El Comitè de Lleida amb l'assistència de totes les representacions de les forces polítiques i sindicals declara que se sent representat pel nou Govern de la Generalitat i que les comarques lleidatanes estan disposades a col·laborar amb la resta de Catalunya a la tasca del Consell encaminada a abatre immediatament el feixisme i crear una nova organització econòmica i social"⁶². L'home que havia presidit el Comitè Popular, Josep Rodes, fou nomenat nou Comissari d'Ordre Públic a Lleida, mentre que Joaquim Vilà passava a ésser el nou Comissari delegat de la Generalitat⁶³.

En circumstàncies semblants es desenvolupà el viatge a Tarragona i, a continuació, a algunes de les poblacions de les comarques tarragonines que realitzà una altra delegació governamental. El propòsit era igualment, el de reunir-se amb alguns dels Comitès més importants els quals, per la seva actuació anterior, portava al Govern a considerar que podrien mostrar-se rebecs a acatar les seves decisions i el nou ordre polític que hom volia implantar. Sense entrar massa en detalls, la premsa informà de la entrevista que mantingué inicialment la delegació governamental encapçalada per Tarradellas, acompanyat dels consellers Nin i Domènech, amb els representants del Comitè Executiu del Front Antifeixista de Tarragona i el Comissari de la Generalitat, Lluís Mestres. Oficialment, l'objecte de la reunió havia estat estudiar diversos aspectes econòmics relacionats amb la producció agrícola de les comarques tarragonines i l'exportació de productes, així com els relacionats

Govern de la Generalitat respecte a l'actitud que adoptarien els revolucionaris en aquesta ciutat, té més a veure amb la incògnita de si el Comitè Popular –un dels que amb més claredat intentà edificar una estructura de poder obrer- acceptaria dissoldre's que no pas amb la qüestió de si reconeixerien o no el nou Govern.

⁶² *La Humanitat*, (1-X-36).

⁶³ L'Ordre nomenant nou Comissari delegat d'Ordre Públic a Lleida fou publicada al DOGC del 4 d'octubre de 1936. El 17 de febrer el DOGC publicà la seva dimissió i el nomenament del nou Comissari, Francesc Viadiu.

amb el proveïment dels fronts de lluita, però, en realitat, l'objectiu principal fou un altre. El missatge era el mateix a tot arreu. “Pel nostre triomf i pel restabliment immediat del nou ordre revolucionari –digué Tarradellas des del micròfon de la Generalitat, un cop acabada la reunió- us demano una vegada més en nom del Consell de la Generalitat de Catalunya que tingueu confiança en la nostra actuació, que en tot moment actueu d’acord amb nosaltres i que no us deixeu portar per reaccions momentànies”.⁶⁴ I en una ràpida valoració de les entrevistes realitzades fins el moment, el mateix Tarradellas declarava als periodistes la seva satisfacció per “haver fet el viatge i haver-me posat en contacte amb els amics de Lleida i Tarragona. Aquest primer contacte que ha tingut el Govern de Catalunya del 19 de juliol ençà i els organismes i Comitès i les persones, ha fet que tinguéssim la convicció de que Catalunya sortirà d’aquests greus moments (...) No dubto que tots els organismes, Comitès, juntament amb els elements de totes les comarques, voldran ajudar a la tasca de normalització de la vida ciutadana”.⁶⁵

Dies després d’aquest viatge inicial, una nova delegació composta per Tarradellas, el Conseller d’Economia Joan P. Fàbregas, Nin i Valdés, juntament amb el sots-secretari de la Presidència Rouret –els tres últims, amb importants vincles i relacions polítiques amb els pobles que anaven a visitar-, recorregué diverses poblacions de les comarques tarragonines i celebrà entrevistes amb alcaldes i representants d’organitzacions i, especialment, es reuní amb els Comitès de Gandesa, Móra d’Ebre i Falset. En aquesta última població, els representants del Govern de la Generalitat es dirigiren al públic que s’havia congregat a la plaça. Parlà Andreu Nin, qui afirmà davant els treballadors reunits que “no venien a deturar la revolució, sinó a donar-li forma”. Parlà també Domènech, qui justificà la participació de la CNT en el Consell de la Generalitat “per a estar a l’altura de la responsabilitat històrica”⁶⁶.

⁶⁴ *Diari de Tarragona*, (1-X-36). En representació del Comitè Executiu del Front Antifeixista estigueren presents en la reunió, Rodríguez, Boronat, Pechs, Pruñonosa, Alomà, Rueda, Gatell, Viñas i Pascual.

⁶⁵ *Diari de Tarragona*, (1-X-36).

⁶⁶ *La Publicitat*, (6-X-36).

Aparentment, els primers obstacles s'anaven salvant, però encara quedaven moltíssims Comitès revolucionaris i l'actitud que prendrien, especialment quan el Govern comencés a exercir realment, constituïa una incògnita. Per les seves característiques, la militància del POUM era disciplinada i previsiblement davant l'actitud dels dirigents del seu partit, acatarien encara que fos a desgrat les ordres. Certament que, en conjunt, el partit no participava del mateix entusiasme que d'altres organitzacions per la formació d'aquest Govern i que com hem dit anteriorment, si s'havia decidit a col·laborar havia estat per la seva por a quedar-se aïllat, una vegada els dirigents de la CNT varen manifestar la seva intenció de participar. Encara no feia un mes que el POUM havia exigint el poder per a la classe treballadora, mitjançant la formació d'un govern obrer i la convocatòria d'una Assemblea Constituent, sobre la base dels comitès d'obrers, camperols i combatents. I encara feia menys que aquesta consigna havia estat recollida i transformada en bandera de la seva organització juvenil⁶⁷. Precisament, comentant la constitució del nou Govern presidit per un representant de la petita burgesia i amb Companys com a president de la Generalitat, Wilebaldo Solano —el dirigent de les Joventuts Comunistes Ibèriques— escrivia un article a l'òrgan de premsa de l'organització, que probablement reflecteix de manera molt exacta com abordà bona part de la militància poumista la qüestió de la participació i la seva justificació:

“¿Nos satisface esta solución? En manera alguna. El nuevo Consejo de la Generalidad es más progresivo, representa mejor a nuestros trabajadores y a nuestros combatientes que el anterior y que el Gobierno de Largo Caballero. Y es todo eso porque en él participan las dos organizaciones más revolucionarias del proletariado español: la CNT y el POUM. Pero en este Consejo hay demasiados representantes de la pequeña burguesía que tantas pruebas nos han dado de incapacidad y de imprevisión. Nosotros, nuestro Partido, ha ido a la Generalidad porque no ha querido marchar contra la corriente en estos momentos de extrema gravedad y porque ha creído que desde la Generalidad

⁶⁷ V. *La Batalla*, (9-VIII-36), i *Juventud Comunista*, (24-IX-36).

se puede impulsar hacia delante la Revolución Socialista. Que se sepa bien: nuestro Partido va a la Generalidad a trabajar por la Revolución Socialista, porque sabe que únicamente el socialismo puede aportar soluciones a los problemas actuales. Ahora bien: si alguien intentase impedir la realización del socialismo –nos tememos que lo intentarán- nuestro Partido se retiraría del Consejo y recabaría el apoyo de las masas obreras y campesinas para constituir un Gobierno auténticamente obrero y para llevar la Revolución Socialista hasta el fin. Esperamos con inquietud los actos del nuevo Consejo (...) Permaneceremos vigilantes y alerta para evitar que nadie desvie el curso glorioso de nuestra Revolución (...) Y desde aquí ofrecemos todo nuestro apoyo al Consejo de la Generalidad para aniquilar totalmente al fascismo, para destruir las bases que lo sostienen, para organizar y disciplinar aún más nuestras Milicias, y, sobre todo para llevar a cabo la Revolución Socialista, para edificar un mundo nuevo socialista”⁶⁸.

No hauria de passar molt de temps per a que hom pogués comprovar el grau d'assentiment i d'autoritat que tindria el Govern Tarradellas entre la població. De moment, el rebuig per la formació d'aquest Govern i per la participació en el mateix d'organitzacions com la CNT, no s'expressà sinó molt tímidament. En un cert sentit, fins i tot es desitjava que les organitzacions que combatien el feixisme es possessin d'acord i assumissin juntes les responsabilitats que elles mateixes exigien a la població. Després de poc més de dos mesos de lluita sota la direcció teòrica d'un govern legal que no tenia tota l'autoritat, i d'un poder revolucionari, d'una mena de govern a l'ombra, que no volia exercir com a tal, la formació d'un govern en el que per primera vegada estiguessin representats tots els sectors, sens dubte fou ben acollit per sectors importants entre els treballadors adherits a les organitzacions obreres que podien veure en la seva constitució, l'oportunitat de que es conduís amb més garanties la guerra i la revolució que tenia lloc. En tot cas, l'oposició al nou Govern –més exactament l'oposició a la col·laboració que alguns interpretaven com a preàmbul d'una operació que tindria com a objectiu aturar

⁶⁸ *Juventud Comunista*, núm. 3 (1-X-36).

la revolució- tingué una expressió molt minoritària. De fet, els únics sectors que mostraren públicament la seva disconformitat amb la marxa política dels esdeveniments es trobaven en el camp cenetista. Justament, l'actitud de les masses anarcosindicalistes i la influència que en elles podia tenir la propaganda de consignes revolucionàries anti-governamentals, constituïa la preocupació del Consell de la Generalitat. A primera vista pot semblar sorprenent la relativa facilitat amb la que els dirigents de la CNT varen imposar la tesi de la col·laboració en les institucions i en els diferents governs, al conjunt de la militància confederal després d'una trajectòria d'anys que emparada en els principis anarquistes havia rebutjat no només la participació sinó l'acció política en general. Només uns mesos abans, el sol plantejament de la possibilitat teòrica de participar en un govern hagués provocat amb tota seguretat un debat violentíssim i probablement una escissió. Però la revolució social i la guerra a la que s'havien lliurat milers i milers de militants cenetistes, havien provocat canvis importants en tots els terrenys, inclòs el dels principis. Bona part de la militància confederal havia marxat al front amb les columnes de milicians. Els quadres sindicals que havien sostingut l'acció de la CNT durant tot el període republicà es trobaven en llocs de responsabilitat intentant organitzar la producció sobre noves bases o espargits pels fronts de guerra. La manca d'una perspectiva revolucionària clara, obrí en molts d'aquests quadres la urgència de guanyar la guerra com a requisit previ a qualsevol altra opció. D'altra banda, en aquest context, el discurs que des de dins i des de fora de la CNT, suggeria que no n'hi hauria armes ni suport de cap tipus per part del Govern de la República, mentre no fos dissolt el Comitè Central de Milícies i restablert el Govern de la Generalitat, òbviament havia de calar en amplis sectors de la militància.

Autors anarquistes com César M. Lorenzo, afirmen que la decisió de la CNT de col·laborar en el Govern de la Generalitat fou, en general, ben acollida per la població i pel conjunt de l'afiliació cenetista que no estava adherida als principis anarquistes. Només el sector anarco-sindicalista mostrà una certa reserva, tot i el seu acord. Segons aquest autor, l'excepció la

protagonitzaren exclusivament alguns nuclis aïllats de la FAI i de les Joventuts Llibertàries⁶⁹. D'altra banda, J. Peirats, que uneix a la seva condició d'historiador de la CNT el fet d'haver estat un dels militants que, ja a l'època, varen criticar amb més virulència 'l'anarquisme governamental', ha escrit que la causa que explica l'acceptació pràcticament sense traumes importants, d'un canvi d'orientació tant important radica principalment en l'estat de fatalisme en el que havia caigut la militància confederal com a conseqüència de la tràgica realitat de la guerra⁷⁰. Aquest fet, sens dubte condicionà en gran mesura els debats i actuà com a un poderós narcòtic contra qualsevol crítica. Davant el titubeig de la direcció cenetista, l'orientació que relegava tota definició pràctica sobre com s'havia d'organitzar la societat per a un futur pròxim una vegada fos vençut militarment el feixisme, devia aparèixer com a una sortida airosa. Recordem que fou precisament la promesa d'anar "a per tot" una vegada s'hagués alliberat Saragossa, la que va permetre als dirigents faistes catalans, malgrat trobar-se en minoria, contenir la militància cenetista i fer que aquesta acceptés la proposta de col·laboració.

Nogensmenys, la resistència a aquesta política, inicialment tímida i reduïda efectivament a determinats sectors, anirà creixent i serà molt més àmplia del que normalment s'ha reconegut. S'expressà sobretot en la negativa a acceptar totes les disposicions que tendien a imposar l'antifeixisme contra la revolució social. I això, malgrat que el conjunt del moviment llibertari difícilment participà en els debats i en les decisions importants de l'organització, i per tant, difícilment es podia materialitzar un corrent d'opinió homogeni i vertebrat, i malgrat que la política de col·laboració imposés un funcionament a l'interior de l'organització que trencà amb el funcionament tradicional i que abastà tots els seus mecanismes, començant pel seu òrgan de premsa. Justament, les nombroses crítiques que s'expressaren en el si del moviment anarquista internacional, que manifestaven el seu disgust per la manca de democràcia dins la CNT, obligà a la direcció a incloure un apartat relatiu a aquesta qüestió a l'Informe que preparà amb motiu del Congrés

⁶⁹ César M. Lorenzo, *op. cit.*, pàgs. 109-110.

Extraordinari de l'AIT de 1937. Defensant-se de les crítiques segons les quals, la CNT havia abandonat el seu tradicional funcionament federal, l'Informe féu constar que entre el 19 de juliol de 1936 i el 26 de novembre de 1937, s'havien celebrat a Espanya 17 Plens Nacionals de Regionals i desenes de Plens a cada regió, de locals i comarcals, a més de diversos congressos regionals de sindicats; així mateix, es féu constar que el Comitè Nacional havia tramés a l'organització 110 circulars dirigides als sindicats i 14 a les Federacions Locals i Comitès Comarcals⁷¹. El propi Informe reconeixia que quan s'havia de tractar temes "delicats", aquests eren discutits entre l'antiga militància d'abans del 19 de juliol. Peirats, comentant aquesta mecànica amb la que s'organitzaven els debats i es transmetia la informació, afirma que les resolucions transcendents de l'organització foren adoptades pels comitès directius i molt excepcionalment per la base orgànica.⁷² Aquesta pràctica "habitual" fou reconeguda per Mariano R. Vázquez en el Congrés extraordinari que celebrà la CNT catalana a començaments de 1937, quan admeté -davant les crítiques dels delegats- que durant els primers moments, el grup format pels membres del Comitè Regional, els regidors de l'Ajuntament de Barcelona i els Consellers cenetistes representats en el Govern de la Generalitat, constituïren una direcció paral·lela a la Federació Local formada pels representants de tots els sindicats, i la substituï en la pràctica.⁷³

Sens dubte, César M. Lorenzo té parcialment raó quan diu que la decisió de la CNT de participar en el Govern fou ben acollida: cal analitzar la propaganda del moment per a veure que probablement la discussió entre els quadres i militants cenetistes que dirigien els comitès revolucionaris o organitzaven les col·lectivitats i les milícies, no era si s'havia de participar o no

⁷⁰ J. Peirats, *op. cit.*, pàgs. 183-199.

⁷¹ *Ibidem*, *op. cit.*, pàg. 195.

⁷² *Ibidem*, *op. cit.*, pàg. 197.

⁷³ *Memoria del Congreso Extraordinario de la Confederación Regional del Trabajo de Cataluña, celebrado en Barcelona los días 25 de febrero al 3 de marzo de 1937*, pàg. 13. Per la seva banda, Susanna Tavera ha explicat com afectà l'orientació d'ordre encetada pels dirigents de la CNT en la *Solidaridad Obrera*, que acabà amb la substitució del seu director Liberto Callejas per Jacinto Toryho, un home protegit pel secretari general Mariano R. Vázquez i encarregat de reorganitzar la *Sol* i adaptar-la a les exigències de la nova política (Susanna Tavera, *Solidaridad Obrera / el fer-se i desfer-se d'un diari anarcosindicalista, 1915-1939*, pàgs. 92-94). Sobre aquest tema, també J. Casanova ha subratllat el caràcter polític de la substitució de Callejas per Toryho (*De la calle al frente / El anarcosindicalismo en España, 1931-1939*, pàg. 187-188).

en el Govern –aquesta era la discussió a la que estaven abocats determinats cercles dirigits-, sinó amb quina orientació s’havia de fer. Precisament per aquesta qüestió, quan es va conèixer la decisió de participar no es va aixecar cap polèmica ni –tret efectivament de nuclis aïllats- s’expressà cap reacció contrària. Les reaccions –el murmuri de descontent entre la militància del que parla García Oliver- vingueren quan molts d’aquests militants comprovaren en la pràctica el significat de la col·laboració antifeixista i com aquesta estava essent utilitzada per a acabar amb les conquestes revolucionàries, si més no, amb la mateixa intensitat amb la que es volia concentrar tots els esforços per a la guerra.

L’expressió d’aquest descontent –quan no oposició-, començà a materialitzar-se aviat, molt abans dels fets de maig⁷⁴. L’ocasió es presentà amb les primeres disposicions del Govern de la Generalitat referents a la reorganització municipal i a la dissolució dels comitès locals, que provocarien moltes queixes i nombrosos actes d’indisciplina de les bases militants envers les decisions adoptades pels seus dirigents.

⁷⁴ En el llibre citat anteriorment, Julián Casanova sosté que les resistències de les bases foren mínimes i, en tot cas, aquestes estigueren més relacionades amb les conseqüències de la col·laboració governamental que no amb el fet mateix de col·laborar (*Op. cit.*, pàg. 185). Segons aquest autor, les resistències a la base es començaren a expressar amb els fets de maig, quan començà a considerar-se la col·laboració, com el major error històric de la CNT i als ‘col·laboracionistes’ com els seus responsables (*Ibidem*, pàg. 185).